

Thailand The Great Reset

สมคิด พุทธศรี
วงนา วรรณยางกูร
บรรณาธิการ

ตั้งหลักใหม่
ประเทศไทยแห่งอนาคต

101

Thailand: The Great Reset

ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต

พิมพ์ครั้งแรก ฉบับอิเล็กทรอนิกส์: มิถุนายน 2565

บรรณาธิการที่ปรึกษา

มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ

ธีรภัทร วรรณฤมล

วรากรณ์ สามโกเศศ

ชัญญุตรา อรนพ ณ อยุธยา

บรรณาธิการบริหาร

ปกป้อง จันวิทย์

วิโรจน์ สุขพิศาล

ญาดา เตชะวิวัฒนากาล

บรรณาธิการ

สมคิด พุทธิศรี

วจนา วรรณยางกูร

บรรณาธิการศิลปกรรม

ภาพิมล หล่อตระกูล

ศิลปกรรม

สุปราณี อภัยแสน

พิสูจน์อักษร

Raks

บรรณาธิการภาพถ่าย

เมธิชัย เตียวนะ

กมลชนก คัชมาตย์

กอบบุญญ บูรโซควิวัฒน์

จัดทำโดย

แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0
สนับสนุนโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ประจำปีงบประมาณ 2563

ดำเนินการผลิต

บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
เลข ISBN (e-book)

สารบัญ

คำนำ: มิ่งสรรพ ขาวสะอาด

8

บทนำ: สมคิด พุทธศรี

16

I

ตั้งหลักใหม่ประเทศไทย

อ่านฉากทัศน์อนาคต ตั้งหลักใหม่ประเทศไทย

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด

44

'Precarious Thailand' ปลดแอกอนาคตสังคมไทย

จากประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่กีดกันผู้คน

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

60

วาระใหม่ประเทศไทยในโลกหลังโควิด-19

สุวิทย์ เมษินทรีย์

72

เศรษฐกิจสังคมไทยในวันนี้ที่ยัง 'มองข้างนอก' น้อยเกินไป

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

86

'อนาคตไทย พ.ศ. 2585' มองฉากทัศน์ไทยในอีกสองทศวรรษ

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ

102

II

ตั้งหลักใหม่การเมืองไทย

ถ้าระบอบประชาธิปไตยรอด สถาบันกษัตริย์ก็จะรอดด้วย

ทอม กินสเบิร์ต

120

สังคมไทยกับการออกจากดิสโทเปีย
พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์

138

รัฐศักดิ์นาอาณาานิคมแบบไทยๆ
กุลลดา เกษบุญชู มีดี

154

อำนาจตุลาการกลางสายน้ำแห่งความเปลี่ยนแปลง
สุทธิชัย งามชื่นสุวรรณ

170

สถาบันกษัตริย์กับการปฏิรูปทุนนิยมไทย
ปวงชน อุจะหน้า

182

คิดใหม่ ว่าด้วยสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ
ปรากฏา กลิ่นฟุ้ง

200

ขุนศึก คักดินา ประชาธิปไตย: มองอำนาจและข้อเสนอปฏิรูปกองทัพ
สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี

216

เมื่อกองทัพ 'แทรกซึม' สังคม: มองอำนาจกองทัพ 'นอกรัฐประหาร'
พวงทอง ภวัครพันธุ์

230

III

ตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทย

ตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทย ในวันที่โลกไม่ได้เป็นใจให้กับเรา
เศรษฐพุมิ สุทธิวาทนฤพุมิ

248

โลกหลังโควิด? สิ่งประเทศไทยขาดมากที่สุดคือ 'ความหวัง'
กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์

262

Remake ประเทศไทย สู่เวอร์ชันใหม่ที่ดีกว่าเดิม

สันติธาร เสถียรไทย

276

เกษตรกรไทยพร้อมปรับตัวมากกว่าที่รัฐคิด

วิษณุ อรรถวานิช

296

IV

ตั้งหลักใหม่เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

มองอนาคตโลก อ่านอนาคตไทย เราอยู่ตรงไหนในโลกแห่งเทคโนโลยี

ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์

312

จินตนาการโลกใหม่ในเลนส์ปรัชญาเทคโนโลยี

พิพัฒน์ สุยะ

326

เมื่อโลกไม่มีใบที่สอง นโยบายสิ่งแวดล้อมต้องไม่ใช่ประเด็นรองอีกต่อไป

เพชร มโนปวิตร

344

V

ตั้งหลักใหม่เมืองแห่งอนาคต

มองใหม่เมือง

ชัชชาติ สิทธิพันธุ์

360

'เราต้องการเมืองสุขภาพดี' รีเซตเมืองใหม่จากภัยโรคระบาดแห่งศตวรรษ

นิรมล เสวีสกุล

374

VI

ตั้งหลักใหม่การต่างประเทศและภูมิรัฐศาสตร์ไทย

ตั้งหลักยุทธศาสตร์ไทยในวันที่โลกผันแปร

จิตติภัทร พูนขำ

392

ยุทธศาสตร์ไทยในกระดานหมากล้อมมหาอำนาจ

อาร์ม ตั้งนิรันดร

406

VII

ตั้งหลักใหม่คุณค่าและอนาคตไทย

อ่านศาสนา อำนาจ และเกมความเชื่อ

คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง

422

โลกวันข้างหน้าคือยุคสมัยแห่งการตั้งคำถาม

เกรียงไกร วชิรธรรมพร

436

ดนตรี คนรุ่นใหม่ และสังคมไทยในฝัน

ป่าเต็ง-ยุทธนา บุญอ้อม

450

เปลี่ยนสังคมแล้งฝันด้วยความหวังของคนรุ่นใหม่

พัทธ์ ภัทรนุชาพร

จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา

พีริยะ กุลกาญจนางชีวิน

464

คำนำ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.มีงสรรพ ขาวสอาด
ประธานบริหารแผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมายด้านสังคม คนไทย 4.0

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงสำคัญในโลกหลายกระแส อาทิ 1. การพัฒนาเทคโนโลยีป่วนโลก (disruptive technology) ซึ่งสร้างโอกาสและความท้าทายทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชากรโลกอย่างมหาศาล 2. ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของจีน ทำให้จีนกลายเป็นประเทศมหาอำนาจที่มีอิทธิพลต่อโลกมากขึ้น ส่งผลให้โลกก้าวเข้าสู่ยุคบูรพาภิวัตน์ 3. การบูรณาการระหว่างเทคโนโลยี ภาคเศรษฐกิจจริง และเศรษฐกิจการเงิน ทำให้โลกก้าวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล เกิดโอกาสการลดต้นทุนธุรกรรมและเกิดสินค้าและบริการใหม่มากมาย แต่ในขณะเดียวกันก็เพิ่มความเสี่ยงจากโอกาสเกิดการผันผวนด้านการเงินและอาชญากรรมการเงินข้ามชาติ และ 4. ความผันผวนของภูมิศาสตร์การเมืองและระเบียบโลก ที่ส่งผลโดยตรงต่อประเทศไทยในฐานะประเทศขนาดเล็กและดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเปิด

ในขณะที่เดียวกันประเทศไทยก็เผชิญกับปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นปัญหาเรื้อรังสะสมมาในหลายประเด็น ได้แก่ 1. ปัญหาภัยคุกคามภัยพิบัติ ปานกลางที่เศรษฐกิจไม่สามารถยกระดับผลิตภาพและศักยภาพในการแข่งขันได้ 2. ความเหลื่อมล้ำ การกระจุกตัวและการผูกขาดของเศรษฐกิจภายในประเทศ 3. ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 4. ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ยืดเยื้อและถูกซ้ำเติมด้วยความไม่ลงรอยระหว่างคนต่างรุ่น

ท่ามกลางความท้าทายอันแหลมคมเช่นนี้ ประเทศไทยจำเป็นต้องตั้งหลักใหม่ในแทบทุกมิติ

'แผนงานคนไทย 4.0' ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0 โดยการสนับสนุนของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) เป็นโครงการวิจัยที่มีเป้าหมายในการทำงานความรู้และการพัฒนานโยบายสาธารณะ เพื่อเตรียมคนไทยให้พร้อมกับการเผชิญความท้าทายและความผันผวน ในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างสรรค์เศรษฐกิจและสร้างมูลค่าจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ตั้งแต่ระดับรากหญ้าในชุมชนท้องถิ่น จนกระทั่งถึงระดับนโยบายในส่วนกลาง โดยที่ผ่านมา 'แผนงานคนไทย 4.0' ได้ทำงานวิจัยเพื่อเป็นฐานสำหรับการเตรียมความพร้อมคนไทยในเจ็ดกลุ่มประเด็นหลัก ได้แก่ กลุ่มอนาคตศึกษา กลุ่มนโยบายสาธารณะและกฎหมาย กลุ่มความเชื่อและคุณธรรมศึกษา กลุ่มการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มนวัตกรรมทางสังคม กลุ่ม big data และดัชนีทางสังคมไทย และกลุ่มส่องโลกปริทัศน์ ซึ่งมีผลงานวิจัยและการขับเคลื่อนนโยบายที่เป็นรูปธรรมและเปิดบทสนทนาใหม่ให้กับสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง (โปรดดูเว็บไซต์ <https://www.khonthai4-0.net/>)

หนังสือ *Thailand: The Great Reset ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต* เป็นอีกหนึ่งผลงานความรู้ที่ 'แผนงานคนไทย 4.0' ให้การสนับสนุน โดยร่วมมือกับสื่อความรู้สร้างสรรค์ The101.world ในการสร้าง

บทสนทนาสาธารณะกับนักคิด ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย ปัญญาชน และบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไทยในปัจจุบัน โดยมีความมุ่งหวังว่า บทสนทนาที่เกิดขึ้นจะมีส่วนช่วยกำหนดประเด็นสาธารณะ ตั้งคำถามท้าทาย และชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ของทางออกของปัญหาที่สังคมไทยกำลังเผชิญ

แน่นอนว่า ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของแต่ละบุคคลที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้คงมีใช้ ‘คำตอบสุดท้าย’ หรือ ‘คำตอบที่ถูกต้องที่สุด’ แต่สปีริตสำคัญของการจัดทำเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้มีอยู่สามประการสำคัญ

ประการแรก การตั้งหลักใหม่ประเทศไทยจำเป็นต้องอาศัย ‘ความรู้’ เป็น ‘หลัก’ สำคัญ โดยความรู้มีเพียงแต่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยให้เราเข้าไปปัญหาและหาทางออกเท่านั้น หากแต่ยังเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญสำหรับสังคมไทยในการเผชิญหน้าและเริ่มต้นบทสนทนาในประเด็นที่มีความอ่อนไหวและแหลมคม แต่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการตั้งหลักใหม่ประเทศไทย

ประการที่สอง ปัญหาและความท้าทายที่ประเทศไทยกำลังเผชิญเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อคนไทยทุกคน ทว่าการตั้งหลักใหม่ประเทศไทยไม่สามารถทำได้โดยการโยนภาระไปให้ปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัย ‘นโยบายสาธารณะ’ ที่ดี (และอยู่บนฐานความรู้) เป็นเครื่องมือสำคัญในการบรรลุเป้าหมาย

ประการที่สาม นโยบายสาธารณะที่ดีและอยู่บนฐานความรู้เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอกับการตั้งหลักใหม่ประเทศไทย หากแต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนต่างๆ ดังนั้นบทสนทนาและข้อถกเถียงสาธารณะ (public dialogues and debates) เป็นกระบวนการสำคัญที่จะช่วยให้ประเทศไทยตั้งหลักได้อย่างมั่นคงและยืดหยุ่นพอที่จะรับมือความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้

ด้วยสปิริตทั้งสามประการ ‘แผนงานคนไทย 4.0’ และ The101.world
หวังว่า หนังสือ *Thailand: The Great Reset* ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทย
แห่งอนาคต จะมีส่วนช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างและ
ตอบโจทย์นโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบัน
และในอนาคต รวมไปถึงช่วยพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่าย
วิจัยและสร้างความตื่นตัวในบทบาทการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี
และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายในสังคม ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน และ
ภาคประชาสังคม สามารถเข้าถึงและเรียนรู้กระบวนการพัฒนานโยบาย
สาธารณะที่ดีได้อย่างแพร่หลาย

Thailand
The Great Reset

ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต

บรรณาธิการ
สมคิด พุทธศรี
วงนา วรรณยางกูร

บทนำ

สมคิด พุทธศรี

บรรณาธิการบริหาร The101.world

ประเทศไทยในศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 ได้ชื่อว่าเป็น ‘ศตวรรษแห่งความหวัง’ ทั้งของไทยและของโลก การขยายตัวของโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ความเฟื่องฟูของความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ทำให้หลายคนเชื่อว่า ประเทศไทยอันรุ่งเรืองกำลังรอเราอยู่

แต่สถานการณ์จริงกลับทำให้เราต้องคิดทบทวนใหม่ เมื่อ 20 ปีแรกของไทยกลับไม่ได้ราบรื่นอย่างที่ควรจะเป็น ในด้านเศรษฐกิจ แม้เศรษฐกิจไทยจะกลับมาเติบโตได้หลังจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ 2540 แต่ก็ไม่เคยเติบโตได้เท่าที่เคยเป็นมา (World Bank, 2020; สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2558)¹ ที่หนักหนาไปกว่านั้นคือ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จนได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำสูงเป็นอันดับต้นๆ ของโลก (ชนลัทธิเงินมานะ, 2561)

¹ การอ้างอิงในงานชิ้นนี้จะมี 2 รูปแบบ รูปแบบแรกคือ การอ้างอิงวรรณกรรมวิชาการและงานวิจัย ซึ่งจะใช้รูปแบบการอ้างอิง (ชื่อผู้เขียน, ปีที่ตีพิมพ์) รูปแบบที่สองคือ การอ้างอิงเนื้อหาบทสัมภาษณ์ที่อยู่ภายในหนังสือ *Thailand: The Great Reset ตั้งหลักใหม่ประเทศไทยแห่งอนาคต* ซึ่งจะใช้รูปแบบการอ้างอิง (ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, หน้า)

ในด้านการเมือง สองทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21 คือความจริงอันโหดร้าย เมื่อสังคมไทยใช้เวลากว่าสามในสี่ไปกับความขัดแย้งทางการเมือง 2 รัฐประหาร, 4 รัฐธรรมนูญ, 7 นายกรัฐมนตรี คือหลักฐานของความวุ่นวายที่ไม่ต้องการการบรรยายเพิ่ม ทั้งนี้ ไม่นับการเสื่อมถอยและพังทลายของความน่าเชื่อถือของสถาบันทางการเมืองต่างๆ รวมไปถึงความรุนแรงทางการเมืองที่นำไปสู่การบาดเจ็บและความสูญเสียของชีวิตที่ประเมินค่าไม่ได้ (Kongkirati, 2019)

ในด้านสังคม คุณภาพชีวิตคนไทยเข้าขั้น ‘วิกฤต’ ในหลายด้าน ตั้งแต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐที่ไม่ได้คุณภาพและไม่เคยตอบโจทย์คนส่วนใหญ่ของสังคม การศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับโลกใหม่และเทคโนโลยี ในขณะที่สิ่งแวดล้อมกำลังพังทลาย คนไทยต้องเผชิญมลพิษอย่างฝุ่น ฟ้าผ่า ภัยแล้ง เป็นประจำแทบทุกปี จนแทบจะกลายเป็น ‘ฤดูกาล’ ไปแล้ว (วิษณุ อรรถวานิช, 2563)

ปัญหาเรื้อรังเหล่านี้เมื่อผนวกเข้ากับวิกฤตโควิด-19 อันไม่คาดคิดและความเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่คาดเดาไม่ได้ ผลลัพธ์คือสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน

ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ ระบบและวิธีคิดแบบเก่าไม่สามารถตอบโจทย์ใหม่ๆ ได้ ในยุคสมัยของ ‘การเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่’ สังคมไทยต้องการความรู้ ทักษะ พลังสร้างสรรค์ และนโยบายสาธารณะแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างลอยๆ หากแต่ต้องอาศัยการ ‘ตั้งหลัก’ คิดทบทวนอย่างเข้มข้นและลึกซึ้ง โดยอยู่บนฐานความรู้และประสบการณ์จริง

หนังสือ *Thailand: The Great Reset ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต* มีเป้าหมายในการสังเคราะห์ความคิด ความรู้ และนโยบายจากผู้เชี่ยวชาญ นักคิด ผู้กำหนดนโยบาย และบุคคลที่มีบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัยหลายรุ่น หลากวงการ ที่โครงการจะชวนมาร่วมคิด ถกเถียง และอภิปรายถึง ‘ฉากทัศน์’ ของประเทศไทยและการเตรียมตัวรับมือ เพื่อมีส่วนในการสร้างและออกแบบนโยบายสาธารณะที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

ตั้งหลักใหม่ประเทศไทย - คัดใจภัยใหญ่ของประเทศ

หนังสือ *อนาคตประเทศไทย พุทธศักราช 2585* (มิ่งสรรพ ชาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี, 2565) ได้ทบทวน และสังเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมผ่าน ชุดข้อมูลและงานวิจัยที่หลากหลาย เข้มข้น และทันสมัย โดยเสนอว่า ประเทศไทยกำลังเผชิญกับ ‘ความเสี่ยงเชิงระบบ’ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การเมือง และวัฒนธรรม ทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่ไม่สมดุลสอดคล้องกัน ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถยกระดับขีดความสามารถและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงได้

‘ความเสี่ยงเชิงระบบ’ ที่ประเทศไทยเผชิญเป็นความเสี่ยงที่หน่วยทางสังคมขนาดเล็ก (ปัจเจกบุคคล ครอบครัว หรือชุมชน) ไม่สามารถรับมือได้โดยลำพัง รัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการความเสี่ยงผ่านการกำหนดกฎระเบียบและนโยบายสาธารณะที่เหมาะสม เพื่อให้ประเทศไทยไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ (preferable future)

นอกจากการทำความเข้าใจประเทศไทยในภาพใหญ่แล้ว การทำความเข้าใจอนาคตคนไทยในระดับ ‘วิถีชีวิต’ จะช่วยให้ความท้าทายของสังคมไทยชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย โครงการวิจัย ‘คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย’ (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2564) ซึ่งเป็นงานวิจัยล่าสุดที่มุ่งศึกษาชีวิตเมืองของคนไทยในอนาคตตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งหมดหกด้าน (ได้แก่ การเกิดในเมือง การเดินทางในเมือง การทำงานในเมือง การอยู่อาศัยในเมือง การซื้อของในเมือง และการตายในเมือง) ได้นำเสนอภาพ ‘อนาคตฐาน’ ของวิถีชีวิตคนเมืองในประเทศไทย ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยพลังทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ ได้แก่ 1. ระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ 2. แพลตฟอร์มเทคโนโลยี 3. ความเหลื่อมล้ำ 4. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ 5. ความคิด

และค่านิยมแบบเสรีนิยม กล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์และนโยบายสาธารณะที่จะช่วยยกระดับชีวิตคน (เมือง) ไทยในอนาคตก็คือ นโยบายที่ช่วยให้คนไทยสามารถรับมือและปรับตัวให้เข้ากับแนวทางข้างต้นเหล่านี้ได้ดียิ่งขึ้น

หากยึด ‘ความเสี่ยงเชิงระบบ’ ตามแนวทางข้างต้น ผนวกรวมกับ ‘การกวาดหาสัญญาณอนาคต’ (horizon scanning) ทั้งในประเทศไทย และในระดับนานาชาติ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี, อ้างแล้ว)² รวมถึงความท้าทายของชีวิต ‘คนเมือง 4.0’ เป็นโจทย์ตั้งต้นของสังคมไทย และใช้การสนทนาเชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญ นักคิด ผู้กำหนดนโยบาย และบุคคลที่มีบทบาทในสังคมไทยหลากวัย หลายวงการ เป็นกระบวนการหาคำตอบ เราสามารถมองหาแนวทางเพื่อ ‘ตั้งหลัก’ ประเทศไทยใหม่ในหกด้านใหญ่ ดังนี้

ตั้งหลักใหม่การเมืองไทย: กล้าเผชิญหน้าโจทย์ยาก พาประชาธิปไตยออกจากเขวงกต

การเมืองไทยเป็นจุดเปราะบางและเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุที่สำคัญที่สุดที่จะกำหนดอนาคตประเทศไทยในวันข้างหน้า นี่คือข้อสรุปสำคัญที่นักคิด นักวิชาการ และนักกำหนดนโยบายส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกัน อย่างไรก็ตาม ในรายละเอียดแล้ว ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนตีโจทย์ มีความกังวล และคาดหวังต่อปัญหาทางการเมืองแตกต่างกัน

ในภาพใหญ่ที่สุด ปัญหาของการเมืองไทยคือ การไม่สามารถเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง แม้ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ประชาธิปไตยตั้งแต่

² ความเสี่ยงเชิงระบบและการกวาดหาสัญญาณในที่นี้เป็นการสังเคราะห์ของผู้เขียนบทบรรณาธิการ ซึ่งมีความแตกต่างจาก มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี (2565) ทั้งในแง่ของน้ำหนักในแต่ละประเด็นและวิธีการจัดเรียงเนื้อหา

ปี 2475 ทว่า เส้นทางการเปลี่ยนผ่านกลับพลิกผันไปมาคล้ายกำลัง
หลงทางในเขาวงกต โดยมีการช่วงชิงผลประโยชน์ของชนชั้นนำ กองทัพ
และกลุ่มทุน (ทั้งเก่าและใหม่) คอยกำกับและขับเคลื่อนอยู่ข้างหลัง
ในขณะที่ประชาชนยังไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่าง
แท้จริง (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี,
อ้างแล้ว) ในแง่นี้ก็กล่าวได้ว่า วิกฤตการเมืองที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่
ในปัจจุบันจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย
(democratization) ของไทยที่มีอายุกว่า 90 ปีแล้ว

การทำความเข้าใจวิกฤตการเมืองไทยปัจจุบันแบ่งออกเป็นสอง
แนวทางใหญ่ แนวทางแรกคือ การศึกษา 'เงื่อนไข' และ 'บริบท' ที่ทำให้
คนรุ่นใหม่และคนระดับล่างออกมาตั้งคำถามและเคลื่อนไหวทางการเมือง
อย่างกว้างขวางอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน แนวทางที่สองคือ การศึกษา
บทบาทของชนชั้นนำ กองทัพ และกลุ่มทุนในวิกฤตการเมืองไทย
(กุลลดา เกษบุญชู มีต์, หน้า 154)

สำหรับแนวทางแรก การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของ
คนรุ่นใหม่และความไม่ลงรอยของคนต่างรุ่นมีส่วนสำคัญที่ทำให้
การทำความเข้าใจคุณค่า ความคาดหวัง และความพึงพอใจของคนรุ่นใหม่
(รวมถึงคนต่างรุ่น) เป็นโจทย์วิจัยที่ได้รับความสนใจมากขึ้น อาทิ จุลนี
เทียนไทย และคณะ (2564) พบว่า คุณลักษณะสำคัญของคนรุ่นใหม่
โดยเฉพาะ 'ชาวดิจิทัลไทย' คือการยึดหลักคุณธรรมที่อยู่บนพื้นฐาน
ของความเป็นเหตุเป็นผล การประยุกต์ใช้ได้จริง ความยืดหยุ่น
และความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม
ดังนั้น หากหลักคุณธรรมใดไม่สอดคล้องกับหลักคิดดังกล่าว ไม่ว่าจะ
เกิดจากภาพจำของการสอนที่ทำให้ห่างไกลการประยุกต์ใช้ในบริบทของ
การใช้ชีวิตหรือไม่สามารถตอบสนองความสมเหตุสมผลได้ ชาวดิจิทัล
ก็มักจะตอบสนองโดยการคิดโต้แย้งและปฏิเสธที่จะปฏิบัติตาม
กรอบค่านิยมและคุณธรรมพื้นฐานเช่นนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้

คนรุ่นใหม่ไม่ยอมจำนนต่อสิ่งที่โครงสร้างสังคมกำหนด แต่พยายาม ต่อรองและปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายใต้ทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ได้ ในทำนองเดียวกัน วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ (2563) ก็พบว่า คนรุ่นใหม่ (Gen Y) มีแนวโน้มที่จะให้ความสนใจกับสถานการณ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อมมากกว่าคนรุ่นก่อน (Gen X และ Baby Boomer) เป็นต้น

แม้คนรุ่นใหม่กับคนรุ่นก่อนจะให้คุณค่าในหลายสิ่งแตกต่างกัน แต่มิได้หมายความว่าคนต่างรุ่นจะไม่มีคุณค่าร่วมกันเลย การศึกษาพบว่า คนไทยในทุกช่วงวัยยังให้คุณค่ากับทุนทางสังคม (การมีครอบครัว ที่อบอุ่นและการมีชุมชนที่ไว้วางใจกัน) และการลดความเสี่ยงทางสังคม (ความเสี่ยงในการตกงานและความเสี่ยงในการเจ็บป่วย) ดังนั้น นโยบาย สาธารณะที่ส่งเสริมทุนทางสังคมและคุ้มครองความเสี่ยงทางสังคม เช่น นโยบายที่ประกันสิทธิและสวัสดิการต่างๆ นโยบายที่ช่วยให้คนรุ่นใหม่ เข้าถึงทรัพยากร รวมไปถึงนโยบายที่ปฏิรูปให้สังคมมีความเป็นธรรม มากขึ้นจะมีส่วนช่วยบรรเทาความขัดแย้งของสังคมได้ (วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ, 2563; อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, หน้า 60)

สำหรับแนวทางการศึกษาบทบาทของชนชั้นนำ กองทัพ และกลุ่มทุน ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยนับเป็นโจทย์ยากของ สังคมไทยมาโดยตลอด ยิ่งเมื่อข้อเสนอปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ และกองทัพถูกนำเสนอต่อสาธารณะอย่างตรงไปตรงมาอย่างที่ไม่เคย เกิดขึ้นมาก่อน โจทย์ก็ยิ่งยากและท้าทายมากยิ่งขึ้น สิ่งสำคัญและจำเป็น สำหรับสังคมไทยในห้วงยามเช่นนี้คือ การตั้งหลักคิดใหม่ด้วยความรู้ ที่เชื่อถือได้ หนักแน่น และเป็นวิชาการ

ทอม กินสเบิร์ก (Tom Ginsburg) ไข่มุมมองการเมืองเชิงเปรียบเทียบ และสายตาแบบ ‘คนนอก’ ถอดรื้อมาคาดคิดว่า ‘ประเทศไทยไม่เหมือนใคร ในโลก’ โดยชี้ให้เห็นว่า ไทยต้องเผชิญปัญหาด้านการเปลี่ยนผ่านไปสู่ ประชาธิปไตยไม่ต่างจากประเทศอื่นๆ “...ซึ่งหมายถึงรวมถึงการถกเถียง เรื่องระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในบริบท

ไทยด้วย” (ทอม กินสเบิร์ก, หน้า 120) ทั้งนี้ทอมยืนยันว่า สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถดำรงอยู่คู่กับระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญได้เป็นอย่างดี โดยสามารถมีบทบาทสำคัญสองประการคือการเป็นที่พึ่งสุดท้ายในภาวะวิกฤตและการเป็นเกราะปกป้องประชาชนจากกระแสประชานิยม (populism) ภายใต้เงื่อนไขของการอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับสถาบันและองคาพยพอื่นของสังคม

พูดให้ถึงที่สุด หมายความว่าสำคัญสำหรับการตั้งหลักใหม่การเมืองไทยคือการจัดวางสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชัดเจน หากตั้งหลักเช่นนี้ พื้นที่ของการถกเถียงและการปฏิรูปก็จะเปิดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแยกกิจการสาธารณะ (รัฐบาลเป็นผู้ดูแล) และกิจการส่วนพระองค์ (ปรากร กลิ่นฟุ้ง, หน้า 200) การปฏิรูปทุนที่แวดล้อมสถาบันกษัตริย์และสำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ปวงชน อุณจะนำ, หน้า 182; ปรากร กลิ่นฟุ้ง, หน้า 200) เป็นต้น

กองทัพเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทในการเมืองไทยอย่างมาก แต่กลับมีสถานะเป็น ‘แดนสนธยา’ ที่ประชาชนเข้าไม่ถึงและไม่เคยควบคุมได้ การทำความเข้าใจและจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของกองทัพในการเมืองไทยจึงเป็นอีกหนึ่งจุดหมายในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (หน้า 216) เสนอว่า สังคมไทยตกอยู่ภายใต้ระบอบแบบแผนทางการเมืองที่สร้างบนฐานของสายสัมพันธ์ช่วงชั้นระหว่างสถาบันกษัตริย์และกองทัพ โดยมีกองทัพเป็นกลไกหลักที่ใช้สร้างความแข็งแกร่งให้กับ ‘สถาบันพระมหากษัตริย์’ ทั้งในเชิงรากฐานทางอุดมการณ์ ความชอบธรรมตามประเพณีและกฎหมาย รวมถึงไปถึงความนิยมของระบอบ ดังนั้น การแก้ไขภัยการเมืองเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้อง ‘ปฏิรูปกองทัพ’ โดยมีโจทย์รูปธรรมสามระดับ ได้แก่ 1. การจัดความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับสถาบันพระมหากษัตริย์ใหม่ 2. การปรับความสัมพันธ์ของกองทัพ

กับฝ่ายการเมือง และ 3. การจัดการกิจและโครงสร้างของกองทัพใหม่ เพื่อรับมือกับภัยความมั่นคงรูปแบบใหม่

อันที่จริง ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับฝ่ายการเมือง และการจัดการกิจและโครงสร้างของกองทัพใหม่ เพื่อรับมือกับภัยความมั่นคงรูปแบบใหม่ของกองทัพเป็นประเด็นที่ผู้สนใจศึกษารูปแบบรัฐและความมั่นคงเป็นกังวลมาระยะหนึ่งแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่กองทัพมองกลุ่มคนที่เห็นต่างว่าเป็น ‘ภัยคุกคาม’ และพร้อมที่จะใช้กลไกควบคุมทางสังคม ลดทอนความเป็นมนุษย์ (dehumanize) และสร้างความเป็นปีศาจ (demonize) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปราบปราม (พงทอง ภาวครพันธ์ุ, หน้า 230) แม้การควบคุมทางสังคมจะไม่ใช่เรื่องใหม่ของกองทัพ แต่นี่เป็นครั้งแรกที่ปฏิบัติการของกองทัพมีความเข้มข้นและลงลึกไประดับหมู่บ้าน สถานการณ์เช่นนี้นอกจากจะเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานแล้ว ยังเป็นต้นทุนที่สูงมากต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในอนาคตด้วย ดังนั้น การปฏิรูปกองทัพเพื่อถอดสลักกลไกเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในระบอบประชาธิปไตย (กุลลดา เกษบุญชู มีด, หน้า 154)

ควรกล่าวด้วยว่า การปฏิรูปกองทัพไม่ได้ตอบโจทย์การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเท่านั้น หากแต่ยังตอบโจทย์ด้านงบประมาณด้วย เพราะหากกองทัพมีความทันสมัยและมีภารกิจที่สอดคล้องกับความมั่นคงสมัยใหม่ งบประมาณจำนวนมหาศาลที่เกี่ยวข้องกับกิจการความมั่นคงภายในจะถูกนำไปใช้ในกิจการสาธารณะที่เป็นประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าด้วย (พงทอง ภาวครพันธ์ุ, หน้า 230)

ข้อถกเถียงว่าด้วยตำแหน่งแห่งที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพในการเมืองไทยยังคงเป็นประเด็นที่ต้องถกเถียงกันต่อไป และคงมีแต่การกล้าเผชิญกับโจทย์ยากด้วยปัญญา ด้วยเหตุด้วยผล และด้วยวุฒิภาวะเท่านั้นที่จะประคับประคองให้กระบวนการพาประชาธิปไตยไทยออกจากเขาวงกตเป็นไปอย่างราบรื่นและสันติที่สุด

อย่างไรก็ตาม โจทย์ประชาธิปไตยไทยไม่ได้มีแค่ประเด็นสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพเท่านั้น กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยนั้นยังเกี่ยวพันกับพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น การตั้งหลักใหม่ทางการเมืองจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำ และความยากจน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, หน้า 60; ทอม กินสเบิร์ก, หน้า 120) พัฒนาการของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (ปวงชน อุณจะนำ, หน้า 182) ระบบนิติธรรมและตุลาการ (สุทธิชัยงาม ชื่นสุวรรณ, หน้า 170) ความอยู่ดีศรีธรรมทางสังคม (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, หน้า 138) เป็นต้น

ตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทย: สร้างเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรือง ยืดหยุ่น ยั่งยืน และเป็นธรรม

การตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทยจำเป็นจะต้องมุ่งสร้างเศรษฐกิจที่ตอบโจทย์สี่มิติ คือ ความเจริญรุ่งเรืองยกระดับความเป็นอยู่ของผู้คน (prosperity) การยืดหยุ่นรับมือกับความผันผวนได้ดี (resiliency) ความยั่งยืนตอบโจทย์ระยะยาว (sustainability) และการเติบโตอย่างทั่วถึง (inclusivity) เป็นธรรม ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusivity) ที่ผ่านมามีกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจไทยมุ่งตอบโจทย์ความรุ่งเรืองเป็นหลัก และให้น้ำหนักกับอีกสามมิติที่เหลือค่อนข้างน้อย (กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์, หน้า 262)

การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจไทยเพื่อให้ตอบโจทย์บรรลุซึ่งเป้าหมายทั้งสี่มิติพร้อมกันก็ไม่ใช่ง่าย เพราะเศรษฐกิจไทยต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลักสองด้าน ด้านแรกคือปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งเป็นปัญหาเก่าเรื้อรังมายาวนาน เช่น การเข้าสู่สังคมสูงวัยโดยที่ยังติดอยู่ในกับดักรายได้ปานกลาง หรือที่เรียกว่า ‘แก่ก่อนรวย’ การสูญเสียความสามารถ

ในการแข่งขันของประเทศ ศักยภาพที่ลดลงของเครื่องยนต์เศรษฐกิจ การถดถอยของภาคเกษตร การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความเหลื่อมล้ำที่รุนแรง ด้านที่สองคือการปรับตัวเพื่อรับความเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เป็นโอกาสแห่งอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนผ่านดิจิทัล (digital transformation) และความยั่งยืน (sustainability)

ความท้าทายทั้งสองด้านมิได้แยกขาดออกจากกัน หากแต่เป็นคำตอบของกันและกัน นักกำหนดนโยบายและนักคิดส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า นโยบายดิจิทัลเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยยกระดับผลิตภาพเศรษฐกิจไทยได้ในแทบทุกภาคการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการยกระดับห่วงโซ่การผลิต (move up value chain) การทดแทนการขาดแคลนแรงงาน (เนื่องจากโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัย) ในภาคอุตสาหกรรม การสร้างมูลค่าเพิ่มในภาคบริการ การเพิ่มประสิทธิภาพในภาคเกษตร รวมไปถึงการยกระดับประสิทธิภาพและมีความโปร่งใสมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือเป็นนโยบายที่ตอบทั้งโจทย์ระยะสั้นและโจทย์ระยะยาว (เศรษฐกิจพิเศษ สุทธิวาหนฤพุฒิ, หน้า 248)

ที่ผ่านมา แม้เศรษฐกิจไทยสามารถปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัลได้ในระดับหนึ่ง แต่กลับไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเศรษฐกิจดิจิทัลได้อย่างที่ควรจะเป็น เช่น ภาคการท่องเที่ยวที่เป็นเครื่องยนต์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยมาตลอดในช่วงสองทศวรรษหลัง และสามารถทำรายได้สูงมากเป็นอันดับสามของโลก กลับไม่สามารถสะสมทุนและต่อยอดได้ในวันที่ภาคการท่องเที่ยวเปลี่ยนผ่านไปสู่ดิจิทัล (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, หน้า 44) ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็พึ่งแพลตฟอร์มของต่างประเทศเป็นหลัก ส่งผลให้กำไรที่เกิดขึ้นจากเศรษฐกิจดิจิทัลต่อเศรษฐกิจไทยไม่สูงมาก ส่วนภาครัฐ ซึ่งควรจะเป็นพลังขับเคลื่อนหลัก กลับเป็นภาคที่ขาดความร่วมมือในการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัลมากที่สุด (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, หน้า 86)

ถึงกระนั้น โอกาสของประเทศไทยก็ยังเปิดกว้างอยู่ โดยสังคมไทย จะต้องให้ความสำคัญกับสามเรื่อง เรื่องแรกคือการเตรียมทักษะคนไทย ให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจดิจิทัล โดยเฉพาะทักษะด้านดิจิทัลและทักษะ ด้านมนุษย (ความเห็นอกเห็นใจ การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร ความเป็นผู้นำ) เรื่องที่สองคือการเตรียมโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัล (digital infrastructure) เพื่อให้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตคุณภาพสูงได้อย่าง ครอบคลุมด้วยต้นทุนที่ไม่สูงเกินไป และสุดท้ายคือการปรับกฎกติกา (regulations) ที่ไม่จำเป็นเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำธุรกิจ และพัฒนานวัตกรรม (สันติธาร เสถียรไทย, หน้า 276; เศรษฐวุฒิ สุทธิวิชาทนต์พวุฒิ, หน้า 248; สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, หน้า 86)

กระบวนการเปลี่ยนผ่านเศรษฐกิจไปสู่ดิจิทัลจะมีส่วนช่วยให้ เศรษฐกิจไทยมีความยืดหยุ่นไปในตัวด้วย เพราะในโลกดิจิทัล ผู้คนจะ ตระหนักอยู่เสมอว่า โลกเปลี่ยนแปลงเร็ว และมักจะคอยระแวดระวัง และเตรียมตัวรับมือความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (สันติธาร เสถียรไทย, หน้า 276)

การสร้างเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นอีกหนึ่งนโยบายที่ ผู้เชี่ยวชาญมองว่าเป็นอนาคตของเศรษฐกิจไทย ในด้านหนึ่ง ความยั่งยืน ถือว่าเป็น ‘ภาคบังคับ’ เพราะการจัดการปัญหาการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ (climate change) จะกลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของโลก หากประเทศเล็กที่พึ่งพาดูดต่างประเทศไทยไม่ปฏิบัติตามก็จะ อยู่ในประชาคมโลกได้ยากลำบากมากขึ้น (เพชร มโนปวิตร, หน้า 344; สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, หน้า 86; กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์, หน้า 262) ในอีกด้านหนึ่ง เศรษฐกิจสีเขียวถือว่าเป็น ‘ทางเลือกที่ใช่’ เพราะจะช่วย ยกระดับการผลิตและมูลค่าทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการด้วย

ควรกล่าวด้วยว่า โจทย์ด้านความยั่งยืนไม่ใช่แค่เรื่องของ การยกระดับการผลิตและบริการเท่านั้น อันที่จริง ภาคเกษตรไทย ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยตรง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาสภาพอากาศสุดขั้ว (extreme weather) ที่สร้างความเสียหายให้กับเกษตรกรไทยเพิ่มขึ้นทุกปี หากประเทศไทยสามารถเตรียมความพร้อมเชิงระบบเพื่อรับมือกับปัญหานี้ได้ นอกจากจะทำให้ภาคเกษตรกรไทยเปราะบางน้อยลงแล้ว ยังช่วยยกระดับการทำเกษตรด้วย (วิษณุ อรรถวานิช, หน้า 296)

ความเหลื่อมล้ำเป็นปัญหาที่กีดกันสังคมไทยอย่างรุนแรง อุปมาเป็นเหมือน 'แผลกลัดหนอง' ที่ไม่เพียงแต่มีความยุ่งยากซับซ้อนหลากหลายมิติ เช่น ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพย์สิน ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ ความเหลื่อมล้ำข้ามรุ่น ฯลฯ ทว่ายังอีกเสบลูกกลมไปสู่อื่นด้วย เช่น การบั่นทอน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความอยุติธรรม ความขัดแย้งด้านการเมือง ฯลฯ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตจ๊ะวารี, อ้างแล้ว) อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ถึงกับเสนอว่า ความเหลื่อมล้ำที่สะสมมาตลอดประวัติศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยคือ 'รากเหง้า' ของปัญหาสังคมการเมืองไทยที่ปะทุในปัจจุบัน (หน้า 60)

หนึ่งในแนวทางที่ช่วยให้เข้าใจปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างเป็นรูปธรรมคือ การแยกแยะลักษณะของความเหลื่อมล้ำ ซึ่งแบ่งเป็นสองลักษณะคือ ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส (inequality of opportunity) กับความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์ (inequality of outcomes) ผู้กำหนดนโยบายบางคนเสนอว่า สิ่งที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนคือ การสร้างความเท่าเทียมด้านโอกาส หรือการทำให้การแข่งขันเป็นธรรม ซึ่งเปรียบได้กับการวิ่งแข่งที่สตาร์ทจากจุดเดียวกัน ซึ่งหากคนที่วิ่งเร็วกว่าเป็นผู้ชนะ ก็เป็นผลลัพธ์ที่ยอมรับได้ระดับหนึ่ง แต่หากจุดเริ่มต้นไม่เท่ากัน การแพ้ชนะที่เกิดขึ้นก็ไม่แฟร์ แล้วที่ยิ่งหนักเข้าไปใหญ่คือ การที่กฎกติกาอาจจะไม่ให้บางคนมีสิทธิ์วิ่งเลย

แนวนโยบายสำคัญที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสคือ การกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิรูปที่ดิน

และทรัพยากรธรรมชาติ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, หน้า 60; ทร ปีติติล, 2564) สำหรับเศรษฐกิจดิจิทัล การกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ก็ควรนับรวม ‘การเข้าถึง’ โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล ทักษะพื้นฐานดิจิทัล และแหล่งเงินทุนในการประกอบธุรกิจด้วย (สันติธาร เสถียรไทย, หน้า 276)

หากการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพกับการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจและสังคมฉันใด การสร้างเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรือง ยืดหยุ่น ยั่งยืน และเป็นธรรมก็ไม่สามารถแยกออกจากการเมืองฉันนั้น พุดให้ถึงที่สุด การตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทยไม่ใช่ปัญหาเชิงนโยบายและเทคนิค ของนักเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว หากแต่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ ต่อรองเชิงอำนาจในระบอบประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ คำถามใหญ่ มีอยู่ว่า เราจะหาแพลตฟอร์มใหม่ๆ ในการออกแบบประเทศไทยที่ทุกคน สามารถทำงานร่วมกัน แชร้งกัน แล้วเพิ่มมูลค่าให้กับทุกสิ่งทุกอย่างบน แพลตฟอร์มได้อย่างไร (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, หน้า 138)

ตั้งหลักใหม่เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม: มองอนาคตโลก เพื่อกำหนดอนาคตไทย

ประเทศไทยไม่ใช่ผู้นำและผู้ผลิตเทคโนโลยี แต่เป็นผู้นำเข้าและปรับใช้เทคโนโลยีใหม่จากโลกเป็นหลัก ในขณะที่เดี๋ยวก็ไม่ใช่ประเทศ ที่มีบทบาทนำในการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม จึงต้องปรับใช้กฎหมายและข้อบังคับระหว่างประเทศเป็นสำคัญ หัวใจของการตั้งหลักใหม่ด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นการสำรวจความเป็นไปของโลกเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์สำหรับประเทศไทย

นโยบายเทคโนโลยีที่จะพาประเทศไทยไปสู่ ‘อนาคตที่ดีกว่า’ จะต้องตอบโจทย์สามด้าน ด้านแรกคือประสิทธิผลของนโยบาย (ประเทศไทย

ดีขึ้นกว่าเดิม) ด้านที่สองคือประสิทธิภาพ (ใช้ทรัพยากรคุ้มค่าหรือไม่) และด้านที่สามคือความเป็นธรรม (ผลกระทบของนโยบายเป็นธรรมและเสมอภาคหรือไม่) โดยแก่นสำคัญของการบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งสามด้านคือ กระบวนการออกแบบและวางแผนนโยบายบนฐานวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ นโยบายที่เลือกใช้จะต้องวัดผลเป็นรูปธรรมได้ว่าสร้างความเปลี่ยนแปลงได้เท่าไร ดีกว่าตัวเลือกอื่นอย่างไร คุ้มค่าแค่ไหน อัตราผลตอบแทนเป็นอย่างไร ฯลฯ ในแง่นี้ รัฐจำเป็นต้องลงทุนด้านเทคโนโลยี ข้อมูลเป็นลำดับต้นๆ เพราะเป็นฐานที่จะทำให้นโยบายเทคโนโลยีที่เป็นวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นได้ (ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์, หน้า 312)

การกำกับดูแลเป็นอีกหนึ่งโจทย์ยากในยุค ‘เทคโนโลยีดิสรัปชัน’ เพราะเทคโนโลยีที่บรรจบกันทำให้เส้นแบ่งของอุตสาหกรรมพัวเลือนมากขึ้นเรื่อยๆ (มี่งสรรพ ชาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตจิวารี, อ้างแล้ว) กระบวนการกำกับดูแลแบบเดิมที่แบ่งไปตามอุตสาหกรรมจึงมีแนวโน้มที่จะมีประสิทธิผลลดลง ในขณะที่เดียวกัน การพัฒนาเทคโนโลยีที่อยู่บนพื้นฐานของการ ‘ผิดพลาดเร็ว เรียนรู้เร็ว’ (fail fast, learn fast) ที่เน้นการลองผิดลองถูก ก็ทำให้การประเมินผลกระทบของเทคโนโลยีต่อสังคมทำได้ยากขึ้น การกำกับดูแลจึงยากตามไปด้วย

ดังนั้น โจทย์แรกของการกำกับดูแลจึงเป็นการตั้งหลักคิดพิจารณาว่า หลักการ (principle) ของการกำกับดูแลควรจะเป็นเช่นไร กรณีศึกษาที่สะท้อนเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนคือ เทคโนโลยี Web 3.0 ซึ่งใช้การกำกับดูแลกันเองของผู้คนในชุมชนผ่านตัวเทคโนโลยีเอง ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นไปได้ใหม่ๆ ของเทคโนโลยีในแง่ที่ว่า แม้ ‘การกำกับดูแล’ จะยังสำคัญและจำเป็น แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องมี ‘ผู้กำกับดูแล’ เสมอไป (ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์, หน้า 312)

แม้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีถูกขับเคลื่อนด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และนโยบายที่รองรับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีมักเป็นงานด้านสังคมศาสตร์ แต่การตั้งหลักใหม่ด้านเทคโนโลยีจำเป็น

ต้องอาศัยมุมมองด้านมนุษยศาสตร์ด้วย เพราะถึงที่สุดแล้ว การพัฒนาเทคโนโลยีไม่ได้เกิดขึ้นแบบลอยๆ หรือเป็นเรื่องเทคนิคทางวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ต้องกลับเข้ามาอยู่ในบริบทของสังคมเสมอ ดังนั้น การตั้งคำถามต่อเทคโนโลยีด้วยประเด็นพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ เช่น เชิงสุนทรียะ คุณค่า และจริยธรรม จะช่วยให้สังคมได้กลับมาทบทวนว่าถึงที่สุดแล้ว เราเข้าใจเทคโนโลยีดีแค่ไหน และเราจะพัฒนาเทคโนโลยีไปเพื่ออะไร (พิพัฒน์ สุยะ, หน้า 326)

ในมุมมองของนักปรัชญาเทคโนโลยี เจื่อนโซที่จำเป็นของการพัฒนาเทคโนโลยีของสังคมหนึ่งๆ คือ การที่สังคมนั้นจะต้องมี 'วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์' (scientific mind) ซึ่งแม้จะเกี่ยวข้องกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็เป็นคนละส่วนกัน กล่าวคือ วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ จะช่วยให้สังคมตั้งคำถาม ครุ่นคิดอย่างมีเหตุผล วิพากษ์วิจารณ์ต่อความรู้วิทยาศาสตร์ (และเทคโนโลยี) ได้ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการคิดต่อยอด มิใช่เพียงแต่เป็นผู้นำเข้าและรับเทคโนโลยีแต่เพียงอย่างเดียว เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ไทย

เทคโนโลยียังสร้างความหวังให้กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย เหตุผลที่เกี่ยวข้องกันในสองมิติ มิติแรก ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีทำให้อัตนุพลังงานสะอาดและพลังงานหมุนเวียนลดลงอย่างรวดเร็วจนเริ่มสามารถแข่งขันกับพลังงานฟอสซิลได้แล้ว มิติที่สอง กระแสการลงทุนในนโยบาย 'กรีนนิวดีล' (Green New Deal) ซึ่งเป็นนโยบายที่เปลี่ยนผ่านสังคมทุกภาคส่วนไปสู่สีเขียวมากขึ้น ตั้งแต่การคมนาคม การผลิตอาหาร การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ไปจนถึงการผลักดันเศรษฐกิจหมุนเวียน ก็เป็นตัวเร่งให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่มากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมในทั้งสองมิตินี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่เป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไม่ใช่สิ่งที่ต้องแลก (trade off) กัน (เพชร มโนปวิตร, หน้า 344)

นอกจากเรื่องเศรษฐกิจแล้ว กระแสความเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติและภาคประชาสังคมระดับโลกยังสะท้อนให้เห็นด้วยว่า ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากประเด็นสากลอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย เสรีภาพ ธรรมชาติ ทรัพยากร ความเหลื่อมล้ำ ฯลฯ ซึ่งเป็นประเด็นที่คนรุ่นใหม่ให้ความสนใจ ดังนั้น การตั้งหลักใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมจึงไม่ใช่เรื่องเทคนิคเชิงนโยบายสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นการสร้างการเปลี่ยนผ่านสังคมไปสู่โครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแบบใหม่ ซึ่งต้องปรับปรุง ปฏิรูปนโยบายแทบทั้งหมด (เพชรมโนปวิตร, หน้า 346)

ตั้งหลักใหม่เมืองแห่งอนาคต: สร้างเมืองใหม่เพื่อคนไทย 4.0

โครงการวิจัย ‘คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย’ (อภิวัฒน์ รัตนวรหะ และคณะ, 2564) พบว่า กระบวนการ ‘นคราภิวัฒน์’ (urbanization) ทั้งในระดับโลกและไทยกำลังเปลี่ยนไปอย่างมีนัยสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยจะต้องมียุทธศาสตร์ใหม่เพื่อรับมือกับอนาคตที่ไม่แน่นอน

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์สำคัญที่ ‘โครงการวิจัยคนเมือง 4.0’ สังเคราะห์และนำเสนอคือ การใช้แนวคิดคติตรวมหมู่ (collectivism) เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคต โดยได้ทดลองนำเสนอตัวอย่างรูปธรรมของคติตรวมหมู่ในด้านต่างๆ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การรองรับและส่งเสริมการใช้ชีวิตร่วม (collective living) ที่รองรับการอยู่ร่วมกันของคนเมืองในหลากหลายรูปแบบ ยุทธศาสตร์การสร้างปัญญาร่วม (collective wisdom) ที่มุ่งใช้ประโยชน์จากการระเบิดและแตกกระจายของข้อมูลข่าวสาร และปัญญาอันหลากหลายของผู้คนที่อยู่ในเมือง ยุทธศาสตร์การเพิ่มพื้นที่ส่วนรวมทั้งเก่าและใหม่ (old and new commons) เพื่อปรับพื้นที่ส่วนรวมทั้งออฟไลน์ (อาทิ ที่ดิน) และออนไลน์ (อาทิ แพลตฟอร์มข้อมูลข่าวสาร) ให้มีปริมาณและคุณภาพเพียงพอกับชีวิตเมืองในอนาคต

รวมไปถึงยุทธศาสตร์การปรับสมดุลอำนาจในการต่อรองบนเศรษฐกิจ แพลตฟอรม์ (collective bargaining) เพื่อเพิ่มอำนาจของผู้บริโภค ซึ่งเป็นมิติใหญ่ของชีวิตคนเมือง (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2565, หน้า 7)

โดยแก่นแท้แล้ว ยุทธศาสตร์แนวคิดคิดรวบวมหมู่คือ การใช้ประโยชน์ จากลักษณะ (character) ของ ‘มหานคร’ ที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย และใช้พลังของความหลากหลายในการขับเคลื่อนเมืองไปข้างหน้า อย่างไรก็ตาม แนวคิดรวบวมหมู่จะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับกรอบแบบ การบริหารจัดการเมืองเป็นสำคัญ โดยชัชชาติ สิทธิพันธุ์ (หน้า 360) เสนอว่า การสร้างเมืองแห่งความไว้วางใจคือคำสำคัญ (keyword) ของ การออกแบบเมืองในอนาคต

สำหรับชัชชาติแล้ว ความหลากหลายของเมืองมีนัยของ ความเหลื่อมล้ำรวมอยู่ด้วย เช่น การมีชุมชนแออัดอยู่ในเมืองสะท้อนให้ เห็นว่า เมืองต้องการแรงงานมาช่วยทำงานและขับเคลื่อนเมือง ดังนั้น เมืองต้องมีการบริหารจัดการที่ดีเพื่อเอาทรัพยากรมากระจาย หน้าที่ของ รัฐคือต้องดูแลโครงสร้างพื้นฐานและสร้างโอกาสให้เท่าเทียมกันเพื่อให้คน มีคุณภาพชีวิตที่ดีภายใต้ทรัพยากรที่มี หรือพูดอีกแบบคือต้องจัดการ ความเหลื่อมล้ำให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ทั้งการรักษาพยาบาล และคุณภาพชีวิตโดยรวม และนี่เป็นหัวใจของการสร้างเมืองแห่ง ความไว้วางใจ (ชัชชาติ สิทธิพันธุ์, หน้า 360)

ในมุมของการออกแบบผังเมือง แนวทางหนึ่งที่ช่วยให้ยุทธศาสตร์ แนวคิดคิดรวบวมหมู่และความหลากหลายสามารถขับเคลื่อนเมืองได้จริง คือ การให้ความสำคัญกับ ‘จุดเปราะบางของเมือง’ (urban weak spots) ที่มักเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและคนชายขอบ โดยการแก้ปัญหาดังกล่าว ไม่ใช่การเอา ‘คนจน’ ออกจากพื้นที่เมืองเพื่อให้จุดเปราะบางหายไป แต่ต้องทำด้วยการยกระดับมาตรฐานและสภาพ แวดล้อมที่ดีในระดับ ‘ย่าน’ ต่างๆ ของเมือง กล่าวคือ ต้องออกแบบผัง ให้แต่ละย่านของเมืองน่าอยู่ ร่มรื่น มีสาธารณูปการเพียงพอสำหรับ

การใช้ชีวิตไม่ว่าจะเป็นทางเท้าและพื้นที่สาธารณะที่ร่มรื่น มีร้านค้า มีตลาด มีบริการสาธารณสุข รวมไปถึงพื้นที่การเรียนรู้ ให้จับครบถ้วนภายในย่าน (นิรมล เสรีสกุล, หน้า 374)

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญของการทำงานขับเคลื่อนเรื่องเมือง ไม่ใช่การขาดองค์ความรู้หรือข้อเสนอเชิงนโยบายเท่ากับว่าอำนาจที่แท้จริงในการกำหนดชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของเมืองไม่ได้อยู่ที่ประชาชน ภายใต้โครงสร้างรัฐราชการแบบรวมศูนย์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น กรุงเทพมหานคร หรือเทศบาล) ซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการพัฒนาเมืองขาดย่อมไม่สามารถบริหารจัดการเมืองได้อย่างที่ควรจะเป็น เพราะขาดทั้งความอิสระในการตัดสินใจและงบประมาณในการตัดสินใจ พุดอีกแบบคือการจะตั้งหลักใหม่เพื่อสร้างเมืองแห่งอนาคตหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องแก้โจทย์การเมืองและปฏิรูปรัฐราชการ (ชัชชาติ สิทธิพันธุ์, หน้า 360; นิรมล เสรีสกุล, หน้า 374)

ตั้งหลักใหม่การต่างประเทศและภูมิรัฐศาสตร์ไทย: ประกันความเสี่ยงในระยะยาวแบบโลกสองขั้ว

การแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีนคือ การเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์การเมืองโลก (geopolitics) ที่ทรงอิทธิพลที่สุด เสมือนว่าโลกกำลังก้าวเข้าสู่ยุคแห่ง ‘การช่วงชิงอำนาจบนแผนที่’ (Mapfare) เข้าไปทุกขณะ ท่ามกลางกระแสลมการเมืองโลกที่เขี้ยวกรากเช่นนี้ ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศขนาดเล็ก ย่อมเสี่ยงความท้าทายและความเสี่ยงจากสถานการณ์โลกไม่ผัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สองมหาอำนาจแข่งขันสร้างอิทธิพลอย่างเข้มข้น

ที่ผ่านมา รัฐไทยมักเลือกใช้ยุทธศาสตร์ ‘ไม่สู้ลม’ (bend with the wind) เพื่อประกันความเสี่ยงท่ามกลางความขัดแย้งของมหาอำนาจในโลก

แต่การทำงานของรัฐไม่มีเอกภาพ แต่ละกระทรวง ทบวง กรม หรือภาคเอกชน ต่างไปคนละทิศคนละทาง ส่งผลให้ในทางปฏิบัติ 'ไม่ลู่ลม' เป็นการประกันความเสี่ยงโดยบังเอิญ ไม่ใช่ยุทธศาสตร์การต่างประเทศที่ตั้งใจวางไว้จริงๆ ที่สำคัญไปกว่านั้น ยุทธศาสตร์ 'ไม่ลู่ลม' ก็ถูกตั้งข้อกังขาว่าจะใช้การได้ดีเพียงใดในวันที่กระแสลมการแข่งขันของมหาอำนาจพัดรุนแรงมากขึ้น

แม้ยุทธศาสตร์ 'ไม่ลู่ลม' จะถูกตั้งคำถาม แต่ไม่ได้หมายความว่าประเทศไทยต้องเลือกมหาอำนาจข้างใดข้างหนึ่ง นักวิชาการยังคงเห็นพ้องต้องกันว่า การรักษาสมดุลระหว่างมหาอำนาจยังเป็นนโยบายที่ประเทศไทยได้ประโยชน์สูงสุด ทว่าต้องเปลี่ยนจากการรักษาสมดุลเชิงรับ (reactive balancing) มาเป็นการรักษาสมดุลเชิงรุก (proactive balancing) กล่าวคือ ประเทศไทยจะต้องเข้าใจตั้งแต่ต้นว่าตนเองต้องการอะไร และพยายามสร้างเงื่อนไขเพื่อต่อรองให้ได้สิ่งที่ต้องการ (อาร์ม ตั้งนิรันดร, หน้า 406) แนวนโยบายเช่นนี้เป็นการประกันความเสี่ยงเชิงยุทธศาสตร์อย่างแท้จริง ซึ่งช่วยป้องกันไม่ให้ประเทศไทยไหลไปตามวาระ (agenda) ของมหาอำนาจ

หนึ่งในตัวอย่างรูปธรรมของการรักษาสมดุลเชิงรุกคือ ยุทธศาสตร์แบบการนำจากรัฐขนาดกลาง ซึ่งจะช่วยให้ไทยมีจุดยืนและท่าทีที่ชัดเจนมากขึ้น กล่าวคือ ไทยควรเล่นบทบาทเป็นผู้นำในระดับภูมิภาคมากขึ้น และริเริ่มนวัตกรรมและชุดนโยบายด้านการเมืองการทูตในระดับภูมิภาคมากขึ้น รวมถึงควรพยายามกำกับพฤติกรรมของรัฐมหาอำนาจ ภายใต้กติกาหรือปทัสสถานบางอย่างของภูมิภาค (จิตติภัทร พูนขำ, หน้า 392)

ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นอีกหนึ่งคำถามใหญ่ของประเทศไทย เพราะฝ่ายก้าวหน้า (progressive) ที่เชื่อในคุณค่าประชาธิปไตยสากลมักมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนสหรัฐอเมริกาและต่อต้านจีน ในขณะที่ฝ่ายอนุรักษนิยม (conservative) ที่เชื่อว่า รัฐหนึ่งๆ

ไม่ควรแทรกแซงกิจการภายในรัฐอื่น มักมีแนวโน้มต่อต้านสหรัฐอเมริกา และสนับสนุนจีน

อย่างไรก็ตาม ทางเลือกแบบขาว-ดำ อาจไม่ใช่คำตอบที่ดีที่สุดในการวางยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ เพราะระบบ 'คุณค่า' เป็นเครื่องมือสำคัญที่มหาอำนาจใช้ในการต่อสู้แข่งขันกันมาตลอด ทางเลือกที่เหมาะสมกว่าและเป็นไปได้สำหรับประเทศไทยคือ การรับคุณค่ากฎหมายระหว่างประเทศและระบบของสหประชาชาติให้มากที่สุด แต่ก็ต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ของชาติด้วย ทั้งสองอย่างนี้ต้องสมดุลและถ่วงดุลกันพอสมควร เพื่อจะได้ประกันความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางนี้จะช่วยให้ไทยมีเอกภาพ (legitimacy) และถูกต้องในทางกฎหมายระหว่างประเทศ พร้อมไปกับการตอบสนองต่อประชาชนในประเทศด้วย (จิตติภัทร พูนขำ, หน้า 392)

นอกจากนี้ การต่างประเทศในโลกยุคใหม่ควรเป็นการทูตแบบอิงกับประเด็น (issue-based) ซึ่งประเทศไทยสามารถมีจุดยืนได้หลายแบบ บางประเด็นอาจจะสนับสนุนสหรัฐฯ บางประเด็นอาจคล้ายตามจีน ขึ้นอยู่กับว่าเกณฑ์ความต้องการและผลประโยชน์ของประเทศในแต่ละประเด็นเป็นอย่างไร อย่างไรก็ตาม การจะวางยุทธศาสตร์เช่นนี้ได้ ประเทศไทยต้องมี 'จุดยืน' ในแต่ละประเด็นที่ชัดเจน ซึ่งหมายความว่า การปฏิรูปกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพจึงควรต้องนับเป็นส่วนหนึ่งของการวางยุทธศาสตร์การต่างประเทศด้วย (อาร์ม ตั้งนิรันดร, 406)

ตั้งหลักใหม่คุณค่าและอนาคตไทย: เปิดรับคำถาม โอบรับเรื่องเล่าแห่งยุคสมัย

ในช่วงกว่า 100 ปีที่ผ่านมา อายุขัยเฉลี่ยของมนุษย์ทั่วโลกเพิ่มขึ้นจาก 32 ปีในปี 1900 เป็น 71 ปีในปี 2020 การมีอายุยืนยาวมากขึ้น

หมายความว่ามนุษย์มีโอกาที่จะอยู่ร่วมกับคนต่างรุ่นมากขึ้น โดยในปัจจุบันโลกมีคนเจ็ดรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ Greatest Generation (เกิด 1901-1927) Silent Generation (เกิด 1928-1945) Baby Boomers (เกิด 1946-1964) Generation X (เกิด 1965-1980) Generation Y (เกิด 1981-1996) Generation Z (เกิด 1997-2012) และ Generation Alpha (เกิด 2012-ปัจจุบัน) นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่มีคนต่างวัยอยู่ร่วมกันมากรุ่นขนาดนี้

การเติบโตภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมต่างแบบทำให้คนแต่ละรุ่นมีความไม่ลงรอยทางความคิด ความเชื่อ การให้คุณค่า และพฤติกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะเดียวกัน ความเหลื่อมล้ำระหว่างรุ่น ซึ่งเป็นผลมาจากการที่คนรุ่นเก่าสะสมทุนและอำนาจ ถือครองทรัพยากรไว้มาก ก็ทำให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสแทรกตัวในสังคมยากมากขึ้น และทำให้ 'ความไม่ลงรอยกันระหว่างคนต่างรุ่น' ปรากฏชัดมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าพื้นฐาน (เสมอภาค เสรีภาพ และธรรมาภิบาล) และหลักคิดในการจัดระเบียบสังคมไทยแบบดั้งเดิม (ชาติ ศาสน์ กษัตริย์) (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี, อ่างแล้ว; คมกฤษ อยู่เติกเค่ง, หน้า 422)

หากพูดในภาษาแบบคนรุ่นใหม่ ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นคือความแตกต่างของ 'เรื่องเล่า' ที่แต่ละคนอยากเล่า ซึ่งโลกที่พวกเขาอยากเห็นคือ โลกที่ทุกคนสามารถสร้างเรื่องเล่าของตัวเองขึ้นมาได้ เพราะมีแต่การโอบรับเรื่องเล่าที่แตกต่างหลากหลายเท่านั้นที่จะนำไปสู่สังคมที่มีความร่มรายนทางวัฒนธรรมได้ (พิริยะ กุลกาญจนชีวิน, จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา และ พิพันธ์ ภัทรนุชพร, หน้า 464) ทั้งนี้หัวใจของการแก้ไขความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นคือ การประนีประนอม การปรับเข้าหากัน และการใช้ประโยชน์จากรื่องเล่าที่แตกต่างหลากหลายให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม การประนีประนอมและปรับเข้าหากันไม่ใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นได้โดยง่าย แต่จำเป็นต้องอาศัยหลักการหรือ

แพลตฟอร์มกลางที่สามารถทำให้คนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่มาพูดคุยกันได้ คนรุ่นใหม่หลายคนเสนอว่า การรับประกันสิทธิในการแสดงความคิดเห็น และการออกแบบรัฐธรรมนูญใหม่ในฐานะกติกากลางน่าจะเป็นหลักการที่ทุกคนพอยอมรับด้วยกันได้ ในทางตรงข้าม หากไม่มีสิ่งเหล่านี้ สังคมก็จะมีหลักยึดและยากที่จะเดินหน้าต่อไปได้ (จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา, หน้า 464, ยุทธนา บุญอ้อม, หน้า 450)

นอกจากนี้ ภาวะและบทบาทในการประนีประนอมของคนแต่ละรุ่น ก็ไม่จำเป็นต้องเท่ากัน สำหรับคนรุ่นเก่า แนวทางสำคัญในการปรับตัว คือ การเปิดกว้างเพื่อโอบรับเรื่องเล่าของคนรุ่นใหม่ ต้องใช้ประสบการณ์ มองให้ออกกว่า อะไรคือ ‘แก่น’ ที่คนรุ่นใหม่ต้องการ และต้องทำการบ้าน ให้หนักว่าทำอะไรคนรุ่นใหม่ถึงจะยอมรับฟัง ในขณะที่คนรุ่นใหม่ ต้องปรับการนำเสนอให้แหลมคมมากขึ้น เริ่มตั้งแต่วิธีการคิดไปจนถึง วิธีการสื่อสาร ในแง่นี้ การประนีประนอมจึงเรียกร้องกับคนรุ่นเก่ามากกว่า เพราะหากคนรุ่นเก่าปรับตัวได้ โดยกระบวนการก็จะทำให้คนรุ่นใหม่ ได้เรียนรู้ไปโดยปริยาย (ยุทธนา บุญอ้อม, หน้า 450) ทั้งนี้ วิธีการคุย ของคนรุ่นเก่าที่ดีที่สุดคือการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงมุมมอง ออกแบบโจทย์ และตอบคำถามด้วยตัวเอง โดยสิ่งสำคัญที่คนรุ่นเก่า แนะนำให้คนรุ่นใหม่ได้คือ ‘ประสบการณ์’ ส่วนคนรุ่นใหม่จะเลือกใช้ ‘วิธีการ’ อย่างไรต้องให้เขาเป็นคนตัดสินใจ (เกรียงไกร วชิรธรรมพร, หน้า 436; มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, หน้า 44)

‘คำตอบ’ อยู่ในสังคมไทย

นับตั้งแต่ปลายปี 2563 ถึงกลางปี 2565 โลกและไทยต้องเผชิญกับ โควิด-19 ซึ่งเป็นวิกฤตใหญ่ที่สุดตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ผลกระทบของโรคระบาดสร้างความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัสต่อผู้คน หลายล้านคน มีพักต้องพูดถึงผู้เสียชีวิตจำนวนมากที่ประเมินค่ามิได้

แม้ผลกระทบของโควิด-19 หลายเรื่องจะเป็นเรื่องใหม่ และหลายประเด็นคงต้องมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม แต่คงยากจะปฏิเสธว่าความเสียหายอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากความเปราะบางของสังคมไทยในทุกมิติ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม คุณค่า เมืองและวิถีชีวิต ซึ่งรวมถึงการปรับเปลี่ยนคุณค่า การไร้ฝันและความคับข้องใจของคนรุ่นใหม่ ในแง่นี้ โควิด-19 จึงไม่ใช่แค่เรื่องของโรคระบาดที่ไม่คาดคิด หรือความบังเอิญที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า หากแต่เป็นสัญญาณเตือนภัยใหญ่ถึงความจำเป็นที่จะต้องตั้งหลักประเทศไทยใหม่เพื่อรับมือกับความเสี่ยงที่คาดเดาไม่ได้ในอนาคต

ความคิดและข้อเสนอที่ปรากฏในหนังสือ *Thailand: The Great Reset ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต* เป็นเพียงเสียงบางส่วนของความพยายามในการตั้งหลักใหม่ประเทศไทย ซึ่งยอมไม่อาจแก้ทุกปัญหาของประเทศได้ในรายละเอียด และอาจไม่ใช่กระทั่ง ‘คำตอบ’ สุดท้ายของสังคมไทย กระนั้น สิ่งหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดในหนังสือเล่มนี้คือข้อเท็จจริงที่ว่า สังคมไทยสะสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความหวังถึงอนาคตที่ดีกว่าไว้มากพอที่จะออกจากวิกฤต

คำถามที่เหลือจึงมีอยู่ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความหวังเหล่านี้ขับเคลื่อนประเทศสู่อนาคตได้จริง

บรรณานุกรม

Kongkirati, Prajak. (2019). "From Illiberal Democracy to Military Authoritarianism: Intra-Elite Struggle and Mass-Based Conflict in Deeply Polarized Thailand." *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 681, no. 1 (2019): 24-40.

The World Bank. (2020). "country's overview".

<http://www.worldbank.org/en/country/thailand/overview#1>

The World Bank. (2011). "Thailand Now an Upper Middle Income Economy", August 2 2011.

<http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2011/08/02/thailand-now-upper-middle-income-economy>

จุลณี เทียนไทย และคณะ. (2564). "การสร้างความสำเร็จในคุณลักษณะพฤติกรรม และทัศนคติในอนาคตของชาวดิจิทัลไทย". 'แผนงานคนไทย 4.0' ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=328

ธนศักดิ์ เจนมานะ. (2561). "'รอยกระจุก จนกระจาย' ระดับสากล: ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจไทยในศตวรรษที่ 21", *The101.world*, 12 ธันวาคม 2561.

<https://www.the101.world/inequality-in-the-21st-century>

ธร ปิติดล. (2564). "ความเหลื่อมล้ำไทย: บทวิเคราะห์โครงสร้างทางอำนาจและอุดมการณ์". 'แผนงานคนไทย 4.0' ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=314

พีระ เจริญพร. (2560). "รายงาน: บทสำรวจงานวิจัยไทยเรื่อง 'กัณฑ์กรายได้ปานกลาง'", *Knowledge farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม*, 8 พฤศจิกายน 2560.

<http://www.knowledgefarm.in.th/report-literature-review-on-mit/>

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี. (2565).

“อนาคตประเทศไทย พุทธศักราช 2585”. ‘แผนงานคนไทย 4.0’ ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=310

วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ. (2563). “นโยบายสาธารณะและความพึงพอใจในชีวิตของคนไทย 4.0 (ระยะที่ 1)”. ‘แผนงานคนไทย 4.0’ ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=128

วิษณุ อรรถวานิช. (2563). “เศรษฐกิจศาสตร์การเมืองเรื่องฝุ่น PM 2.5”, The101.world, 29 มกราคม 2563.

<https://www.the101.world/witsanu-attavanich-interview/>

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2558). “ปรับทัศนคติภาครัฐ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ”, รายงานที่ดีอาร์ไอ, ฉบับที่ 111 มกราคม 2558.

<https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2015/04/TDRI-Report-Jan-111.pdf>

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2565). “Policy Brief-คนเมือง 4.0”. ‘แผนงานคนไทย 4.0’ ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=294

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ. (2564). “คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย” ‘แผนงานคนไทย 4.0’ ภายใต้แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0, สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=142

I
ตั้งหลักใหม่
ประเทศไทย

อ่านจากทัศนียอนาคต ตั้งหลักใหม่ประเทศไทย

มีงสรรพ ขาวสอาด

ศ.เกียรติคุณ ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด ประธานมูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ นักเศรษฐศาสตร์และนักวิจัยด้านนโยบายสาธารณะคนสำคัญของประเทศไทย เป็นหนึ่งในคนที่ขบคิดถึงโจทย์ใหญ่ของประเทศไทยมาตลอดชีวิตนักวิชาการ

จากผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐศาสตร์การพัฒนาและการเกษตร ถึงการพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ล่าสุดมิ่งสรรพ์ร่วมกับนักวิจัยหลายศาสตร์หลากชีวิต ทำงานวิจัยชุดใหญ่ว่าด้วย ‘อนาคตประเทศไทย’ ในหลายมิติผ่านแผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมายด้านสังคม คนไทย 4.0 เพื่อร่วมหาคำตอบและทางออกให้กับสังคมไทย

ภายใต้สถานการณ์ที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง สังคมไทยต้องการความรู้ ทักษะ พลังสร้างสรรค์ และนโยบายสาธารณะแบบใหม่เพื่อมองหาคำตอบและความเข้าใจ ‘จากทัศน์แห่งอนาคต’ และเตรียมตั้งหลักใหม่ประเทศไทยที่นับรวมทุกคนอย่างแท้จริง

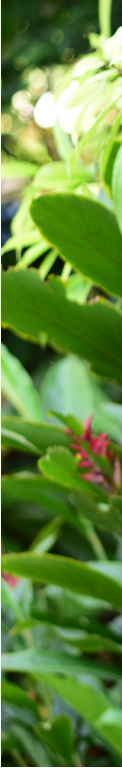
และผลงานของมิ่งสรรพ์มีคุณสมบัติเช่นนั้น

คุณเคยพูดถึงเศรษฐกิจไทยไว้ว่า ‘โชติช่วงแต่ไม่ชัชวาล’ เนื่องจากติดอยู่ในกับดักรายได้ปานกลาง และมีความเปราะบางหลายด้าน เช่น ขาดการพัฒนาทักษะแรงงานระดับสูง มาวันนี้ไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตโควิด คุณเห็นความเปราะบางอะไรเพิ่มเติมขึ้นบ้าง

เศรษฐกิจไทยมีปัญหาอยู่ก่อนหน้าที่จะเกิดโควิด ปัญหาหลักคือภาคอุตสาหกรรมที่เคยหวังว่าจะเป็นเครื่องยนต์สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไปข้างหน้ามีอัตราการเจริญเติบโตช้ากว่าที่คาดการณ์ไว้ในทศวรรษที่ผ่านมาเศรษฐกิจไทยโตเป็นอันดับสองของอาเซียน แต่ภาคอุตสาหกรรมกลับไม่ได้เป็นเครื่องยนต์หลักของเศรษฐกิจไทยอย่างที่คาดหวังไว้ เดิมภาคอุตสาหกรรมเคยมีส่วนสูงถึง 39% ของ GDP ไทย ในปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 36-37% เท่านั้น

ในอีกด้านหนึ่ง ภาคการท่องเที่ยวกลายเป็นภาคเศรษฐกิจใหญ่ของไทย หลังวิกฤตต้มยำกุ้ง ภาคการท่องเที่ยวค่อยๆ เพิ่มความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นเครื่องยนต์หลักของเศรษฐกิจไทย อย่างไรก็ตาม การพึ่งพิงภาคท่องเที่ยวมากเกินไปกลับทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจไทยเปราะบาง เราพึ่งพิงภาคการท่องเที่ยวคิดเป็น 18% ของ GDP ถือว่าสูงมาก แม้เมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่เน้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็พบว่า ไทยพึ่งพิงภาคการท่องเที่ยวสูงที่สุด และยังมีสัดส่วนการพึ่งพิงนักท่องเที่ยวจากต่างชาติมากที่สุดเช่นกัน การระบาดของโควิด-19 จึงทำให้เศรษฐกิจไทยเจ็บหนักมาก

นอกจากนี้ โควิดยังได้ตอกย้ำปัญหาเรื่องการอาศัยแรงงานต่างชาติมากเกินไป เห็นได้ชัดว่าตามโรงงานต่างๆ มีแรงงานไทยลดน้อยลงมาก ส่งผลให้แรงงานไทยขาดโอกาสพัฒนาทักษะระดับสูง เรื่องนี้ถือเป็นอีกหนึ่งความเปราะบางของภาคอุตสาหกรรม

คุณทำวิจัยเกี่ยวกับการยกระดับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอยู่หลายชิ้น ซึ่งล้วนแต่เป็นงานวิจัยที่ทำก่อนโรคระบาด แต่ในอีกด้านหนึ่ง คุณก็เห็นความเปราะบางของเศรษฐกิจไทยที่พึ่งพิงภาคการท่องเที่ยวมากเกินไป ถ้าโควิดหายไป เราควรหวังให้การท่องเที่ยวกลับมาเป็นเครื่องยนต์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจเหมือนเดิมได้ไหม

เครื่องยนต์ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไม่ควรเป็นอะไรที่แค่หาเงินอย่างเดียว แต่ต้องสะสมทุนได้ด้วย ยกตัวอย่างภาคอุตสาหกรรม การสะสมทุนคือการซื้อเทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงโรงงานให้ดีขึ้น ส่วนแรงงานก็ต้องพัฒนาทักษะความรู้เพื่อพัฒนาสินค้าให้ซับซ้อนขึ้น เมื่อแรงงานมีความรู้มากขึ้น มีผลิตภาพมากขึ้น ค่าจ้างก็จะสูงขึ้น

“

เครื่องยนต์
ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ
ไม่ควรเป็นอะไร
ที่แค่หาเงินอย่างเดียว
แต่ต้องสะสมทุนได้ด้วย

”

และเกิดโอกาสในการพัฒนาแรงงานขึ้นมา แต่ภาคการท่องเที่ยวเน้นขาย
ธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่แต่เดิมและสึกหรอไปเรื่อยๆ
ขณะเดียวกันตัวแรงงานก็ไม่ได้ใช้ทักษะขั้นสูงในการทำงานมากนัก
ก็ทำให้แรงงานภาคการท่องเที่ยวขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะ

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวไทยไม่ต่ออายุให้มีความสำคัญกับโลก
หลังอุตสาหกรรม (post industrial) อย่างโลกดิจิทัลมากนัก ทั้งๆ ที่เรามี
รายได้สุทธิจากการท่องเที่ยวเป็นอันดับที่สามของโลก ถ้าลองไปดูประเทศ
เพื่อนบ้านจะเห็นว่าทุกประเทศล้วนมีแพลตฟอร์มจากประเทศเขา
เช่น Gojek ของอินโดนีเซีย Traveloka ของประเทศฟิลิปปินส์ Grab
ของมาเลเซีย ดัดภาพมาที่ไทย ไม่มีอะไรเลย เพราะที่ผ่านมาเราไม่ได้
สร้างเสริมนวัตกรรมเทคโนโลยีหรือทักษะให้กับแรงงาน เมื่อมีภาค
เศรษฐกิจใหม่ที่แข็งแกร่งเติบโตใหญ่เกิดขึ้น เรามีแค่เงิน แต่ข้างในกลวง
ไม่มีอะไรที่สามารถใช้ต่อยอดได้ กลายเป็นว่าถ้าเราอยากขายอะไร
ก็ต้องไปฝากขายในแพลตฟอร์มต่างชาติ

ไม่ใช่แค่นั้น ภาคการท่องเที่ยวไทยยังพึ่งพิงแรงงานต่างชาติ
ค่อนข้างมาก ซึ่งมองโดยผิวเผินอาจจะไม่เห็นพวกเขามากนัก
เพราะส่วนใหญ่จะทำงานอยู่ข้างหลัง เป็นแรงงานไร้ทักษะ บวกกับ
ประเทศไทยไม่เคยมีนโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างชาติที่ชัดเจนจึงทำให้
เกิดปัญหาแรงงานต่างชาติผิดกฎหมาย ด้านบริษัท ห้างร้าน หรือโรงแรม
ก็ไม่มีแรงจูงใจที่จะพัฒนาเทคโนโลยีให้ดีขึ้น เพราะใช้แรงงานต่างชาติ
ราคาถูกคุ้มกว่า เราจึงไปข้างหน้าได้ค่อนข้างช้าและน้อยมาก

ดังนั้น ถ้ายังอยู่กับแบบเดิม การท่องเที่ยวก็ไม่ควรเป็นเครื่องยนต์
ทางเศรษฐกิจที่ไทยฝากความหวัง

หากจะตั้งหลักใหม่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวประเทศไทย เราควรถามถึงเรื่องอะไรบ้าง

หนึ่ง ต้องเปลี่ยนให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นเศรษฐกิจดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ โดยอาจต่อยอดจากแอปพลิเคชัน ‘เป๋าตัง’ เพื่อสร้างระบบนิเวศสำหรับการท่องเที่ยวและการซื้อสินค้า ไม่ใช่เพียงเป็นแค่ e-wallet แบบที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ การปรับไปสู่สังคมไร้เงินสดก็เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ตอบสนองพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวจีนได้ ทุกวันนี้เวลาที่นักท่องเที่ยวจีนมาเที่ยวบ้านเรา เขาใช้แพลตฟอร์มของเขาหมดเลย ไม่ว่าจะซื้อของหรือจ่ายเงิน เพราะเราไม่มีแพลตฟอร์มให้เขาใช้ เราต้องกลับมาทำให้เงินโอนเข้าสู่ประเทศไทยไม่ใช่ไปที่ประเทศจีน

สอง ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายต่อหัวของนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น ทั้งในรูปแบบของการท่องเที่ยว หรือการอาศัยในระยะยาว เช่น กลุ่มครอบครัวนักท่องเที่ยวจีนที่ย้ายมาอยู่อาศัยในประเทศไทย พบว่าในปัจจุบันมีเด็กนักเรียนจีนกว่า 2,000 คนศึกษาอยู่ในโรงเรียนนานาชาติในจังหวัดเชียงใหม่ นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มที่เราควรให้ความสนใจ

สาม ต้องปรับให้สอดคล้องกับเทรนด์โลกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การดูแลสุขภาพ เรื่องสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องมีการพัฒนาตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป

สี่ ต้องดึงเศรษฐกิจฐานรากขึ้นมา เช่น สินค้าท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมวัฒนธรรม ในชุมชนอื่นๆ ไม่ใช่เพียงชุมชนท่องเที่ยวอย่างเดียว

เรื่องสุดท้าย ต้องเปลี่ยนจากการซื้อสินค้าครั้งเดียว (one time product) หรือการท่องเที่ยวครั้งเดียว (one time relationship) มาเป็นความสัมพันธ์ระยะยาว (all time relationship) เพื่อให้เกิดการติดต่อและซื้อขายกันได้ตลอดเวลาผ่านเทคโนโลยี ไม่ใช่แค่เฉพาะยามมาเที่ยวประเทศไทยเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น สมมติเรามีปางช้าง แทนที่จะขายบริการขี่ช้างเพียงอย่างเดียว ลองให้เขาตั้งชื่อช้างเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นผู้ดูแลช้างตัวนี้ ช่วงที่โควิดระบาด เราอาจติดต่อเขาไปว่า

ข้างที่เขาดูแลไม่มีเงินกินข้าว ทางเขาก็ส่งเงินหรือซื้อของกลับมาให้ เราก็มีเงินที่จะเลี้ยงข้างต่อไป หรือจะต่อยอดเอามูลข้างไปทำสินค้า เช่นกระดาษ ก็ได้เหมือนกัน ถ้าสามารถทำได้ในลักษณะนี้ ความสัมพันธ์ในระยะยาวก็จะเกิดขึ้น

นอกจากนี้เราควรเสริมการขายอัตลักษณ์ของคนไทยอย่าง ‘ความอึดยาคัยดี’ หรือ ‘ความเป็นเพื่อน’ เพิ่มเข้าไปด้วย เราชอบคิดกันว่าสาเหตุที่นักท่องเที่ยวต่างชาติชอบมาเที่ยวบ้านเราเป็นเพราะเรามีวัดทะเล หรือวัฒนธรรมที่สวยงาม แต่จากการสำรวจของทุกสำนักต่างพูดตรงกันว่านักท่องเที่ยวชอบคนไทย ทำไมเราไม่ทำให้ ‘ความเป็นคนไทย’ กลายเป็นสินทรัพย์ที่ติดอยู่กับพื้นที่ของเรา (asset on location) คุณต้องมาเที่ยวที่นี่ถึงจะซื้อความเป็นคนไทยได้ สิ่งนี้จะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยว และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีได้มากขึ้น

คุณย่าเรื่องการนำดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในระบบเศรษฐกิจภาคต่างๆ โดยเฉพาะภาคการท่องเที่ยว สำหรับคุณมองว่าการเปลี่ยนผ่านทางดิจิทัล (digital transformation) ในประเทศไทยควรมีหน้าตาอย่างไร

ทุกภาคเศรษฐกิจจำเป็นต้องหาแนวทางการเปลี่ยนผ่านดิจิทัล เช่น ภาคธุรกิจการศึกษา คำถามใหญ่ตอนนี้คือ ในอนาคตมหาวิทยาลัยไทยจะยังไปต่อได้หรือไม่ เพราะทุกวันนี้เราเห็นแล้วว่ามหาวิทยาลัยต่างชาติเปิดคอร์สให้เรียนทางออนไลน์ได้ทั่วโลก สมมติว่าต่อไปเกิดเครื่องมือที่แปลสิ่งที่อาจารย์จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดสอนให้เป็นภาษาไทย คุณคิดว่ามหาวิทยาลัยไทยจะขายการศึกษาสู้กับมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดได้ไหม

ดังนั้น ภาคการศึกษาต้องมาคิดทบทวนใหม่ทั้งหมดว่าอะไรคือสิ่งที่จำเป็นสำหรับการเรียนการสอนจริงๆ ข้างต้นเป็นแค่ตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น โครงการวิจัยในแผนงานคนไทย 4.0 บอกชัดว่า เมืองในอนาคต

จะเป็นเมืองแพลตฟอร์มและพวกเราจะกลายเป็นมนุษย์แพลตฟอร์ม ชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นยันนอนของพวกเราจะดำเนินอยู่บนแพลตฟอร์มเป็นหลัก ฉะนั้นในอนาคตคนจะรวยได้ ก็ต้องรวยจากการมีความสัมพันธ์กับแพลตฟอร์ม แต่ประเทศไทยยังล้าหลังในเรื่องนี้มาก แล้วจะไปก้าวข้ามรายได้กับटकปานกลางได้อย่างไร

อะไรเป็นคอบวดสำคัญของสังคมเศรษฐกิจไทย

โครงสร้างประชากรของไทยไม่เอื้อต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะคนไทยแก่ก่อนรวย การเข้าสู่สังคมสูงวัยสะท้อนว่า เราไม่มีแรงงานที่จะเป็นตัวผลักดันเศรษฐกิจ

อีกเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศของไทยมีน้อยมาก เพราะระยะหลังบริษัทข้ามชาติหนีไปลงทุนกับเวียดนาม อินโดนีเซีย หรือจีนกันหมด ในช่วงก่อนโควิด GDP ประเทศอื่นโตกัน 5-6% แต่ของไทยโตแค่ 2-3% เท่านั้น ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบอัตราการโตของ GDP แต่ต้องยอมรับว่า ตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจแสดงถึงผลตอบแทนเฉลี่ยของการลงทุนในประเทศนั้นๆ ถ้า GDP ไทยโตแค่ 2-3% นักลงทุนก็เลือกไปลงทุนในประเทศอื่นแทน เมื่อไม่มีเงินมาลงก็ทำให้เศรษฐกิจไทยเติบโตช้า

แต่ทั้งหมดทั้งปวงไม่ได้สำคัญเท่ากับว่า ประเทศไทยขาดวิสัยทัศน์ ดิฉันเคยได้ยินเกษตรกรคนหนึ่งวิจารณ์เรื่องนี้ไว้อย่างแหลมคมว่า “คนไทยไม่ได้ป่วยแพ้ที่ความสามารถ แต่ป่วยแพ้ที่วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ในการจะนำประเทศไปข้างหน้า” ในฐานะคนที่ศึกษาเรื่องแผนและนโยบายสาธารณะ ดิฉันฟังแล้วรู้สึกประทับใจมาก

ทำไมเราจึงพ่ายแพ้ที่วิทยาลัยกษัตริย์และกลยุทธ์ในการนำประเทศไปข้างหน้า

เรามองไม่ถูกเป้า แต่หลงตัวเอง ชอบคิดว่าตัวเองทำดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องพัฒนาต่อ ตัวอย่างที่ดีมาก เช่น การส่งออกข้าวหอมมะลิ ซึ่งไทยมักชอบทงะนงตัวว่าข้าวไทยดีกว่าของที่อื่น แต่แล้วกลับถูกข้าวเวียดนามตีตลาดและทะเลเลย เพราะข้าวเวียดนามทั้งหอม นุ่ม และถูกกว่า ประเด็นคือเวียดนามมาถึงจุดนี้ได้เพราะศึกษาพันธุ์ข้าวของไทยและไม่หยุดที่จะวิจัยเพื่อพัฒนาสายพันธุ์ข้าวของตัวเองให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

อีกเรื่องที่ต้องพูดคือ วิทยาลัยกษัตริย์และกลยุทธ์จำเป็นต้องอาศัยความรู้และความสามารถที่หลากหลาย แต่ปัญหาหลักของสังคมไทยคือ รังเกียจการคิดต่าง ทั้งๆ ที่การยอมรับความแตกต่างหลากหลายและการบูรณาการเท่านั้นถึงจะทำให้ประเทศไทยก้าวไปข้างหน้าได้ การยึดมั่นความคิดอยู่เพียงอย่างเดียวถือเป็นวิธีคิดที่ล้าสมัยและจะทำให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมายไม่ว่าจะในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง

โจทย์ใหญ่และยากที่คุณพูดถึงอยู่เสมอคือ ความเหลื่อมล้ำ เริ่มเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าหลังจากการระบาดของโควิด ความเหลื่อมล้ำจะรุนแรงมากขึ้น สังคมไทยควรตั้งหลักคิดเรื่องนี้อย่างไร

รากฐานของความเหลื่อมล้ำเกิดมาจากสองเรื่อง หนึ่ง ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน และสอง ปัญหาเรื่องการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพ สองเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส ถ้าแก้สองโจทย์นี้ไม่ได้ก็ยากที่จะแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ

งานวิจัยในช่วงหลังหันไปให้ความสำคัญกับความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาเพิ่มมากขึ้น เพราะในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาประเทศไทยประสบความสำเร็จในการเอาคนจากฐานพีระมิดเข้าสู่ระบบการศึกษาได้เพิ่มมากขึ้น เรียกได้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของประเทศสามารถเข้าถึงการศึกษาได้แล้ว แต่ปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกคือปัญหาด้านคุณภาพ

ซึ่งช่องว่างระหว่างชนชั้นกลางกับคนฐานล่างของพีระมิดยังสูงอยู่มาก งานวิจัยหลายชิ้นกล่าวตรงกันว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อการส่งต่อความเหลื่อมล้ำข้ามรุ่น พ่อแม่จนอย่างไร ลูกก็จนอยู่อย่างนั้น ซึ่งสังคมที่ผู้คนไม่มีความสามารถในการเลื่อนชั้นทางสังคมถือเป็นสังคมที่อนารยะ

เมื่อพูดถึงความเหลื่อมล้ำและเสริมย้ำด้วยวิกฤตโควิด ทำให้หลายคนนึกไปถึงระบบตาข่ายรองรับทางสังคม (social safety net) ตลอดไปจนระบบสวัสดิการต่างๆ คุณมีความคิดเห็นอย่างไรต่อเรื่องนี้ อะไรคือจุดเปราะบางหรือข้อควรปรับปรุงของระบบตาข่ายรองรับทางสังคม

ชุมชนคือตาข่ายรองรับทางสังคมที่สำคัญที่สุด จะเห็นว่าต่างจังหวัดมีความสามารถในการต่อสู้กับโควิดดีกว่าในเมืองมาก สาเหตุเป็นเพราะในต่างจังหวัดยังมีชุมชนอยู่ อย่างที่เชียงใหม่ ทันทีที่เกิดโควิด ชาวบ้านต่างลุกขึ้นมาช่วยทำกับข้าวเพื่อส่งอาหารให้ผู้ป่วยติดเตียงที่อาศัยในชุมชน

ความเป็นชุมชนถือเป็นเรื่องสำคัญ ถ้ามองไปในอนาคตมีแนวโน้มที่คนไทยจะถูกตัดขาดจากชุมชนและกลายเป็นคนเปราะบางมากขึ้น ฉะนั้นเราจำเป็นต้องสร้างความเป็นชุมชนใหม่ให้เกิดขึ้น ตอนนี้ความเป็นชุมชนของคนเมืองอยู่บนโลกโซเชียลแต่ในห้วงเวลาที่เปราะบางแบบนี้ ชุมชนออนไลน์อย่างเดียวสู้ไม่ได้ เรายังจำเป็นต้องพึ่งพาชุมชนในเชิงกายภาพอยู่

นโยบายต่อจากนี้ต้องเป็นนโยบายที่ผลักดันให้เกิดชุมชนเชิงกายภาพมากขึ้น โดยการสร้างพื้นที่สาธารณะเพิ่มขึ้น เพื่อให้ผู้คนสามารถออกมาเดินเล่น พุดคุย ตลอดจนซื้อขายของ ไม่ใช่ว่าทุกคนไปเดินซื้อสินค้าในห้างสรรพสินค้าเสียหมด เราจำเป็นต้องเพิ่มพื้นที่สาธารณะเพื่อทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนมากขึ้น

นอกจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาใหญ่ ในขณะที่สังคมอนาคตกำลังเข้าสู่โลก ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ แต่ก็ยังมีผู้คนอีกเป็นจำนวนมากที่เข้าไม่ถึงเทคโนโลยี เช่นนั้น ภาครัฐควรทำอย่างไรเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดใครต้องตกขบวนความเปลี่ยนแปลงนี้

หากประชาชนเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ พวกเขาก็มีศักยภาพมากพอที่จะใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้นต้องทำให้สมาร์ตโฟนราคาถูกลงและผู้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ฟรี หรือราคาถูกที่สุด

กรณี Wi-Fi สลัมเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจอย่างยิ่ง จากการลงไปทำงานวิจัยในสลัมพบว่า แม้คนในสลัมจะอ่านหนังสือไม่ออก แต่เขาสามารถใช้สมาร์ตโฟนขายสินค้าออนไลน์ได้ผ่านการใช้คำสั่งเสียง (voice command) หรือชุมชนท่องเที่ยวในต่างจังหวัดก็สามารถใช้โปรแกรมแปลภาษา (Google Translate) ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ

และตอนนี้เรากำลังริเริ่มโครงการ blockchain ให้กับชาวบ้านตามพื้นที่ห่างไกล เพื่อให้เขาสามารถซื้อขายสินค้าโดยไม่ต้องผิใจกัน เดิมทีเวลาชาวบ้านซื้อขายของจะทะเลาะกันตลอด เพราะถือสมุดบัญชีกันคนละเล่ม ต่างคนก็ต่างมีสมุดบัญชีของตัวเอง เป็นเหตุให้ง่ายที่จะเกิดการเข้าใจผิด เทคโนโลยี blockchain เข้ามาช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ ตอนนี้ทุกคนต่างถือสมุดบัญชีเล่มเดียวกัน ก็ไม่มีสาเหตุให้ต้องทะเลาะกันอีกต่อไป

เราจำเป็นต้องเปลี่ยนความคิดที่ว่าคนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการละเล่นเพียงอย่างเดียว สิ่งนี้ไม่จริงเสมอไป มีตัวอย่างหลายกรณีที่ทำให้เห็นแล้วว่าคนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อหาเลี้ยงชีพ สิ่งที่รัฐควรทำคือการทำให้อินเทอร์เน็ตครอบคลุมทุกพื้นที่และฟรี ชาวบ้านไม่ได้ใช้อินเทอร์เน็ตไม่เป็น แต่เขาสู้กับราคาสมาร์ตโฟนและราคาอินเทอร์เน็ตไม่ไหวต่างหาก ถ้ารัฐเตรียมสิ่งนี้ให้พร้อม ชาวบ้านก็สามารถใช้อินเทอร์เน็ตในการทำมาหากินได้

“

คนรุ่นดิฉันอายุมากเกินไปแล้ว
ควรหยุดทักท้วงว่าตัวเองรู้ไปหมด
และควรต้องกล้าโยนภาระ
ในการคิดให้กับคนรุ่นใหม่

”

รูปแบบของรัฐถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้การพัฒนาของไทย ยังเดินหน้าได้ไม่เต็มขีดสุดหรือไม่

ใช่ อย่างเรื่องการกระจายอำนาจ จริงๆ ประเทศไทยเคยมีรัฐธรรมนูญ ปี 2540 ที่เน้นกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่น แต่มาตอนนี้ทิศทางการเป็นไปในทางตรงกันข้าม แทนที่ส่วนกลางจะปล่อยให้ท้องถิ่นได้ดูแลสิ่งที่เขาควรดูแล กลับออกกฎหมายไม่让他ทำ ลองคิดดูให้ดีๆ จริงๆ แล้วองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดูแลพื้นที่ทุกตารางนิ้วของประเทศไทย แต่กลับมีอำนาจจำกัดมาก ดิฉันชอบพูดอยู่เสมอว่า ปัจจุบันท้องถิ่นกำลังถูกมัดตราสังโดยรัฐบาลกลาง

อย่าลืมว่าแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเอาความรู้และความคิดของคนในพื้นที่มาช่วยออกแบบการจัดการที่เหมาะสมกับตัวเอง แต่ประเทศไทยใช้รูปแบบ one size fit all มาตลอด คือใส่เสื้อเบอร์เดียวกันทั่วประเทศ ซึ่งไม่เหมาะกับโลกที่แต่ละคนแต่ละพื้นที่มีรูปร่างของปัญหาแตกต่างกัน

หัวใจสำคัญของการกระจายอำนาจคือ ต้องให้คนที่ได้รับอำนาจมีอิสระพอที่จะคิดว่าอะไรดีสำหรับเขา ไม่ต้องไปดูถูกว่าเขาทำไม่ได้ ดิฉันค้นพบว่าทุกวันนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถสร้างสวัสดิการที่ดีกับประชาชนได้มาก เพียงแต่ที่ผ่านมาจากขาดโอกาสเท่านั้นเอง ฉะนั้นการกระจายอำนาจจึงไม่ใช่แค่เปิดให้มีการเลือกตั้ง แต่ต้องรวมไปถึงการแก้ไขกฎหมายอีกหลายฉบับเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีอำนาจในการจัดการท้องถิ่นของตัวเองอย่างแท้จริง

ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงแทบทุกวินาที ในฐานะที่คุณทำวิจัย ด้านนโยบายสาธารณะมาทั้งชีวิต อะไรจะเป็นหลักคิดสำคัญใน การกำนโยบายสาธารณะที่ตอบโจทย์อนาคตได้จริง

ในอนาคตจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้เด็กรุ่นใหม่ตั้งโจทย์ของตัวเองขึ้นมา และแลกเปลี่ยนกับคนรุ่นเก่าที่มีประสบการณ์ คนรุ่นดิฉัน

อายุมากเกินไปแล้ว ควรหยุดที่คิดว่าตัวเองรู้ไปหมด และควรตั้งกล้า
โยนภาระในการคิดให้กับคนรุ่นใหม่

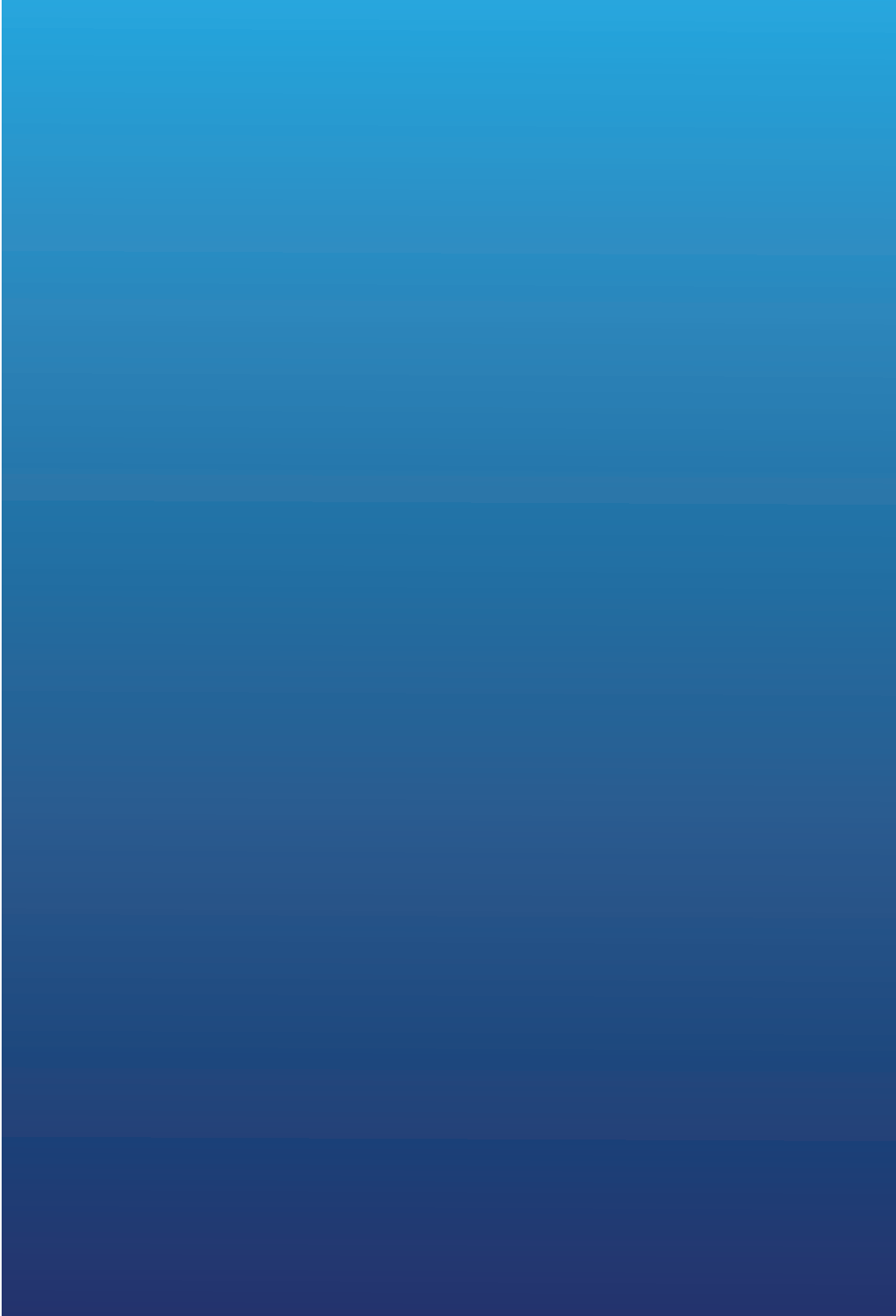

สัมภาษณ์: วงศ์พันธ์ อมรินทร์เทวา
เรียบเรียง: ภาวิณี คงฤทธิ์
ภาพถ่าย: แผนงานบูรณาการ
ยุทธศาสตร์เป้าหมายด้านสังคม คนไทย 4.0

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2564

'Precarious Thailand'
ปลดแอกอนาคต
สังคมไทยจาก
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ที่กีดกันผู้คน

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นปัญญาชนสาธารณะ
ที่ออกมาให้ข้อคิดเห็นต่อสถานการณ์บ้านเมืองอย่างต่อเนื่อง

ในฐานะนักประวัติศาสตร์ อรรถจักร์มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่าง
เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ว่าแต่ละส่วนเกี่ยวข้อสัมพันธ์
กันอย่างไร อีกทั้งยังเห็นมิติของ ‘เวลา’ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักสังเกตการณ์
ทางสังคมอื่นๆ มักมองข้ามไป

นอกจากบทวิเคราะห์อันแหลมคมแล้ว ความเห็นของอรรถจักร์
มักแสดงออกอย่างไม่ปกปิดว่า เลือกยืนอยู่ข้างเดียวกับผู้ที่ถูกกดขี่
ในสังคม - คนยากคนจน คนชายขอบ และรวมไปถึงคนที่ออกมาต่อสู้
เพื่อสิทธิและเสรีภาพในสถานการณ์บ้านเมืองปัจจุบัน

ในห้วงยามที่สังคมไทยเดินมาถึงทางแพร่งอันตราย นี่คือโจทย์
ที่อรรถจักร์ชวนสังคมไทยคิดเพื่อตั้งหลักใหม่ประเทศไทย

มองย้อนทบทวนสังคมการเมืองไทยในช่วงที่ผ่านมา คุณเห็นอะไร และภาพนี้ส่งผลต่อบ้านเมืองในระยะใกล้ได้อย่างไร

สิ่งที่เห็นชัดคือแรงปะทุของรากเหง้าปัญหา ประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจไทยทำให้คนจำนวนมากของสังคมไทยกลายเป็นคนชายขอบ 60% ข้างล่างที่ไปหล่อเลี้ยงความร่ำรวยของคน 20% ข้างบนสุด หรือหนักกว่านั้นอาจจะเป็นคนแค่ 10% ข้างบนสุด ทั้งหมดเป็นแรงปะทุของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแบบที่กีดกันคนออกไป (exclusive history) ในด้านหนึ่งเขาเอาคนเข้ามาร่วมแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ตั้งแต่แผนที่ 1 อย่างการปลูกข้าวเพื่อขาย เป็นแรงงาน เขาดึงคนมาเป็นพวก แต่ก็จำกัดพื้นที่ไม่ให้มีโอกาสมันยับเขยื้อน เช่น ปล่อยให้ที่ดินเป็นสมบัติส่วนตัว บางคนมีเป็นแสนไร่ เมื่อปัจจัยเรื่องที่ดินตกอยู่ในมือคนจำนวนไม่มาก ทำให้คนไทยจำนวนมากไม่มีโอกาสจะขยับฐานะและไม่มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุน

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยทำให้คนกลุ่มนี้ตกเป็นเบี้ยล่างและดูถูกขูดส่วนเกินไปเลี้ยงคนข้างบน นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยยังบอกว่าชนชั้นนำทำให้พวกเราอ่อนแอ เมื่ออำนาจการตัดสินใจใช้ทรัพยากรทั้งหมดกระจุกตัว

‘ดึงเข้ามาเป็นพวก จำกัดพื้นที่ และทำให้อ่อนแอ’ นี่คือแกนหลักของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยที่ดูถูกส่วนเกินจากเลือดเนื้อของพี่น้องทั้งประเทศเข้าไปหล่อเลี้ยงคนข้างบน พร้อมกันนั่นเองประวัติศาสตร์แบบนี้ก็สร้างรหัสหมายทางสังคมที่จะกดคนข้างล่างไว้ เช่นการบอกว่าไม่มีความยากจนในหมู่คนชนชั้น (ซึ่งถูกเน้นในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์) หรือเรื่องจน เครียด กินเหล้า หรือการบอกว่าคนเราเท่าเทียมกันไม่ได้ นิ้วมือห้านิ้วยังไม่เท่ากันเลย เพื่อที่จะบอกว่าเหตุที่ดูถูกขูดชนชั้นไม่ได้นั้นไม่ใช่เพราะเงินหรือโครงสร้าง แต่เป็นเพราะตัวคุณเอง

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทยทำให้เกิดชนชั้นใหม่คือชนชั้นคนยากจน ในสมัยพลเอกเปรมเริ่มพูดถึงความยากจนซ้ำซาก

และพื้นที่ยากจนซ้ำซาก โดยคุณโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 มีการพูดถึงคนจนข้ามรุ่น หมายถึงปู่จน พ่อก็จน ลูกก็จน ความจนข้ามรุ่นแบบนี้คือชนชั้น แปลว่าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเราคือประวัติศาสตร์ที่ทำให้คนข้างล่างกลายเป็นชนชั้นที่สืบเนื่องความยากจนกันต่อมา นี่คือฐานที่น่ากังวลที่สุด แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 13 หวังจะแก้ความเหลื่อมล้ำในชนบท แต่แปลกที่เขาไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงในชนบท เขายังคงคิดแบบเดิม

ดังนั้น นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจะชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเราคือประวัติศาสตร์ที่ดูดซับส่วนเกินจากคนจำนวนมาก ปล่อยให้คนจำนวนมากกลายเป็นคนชายขอบ เพื่อทำให้คนข้างบน

“

ถึงเข้ามาเป็นพวก
จำกัดพื้นที่ และทำให้อุ่นแฉะ
นี่คือแกนหลัก
ของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย
ที่ดูดซับส่วนเกินจากเลือดเนื้อ
ของพี่น้องทั้งประเทศเข้าไป
หล่อเลี้ยงคนข้างบน

”

มีความสุขมากขึ้น พร้อมกับสร้างรหัสหมายลงไป เพื่อที่จะดูชัดส่วนเกินได้ง่ายขึ้น

นับแต่การรัฐประหาร 2557 ความอึดอัดไม่พอใจทำให้คนจำนวนมากเปลี่ยนตัวเองและเริ่มตั้งคำถามกับสิ่งที่ถูกสถาปนา (establishment) ในทุกเรื่องและทุกสถาบัน การตั้งคำถามแบบนี้เป็นเรื่องที่คนรุ่นผมคิดไม่ถึง เช่น การเรียกพระว่าแคโรต เรียกเณรว่าเบบี๋แคโรต หรือการเปลี่ยนวิธีคิดคนไทย เมื่อความเป็นไทยทั้งหมดคือความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน เรามีความอ่อนน้อม รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ แต่เด็กรุ่นใหม่ก็เปลี่ยนคำว่าสัมมาคารวะเป็นสัมมาคาราโอเกะ คำพวกนี้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลง นี่คือผลผลิตจากประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่กดคนจำนวนหนึ่งไว้ และความเจ็บปวดทำให้คนจำนวนนี้เริ่มลุกมาทำสิ่งที่เราไม่เคยเห็น

นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ของเราที่กีดกันคนอื่นออกไป ประวัติศาสตร์แบบนี้อยู่ไม่ได้ อีกสักพักหนึ่งจะหนักหน่วง ตอนนั้นโควิดก็มากระแทกความเหลื่อมล้ำจนเป็นแผลเป็นหมดแล้ว

อะไรจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อความเหลื่อมล้ำในสังคม ให้คนข้างล่างหลุดพ้นจากการถูกกดไว้ได้

การจะลดความเหลื่อมล้ำต้องปฏิรูปที่ดิน จำกัดการถือครองที่ดิน แต่แน่นอนว่าเป็นไปไม่ได้ ตอนนี้คนจนเมืองกับคนจนชนบทเป็นเนื้อเดียวกัน คนจนชนบทที่ไม่มีที่ดินก็ต้องส่งลูกหลานมาทำงานในเมืองเป็นแรงงานราคาถูก กลายเป็นคนจนเมือง ความจนเชื่อมโยงกันกลายเป็นความจนข้ามรุ่น ความจนข้ามพื้นที่ ความเหลื่อมล้ำสูงขึ้น จึงต้องมีการจำกัดการถือครองที่ดิน ตระกูลไหนมีเกิน 2,000 ไร่ต้องคืนหมด แต่มันเป็นไปไม่ได้

ทำอย่างไรพี่น้องในชนบทจะมีที่ดินทำกินมากขึ้น เพื่อเขาจะดึงพี่น้องในเมืองกลับไปมีอนาคตมากขึ้น สำหรับคนจนเมืองที่เป็นฐานล่าง

หล่อเลี้ยงเมือง ทำอย่างไรให้เขาเข้าถึงแหล่งเงินทุนง่ายกว่านี้ เทศกิจต้องเปิดพื้นที่ให้คนตัวเล็กตัวน้อยขายของมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำสามารถมองได้จากปัจจัยการผลิตและโอกาสตรงนี้ นอกจากนี้คือทำอย่างไรจะทำให้เกิดการใช้ที่ดินส่วนตัวที่เปิดให้สาธารณะเข้าไปใช้ได้ (privately owned public spaces - POPS) เพื่อที่คนตัวเล็กตัวน้อยสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ได้เป็นประโยชน์มากขึ้น

เรื่องความเหลื่อมล้ำไม่ยากแต่ต้องทำ ต้องเข้าใจความยากจนให้มากกว่าที่สภาพพัฒนาทำในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 13 เราอาจคิดถึงชนบทแบบเดิมที่มีเครือข่ายการผลิตพอกิน แต่ชนบทตอนนี้เปลี่ยนไปมหาศาล ชาวนาที่ตื่นเช้าเอาควายไปไถนาไม่มีอีกแล้ว กระบวนการทำนาใช้การจ้างหมด เจ้าของสวนปาล์มนอนอยู่บ้าน จ้างแรงงานไปแทงปาล์มทั้งหมดเป็นผู้ประกอบการ และสำนักของผู้ประกอบการเริ่มเป็นครอบครัวเดี่ยวยากขึ้น คนยากจนในชนบทที่ไม่มีที่ดินก็กลายเป็นแรงงานรับจ้างในสังคมผู้ประกอบการชนบท คนไม่มีที่ดินต้องดิ้นรนมากกว่าปกติ คนเหล่านี้ก็ไหลสู่เมือง ถ้าเราเข้าใจความหมายของความยากจนและคนจนแบบนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ จะต้องคิดอีกแบบ ไม่ใช่แค่อุดหนุนข้าวหรือยางพารา แต่ทำอย่างไรจะทำให้เกิดการเปลี่ยนมาสู่สังคมผู้ประกอบการได้มากขึ้น นี่คือคำถามใหญ่ที่จะต้องคิด

แล้ววาทภาพในอนาคตของคนจนเมืองใหม่ว่าจะเป็นอย่างไร

คนจนเมืองในช่วงหลังกำลังจะถูกถีบให้ออกไปไกลเมืองมากขึ้น โดย gentrification คือกระบวนการทำให้เมืองเป็นสมบัติของพวกชนชั้นสูง ความเป็นเมืองที่เรียกกันว่าสมาร์ทซิตี้ เมืองที่สวยงาม ทำคลองให้เป็นที่พักเรือ ทำให้คนจนเมืองเริ่มตัวเล็กลง

มีงานวิจัยสลัมพบว่า คนในสลัมรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ช่วงปี 2500 ต้นๆ เขาสามารถเลื่อนตัวเองขึ้นมาระดับหนึ่งด้วยการเป็นหาบเร่ การสร้างเครือข่าย ในวันนี้คนรุ่นใหม่เข้ามาในเมืองมีโอกาส

สร้างตัวแบบนี้หน่อยลง ถ้าเราสามารถสร้างคนจนเมืองให้ขยับขึ้นมาแบบ รุนแรงๆ ได้ เราจะสร้างตลาดภายในอีกมหาศาลให้สินค้าต่างๆ

คุณศรีนพร พุ่มมณี บอกว่า เมื่อก่อนเมืองมันทนา เหมือนเป็น ฟองน้ำหนา คนจนก็เป็นหยดน้ำเม็ดใหญ่ที่ไหลไปได้ ตอนนี้ฟองน้ำ แน่นขึ้น หยดน้ำก็เล็กลงและไหลยากขึ้น คนจนเมืองก็มีชีวิตลำบากขึ้น

เราจำเป็นต้องศึกษาระบบอารมณความรู้สึกรู้สึกให้มากขึ้น ความ โกรธ ความเกลียด ความหวัง ในแต่ละช่วงเวลาไม่เหมือนกัน ในแต่ละ กลุ่มคนชนชั้นก็ไม่เหมือนกัน ความโกรธ ความเกลียด ความหวัง สัมพันธ์กับระบบเกียรติยศของสังคมหรือระบบเกียรติยศของคนชุดนั้น เช่น ผมมีความหวังชุดหนึ่ง ขณะเดียวกันคนในเศรษฐกิจนอกระบบ (informal sector) ก็มีความหวังอีกชุดหนึ่งที่แตกต่างออกไป เขาหวังแค่ ขอมือที่พักที่สะดวกสบายหน่อย มีที่ขายของได้ง่ายๆ เพื่อจะได้มีเงินส่งลูก เรียน ถ้าเราศึกษาตรงนี้ก็จะเป็นการถักทอความหวังของผู้คนที่อยู่ในภาค เศรษฐกิจนอกระบบ ซึ่งเราสามารถให้เขาได้

เราจะเขียนประวัติศาสตร์อย่างไรเพื่อไปสู่อนาคต ทำอย่างไร ประวัติศาสตร์จึงจะไม่รับใช้เพียงแค่อดีต

อันดับแรกคือจะทำอย่างไรให้ประวัติศาสตร์มีหลายแบบ เราต้อง พยายามทำให้สังคมไทยมีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายมากขึ้น มีประวัติศาสตร์แนวพินิจ เช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และอื่นๆ เพื่อให้มีความหลากหลายของอดีต และประชาชน จะเป็นผู้เลือกว่าเขาจะเชื่ออดีตในมุมไหน

สิ่งที่น่าตกใจคือสังคมไทยรู้สึกเพียงพอกับประวัติศาสตร์แบบที่ อ.ธงชัย วินิจจะกุล ใช้คำว่า ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ซึ่งไม่เพียงพอ ต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกวันนี้ เรากำลังปล่อยให้การครอบงำ ประวัติศาสตร์ด้านเดียวเกิดขึ้นอย่างเสรี การสัมพันธ์กับอดีตอย่างมี เสรีภาพและสร้างสรรค์จะทำให้เราสามารถสร้างสังคมปัจจุบันอย่าง สร้างสรรค์ไปด้วย

“

ผมกังวลที่สุดคือ
ความขัดแย้งในสังคมจะรุนแรงขึ้น
จะปะทุ ปะทะ และนองเลือด...
กลายเป็นสังคมที่อันตราย
คือ ช่างกันเอง รังแกกันเอง
บูดริดกันเอง

”

เราต้องเปิดให้คนไทยสัมพันธ์กับอดีตได้อย่างมีวิจารณ์ญาณ
อย่างหลากหลายและสามารถเลือกได้ หากเป็นเช่นนี้เราจะสามารถ
สร้างสรรค์อดีตเพื่อตอบปัจจุบัน เพื่อให้เรามองเห็นฉากทัศน์ในอนาคต
ได้ชัดขึ้น เมื่อเราเป็นผู้เลือก

อะไรคือความหวังและความกังวลของคุณต่ออนาคตสังคมไทย

ผมกังวลที่สุดคือความขัดแย้งในสังคมจะรุนแรงขึ้น จะปะทุ ปะทะ
และนองเลือด ในขณะที่เดียวกัน ผมกังวลว่าถ้ามันไม่ไปปะทุกับรัฐ มันจะ
กลายเป็นสังคมที่อันตราย คือ ฆ่ากันเอง รังแกกันเอง ชูตรีตกันเองเหมือน
ในสังคมลาตินอเมริกาหลายแห่งที่ความยากจนหรือความเจ็บปวดทำให้
คนจนกดขี่เอาเปรียบกันเอง

ความกังวลของผมคือ 1. ถ้าความขัดแย้งปะทุ ปะทะ นองเลือด
ก็อาจนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง แต่ถ้านองเลือดโดยไม่มีเปลี่ยนแปลง
ก็จะผลักดันสังคมไทยลงเหวลึกกว่าเดิม 2. หากเป็นสังคมอันตรายที่ใคร
ก็สามารถฆ่ากันได้ ซึ่งเกิดขึ้นแล้วตอนนี้ สังคมไทยจะเป็นสังคมที่
ไม่น่าอยู่ที่สุด ที่ฟิลิปปินส์ แม้กระทั่งร้านขายยังต้องติดลูกกรง หน้าห้าง
สรรพสินค้าก็จะมียามถือปืนลูกซอง ผมไม่ได้บอกว่าสังคมฟิลิปปินส์ไม่ดี
แต่มีความเหลื่อมล้ำสูง precarious society แบบนี้จะยิ่งผลักดันสังคมไทย
ให้กลายเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่เลย

นี่คือความกังวลสองด้านที่ผมมี และมันมีแนวโน้มที่จะเป็นทั้ง
สองด้าน

เรื่องความหวังสำหรับผมนั้นค่อนข้างเลือนลอย ผมหวังว่า
กลุ่มชนชั้นนำทุกกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับเครือข่ายนักธุรกิจ
กลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับเครือข่ายสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดจะ
ตระหนักและสำนึกหนอยได้ใหม่ว่าจะช่วยกันประคับประคองสังคม
ที่คุ้นรัก สังคมที่ตระกูลคุณร่ำรวย มีบทบาทและเกียรติยศขึ้นมาได้นั้น
ช่วยกันมาตะล่อมจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกันใหม่ เปิดพื้นที่สาธารณะ

ลดความเหลื่อมล้ำให้กับผู้คน ถ้าทำแบบนี้จะสร้างความหวังให้กับผู้คนในสังคมไทย สังคมอันตรายที่คนจะฆ่ากันเองก็จะลดลง แต่ความหวังนี้ก็เลือนลอย เพราะจนถึงวันนี้ผมยังไม่เห็นสัญญาณอะไรเลยว่ากลุ่มชนชั้นนำไทย 10% ข้างบนจะตระหนักเรื่องนี้

ผมคิดว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ไม่ใช่คำตอบ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ไม่ได้เปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจ แต่เครือข่ายชนชั้นนำ 10% ข้างบนต่างหาก ถ้าคุณหวังดีต่อสังคมไทยจริง ถ้าคุณรักสังคมไทยจริงก็แสดงตัวออกมา เพื่อให้การปรับอื่นๆ จะเป็นไปได้มากขึ้น

มีความหวังและข้อกังวลต่อการเคลื่อนไหวของคนรุ่นใหม่อย่างไรบ้าง

ผมเป็นห่วงผู้ที่ถูกคุมขังทุกคน เพราะการถูกคุมขังที่ไม่ได้รับความยุติธรรมพื้นฐานแบบนี้มันแย่มากๆ แม้ว่าเราไม่รู้จักจะสู้อย่างไรให้คุณออกมา แต่ใจเราให้คุณเต็มที่และหวังจะผลักดันให้ความยุติธรรมเข้าไปถึงมือทุกคนให้ได้

ส่วนการเคลื่อนไหวในปีต่อไป จริงๆ แล้วกลุ่มคนรุ่นใหม่เขาก็ไม่ได้ฟังคนอย่างผม ผมหวังว่าเยาวชนมิตรทั้งหลายจะคิดให้รอบคอบ ตัดสินใจให้เด็ดขาดชัดเจน เดินหน้าไป เราพร้อมจะช่วยหลายเรื่องในการสร้างสรรค์สังคมไทยร่วมกัน สิ่งที่ยากบอกคนรุ่นใหม่และคนแก่ คือชัยชนะไม่มีวันม้วนเดียวจบ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมในโลกนี้นับจากปี 1968 เรื่อยมาเราหวังว่าคนรุ่นใหม่จะสร้างโลกตั้งแต่นั้น ซึ่งแม้ยังไม่เกิดขึ้นแต่ก็มีผลสะท้อน สิ่งที่คนรุ่นใหม่ทำวันนี้มีผลต่ออนาคตสังคมไทยแน่ๆ ปฏิเสธไม่ได้

วันนี้เราอาจจะไม่ได้ตั้งใจ แม้ไม่ได้ตั้งใจในวันนี้ ก็ฝากให้มีความหวังไว้ในวันหน้า ด้วยความหวังชีวิตและศรัทธา มอบให้แก่ประชาชนทุกคน

สัมภาษณ์: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย
เรียบเรียง: วจนา วรลยางกูร
ภาพถ่าย: อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2565

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

วาระใหม่ประเทศไทย ในโลกหลังโควิด-19

สุวิทย์ เมษินทรีย์

ดร.สุวิทย์ เมธินทรีย์ เป็นหนึ่งใน 'เทคโนแครต' ที่ก้าวขึ้นมามีบทบาทในเศรษฐกิจการเมืองไทยนับตั้งแต่รัฐประหาร 2557 โดยดำรงตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่ง อาทิ อดีตสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ (2557) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ (2558-2559) รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (2559-2560) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (2560-2562)

ก่อนเข้าสู่โลกการเมือง 'สุวิทย์' เป็นที่รู้จักในฐานะผู้อำนวยการสถาบัน Sasin Institute for Global Affairs (SIGA) และได้ชื่อว่าเป็น 'นักทฤษฎี' ที่มีวิชั่นต่ออนาคตประเทศไทยในแบบฉบับเฉพาะตัว และในช่วงพักเบรกจากการเมือง เขากลับมาสนใจความเปลี่ยนแปลงของโลกและที่ทางของประเทศอีกครั้ง

และนี่คือวาระประเทศไทยที่สุวิทย์ตกผลึก จากการผนวกความรู้ทางวิชาการเข้ากับประสบการณ์บริหารประเทศโดยตรง

ประเทศไทยบอบช้ำจากโควิด-19 มาก แต่ถ้ามองไปในอนาคตที่ไกลขึ้น เรามีโจทย์สำคัญอะไรอยู่บ้าง

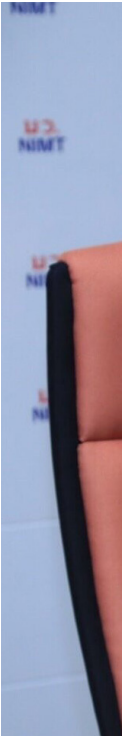
ไทยมีปัญหาเชิงโครงสร้างมาตั้งแต่ก่อนโควิด เพียงแต่พอน้ำลดตอผุด โควิดทำให้เกิดความหนักหน่วงมากขึ้น สำหรับผมแล้ว ประเทศไทยกำลังเจอกับดักสี่อย่างที่สำคัญ เป็นกับดักที่เรื้อรัง ไม่ได้รับการแก้ไข หรือปฏิรูปเชิงโครงสร้างอย่างแท้จริง

กับดักแรกคือ กับดักความเหลื่อมล้ำ ประเทศไทยมีความเหลื่อมล้ำสูงมาก เป็นความเหลื่อมล้ำที่ผสมผสานกับความเป็นอภิสิทธิ์ชนและการคอร์รัปชัน เลยกลายเป็นวิกฤตเชิงซ้อนที่แก้ยากมาก กับดักนี้จะต้องใช้เจตจำนงทางการเมือง (political will) ใช้ความมุ่งมั่นตั้งใจของผู้นำอย่างแท้จริงในการแก้

กับดักที่สองคือ ปัญหาทางการเมือง ซึ่งผมขอเรียกว่า ‘กับดัก 3 ป.’ คือ ‘ปฏิวัติ’ ‘ประชาธิปไตยเทียม’ และ ‘ประท้วง’ เรากำลังเจอกับวงจรอุบาทว์ของการปฏิวัติรัฐประหาร หลังการปฏิวัติก็เกิดประชาธิปไตยที่เป็นประชาธิปไตยเทียม (pseudo democracy) นำมาสู่การประท้วงต่อต้าน และเมื่อมีการประท้วงต่อต้านก็จะเกิดการปฏิวัติขึ้นมาอีก เป็นวงจรอุบาทว์ 3 ป. ที่ไม่รู้จบ

กับดักที่สามคือ กับดักเชิงซ้อนของทุนมนุษย์ ประเทศไทยมีคุณภาพคนค่อนข้างต่ำ แถมเรายังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ในขณะที่คนวัยอื่นที่จะมาช่วยเหลือเกื้อหนุนผู้สูงอายุก็มีคุณภาพที่ต่ำลง ตรงนี้น่ากลัวนะครับ เป็นกับดักสองเต่ง เปรียบเทียบกับบางประเทศ เขาอาจเป็นสังคมผู้สูงอายุ แต่คุณภาพคนชาติ โครงสร้างพื้นฐานชาติ เขาก็อยู่ได้

กับดักที่สี่คือ กับดักการเป็นประเทศรายได้ปานกลาง (middle-income trap) เป็นกับดักที่หลายคนพูดกันมานาน คือเรารวยกว่านี้ไม่ได้แล้ว แคมเรายังรวยแบบกระจุก ไม่ได้รวยกระจาย กับดักนี้เป็นประเด็นเชิงโครงสร้างที่มีมาก่อนโควิด ผมจึงเรียนว่าเราต้องไม่มัวงมอยู่แต่กับเรื่องโควิด เราต้องมองข้างหน้า ถ้าเราไม่แก้ไขอย่างจริงจัง

หลังโควิดเราจะตามประเทศอื่นไม่ทัน เพราะวิกฤตประเทศอื่นเริ่มคลี่คลายแล้ว และเขาไม่ได้มีปัญหาเชิงโครงสร้างเรื้อรังแบบเรา

คุณบอกเองว่าปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาเก่า อะไรคือสาเหตุที่ทำให้เราแก้ไม่ได้เสียที

ความไม่จริงจัง! เราปฏิรูปเรื่องต่างๆ ทีละ 10-20 เรื่อง และเป็น การปฏิรูปในเชิง functional reform หรือการปฏิรูปทีละเรื่องเล็กๆ แทนที่ จะมองการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง การปฏิรูปที่แท้จริงต้องใช้เจตจำนงทาง การเมือง (political will) และต้องจำไว้เลยว่า การปฏิรูปนั้น no pain, no gain ไม่เจ็บปวด ก็ไม่มีทางได้ เพราะฉะนั้นถึงเวลาที่สังคมไทยต้อง ผ่าตัดอย่างเอาจริงเอาจัง

“

ปฐมบทของทุกเรื่อง
คือความเป็นธรรม
ถ้าเราสามารถ
สร้างความเป็นธรรมขึ้นมา
ได้อย่างแท้จริง
กับดักต่างๆ จะคลายตัวลง

”

ประเทศต่างๆ ที่เขาปฏิรูปได้อย่างต่อเนื่อง เช่น จีน สิงคโปร์ ทำไปถึงระดับหนึ่งเขาก็ทะยานขึ้นมา แต่ประเทศเราไม่ประสบความสำเร็จ ในการทำให้เกิดการปฏิรูป ที่ผ่านมามีทั้งแรงต้านและแรงเฉื่อย คนที่ได้ประโยชน์รู้สึกไม่เห็นจำเป็นต้องปฏิรูป แต่ยังมีคนที่เดือดร้อนและ คนที่ไม่รู้แม้กระทั่งว่าจริงๆ ต้องมีการปฏิรูปอยู่ เพราะฉะนั้นประเทศไทย ต้องสร้างสปิริต ต้องทำให้ประชาชนรู้สึกที่ไม่ปฏิรูปไม่ได้ เขาต้อง ลุกขึ้นมาส่งเสียงว่าต้องการอะไร ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงอะไร และเป็น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่เพื่อตัวเองเพียงอย่างเดียว

การปฏิรูปที่แท้จริงทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วม แต่การปฏิรูป ที่ผ่านมาเป็น การปฏิรูปที่ขีดๆ เขียนๆ โดยคนไม่กี่คน ประชาชนแทบ ไม่มีส่วนร่วมเลย เราไม่เคย empower ภาคประชาชนให้แข็งแรง โอกาส ที่จะผลักดันให้เกิดผลจึงยากมาก พอเกิดอะไรขึ้นภาคประชาชนก็ยังคง ฟังฟังภาครัฐ และภาครัฐก็ไม่ได้มีทรัพยากรและศักยภาพที่จะดูแลคนได้ดี มากพอ ถ้าเป็นอย่างนี้ต่อไป ถึงอย่างไรเราก็ไม่สามารถรองรับการฟังฟัง รูปแบบนี้ได้

การเคลื่อนไหวแบบใดถึงจะเรียกว่าจริงจัง ปีที่ผ่านมาเราเห็น การตื่นตัวทางการเมืองและการออกมาเคลื่อนไหวของกลุ่ม คนรุ่นใหม่ คุณมองว่านี่เป็นความคืบหน้าหรือความจริงจังใน การเปลี่ยนแปลงประเทศไทยหรือเปล่า

โลกสมัยใหม่ที่มีหลากหลายความต้องการ มีกลุ่มก้อนที่แตกต่างกัน การเรียกร้องเป็นสิทธิของประชาชน เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจ จึงต้องฟังให้เยอะ เป็น deep listener และ active listener หลายส่วน ของการเรียกร้องสะท้อนความเดือดร้อนที่แท้จริงของเขา สะท้อนกับดัก ทั้งสี่และปะทุออกมาเป็นข้อเรียกร้องต่างๆ บางอย่างอาจเกินเลยไปบ้าง แต่บางอย่างก็เป็นความจริง

ผมเคยเรียนนายทศ ว่าจริงๆ แล้วถ้าจะทำแผนการพัฒนาฉบับที่ 13 ให้เป็นเรื่องเป็นราว ควรจะมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน โดยเป็นนโยบายที่ 'with youth, for youth, by youth' ที่ให้เยาวชนเขียนร่วมกับเรา ไม่ใช่ที่เราเป็นคุณพ่อผู้รู้ดีเขียนนโยบายเพื่อเยาวชนอย่างเดียว โดยส่วนใหญ่ผมว่าพวกเขามีเจตนาที่ดี ช่วงที่ผ่านมาอาจเลยเถิดไปบ้าง แต่ในที่สุดเราต้องตั้งหลักใหม่ว่าจะอยู่ร่วมกันในสังคมแบบนี้อย่างไร ในสังคมที่คนบางกลุ่มอยากจะคงสถานะ มองว่าอยู่ในสภาพเดิมดีแล้ว แต่ขณะเดียวกันก็มีคนที่รู้สึกว่าการเปลี่ยนแปลงไปตั้งนานแล้วและเขาอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ในสถานการณ์แบบนี้คนที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองกลุ่มก็ต้องพาเขามาเจอกัน ไม่ใช่เพื่อมาปะทะกัน แต่ต้องมาหาคำตอบร่วมกัน

คุณคิดว่ากระบวนการสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่มก้อนที่เห็นต่าง หาคำตอบร่วมกันได้ควรเป็นแบบใหม่

คนที่มีความจำเป็นต้องถอยหนึ่งก้าว เพื่อให้คนที่เดือดร้อนมีโอกาสเข้ามา ทุกอย่างอยู่ที่สปีริตว่าสุดท้ายเราต้องการอะไร ถ้าเราต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น แม้คนบางกลุ่มอาจจะมองอะไรอย่างสุดโต่ง เพราะเขาอยู่ในโลกที่มองไม่เห็นความสวยหรู เขามองว่าที่ผ่านมามันไม่ดี จะจริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้ แต่เราต้องฟังเขา และสร้างความเข้าใจพื้นฐานที่มีร่วมกัน (common ground) ไม่อย่างนั้นจะเกิดเป็นสังคมสองขั้วอยู่ตลอดเวลา ถ้าผมมีอำนาจหรือเป็นภาครัฐ ผมต้องเปิดใจรับฟังมากกว่าจะมองเขาเป็นคู่ต่อสู้ ต้องฟังเขาแบบจริงจัง จังๆ ไม่ใช่รู้สึกแต่มีเวทีรับฟังไปเรื่อย อันนั้นมันของปลอม เมื่อมีความเข้าใจร่วมถึงจะมีเป้าหมายร่วมได้

การบริหารจัดการภาครัฐยังมีวิธีคิดที่ค่อนข้างเก่าซึ่งต้องปล่อยตามสภาพ แต่เป้าหมายยังคงเดิมคือความมั่นคง แต่เราจะนิยามความมั่นคงอย่างไร ความมั่นคงไม่ใช่แค่ทุกคนต้องอยู่ในความสงบ แต่มันจะมีพลวัต

มากขึ้น มีสีสันมากขึ้น มีความตื่นรู้ตื่นตัวมากขึ้น สิ่งเหล่านี้กดทับไม่ได้
หรือครับ ถึงวันหนึ่งก็จะเกิดพลวัตของการเปลี่ยนแปลง

หากเราอยากจะทำลดพ้นจากกับดักเรื่องรังผึ้ง ผู้มีอำนาจควรจะ โฟกัสไปที่เรื่องไหน หรือควรมีแนวทางอย่างไรนับจากวันนี้

ก่อนหน้านี้นี้ผมเคยเขียนถึงเจ็ดวาระประเทศไทยหลังโควิด ได้แก่
1. สร้างสังคมที่เป็นธรรม 2. ปูฐานราก ปักเสาหลักประชาธิปไตย
3. ซ่อมวัฒนธรรมเดิม สร้างวัฒนธรรมใหม่ 4. รู้จักเดิม รู้จักพอ รู้จักปัน
5. สร้างรัฐที่น่าเชื่อถือ 6. เปลี่ยนกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และ 7. เตรียม
คนไทยสู่โลกที่หนึ่ง

น้ำหนักของเจ็ดวาระไม่เท่ากัน แต่จุดที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
คือการสร้างสังคมที่เป็นธรรม ที่สังคมเราอยู่นานอยู่ทุกวันนี้เพราะเกิด
ความไม่เป็นธรรมในเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การเข้าถึงทรัพยากร
และอีกมากมาย จึงเกิดความเหลื่อมล้ำและทำให้เกิดความขัดแย้ง
ความขัดแย้งก็ทำให้เกิดความแตกแยกตามมา กลายเป็นวงจรอุบาทว์
เพราะฉะนั้นปฐมบทของทุกเรื่องคือความเป็นธรรม ถ้าเราสามารถสร้าง
ความเป็นธรรมขึ้นมาได้อย่างแท้จริง กับดักต่างๆ จะคลายตัวลง

โครงสร้างของเศรษฐกิจไทยเป็นแบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก
แล้วยังถูกโหมกระหน่ำด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ยิ่งเป็นเรื่องที่ต้องตัดสินใจ
ทางการเมืองอย่างจริงจังว่าเรากล้าจะผ่าตัดไหม จะทำอย่างไรให้เกิด
การแบ่งชั้นพายเป็นธรรมมากขึ้น

ในการสร้างความเป็นธรรมประเด็นสำคัญคือ ทำไมเราไม่ทำให้
พายุใหญ่ขึ้นเพื่อเผื่อแผ่คนอื่นบ้าง ประเทศอื่นเขามอง SMEs แบบจริงจัง
บางประเทศมีกระทรวง SMEs ด้วยซ้ำ แต่เรามองสตาร์ทอัพหรือ SMEs
เหมือนของเล่น ไม่ได้มองว่าเขาเป็นพลังที่แท้จริง จริงๆ ต้องยกเครื่อง
ขนานใหญ่ เพราะหลายคนเริ่มล้มหายตายจากไปในยุคโควิด แล้วหลังโควิด
เราจะมีอะไรขับเคลื่อนประเทศละ นอกเหนือจากธุรกิจรายใหญ่

ซึ่งมันไม่เพียงพอ ผมไม่ได้ปฏิเสธรายใหญ่นะครับ แต่ผมคิดว่าประเทศ
อยู่ไม่ได้หรอก ถ้าโครงสร้างเศรษฐกิจเพราะบางแบบนี้

เรื่องทรัพยากรมนุษย์ พอเกิดโควิดเราก็บอกว่าเรียนออนไลน์สิ
แต่มีคนที่มีปัญหาเรียนออนไลน์แบบมีประสิทธิภาพมากน้อยแค่ไหน
แล้วยิ่งพ่อแม่ต้อง work from home ส่วนบางคนที่ตกงานหรือไม่มีงานทำ
จากโควิด ก็ต้องคิดว่าจะอยู่อย่างไร ผมเห็นตัวเลขของเด็กที่ต้องหลุด
ออกจากระบบการศึกษา ตอนนี้ 6,000 กว่าคนแล้ว ยังมีการประเมิน
ว่าจะหลุดออกจากระบบเกือบ 65,000 คนในปีการศึกษานี้อีก นี่คือ
ความเหลื่อมล้ำซึ่งมาจากความไม่เป็นธรรม มาจากการปล่อยปละละเลย
จากการที่รัฐไม่ลงทุนในทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง

โมเดลเศรษฐกิจที่เรากำลังใช้อยู่ตอนนี้ถือว่าเรามาถูกทางหรือเปล่า ปัญหาสำคัญของการใช้นโยบายขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยตอนนี้ มีเรื่องอะไรบ้าง

ถ้ามาถูกทาง นี่สินของภาคประชาชนคงไม่เยอะอย่างนี้ โอกาส
ในการสร้างรายได้ของประชาชนจะไม่ถูกจำกัดจำเขี่ยแบบนี้ ไม่ต้องมา
นั่งกลัวว่า เฮ้ย เราจะถูก lay off หรือเปล่า ถ้ามาถูกทาง SMEs
ต้องกลายเป็นพลังสำคัญแบบเดียวกับไต้หวันและหลายๆ ประเทศ
ฉะนั้น ก็ยังไม่น่าจะถูกทาง

บางอย่างเราก็ไปพึ่งพึ่งอาศัยต่างชาติเพียงแค่เม็ดเงินลงทุนและ
การจ้างงาน ซึ่งไม่ได้ถ่ายทอดทักษะหรือเทคโนโลยีอะไรเท่าไร
เราดูเหมือนประเทศที่ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา เรามีทุกอย่าง แต่ถามว่าเป็น
ของเราหรือเปล่า ก็ไม่ใช่ ผมเคยเรียนท่านนายกฯ ไปว่า ถึงเวลาที่ต้อง
ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจแบบจริงจัง แต่ต้องสรุปบทเรียนของสี่กั๊ก
ทำอย่างไรให้คนส่วนใหญ่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม เพราะผมว่านั่นคือ
กระบวนการประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ

กระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยมีอยู่สองอย่างคือทางการเมืองกับเศรษฐกิจ จริงๆ ปากท้องต้องมาก่อน คนคงไม่เรียกหาแต่อุดมการณ์ทางการเมืองโดยที่เลี้ยงปากท้องไม่ได้ เพราะฉะนั้นวิธีแก้แรกสุดของรัฐคือทำให้เกิดประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ (economic democratization) จึงเป็นที่มาของโมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy: เศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว) ซึ่งกลายเป็นวาระแห่งชาติ คือการนำสิ่งที่เรามีอยู่แล้วมาสร้างความเข้มแข็งจากภายใน และเชื่อมไทยสู่ประชาคมโลก ทั้งเรื่องเกษตร อาหาร สุขภาพ และการแพทย์ พลังงานสะอาด การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทั้งหมดเป็นของเราอยู่แล้ว แต่เติมเต็มด้วยการบริหารจัดการ นโยบายที่ชัดเจน และการใช้เทคโนโลยี นอกจากนี้ อุตสาหกรรมที่อยู่ในโมเดลเศรษฐกิจ BCG เป็นอุตสาหกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วม BCG จึงเป็นโมเดลที่ไม่ได้มีแต่ธุรกิจรายใหญ่ แต่มีทั้ง SMEs สตาร์ทอัพ และวิสาหกิจชุมชนอยู่ด้วยกัน

ผมคิดว่า BCG ตอบโจทย์สามเรื่อง หนึ่ง ตอบโจทย์การเติบโตอย่างมีส่วนร่วม (inclusive growth) อย่างน้อยคนส่วนใหญ่มีโอกาสเข้ามาหยิบส่วนแบ่งขึ้นพาย สอง ตอบโจทย์การขับเคลื่อนผลิตภาพด้วยนวัตกรรม (productive growth engine) เช่น จะทำเกษตรแบบสมัยก่อนไม่ได้ ต้องเป็น smart farming ต้องมองว่าเทคโนโลยีเป็นเรื่องใกล้ตัว สาม ตอบโจทย์ความสมดุล โมเดลเศรษฐกิจที่ผ่านมาเน้นเรื่องเศรษฐกิจ แต่มีต้นทุนที่ต้องจ่ายทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และความเป็นมนุษย์ เยอะมาก BCG คือการตัดสินใจบนฐานของโลกอนาคต ถ้าทำดีๆ จะไม่ได้ตอบโจทย์เฉพาะในประเทศไทย แต่จะตอบโจทย์ในระดับโลกด้วย

“

นโยบายแห่งอนาคต
ต้องประกอบด้วยคำสองคำ
คือ ‘ยุทธศาสตร์’
และ
‘ปฏิบัติการนิยม’

”

คุณเคยมีประสบการณ์บริหารประเทศและกำหนดนโยบายมาแล้ว แต่ดูแล้วสิ่งที่คุณพูดมาก็เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมน้อยมาก อะไรคือ ปัญหาที่เป็นคอขวดสำคัญในการผลักดันนโยบายที่ดีของประเทศไทย

ความโชคร้ายของประเทศไทยมีอยู่สองปัจจัยคือ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายนอกตอนนี้คือโควิดซึ่งควบคุมไม่ได้ ถือว่าเป็น negative-sum game คือทุกคนโดนหมด ตัวใครตัวมัน สภาพเศรษฐกิจทรุดตัวลงทั้งระบบทั้งโลก

ส่วนปัจจัยภายในคือการที่การเมืองเราไม่นิ่ง ถ้าการเมืองนิ่ง เราจะสามารถบริหารจัดการสิ่งต่างๆ ได้เหมือนกับการไต่คลื่น วิกฤตคือ คลื่นระลอกแล้วระลอกเล่า แต่วัดฝีมือกันที่การไต่คลื่น ไม่ใช่ฝีมือของการทำให้ไม่เกิดคลื่น ฉะนั้นถ้าการเมืองนิ่ง ผู้นำมีวิสัยทัศน์ และกล้าตัดสินใจเรื่องที่สำคัญ ผมเชื่อว่าเราจะรับมือปัจจัยภายนอกได้ไม่ว่าจะ เป็นอย่างไร

ในอนาคตถ้าหากเราจะผลักดันยุทธศาสตร์ของประเทศไทยอย่าง มั่นคงและถูกทิศทาง เราควรจะมีวิธีการกำหนดนโยบายประเทศไทย อย่างไร

เรื่องแรก ผมว่าต้องช่วยกันกล้าคิดกล้าฝันว่าประเทศไทยในอนาคตจะมีหน้าตาเป็นอย่างไร โควิดรีเซตทุกประเทศ มีโอกาสที่จะทำให้ บางประเทศทรุดตัวลงและทำให้บางประเทศทะยานขึ้นมาได้ เราจึงต้อง มองให้ขาดว่าประเทศไทยจะเดินต่อไปอย่างไรหลังโควิด

เรื่องที่สอง เราทำแผนนโยบายอยู่บนกระดาษเยอะ แต่ทำได้จริง และมีอิมแพกน้อย สำหรับผม นโยบายแห่งอนาคตต้องประกอบด้วย คำสองคำคือ ‘ยุทธศาสตร์’ (strategic) และ ‘ปฏิบัตินิยม’ (pragmatism) กล่าวคือ เราต้องมองยุทธศาสตร์ภาพใหญ่เชิงโครงสร้าง ไม่ต้องทำเยอะ แต่ทำแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมียุทธศาสตร์ และต้องปฏิบัติได้ ปัญหาบ้านเราคือเขียนแผนไปปฏิบัติไม่ได้ แต่เราก็ปล่อยให้มันเป็นแบบนี้แล้วก็เขียนใหม่

นอกจากนี้ ประชาชนต้องมีสปีริตในการปฏิรูป ต้องรู้สึกว่ายู่อย่างนี้ไม่ได้ อยากจะเปลี่ยนแปลง ต่อให้ไม่รู้ว่าจะเปลี่ยนอย่างไร อย่างน้อยก็ให้ออกมีส่วนร่วมในการผลักดัน ถ้าสปีริตแบบนี้ไม่เกิดขึ้น เราจะไม่มีความหวังที่จะเห็นรูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในอนาคต ผมคิดว่าแผนนโยบายของเราค่อนข้างมีลักษณะแบบบนลงล่าง แผนบางอย่างในโลกหลังศตวรรษที่ 21 ต้องมีลักษณะบนลงล่างจริง เพราะเป็นวิกฤตที่ต้องมีศูนย์กลางในการขับเคลื่อน แต่หลายเรื่องต้องปล่อยออกไปให้ชุมชน ให้พื้นที่ในการจัดการตัวเองได้ การคิดว่าประชาชนมีหน้าที่เป็นแค่ผู้ปฏิบัติหรือประชาชนควรจะมีส่วนร่วม แค่นี้ก็ต่างกันแล้ว

ธรรมาภิบาลเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ดีว่านโยบายที่ภาครัฐกำหนดจะถูกนำไปผลักดันและปฏิบัติได้อย่างไร คุณมองเห็นปัญหาของระบบราชการไทยอย่างไร

ข้อดีของระบบราชการคือเป็นระบบที่มีความต่อเนื่อง เมื่อเทียบกับระบบการเมืองที่ยังลุ่มๆ ดอนๆ เต็มๆ ก็มาเต็มๆ ไป และเป็นระบบที่มีแบบแผนกฎเกณฑ์ที่ใช้กับทุกคนได้ แต่ระบบราชการก็มีจุดบกพร่องอยู่หลายจุด จุดแรกคือความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับข้าราชการ ถ้าการเมืองยังคงแทรกแซงระบบราชการได้ จะไปหวังอะไรกับระบบราชการมากไม่ได้ เพราะเมื่อไหร่ที่มีอำนาจเหนือนโยบาย หลายอย่างจะรวนหมด คนดี ๆ ที่อยู่ในระบบราชการก็เสียกำลังใจ

เพราะฉะนั้น ก่อนจะออกแบบว่าทำอย่างไรให้ระบบราชการมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง คำถามแรกคือการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายการเมืองกับระบบราชการ ทุกวันนี้ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองซึ่งเป็นผู้วางนโยบาย กับราชการที่ควรเป็นผู้ดำเนินการ มันไม่ชัดเจนและไม่มีการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจ ต้องปฏิรูปครั้งใหญ่ว่าจากนี้ไป การเมืองกับราชการจะอยู่กันอย่างไร

จุดบกพร่องที่สองคือ หลายๆ เรื่องไม่ควรให้ราชการทำแล้ว บางเรื่องสามารถให้ภาคเอกชนหรือภาคประชาสังคมไปทำได้แล้ว บางครั้งเราปล่อยให้เขาทำ แต่ยังซ่อนเขาไว้อยู่ ยิ่งกล้าๆ กลั้วๆ ที่จะปล่อยสุด การร่วมทุนระหว่างภาครัฐและเอกชน (public-private partnership) ที่ไม่ชัดเจนทำให้ระบบราชการเรากลายเป็น big government, small society และเป็น big government ที่ไม่มีประสิทธิภาพด้วย นี่เป็นโจทย์ที่ต้องคิดว่าจะแก้อย่างไร

สัมภาษณ์: จิรจิตติ ชันติพะโล
เรียบเรียง: ศุภาวรรณ คงสุวรรณ
ภาพถ่าย: สุวิทย์ เมษินทรีย์

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2564

เศรษฐกิจสังคมไทย
ในวันที่เรายัง
'มองข้างนอก'
น้อยเกินไป

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ประธานสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) คือ นักวิชาการที่พูดถึงอนาคตเศรษฐกิจสังคมไทยต่อสาธารณชนมากที่สุดคนหนึ่งในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา เรียกได้ว่าเป็น ‘ขาประจำ’ ที่หลายคนคุ้นหน้าคุ้นตา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ นโยบายสื่อและโทรคมนาคม นิติเศรษฐศาสตร์ นโยบายการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ และนโยบายการวิจัยและพัฒนา - เหล่านี้คือประเด็นที่สมเกียรติได้ศึกษาวิจัยและออกมาพูดอย่างต่อเนื่องด้วยความคิดเห็นและข้อมูลคุณภาพสูง ไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจที่แวดวงผู้กำหนดนโยบาย นักเศรษฐศาสตร์ และนักวิชาการด้านนโยบายสาธารณะในประเทศไทยจะยอมรับให้เขาอยู่แถวหน้า

หากโจทย์ใหญ่คือการตั้งหลักประเทศไทยแห่งอนาคต - เสียงของสมเกียรติคือเสียงที่จะขาดไปเสียไม่ได้

หลายประเทศสามารถฟื้นตัวจากโรคระบาดได้เร็ว แต่ทำไมไทยถึงฟื้นตัวช้า

การที่ไทยฟื้นตัวได้ช้า โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นสะท้อนถึงโครงสร้างเศรษฐกิจไทยเอง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเราพึ่งพาภาคการท่องเที่ยวค่อนข้างมาก แต่ในปี 2564 มีนักท่องเที่ยวเพียงประมาณสามแสนคน แล้วในจำนวนนั้นก็ไปอยู่ที่ภูเก็ตเสียเยอะ ไม่ต้องพูดถึงว่าครึ่งหนึ่งคือคนไทยที่กลับมาจากเมืองนอกแล้วไปอยู่ที่ภูเก็ตกันระยะหนึ่งในขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาติก็ถือว่ายังน้อยมากเมื่อเทียบกับตัวเลข 40 ล้านคนก่อนโควิด-19 เม็ดเงินตรงนี้จึงไม่เพียงพอต่อการช่วยอัดฉีดให้เศรษฐกิจไทยฟื้นขึ้นมาได้เท่าไรหรอก ในปี 2565 คิดว่าการท่องเที่ยวยังไม่ฟื้นเหมือนกัน เพราะนักท่องเที่ยวจีนจะยังไม่ได้ออกมาเร็ว เนื่องจากจีนยังคงใช้นโยบาย ‘โควิดเป็นศูนย์’ (zero-Covid policy)

นอกจากการท่องเที่ยวแล้ว การฟื้นตัวช้ายังบ่งบอกถึงความเปราะบางเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจไทยอีกสามเรื่อง เรื่องแรกคือความไม่พร้อมต่อการเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัล ซึ่งมีโควิด-19 เข้ามาเร่ง ถึงแม้เราจะปรับตัวได้ในระดับหนึ่ง แต่ส่วนมากเราใช้แพลตฟอร์มของต่างประเทศ เพราะฉะนั้นถ้าอะไรที่เกิดขึ้นจากเศรษฐกิจดิจิทัลต่อเศรษฐกิจไทยจะยังไม่สูงมาก เรื่องที่สองคือ การเข้าสู่สังคมสูงอายุ ที่หลักให้เราต้องเปลี่ยนโมเดลธุรกิจใหม่ และอีกเรื่องก็คือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกซึ่งแรงกดดันจากโลกกำลังเร่งให้เราต้องเปลี่ยนแปลง เช่น การลดการปล่อยคาร์บอน แต่ไทยมีความพร้อมน้อยมาก และจะเป็นโจทย์ใหญ่มากในอนาคต

ในเวลาเดียวกัน เราต้องรอดูด้วยว่าผลเป็นจากโควิด-19 เกิดขึ้นมากขนาดไหน เท่าที่เห็นข้อมูล แม้จะไม่ได้สูงมากอย่างที่ผมเคยคิดไว้ตอนแรก กิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศเริ่มกลับมาพอสมควร ถนนหนทางเริ่มแน่น รถเริ่มกลับมาติด หรือห้างก็มีคนเดินเยอะ ซึ่งก็สะท้อนในข้อมูลความถี่สูงอย่าง Google Mobility แต่ก็น่าเป็นห่วงอยู่

เพราะหนี้ครัวเรือนสูงมาก คิดเป็นราวๆ 90% ของ GDP ซึ่งแปลว่า การบริโภคก็จะได้ไม่ฟื้นตัวเร็วมาก และการสูญเสียการเรียนรู้ของ นักเรียน ซึ่งจะส่งผลเสียในระยะยาว

อีกหนึ่งตัวเลขที่ต้องจับตามองคือการว่างงาน ถึงแม้ไทยจะมี ตัวเลขคนว่างงานอยู่ระดับต่ำมาตลอด แต่เราควรต้องนับรวม ‘คนเสมือน ว่างงาน’ ซึ่งก็คือคนที่ทำงานน้อยกว่า 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ด้วย ถ้ารวมตัวเลขคนเสมือนว่างงานเข้าไปก็ทำให้ตัวเลขคนว่างงานจะอยู่ที่ ประมาณสองล้านคน เทียบกับประเทศอื่นๆ ตัวเลขนี้อาจจะไม่ชี้ให้เห็น แต่มันบ่งบอกถึงโครงสร้างเศรษฐกิจไทยที่ดูไม่ดีเท่าที่ผ่านมา

“

สังคมไทยยังมีช่องว่าง
ในเรื่องความรู้ความเข้าใจ
เกี่ยวกับโลกสูงมาก
โดยเฉพาะภาครัฐเอง
ที่ตามไม่ทัน

”

คุณเคยวิจารณ์ว่า ประเทศไทยมองออกไปข้างนอกน้อยมาก และตามโลกไม่ค่อยทัน อยากให้ขยายความสักหน่อย เพราะถ้าดูจากตัวเลขเศรษฐกิจต่างๆ จะเห็นว่าเราพึ่งพิงโลกสูงมากทั้งภาคส่งออกและการท่องเที่ยว

เป็นความจริงที่เราพึ่งพาโลกสูงมากทั้งในแง่ของการส่งออกและการเปิดรับนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก แต่ปัญหาคือเราสนใจความเป็นไปของโลกน้อยเกินไป เศรษฐกิจโลกไปเร็วมาก เกิดดิสรรัปชันขึ้นมามากมาย แต่คนไทยเพียงกระจุกเดียวเท่านั้นที่สนใจเรื่องเหล่านี้ สังคมไทยยังมีช่องว่างในเรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกสูงมาก โดยเฉพาะภาครัฐเองที่ตามไม่ทัน

ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ เรื่องดิจิทัลดิสรรัปชัน (digital disruption) ภาครัฐพูดเยอะมาก แต่แทบไม่ไปสู่การปฏิบัติ กว่าที่นโยบายระดับบนจะลงไปสู่ระบบราชการก็ว่านานมาก ล่าสุดเมื่อเดือนธันวาคม 2564 กรมการปกครองเพิ่งประกาศว่าให้เลิกขอสำเนาทะเบียนบ้านกับสำเนาบัตรประชาชน ทั้งที่รัฐบาลสั่งการน่าจะเกินสามปีมาแล้ว นี่คือตัวอย่างของการไม่ได้มองออกไปข้างนอก มองไม่เห็นว่าคุณภาพไปถึงไหนแล้ว และไม่เห็นที่เราจำเป็นต้องปรับตัวอย่างเร่งด่วน

อีกกรณีตัวอย่างหนึ่งคือ การทำ Thailand Pass เพื่อให้คนต่างชาติลงทะเบียนเข้าประเทศไทย นักท่องเที่ยวต่างชาติก็ปนกันเยอะว่าเราใช้ปีพุทธศักราช ซึ่งเขาไม่รู้ว่าเป็นอะไร แทนที่จะเป็นคริสต์ศักราช หรือการใช้ตัวเลขไทยในเอกสารราชการก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง

เรื่องเหล่านี้ดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ก็มีอีกหลายเรื่องเหมือนกันที่เป็นเรื่องใหญ่ เช่น เรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งคนไทยตื่นตัวกันน้อยมาก ถ้าคุยกับคนในประเทศพัฒนาแล้ว เขามองว่านี่คือเรื่องใหญ่ที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะในช่วง 1-2 ปีมานี้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติถี่มากทั่วโลก นี่เป็นเรื่องที่คนไทยควรจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวมากกว่านี้

จริงๆ ประเทศไทยเองก็เจอกับปัญหาต่างๆ เยอะเหมือนกัน ทั้งน้ำท่วม ไฟป่า ฝุ่นละออง ฯลฯ

แต่เราไม่รู้สิว่ามันคือเรื่องด่วน!! ทั้งที่ประเด็นนี้กำลังเปลี่ยนแปลงโมเดลธุรกิจของทั้งโลก แรงกดดันเรื่องสิ่งแวดล้อมในระดับโลกมีสูงมาก และเกี่ยวโยงกับแทบทุกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การลดการปล่อยคาร์บอน เราต้องคิดแล้วว่าภาคส่วนไหนเราจะได้รับผลกระทบ เพราะอีกไม่นานเราจะได้รับแรงกดดันแน่ๆ

อุตสาหกรรมที่โดนกดดันไปแล้วก็คือรถยนต์ไฟฟ้า ซึ่งพัฒนาเร็วกว่าที่เคยคาดหมายกันไว้มาก แต่ไทยปรับตัวได้ช้ามาก ในขณะที่ภาคพลังงานก็กำลังมีการเปลี่ยนผ่านขนานใหญ่ นอกจากนี้การลดการปล่อยคาร์บอน จะส่งผลกระทบอีกหลายเรื่อง ทั้งการเกษตร อุตสาหกรรม การขนส่ง และการเดินทาง ฯลฯ เรียกได้ว่าไม่มีสาขาไหนเลยที่จะไม่ได้รับผลกระทบ แต่คนในสาขาต่างๆ ยังตื่นตัวและเตรียมการน้อยมาก

เศรษฐกิจไทยต้องปรับอย่างไร นโยบายแบบไหนที่ช่วยสร้างเครื่องยนต์เศรษฐกิจใหม่ที่ผลักดันให้ไทยหลุดพ้นจากเศรษฐกิจเตี้ยโตต่ำแบบนี้ได้

ต้องปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้ทันกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับหลายเรื่อง เรื่องแรกคือ การดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งมีคอขวดสำคัญคือ การขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากสังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงอายุแล้ว ถ้าอยากดึงดูดการลงทุนเข้ามาได้อย่างจริงจัง เราจำเป็นต้องแก้โจทย์นี้ ต้องเปิดให้แรงงานมีทักษะจากต่างประเทศเข้ามาทำงานได้ง่ายขึ้น แต่นโยบายนี้ก็จะต้องเจอแรงต่อต้านจากกลุ่มวิชาชีพต่างๆ ซึ่งเป็นคนไทยกลุ่มที่น่าจะเก่ง แต่กลับไม่กล้ารับความท้าทายจากต่างประเทศ ไหนจะมีกฎระเบียบภาครัฐที่ไม่ค่อยเอื้ออีก เช่น ถ้าจะจ้างแรงงานต่างชาติหนึ่งคน จะต้องจ้างคนไทยอีกสี่คน ทั้งที่หาคนไทยเองก็ไม่ง่าย แล้วคนต่างประเทศที่เข้ามาแล้วยังต้อง

รายงานตัวหุยมหิมตลอด ซึ่งเหมือนช่วงเกิดสงครามเย็นในอดีต
ดังนั้น การหวังจะดึงดูดการลงทุนเลยทำได้ยาก

การลงทุนทำวิจัยและพัฒนาเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องนี้เป็นโจทย์
เก่าพูดกันมานาน ภาครัฐเคยพูดด้วยซ้ำว่าอยากจะเพิ่มเม็ดเงินตรงนี้
แต่กลับกลายเป็นว่า ปีนี้มหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่างๆ ที่ทำวิจัย
กลับถูกตัดงบประมาณที่จะได้รับงบวิจัยเพิ่มเพื่อมาสร้างเศรษฐกิจใหม่

มีนโยบายอะไรบ้างใหม่ที่สามารถเป็น quick win ให้กับเศรษฐกิจ ไทยได้

ในงานสัมมนาวิชาการประจำปีของทีดีอาร์ไอ ผมเสนอไว้ว่า
มีวิธีการที่จะทำให้เศรษฐกิจไทยกลับมาโตได้สัก 4-5% ด้วยชุดนโยบาย
ที่ทำให้คนสามารถทำงานได้เต็มที่มากที่สุด นั่นคือ การลดการสูญเสีย
ทรัพยากรคนและการฟื้นฟูทรัพยากรคน

การลดการสูญเสียทรัพยากรคนมีสามแนวทาง หนึ่งคือ การจัดการ
อุบัติเหตุบนท้องถนนที่ทำให้คนตายไปประมาณปีละกว่าสองหมื่นคน
ซึ่งเรื่องนี้เราจัดการไปพอสมควรแล้วด้วยการติด GPS ให้กับรถบรรทุก
และรถโดยสารสาธารณะ เพื่อควบคุมความเร็ว ควบคุมเส้นทางเดินทาง
และควบคุมพฤติกรรมคนขับได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่เหลืออยู่
ในปัจจุบันคืออุบัติเหตุจากมอเตอร์ไซค์ซึ่งเป็น 75% ของอุบัติเหตุทั้งหมด
ดังนั้น โจทย์สำคัญคือการลดความสูญเสียจากมอเตอร์ไซค์ หากลดได้จริง
ผลประโยชน์ก็จะค่อนข้างมาก เพราะคนขี่มอเตอร์ไซค์คือคนหนุ่มสาว
เกือบทั้งสิ้น

แนวทางที่สองคือ การจัดการเรื่องโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น เบาหวาน
ความดัน และโรคหัวใจ เพราะโรคพวกนี้ทำให้แต่ละปีคนไทยต้องเสีย
ปีสุขภาวะไปสี่ล้านปี หลายคนตายก่อนอายุ คนในวัยทำงานเจ็บป่วย
ไม่สามารถทำงานได้ ถ้าลดตัวเลขนี้ได้ก็จะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจเช่นกัน

แนวทางที่สามคือ การลดการเกณฑ์ทหาร ปัจจุบันมีคนไปเกณฑ์ทหารประมาณแปดแสนถึงหนึ่งล้านคนต่อปี ซึ่งถือว่าสูงมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่นในโลก หากประเทศไทยลดความสูญเสียส่วนนี้ได้ จะทำให้แรงงานชายอายุ 21-22 ปีประมาณ 160,000-200,000 คน สามารถกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ทันที

ลำพังการลดการสูญเสียทรัพยากรคนทั้งสามแนวทางนี้จะช่วยให้ GDP เพิ่มขึ้นจากปัจจุบันได้อีกประมาณ 0.6% ซึ่งหมายความว่า แทนที่เศรษฐกิจจะโตได้ 3% ก็จะได้ 3.6% โดยคุณภาพของการเติบโตก็จะดีขึ้นด้วย

อีกแนวทางหนึ่งที่ต้องทำคือการฟื้นฟูคุณภาพประชากรโดยการลงทุนด้านการศึกษา ถ้าเราเอาเด็กเข้าโรงเรียนได้มากขึ้น ไม่ให้ตกหล่นมากมายเหมือนปัจจุบัน แล้วสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำได้ ตามเกณฑ์ของ PISA (Programmed for International Student Assessment) ของนักเรียนวัย 15 ปี ก็จะทำให้เราได้ GDP มาอีก 0.2% ตัวเลขอาจจะดูน้อยเพราะเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆ ทำ กว่าจะปฏิรูปได้ครบหมดก็ต้องใช้เวลากว่า 10 ปี แต่มันจะส่งผลดีในระยะยาว แล้วจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำได้ด้วย

นอกจากนี้ ถ้าปฏิรูปภาครัฐ โดยยกเลิกกฎระเบียบต่างๆ ที่ล้าสมัย และทำบริการรัฐบาลดิจิทัลด้วย ก็จะทำให้เศรษฐกิจเติบโตได้เร็วขึ้นอีก ถ้าทำรวมๆ กันทั้งหมดที่กล่าวมาก็จะทำให้เศรษฐกิจโตได้ปีละ 5% ต่อเนื่องไปได้อีก 20 ปี และกระจายประโยชน์เต็มที่ให้แก่ประชาชน

สังคมไทยพูดเรื่องการปฏิรูปการศึกษามาเป็นเวลาหลายสิบปี และตลอดระยะเวลาที่เราไม่ได้ปฏิรูป โลกก็เปลี่ยนไปอย่างมหาศาล ถ้าจะพัฒนาการศึกษาให้เรามีแรงงานที่ตอบโจทย์โลกใหม่ รัฐควรมีแนวทางอย่างไร

สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยที่เป็นของรัฐ วิทยาลัยอาชีวศึกษาครึ่งหนึ่งก็เป็นของรัฐ แม้กระทั่ง

โรงเรียนเอกชนหรือมหาวิทยาลัยเอกชน รัฐก็ยังมีส่วนอุดหนุนด้วย ต่อให้รัฐจะไม่ได้เป็นเจ้าของก็ตาม ดังนั้นในภาคการศึกษา รัฐคือผู้เล่นรายใหญ่ และไม่สามารถหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบเรื่องนี้ได้

โจทย์ของโลกใหม่ คือ การสร้างระบบการศึกษาพื้นฐานให้ดี แล้วต่อยอดด้วยการฝึกทักษะแรงงานต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้น รัฐต้องปรับบทบาทจากการเป็นคนทำเองไปเป็นคนจัดสรรเงิน แล้วให้ภาคเอกชนรวมทั้งภาคส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาทำหน้าที่ฝึกทักษะคนให้บรรลุศักยภาพสูงสุดของตัวเองและตอบโจทย์ตลาด รัฐควรมีบทบาทเฉพาะการจัดการการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ในระดับปลายๆ ก่อนจะเข้าสู่ตลาดแรงงาน เช่น อาชีวศึกษา อุดมศึกษา ไปจนถึงหลังจบอุดมศึกษา รัฐควรจะปรับเปลี่ยนไปเป็นผู้สนับสนุนมากกว่า

ในอนาคต เราต้องการการฝึกทักษะที่ไม่ใช่แค่สถาบันของรัฐรับเงินแล้วไม่ต้องรับผิดชอบว่าคนจะหางานรายได้ดีได้หรือไม่ แต่มีความรับผิดชอบตั้งแต่ต้นทางจนปลายทาง เช่น การฝึกให้คนมีทักษะสูงทำงานได้รายได้ดี ต้องเริ่มจากจัดหลักสูตรให้เหมาะสม คัดเลือกคนให้ตรงคุณสมบัติ มีการใช้ระบบทวิภาคีหรือสหศึกษาที่มีนายจ้างมาช่วยฝึกทักษะ แล้วรับผู้เรียนเข้าทำงานด้วย และติดตามต่อเมื่อเข้าทำงานแล้ว จากนั้นเอาข้อมูลทั้งหมดมาประเมินผล ต้องทำให้ครบวงจร ตรงนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญ ส่วนรัฐที่เป็นคนจ่ายเงินอุดหนุนก็ต้องเป็นการอุดหนุนให้เกิดความรับผิดชอบ คือถ้าเรียนจบไปแล้วหางานทำไม่ได้หรือมีรายได้ไม่ดี ก็ไม่ต้องเก็บค่าเล่าเรียน

เรื่องการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานเป็นเรื่องที่คนพูดกันเยอะมาก ในทางการเมืองก็เป็นนโยบายที่นำมาขายได้ อย่างรถไฟความเร็วสูง หลายคนก็อยากให้ประเทศไทยมี เราควรจะมองโจทย์โครงสร้างพื้นฐานของเราอย่างไร

อีกไม่กี่ปี คนกรุงเทพฯ ก็จะมีรถไฟฟ้าใช้กันเป็นสิบสาย รถไฟความเร็วสูงเชื่อมสามสนามบินก็กำลังดำเนินการ รวมถึงรถไฟความเร็วสูง

ไปนครราชสีมา ก็ก่อสร้างไปบางส่วนแล้ว ซึ่งถ้าถึงเวลาก็คงได้ใช้กัน โจทย์ด้านโครงสร้างพื้นฐานต่อไปจะต้องไม่ได้อยู่แค่ในกรุงเทพฯ แต่ต้องเป็นโจทย์ของหัวเมืองใหญ่ๆ ด้วย อย่างขอนแก่น ภูเก็ต และเชียงใหม่ ที่มีความพร้อม มีประชากรที่หนาแน่นและอยากทำธรรมาภิบาล รัฐต้องช่วยอุดหนุนให้เขาทำได้ ซึ่งต้องดูว่าในแต่ละพื้นที่ควรลงทุนสร้างแบบไหนอย่างไร เช่น เรื่องสนามบิน เมืองที่เป็นเมืองท่องเที่ยวก็จำเป็นต้องขยายสนามบิน โดยเฉพาะที่ที่มีคอขวดมากอย่างเชียงใหม่และภูเก็ต อาจจะต้องคิดเรื่องการมีสนามบินแห่งที่สอง

เรื่องรถไฟความเร็วสูง ส่วนที่สร้างแล้วก็ต้องสร้างต่อไปให้เสร็จ แต่ผมไม่คิดว่าเราควรขยายไปมากกว่านี้ เพราะมีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจต่ำ ส่วนที่ต้องให้ความสำคัญมากกว่าคือรถไฟทางคู่ ซึ่งได้ทำรางไว้เยอะมากและใกล้ทยอยเสร็จกันแล้ว แต่ยั้งวิ่งไม่ได้เพราะไม่มีหัวรถจักร ซึ่งก็ถือเป็นเรื่องที่ย้อนแย้ง และสะท้อนความไม่มีประสิทธิภาพของกระบวนการจัดซื้อจัดจ้าง รวมถึงการบริหารที่ยังไม่ทันสมัย อีกปัญหาก็คือ ค่าโดยสารรถไฟในกรุงเทพฯ และปริมณฑลที่จะมีราคาแพงจนทำให้คนใช้น้อย

โครงสร้างพื้นฐานลำดับต่อไปที่เราควรมอง คือ โครงสร้างพื้นฐานในชนบท เช่น แหล่งน้ำขนาดเล็ก นี่เป็นโจทย์ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การผลิตแบบยั่งยืน และการป้องกันภัยพิบัติ เราต้องคิดเรื่องการทำแหล่งน้ำขนาดเล็กที่ออกแบบเพื่อป้องกันน้ำท่วม ช่วยให้มีน้ำจืดที่มีคุณภาพดีสำหรับการทำเกษตรกรรม สามารถเป็นเขตชลประทานได้มากขึ้น ช่วยให้มีผลผลิตมากขึ้น รวมถึงการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้เรื่องนี้ เรายังต้องลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่จะช่วยยกคุณภาพของคนให้มากขึ้นด้วย อย่างสถานดูแลเด็กเล็ก ซึ่งทุกวันนี้มีอยู่พอสมควร แต่ยังไม่ดีคุณภาพนัก เราต้องยกระดับคุณภาพของโครงสร้างพื้นฐานส่วนนี้ ซึ่งถ้าทำได้ จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในระยะยาวได้มาก

ประเทศไทยยังมีปัญหาเร่งด่วนเรื่องหนึ่งที่ต้องแก้ก็คือความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ซึ่งโควิด-19 เข้ามาถึงแผลเป็นไว้ใหญ่มากแล้วแน่นอนว่าจะจะเป็นอุปสรรคใหญ่มากในการพัฒนาประเทศ เราจะต้องคิดเรื่องนี้กันอย่างไร

ประเทศไทยมีปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำสูงมาก เรื่องนี้เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรได้รับการแก้ไขอยู่แล้ว แต่ในเรื่องผลกระทบจากโควิด-19 ข้อมูลล่าสุดจาก ดร.สมชัย จิตสุชน ที่นำเสนอในงาน TDR Annual Public Virtual Conference 2021 กลับให้ภาพที่น่าแปลกใจมาก ในขณะที่เราเห็นอยู่ว่ามีคนตกงานและคนที่ต้องสูญเสียรายได้เป็นจำนวนมาก แต่ความยากจนและความเหลื่อมล้ำจากการบริโภคไม่ได้เพิ่มขึ้น เพราะรัฐอัดฉีดเงินเข้าไปผ่านโครงการต่างๆ เช่น คนละครึ่ง เราชนะ และอีกสารพัด ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นข้อดีของการมีสวัสดิการอย่างชัดเจน แต่อย่างไรเสีย โครงการแบบนี้ก็ไม่ทั่วถึงอยู่ดี

วิธีการปรับระบบสวัสดิการตามข้อเสนอของอาจารย์สมชัยคือ ต้องทำสวัสดิการแบบถ้วนหน้า (universal) อย่าไปเจาะจงกลุ่มคน เพราะมีโอกาสตกหล่นสูง และคนที่ตกหล่นมักเป็นคนจนที่สุด ซึ่งต้องการความช่วยเหลือมากที่สุด ทั้งนี้ต่อให้เป็นโครงการสวัสดิการที่มีชื่อเสียงระดับโลกและทำมาหลายปีแล้วก็ตาม ก็มีปัญหาคคนตกหล่นจำนวนมากตลอด แล้วยิ่งประเทศไทยมีเศรษฐกิจจนอกระบบที่ใหญ่มากถึง 50% ของแรงงาน การจะเจาะจงบุคคลยิ่งทำได้ยากมาก

อาจารย์สมชัยยังคำนวณให้เห็นด้วยว่า สวัสดิการแบบถ้วนหน้าอยู่ในวิสัยที่รัฐสามารถทำได้ ไม่ได้ใช้เงินมากเกินไปเมื่อเทียบกับความคุ้มค่า ข้อเสนอของอาจารย์ไม่ใช่สวัสดิการแบบรายได้พื้นฐานถ้วนหน้า (universal basic income) แต่เป็นสวัสดิการพื้นฐานที่ช่วยให้คนที่เปราะบางที่สุดพอเอาตัวรอดได้เมื่อเจอวิกฤต แล้วค่อยเพิ่มเติมเอาตามเงื่อนไขต่างๆ เช่น ให้นายจ้างเติมสวัสดิการในส่วนที่เกินกว่าสวัสดิการขั้นพื้นฐาน หรือการให้เงินเพิ่มในกลุ่มที่ยากจนพิเศษ เป็นต้น

“

เราต้องไปให้ไกลกว่า
การปฏิรูปด้วยการดำ...
การดำเป็นจุดเริ่มต้น
และจำเป็นต้องไป
ให้ไกลกว่านั้น

”

ประเทศไทยติดกับดักทางการเมืองมาเกือบสองทศวรรษแล้ว
ในฐานะคนที่สนใจด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณตีโจทย์นี้ได้อย่างไร
เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่าการเมืองส่งผลโดยตรงต่อทั้งนโยบาย
และกระบวนการพัฒนา และถ้าสังคมไทยแก้โจทย์การเมืองไม่ได้
โจทย์อื่นก็คงไปต่อได้ยาก

ผมคิดว่า โจทย์เรื่องประชาธิปไตยมีโจทย์สำคัญสองโจทย์
โจทย์แรกคือเรื่อง democratization ซึ่งในประเทศนี้มีนักรัฐศาสตร์ที่ศึกษา
เรื่องนี้เยอะอยู่แล้ว และผมเชื่อมาตลอดว่า อย่างไรเสียประเทศไทย
ก็จะกลับไปสู่ประชาธิปไตยได้ ตอนนี้อาจจะฟังดูยาก เพราะสถานการณ์
ไปไกลขึ้นทุกวัน แต่ที่ผมเชื่ออย่างนี้เพราะประเทศก็เคยเป็นประชาธิปไตย
มาได้แล้วหลายรอบ ไม่ว่าจะเป็นหลัง 14 ตุลาหรือพฤษภาทมิฬ แต่ปัญหา
คือรักษาประชาธิปไตยไว้ไม่ได้

จึงมีอีกโจทย์ที่ผมคิดว่าสำคัญไม่แพ้กันคือโจทย์เรื่อง democratic
consolidation คือเมื่อเป็นประชาธิปไตยแล้ว จะทำอย่างไรให้ลงหลัก
ปักฐานได้ ซึ่งผมเชื่อว่า ประชาธิปไตยจะลงหลักปักฐานได้มันต้อง
ขับเคลื่อนนโยบายต่าง ๆ ได้ด้วย ไม่งั้นคนก็จะเสื่อมศรัทธารัฐบาล
ประชาธิปไตยที่มาจาก การเลือกตั้ง ซึ่งโจทย์เหล่านี้เกี่ยวข้องกับ
เรื่องระบบราชการ ระบบบรรณาภิบาล การปฏิรูปภาครัฐ ฯลฯ ซึ่งเป็น
โจทย์ที่เรานัดและน่าจะจะมี value added ได้มากกว่า อีกส่วนหนึ่งของ
โจทย์นี้ก็คือ การสร้างสถาบันและวัฒนธรรมประชาธิปไตย ซึ่งนักวิชาการ
ด้านอื่นน่าจะถนัดกว่าเรา

แต่เมื่อตีโจทย์แบบนี้ก็ชวนให้เข้าใจผิดว่า คุณไม่สนใจความเดือดร้อน
ทางการเมืองของผู้คนในสถานการณ์ปัจจุบันเลย

ในระยะเฉพาะหน้า โจทย์สำคัญของการเมืองไทยคือ การหาทางออก
การเมืองที่จะนำไปสู่การปฏิรูปและประนีประนอม (compromise) ได้
ในแง่นี้ เราต้องไปให้ไกลกว่าการปฏิรูปด้วยการดำ ซึ่งผมก็เข้าใจว่า
ต้องด่านะ แต่การด่าเป็นจุดเริ่มต้น และจำเป็นต้องไปให้ไกลกว่านั้น

ผมเชื่อว่า เราต้องการองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการความขัดแย้งกรณีอย่างแอฟริกาใต้ที่เคยมีความขัดแย้งคล้ายไทยตอนนี้ หรือไอร์แลนด์ที่เคยถึงขั้นทำสงครามกลางเมืองกัน ต้องดูว่าเขาหาทางออกกันมาได้อย่างไร ซึ่งมันไม่ใช่แค่เรื่องการเรียกร้องขอให้ประชาชนไปโดยหรือขอให้ไม่ใช้ความรุนแรงแค่นั้นจบ แต่มันมีรายละเอียดอะไรอีกเยอะมาก คนที่ออกมาพูดและนำเสนอก็ควรต้องเป็นนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ที่ศึกษาและรู้จักจริงในเรื่องเหล่านี้ ในด้านกลับผมก็อยากตั้งคำถามด้วยว่าคุณคาดหวังให้ผมหรือนักวิชาการคนอื่นในที่สาธารณะทำอะไรเพื่อช่วยเหลือเหล่านี้จริงหรือ

อันที่จริงคำถามของคุณสะท้อนอะไรที่น่าสนใจอยู่ในสถานการณ์ที่ความขัดแย้งสูงมาก ๆ เวลาใครนำเสนออะไรที่ไม่ตรงกับความคาดหวังของผู้คน จะถูกทัวร์ลงทันที และโดนแต่ละที่ก็แรงด้วย เช่น ถ้ามีข้อเสนออะไรที่ดู compromise ก็จะถูกตำหนิมาก่อนเลยว่า “ก้าวหน้าไม่พอ” หรือ “แรงเกินไป” เป็นกันทั้งสองฝ่ายนะ

การทำงานความคิดในบรรยากาศแบบนี้ไม่ค่อยสนุก แล้วที่สำคัญคือมันทำให้การหาทางออกให้ประเทศไปต่อยาก

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
สมคิด พุทธศรี และวงศ์พันธ์ อมรินทร์เทวา
ภาพถ่าย: คิริเมชล์ บุญมัย

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 20 มกราคม 2565

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

'อนาคตไทย พ.ศ. 2585'
มองจากทัศนียภาพ
ในอีกสองทศวรรษ

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ

รศ.ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ อาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนักผังเมืองที่สนใจประเด็นอนาคต 'เมือง' โดยใช้ความรู้ด้านอนาคตศึกษา (future studies) มาใช้ในการวิเคราะห์ 'ฉากทัศน์' แห่งอนาคตของเมืองในหลายมิติ

นอกจากเรื่องเมืองแล้ว ในระยะหลังอภิวัฒน์สนใจศึกษาอนาคต และฉากทัศน์ของประเทศไทย โดยเป็นหนึ่งในนักวิจัยหลักของโครงการ ประเทศไทยในอนาคต (Future Thailand) ซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นหนังสือ *อนาคตประเทศไทย พุทธศักราช 2585*

ประเทศไทยควรตั้งหลักอย่างไรเพื่อเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการเดินทางไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ให้ดีที่สุดที่สุด นี่คือคำถามที่อภิวัฒน์ มุ่งหาคำตอบโดยตรง

หากอยากศึกษาอนาคตไทยอีก 20 ปีข้างหน้า เราควรตั้งคำถาม ในไทยอย่างไร คุณเห็นข้อค้นพบใดจากการศึกษาวิจัยล่าสุดที่คุณ และคณะวิจัยร่วมกันทำ

ภาพใหญ่ที่โครงการนี้เสนอคือ จะมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อทิศทาง
ของประเทศไทยในอีก 20 ปีข้างหน้า นั่นคือปัจจัยด้านการพัฒนา
เศรษฐกิจที่เราเรียกว่า ‘การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสีน้ำตาล’ ซึ่งไม่ค่อย
ยั่งยืน หมายถึงการใช้ทรัพยากรอย่างบ้าบิ่นและกอบโกย ซึ่งอีก
ชั่วหนึ่งของเศรษฐกิจสีน้ำตาลหรือเศรษฐกิจสีเขียวหรือคือการค่อยๆ
ใช้ทรัพยากรที่มี ปัจจัยอีกด้านคืออำนาจเหนือทรัพยากร ซึ่งในอนาคต
เราจะวัดกันว่าอำนาจเหนือทรัพยากรนั้นจะกระจายตัวหรือยังกระจุกตัว
อยู่ที่กรุงเทพฯ และกลุ่มคนไม่กี่กลุ่ม

ทั้งนี้ เมื่อเอาปัจจัยทั้งสองหรือแกนทั้งสองมาไขว้กัน นั่นคือแกน
การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งมีด้านสีน้ำตาลกับด้านสีเขียว และแกนอำนาจ
เหนือทรัพยากรที่มีด้านกระจุกกับกระจายตัว เราก็จะได้ scenario หรือ
ฉากทัศน์ออกมาสี่แบบ

ฉากทัศน์ที่น่าจะใกล้เคียงกับปัจจุบันมากที่สุดคือการพัฒนาของไทย
ที่ยังมีลักษณะของการบริโภคนิยมและผลผลิตอย่างสิ้นเปลือง ขณะเดียวกัน
เราก็กังวุ่นเวียนอยู่กับเรื่องอำนาจเหนือทรัพยากร มีไม่กี่คนในสังคม
ที่เปลี่ยนมือการถือครองอำนาจนั้นโดยที่อำนาจก็ยังกระจุกตัวแค่ใน
กรุงเทพฯ ด้วย ทั้งหมดนี้ทำให้ฉากทัศน์ของเราออกมาเป็น ‘กึ่งกึ่งในเขาวงกต’ คือเราไปไม่พ้นเสียที

หากเราปล่อยให้มันเป็นแบบนี้ต่อไปเรื่อยๆ ยิ่งเศรษฐกิจกระจุกตัว
ยิ่งใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ขณะที่ก็มีสภาวะโลกรวน เราคงหนีไม่พ้น
สถานการณ์ที่เรียกว่า ‘โศกนาฏกรรมไทย’ นั่นคือประเทศไม่อาจพัฒนา
ไปต่อไปได้นำไปสู่ความขัดแย้งที่ไม่ใช่แค่ความขัดแย้งจากสภาพปัจจุบัน
แต่ยังมีความขัดแย้งจากปัญหาโลกรวนที่จะยิ่งทำให้ปัญหาด้านการเมือง
ที่หมักหมมมานานยิ่งแยเข้าไปอีก ถือว่าเป็นฉากทัศน์ที่แยยิ่งกว่ากึ่งกึ่ง

ในเขาวงกต ดั่งนั้น ชนชั้นนำไทยจึงต้องเจรจาต่อรองเพื่อให้ประเทศไทย
เดินหน้าไปต่อได้

สมมติว่าระยะสั้นเราสามารถต่อรอง ตกลงกันได้ในระดับหนึ่ง
เราจะไปถึงจากทัศน์ ‘ปลาไหลพันโคลนตม’ คือเรายังเป็นปลาไหล
ที่อยู่ในตมแต่ก็เริ่มพันมากแล้ว แม้จะยังอยู่ในโคลนตมซึ่งก็คือเศรษฐกิจ
ที่ยังเป็นสีน้ำตาล ขณะที่ในเชิงอำนาจเหนือทรัพยากรมันเริ่มกระจายตัว
มีการกระจายอำนาจจากกลุ่มชนชั้นนำ กลุ่มทุนในกรุงเทพฯ ทำให้ภูมิภาค
เริ่มโตขึ้น เรียกว่าเป็นเส้นทางกระจายอำนาจก่อนไปสู่รูปแบบเศรษฐกิจ
สีเขียว ทั้งนี้ การกระจายอำนาจเหนือทรัพยากรไปสู่การปกครอง
ส่วนท้องถิ่นอย่างเดียวไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เราไปสู่เศรษฐกิจสีเขียว
ได้ มันเพียงแต่ทำให้เราพันโคลนตมขึ้นมาเท่านั้น

“

หากเราปล่อยให้มันเป็นแบบนี้
ต่อไปเรื่อยๆ
ยิ่งเศรษฐกิจกระจุกตัว
ยิ่งใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง
ขณะที่ก็มีสภาวะโลกผันแปร
เราคงหนีไม่พ้นสถานการณ์
ที่เรียกว่า
‘โศกนาฏกรรมไทย’

”

อีกฉากทัศน์หนึ่งคือ 'ไก่ออร์แกนิกในลำไส้เทค' ความออร์แกนิก ก็เป็นสีเขียวอยู่บ้าง ใช้ทรัพยากรน้อยลง แต่แล้วยังอยู่ในลำไส้ ไม่ได้เป็น ไก่อิสระและยังต้องถูกเชือดอยู่ดี แปลว่าประเทศไทยมีโอกาสเข้าไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวได้ มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นด้วยเพราะกลุ่มทุน เริ่มเห็นแล้วว่าความมั่งคั่งอยู่ที่ธุรกิจสีเขียวในอนาคต

อย่างเวลานี้เราจะเริ่มเห็นแล้วว่าชนชั้นนำ ชนชั้นกลางบริโภค ของออร์แกนิก เพราะทุกคนเชื่อว่าเป็นสิ่งดี การบริโภคที่ยั่งยืน สะอาด จะนำไปสู่การผลิตสิ่งเหล่านี้ ยังไม่นับว่ามีแรงกดดันจากการค้าระดับโลก ทั้งสหภาพยุโรป (European Union - EU) อเมริกา ญี่ปุ่น หรือจีนเองก็ตาม ทำให้กลุ่มทุนไทยจำเป็นต้องเคลื่อนตัวเองไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวให้ได้ แต่ในฉากทัศน์นี้ คนไทยก็ยังเป็นไก่ในเล้าที่กลุ่มทุนใช้เทคโนโลยี ที่ทันสมัยกอบโกยจากเศรษฐกิจอยู่ดี

ทั้งสองฉากทัศน์นับเป็นทางสองแพร่งที่มีความเสี่ยงและความเหลื่อมล้ำสูง ผัง 'ปลาไหลพันโคลนตม' มีความเสี่ยงเชิงระบบจากการเมืองน้อยลงเพราะมีการกระจายอำนาจ คนเริ่มเข้าถึงอำนาจเชิงเศรษฐกิจได้บ้าง แต่ก็ยังมีความเสี่ยงเรื่องสิ่งแวดล้อม ภาวะโลกรวนและเศรษฐกิจจะยังไม่เติบโตมากนักเพราะเป็นเศรษฐกิจแบบเดิมๆ

ในทางกลับกัน ฉากทัศน์ 'ไก่ออร์แกนิกในลำไส้เทค' ก็จะทำให้เรารวยขึ้น GDP ของประเทศก็คงโตเพราะบริษัทใหญ่ๆ ใช้เทคโนโลยีทันสมัยพาประเทศไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวได้ แต่ก็มีความเสี่ยงในเชิงระบบ เพราะมันจะไปสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นอื่นๆ ที่ไม่ได้ผลประโยชน์จากระบบเหล่านี้ ผมเรียกว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนเศรษฐกิจสีเขียวกับกลุ่มคนเศรษฐกิจสีน้ำตาล นำไปสู่ความเสี่ยงเชิงระบบอีกแบบคือเรื่องความเหลื่อมล้ำ ดังนั้น จะเห็นว่าทั้งสองฉากทัศน์นี้ยังมีความเสี่ยงเชิงระบบอยู่แม้จะมีแหล่งของความเสี่ยงต่างกันไปก็ตาม

ท้ายที่สุด เราอยากไปให้ถึงฉกทศน์ 'พิราบไร้พรมแดน' เราหวังว่า ถ้าเราพัฒนาเศรษฐกิจแบบสีเขียวพร้อมกับที่มีการกระจายอำนาจเหนือ ทรัพยากรทุกรูปแบบ ก็จะเป็นภาพอุดมคติของไทยที่ทำให้ความเสี่ยงเชิงระบบน้อยลงทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงการเมือง

กล่าวโดยสรุป การจะไปถึงฉกทศน์ที่ผมกล่าวไปเบื้องต้นได้นั้น มีเส้นทางของการกระจายอำนาจเหนือทรัพยากรก่อนที่จะให้เศรษฐกิจเป็นสีเขียว หรือก็คือการกระจายอำนาจไปยังเทศบาล ค่อยๆ พยายาม เปลี่ยนเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น จังหวัด ชุมชนให้เข้าไปสู่การพัฒนา เศรษฐกิจสีเขียวให้ได้ โดยมีเงื่อนไขคือการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

อีกด้านหนึ่งคือ ให้เศรษฐกิจเป็นสีเขียวก่อนแล้วค่อยกระจายอำนาจเหนือทรัพยากร คือให้กลุ่มทุนลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ก่อน เพราะเราจำเป็นต้องลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานก่อน เรียกว่าเป็น The Green New Deal ซึ่งเป็นโมเดลใหม่ จะเกิดได้ก็ต้องผ่านการลงทุนระดับล้านล้านบาทขึ้นไป

ไม่ว่าเราจะไปทางไหน ย่อมหนีไม่พ้นการลดการผูกขาดกลุ่มทุน ด้วยพลังผู้บริโภคและกฎหมาย ไม่เช่นนั้นเราคงติดกับดักเศรษฐกิจสีเขียวที่ผูกขาดแบบเดิม

ถ้าเริ่มต้นด้วยการเห็นจากทัศนัแห่งอนาคต มองประเทศไทยวันนี้ แล้ว คุณเห็นโจทย์ใหญ่อะไรอยู่

ประการแรก เรื่องประชากร ไทยกำลังก้าวสู่สังคมสูงวัยซึ่งจะเป็นเรื่องใหญ่มากในอนาคต ขณะที่เรื่องเศรษฐกิจนั้นเชื่อว่าหลายคนคงรู้กันดีอยู่แล้วว่าเรามีแนวโน้มด้านเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยดีนัก เพราะอัตราการเจริญเติบโตต่ำมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ แม้แต่เพื่อนบ้าน เชื่อว่าอีกไม่นานที่เวียดนามจะแซงไทยไปเช่นเดียวกับประเทศฟิลิปปินส์ ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทยลดต่ำลง ขณะที่ด้านการเกษตรนั้นก็พบว่าเราสู้เพื่อนบ้านไม่ได้ เช่นเดียวกับด้านอุตสาหกรรม

คนรุ่นผมเติบโตมากับยุคที่มีคำเรียกว่าความโชคดีช่วงชั่ววอลของประเทศไทย นั่นคือเป็นยุคอุตสาหกรรมที่เศรษฐกิจโตปีละ 10-20% แต่ในเวลานี้เราไม่อาจเป็นเช่นนั้นได้อีกแล้ว เพราะเราไม่สามารถปรับเปลี่ยนการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมได้ ที่ผ่านมานั้นเรารอดตัวมาได้ เพราะการท่องเที่ยวเป็นหลัก ปีก่อนที่โควิด-19 จะเข้ามาถือเป็นปีทองของการท่องเที่ยวไทยขณะที่ภาคการเกษตรและอุตสาหกรรมถดถอย และนี่เองที่ทำให้มีความเสี่ยงเชิงระบบมากขึ้นเพราะเราพึ่งการท่องเที่ยวอย่างหนัก ทั้งที่อันที่จริงเราควรพยายามกระจายความเสี่ยงไปในเศรษฐกิจด้านต่างๆ ด้วย แต่เมื่อเราไม่ได้กระจายความเสี่ยง เมื่อโรคระบาดเข้ามา ก็กระทบการท่องเที่ยวโดยตรงจนส่งผลดังที่ทราบกัน

พร้อมกันนี้ โลกก็เปลี่ยนไปเยอะ ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือด้านเทคโนโลยี ที่ผ่านมามีประเทศไทยปรับตัวทางดิจิทัลค่อนข้างช้าเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราปรับตัวไม่ทันคือการบรรจบกันของอุตสาหกรรม (industry convergence) แต่เดิมใครจะไปคิดว่าธุรกิจส่งอาหาร ส่งของขนส่ง และทำแอปพลิเคชันจะไปด้วยกันได้

ขณะเดียวกัน เรื่องของสิ่งแวดล้อม ปัญหาโลกรวน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลก ที่ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของน้ำท่วม แต่ยังเป็นเรื่องภูมิอากาศและอุณหภูมิ ก็ทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับความเสี่ยงเชิงระบบมากขึ้น

สุดท้ายคือเรื่องของการเมือง คิดว่าคงทราบกันแล้วว่าอย่างน้อยในระยะสั้นและระยะกลาง เราเห็นความเสี่ยงของไทยด้านการเมืองอยู่ในระดับสูงมาก ดังนั้น เมื่อประมวลผลทุกอย่างเข้าด้วยกันแล้วก็จะพบว่าประเทศไทยมีความเสี่ยงเชิงระบบใหญ่ๆ ในสองแนวคิด ซึ่งเราเรียกว่า decoupling

อยากให้ขยายความว่าความเสี่ยงเชิงระบบดังกล่าวคืออะไร

ที่ผ่านมา ผมยังไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยระดับโลกนั่นคือภูมิรัฐศาสตร์ หมายถึงการแข่งขันกันเรื่องการทหาร เทคโนโลยีและเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศจีนกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งประเทศไทยเองก็ต้องมียุทธศาสตร์ต้องรับมือกับการแข่งขันเหล่านี้เช่นกัน ส่วนในประเทศไทยเอง ความเสี่ยงสำคัญของเรายู่ที่ภาครัฐ ทั้งในความหมายของรัฐไทยที่เป็นต้นตอของความเสี่ยงเชิงระบบที่ใหญ่ที่สุด สำคัญที่สุด เป็นหัวใจของการพัฒนาหรือไม่พัฒนาไปในอนาคต นับเป็นความเสี่ยงภายใน

ขอจำแนกว่าในอนาคต ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับสิ่งที่เราเรียกว่า 'ตรีศูลของความท้าทาย' ประการแรกคือเรื่องโลกรวน เป็นปัจจัยที่ใหญ่มาก ๆ ซึ่งประเทศใดๆ ในโลกไม่มีทางหนีพ้น

ประการต่อมาคือความเครียดสะสม (chronic stress) กับ shock ยกตัวอย่างว่า โลกรวนจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมอันจะสร้างความเครียดสะสม นอกจากนี้ โลกรวนก็จะทำให้เกิดภาวะ shock ได้ด้วยเช่นกัน จากกรณีน้ำท่วมใหญ่ฉับพลันหรือระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เป็นต้น

ประการที่สามคือ เทคโนโลยีพลิกผัน (artificial intelligence reality) คือการใช้เทคโนโลยีในระดับฐานราก ซึ่งจะส่งผลอย่างมาก โดยเฉพาะในอนาคตที่อุตสาหกรรมจะบรรจบกันเร็วขึ้นจนเราตั้งตัวไม่ทัน ดังนั้น ความเสี่ยงจึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ทั้งหมดนี้นับเป็นสามความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ ตั้งแต่ก่อนครม. มารดาจนถึงเชิงตะกอน และน่าจะเป็นโจทย์สำคัญของอนาคตประเทศไทย

เรามีความท้าทายในเชิงยุทธศาสตร์อยู่สองประเด็น นั่นคือการแยกออกจากกัน (decoupling) ของการเติบโตทางเศรษฐกิจกับการใช้ทรัพยากร เพราะที่ผ่านมา การเติบโตทางเศรษฐกิจล้วนแล้วแต่มาจากการใช้ทรัพยากรอย่างบู๊บู๊ยา โจทย์สำคัญของโลกต่อจากนี้คือ จะ decoupling อย่างไรระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับการใช้ทรัพยากร หรือจะหาอย่างไรให้เศรษฐกิจยังโตได้โดยใช้ทรัพยากรน้อยลง

การ decoupling ประการต่อมาคือ ในอนาคต ผลผลิตภาพจะสูงขึ้น เพราะมีการใช้ปัญญาประดิษฐ์ เราจึงต้องตั้งคำถามต่อผลผลิตภาพกับค่าจ้างแรงงานด้วย คิดว่าถ้าเรายังใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ในประเทศไทยไปเรื่อยๆ เราน่าจะสร้างผลผลิตภาพได้มากขึ้น แต่ค่าจ้างแรงงานจะไม่เพิ่มตาม แปลว่าความท้าทายเรื่องความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยจะยังเพิ่มมากขึ้นแน่นอน ดังนั้นโจทย์ใหญ่คือ เราจึงต้องทำให้เศรษฐกิจโตได้โดยใช้ทรัพยากรน้อยลง แต่หากเราจะใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยก็อาจทำให้ค่าจ้างไม่เพิ่มขึ้น ถือเป็นภาวะ dilemma เลยก็น่าจะได้

นัยหนึ่ง การจะเปลี่ยนแปลงการเติบโตทางเศรษฐกิจสินค้าน้ำตาลแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวจึงต้องเป็นการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจทั้งประเทศ เป็นการเปลี่ยนด้านการผลิต การบริโภค และการขนส่งด้วย ทั้งนี้ อนาคตไทยต้องรับมือกับภาวะโลกรวน เราต้องเริ่มการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้แล้ว เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องเปลี่ยนตั้งแต่โครงสร้างพื้นฐาน

ปัญหาคือการเปลี่ยนนั้นต้องพึ่งกำลังภายในของภาครัฐพอสมควร เพราะการเปลี่ยนทีละเล็กทีละน้อยอาจไม่ทัน และการเปลี่ยนครั้งใหญ่มักมีลักษณะเป็น top down และพึ่งทุน แต่ขณะเดียวกันเราก็ต้องการความเป็นธรรมด้วย กล่าวได้ว่าเราต้องทำใหญ่ ทำเร็ว แต่ก็ต้องเน้นความเป็นธรรม ต้องให้คนมีส่วนร่วม ถือเป็น dilemma และเป็นโจทย์ที่ท้าทายอย่างมาก

หมายความว่า เราต้องผสมผสาน decoupling ทั้งสองประเด็นกับภาวะ dilemma เหล่านี้ให้ได้

มองว่าความเสี่ยงไหนที่สำคัญและเป็นอันตรายต่อประเทศไทยในปัจจุบันที่สุด

ถ้าเทียบภาพในปัจจุบันคงหนีไม่พ้นเรื่องการเมือง เพราะการเมืองเป็นสิ่งที่กำหนดความสามารถของรัฐที่จะนำทางประเทศไทยให้ไปสู่

ทิศทางเศรษฐกิจ ซึ่งต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างแต่ก็ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมด้วย รัฐคือตัวกลางของการขับเคลื่อนไทยให้ไปสู่สภาพอุดมคติในฉันทศน์ที่เราตั้งไว้

แต่ตอนนี้การเมืองกับรัฐเป็นเสมือนหัวใจที่ไม่รู้จักลงตัวอย่างไร เมื่อรัฐกับการเมืองไม่แน่นอนในด้านใดด้านหนึ่งก็ทำให้เกิดความเสี่ยงในเชิงระบบ หากมองในระยะสั้น ผมเชื่อว่าสิ่งที่เป็นโจทย์ใหญ่สำคัญในประเทศไทยคือเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ตอนนี้เราเป็นเหมือนนกที่ทะเลาะกันอยู่โดยที่สภาพอากาศของโลกก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเราทะเลาะกันใกล้จะเสร็จก็ปรากฏว่าโลกแย่เกินกว่าที่เราจะจัดการได้ แต่ถึงอย่างไรเราก็ต้องลดและเลี่ยงความเสี่ยงหรือหากว่าเกิดผลกระทบ เราจะฟื้นฟูอย่างไร ผมว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความเสี่ยงระยะยาวและน่ากลัวอย่างยิ่งในภายภาคหน้า

หากเราอยากแก้ไขปัญหาเชิงระบบทั้งหมดโดยเป็นธรรม จะแก้ปัญหาคือความเสี่ยงเชิงระบบอย่างไรได้บ้าง

ประเด็นนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของการคิดภาพอนาคต เราพยายามมองอนาคตให้ไกลๆ และพยายามดูว่าอะไรเป็นปัจจัยโครงสร้างเชิงพื้นฐานที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบหรือโครงสร้างที่ช่วยลดความเสี่ยงไปด้วยในตัว

เมื่อวิเคราะห์ห้ดูแล้ว คิดว่าเราต้องก้าวข้ามรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจสีน้ำตาลที่ใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสีเขียวให้ได้ ซึ่งมีได้หลายแบบ แต่อย่างน้อยในเชิงทรัพยากรก็ต้องมีการใช้เศรษฐกิจเชิงหมุนเวียนและเป็นธรรมมากขึ้น ดังนั้น การลดความเสี่ยงเชิงระบบของไทยมีเพียงแค่การเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบสีเขียว ในความหมายกว้างๆ คือการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

แต่ลำพังด้านเศรษฐกิจอย่างเดียวมันไม่พอ เพราะเราเชื่อว่าการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบสีเขียวก็อาจไม่เป็นธรรมก็ได้ เพราะอำนาจ

ยังเป็นของชนชั้นนำและนายทุนอยู่ ซึ่งจะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ อันจะนำไปสู่ความเสี่ยงในเชิงระบบได้อีก เราจึงเชื่อว่าต้องมีกระจายอำนาจเหนือทรัพยากร ไม่ให้กระจุกอยู่แค่กลุ่มคนไม่กี่กลุ่มคนหรือไม่ก็กลุ่มทุนหรือเฉพาะในมหานครอย่างกรุงเทพฯ ด้วย

ความท้าทายคือ เราจะพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวอย่างไรโดยที่มีการกระจายอำนาจเหนือทรัพยากรให้เป็นธรรมชาติ เพราะทรัพยากรในที่นี้ไม่ใช่แค่ดิน น้ำ หรือปลา แต่ยังเป็นเรื่องของความรู้และข้อมูลด้วย เพราะอนาคต ข้อมูลจะเป็นทรัพยากรสำคัญที่จะเป็นแหล่งของความมั่งคั่งในอนาคตด้วย และเวลานี้ข้อมูลก็อยู่บนแพลตฟอร์มไม่กี่เจ้า แปลว่าพื้นฐานความมั่งคั่งในอนาคตตกอยู่ในมือกลุ่มคนไม่กี่กลุ่ม

นโยบายสาธารณะแบบไหนที่จะเป็นคาบจัดให้ไทยสามารถมุ่งไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ได้

เราแบ่งออกเป็นสี่เรื่อง อย่างแรกคือ การต่อรองของคนในสังคมหรือกระบวนการสานเสวนา เป็นกติกาประชาคมที่ไม่ใช่แค่เรื่องประชาพิจารณ์สองคือเรื่องดิจิทัล ที่ผ่านมามีไทยก็ทำนโยบายดิจิทัล แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือการเปลี่ยนผ่านดิจิทัลไม่นำไปสู่การฟื้นฟูและตั้งหลักใหม่ของคนด้อยโอกาสในสังคม ผมว่านโยบายรัฐในปัจจุบันยังเน้นสิ่งสำคัญที่สุดก่อนแล้วค่อยๆ ให้มันไหลไปสู่คนด้อยโอกาส ซึ่งต้องเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ตรงนี้ เพราะเรามี digitalization ที่ทำให้กลุ่มทุนสร้างรายได้ได้เยอะ แต่เราละเลยแรงงาน ละเลยคนชนบท

ลำดับสามคือการกระจายอำนาจ หมายถึงการกระจายอำนาจไปสู่เครือข่าย ผมอยากเห็นการอภิบาลด้วยเครือข่ายไม่ใช่การอภิบาลด้วย อปท. และลำดับสุดท้ายคือการรื้อสร้างและประกอบใหม่ของประเทศไทย ตั้งแต่ไม่จิ้มฟันไปจนถึงเรือรบ นั่นคือเราต้องคิดกันได้แล้วว่าเราควรจะทำเรือรบเมื่อไหร่

“

เราไม่ควรกระจายแค่อำนาจ
ในเชิงการปกครองอย่างเดียว
แต่ยังรวมถึง
การกระจายอำนาจ
เหนือทรัพยากรด้วย

”

กติกาก็เป็นธรรม ดิจิทัล กระจายอำนาจ และสร้างพลังผู้ประกอบการ ถ้าทำได้ทั้งหมดคงดี แต่หากต้องเลือกกลยุทธ์ยากกับบางอย่าง ควรจะเป็นอะไร

ผมเชื่อเรื่องการกระจายอำนาจนะ แต่ไม่ได้เชื่อในความหมายของ
การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างเดียว ตอนนี้อำนาจเหนือทรัพยากร
มันกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และในมือกลุ่มทุน กลุ่มคนไม่กี่คนเท่านั้น
ชั้นแรก เราจึงต้องกระจายอำนาจ (decentralized) แต่สิ่งที่เราคาดหวัง
คือ เราหวังว่าเราจะไปมากกว่าระบบอำนาจแบบแยกศูนย์ คือไม่ใช่
กระจายอำนาจไปที่ อปท. แล้วต้องพึ่ง อปท. อย่างเดียว เพราะควรจะให้
เกิดการเกื้อหนุนกันระหว่างระบบชุมชนกับระบบรัฐด้วย

แล้วเราไม่ควรกระจายแค่อำนาจในเชิงการปกครองอย่างเดียว
แต่ยังรวมถึงการกระจายอำนาจเหนือทรัพยากรด้วย เพราะจากทัศน
'ไก่ออร์แกนิกในเล่าไฮเทคก็น่าห่วง มันแปลว่าถึงที่สุดกลุ่มทุนไม่ยอม
ให้เราไปสู่อุปโภคในอุดมคติได้ คงมีการลอบบี้ มีวิธีการต่างๆ ที่ทำให้
เราเข้าไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวภายใต้การครอบงำของกลุ่มทุนเดิม
ดังนั้น หากให้เลือก ก็อยากให้ไปในเส้นทางของการกระจายอำนาจ
มากกว่า

ทั้งนี้ ปัญหาเรื่องการกระจุกตัวของอำนาจในประเทศไทย หากมอง
ในเชิงเศรษฐกิจจะพบว่า การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานมากกระจุกตัว
ที่กรุงเทพฯ เกือบหมด ดังนั้น เราจึงควรไปลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน
ที่ต่างจังหวัดให้ได้ด้วย ไม่เพียงแต่เรื่องน้ำประปา ไฟฟ้า ถนนหนทาง
แต่รวมถึงเรื่องความรู้ ดิจิทัลต่างๆ ซึ่งเป็นการลงทุนจากเอกชนส่วนใหญ่
ดังนั้น ในด้านการลงทุน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านความมั่นคง
ในประเทศไทยในอนาคตก็ยังคงถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนในกรุงเทพฯ อยู่ดี

ดังนั้น ผมคิดว่าเป็นไปได้มากกว่าเราจะไปสู่จากทัศนที่เป็นเศรษฐกิจ
สีเขียวก่อนการกระจายอำนาจเหนือทรัพยากร จะเห็นได้จากการที่เวลานี้
คนรวยจำนวนมากลงทุนในเรื่องพลังงานทดแทน

ทั้งหมดทั้งหมดนี้ มีประชาชนอยู่ตรงไหนในสมการบ้าง และเราจะร่วมผลักดันประเทศไทยไปสู่อนาคตในอุดมคติอย่างไร

อาจต้องเริ่มจากการต่อก่อนมั้ง (หัวเราะ) แต่คงไม่จบแค่นั้นหรอก ประเทศไทยจำเป็นต้องหรือสร้างโครงสร้างพื้นฐานก่อน ผมไม่ได้เชี่ยวชาญเรื่องการเมืองนะ แต่คิดว่าการไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวนั้นจำเป็นต้องเกิดการหรือสร้างโครงสร้างพื้นฐานในไทยอยู่มาก ที่ผ่านมาเราเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่โดยไม่หรือสร้างระบบเก่า เราไปข้างหน้าโดยไม่จัดการปัญหาข้างหลังและทำให้ทุกอย่างมันหมักหมมไปหมด

ผมคิดว่ามันต้องมีเวทีที่เราสามารถต่อรองกันได้ โดยเป็นการต่อรองทั้งในเชิงสาระและเชิงกติกาด้วย ผมคิดว่าสิ่งที่ยังขาดไปคือการเมืองในชีวิตประจำวัน การต่อรองกับเพื่อนบ้าน กับคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง กับคนขายของข้างทาง การต่อรองต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นเรื่องจำเป็นและเป็นเรื่องพื้นฐานมาก และเป็นการต่อรองที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองในสภาด้วย มันคือเวทีการต่อรองในชีวิตประจำวันต่างๆ เราต้องรู้และปกป้องสิทธิของตัวเองในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่ให้ปัญหาหมักหมมไปแล้วปล่อยไป และเมื่อเราส่งเสียงพิทักษ์สิทธิตัวเองแล้วรัฐก็ต้องยื่นมือเข้ามาช่วยด้วย โดยจะเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในการเปลี่ยนโครงสร้างต่างๆ

สัมภาษณ์: จิรจิตติ ชันติพะโล
เรียบเรียง: พิมพ์ชนก พุกสุข
ภาพถ่าย: กอบบุญ บูรโซควิวัฒน์

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2565

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

||
ตั้งหลักใหม่
การเมืองไทย

ถ้าระบอบประชาธิปไตย
สถาบันกษัตริย์
ก็จะรอดด้วย

ทอม กีนสเบิร์ก

ศ.ดร.ทอม กินสเบิร์ก (Tom Ginsburg) นักวิชาการด้านกฎหมาย และรัฐศาสตร์แห่ง University of Chicago เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย รัฐธรรมนูญและการเมืองเปรียบเทียบ ผลงานที่โดดเด่นอย่างยิ่งของเขา คือ หนังสือเล่มล่าสุดเรื่อง *How to Save a Constitutional Democracy* ซึ่งศึกษาการถดถอยของประชาธิปไตยทั่วโลกในรอบทศวรรษที่ผ่านมา นอกจากนี้ทอมยังเป็นผู้อำนวยการร่วมของโครงการ Comparative Constitutions Project ซึ่งเป็นโครงการศึกษารัฐธรรมนูญเปรียบเทียบจากทั่วโลก ครอบคลุมทุกช่วงเวลาตั้งแต่ก่อนกำเนิดรัฐชาติ

ทอมมีผลงานวิชาการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและการเมืองไทย หลายชิ้น และสนใจระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข (constitutional monarchy) ในโลกสมัยใหม่ในฐานะส่วนเสริม ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญเป็นพิเศษ

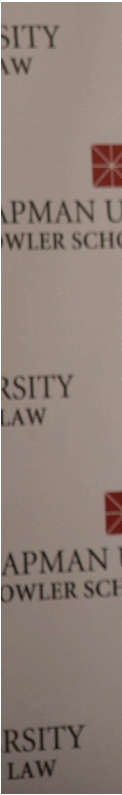
น่าสนใจว่าคนที่คิด อ่าน เขียน และผ่านหูผ่านตา ระบอบ ประชาธิปไตยจากทั่วโลกนั้นมอง ‘ประชาธิปไตยแบบไทยๆ’ อย่างไร ไม่แน่มุมมองจาก ‘คนนอก’ อย่างทอมอาจช่วยเปิดความคิดให้สังคมไทย มองเห็นทางออกจากกับดักทางการเมืองที่ติดหล่มมากกว่าสองทศวรรษ แล้วก็เป็นได้

คนมักพูดถึงประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แบบไทยๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวมาก และคุณก็คงพอเห็นว่าทำไมคนไทยจึงมองเช่นนั้น แต่ในฐานะ 'คนนอก' คุณทำความเข้าใจระบบการเมืองไทยอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองผ่านกรอบ constitutional democracy ซึ่งเป็นกรอบคิดหลักของคุณ

ผมอ่านหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยอยู่ไม่น้อย และพบว่าประเทศไทยมีลักษณะเฉพาะทางการเมืองมากมาย อย่างไรก็ตาม เมื่อผมต้องคิดและวิเคราะห์เกี่ยวกับประเทศไทยประเทศหนึ่งผมจะถอยออกมาก้าวหนึ่งแล้วค่อยมองกลับไป ดังนั้นจุดเริ่มต้นในการคิดของผมคือการมองประเทศไทยในฐานะที่เป็นประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นราชอาณาจักรที่ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมอย่างเป็นทางการ เป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มีระดับรายได้ปานกลาง ฯลฯ พุดอีกแบบคือผมหาลักษณะหรือเกณฑ์ทั่วไปที่ทำให้สามารถเปรียบเทียบไทยกับประเทศอื่นได้

หากเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค การเมืองไทยถือว่าเป็นทางสายกลาง (moderate) ไม่สุดโต่ง การตั้งต้นเช่นนี้อาจทำให้ผมมีมุมมองที่แตกต่างจากคนในซึ่งกำลังเผชิญความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมืองมาต่อเนื่องหลายปี ถึงกระนั้น ไทยก็ยังไม่เคยผ่านความขัดแย้งที่มีการฆ่ากันตายหลายล้านคนแบบที่อินโดนีเซีย กัมพูชา หรือเวียดนามเคยเผชิญ หากมองผ่านประวัติศาสตร์ช่วงยาวและการเมืองเชิงเปรียบเทียบ ไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีเสถียรภาพทางการเมืองที่โดดเด่นมากๆ ด้วยซ้ำ

ในด้านกลับกัน ประเทศไทยก็มีปัญหาเหมือนที่ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ต้องเผชิญ เช่น การติดกับดักรายได้ปานกลาง ความเหลื่อมล้ำซึ่งประเด็นเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงการถกเถียงเรื่องระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในบริบทไทยด้วย

แม้ไทยจะผ่านช่วงเวลาแห่งเสถียรภาพอย่างที่คุณบอก แต่ความขัดแย้งทางการเมืองในรอบสองทศวรรษหลังก็ยากที่คนในจะเรียกว่าช่วงเวลาที่ดีได้

ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมาไทยไม่ใช่ประเทศที่ ‘การเมืองดี’ และแนวโน้มในอนาคตก็ยังคงน่ากังวลอย่างยิ่ง คำถามคือเราจะเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร มีคำอธิบายหลายชุดในประเด็นนี้ แต่คำอธิบายที่ผมเห็นด้วยคือ สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยมีความเหลื่อมล้ำเป็นรากฐานสำคัญ

มองย้อนกลับไป การทะยานขึ้นสู่อำนาจของคุณทักษิณ (ชินวัตร) คือปรากฏการณ์ที่สำคัญมากในการเมืองไทย เพราะไม่เคยมีนักการเมือง

“

โจทย์พื้นฐานที่สุด
ของการเป็นอนุรักษ์นิยม
คือ การค่อยๆ ปรับตัว
ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม
ที่เปลี่ยนแปลงไป

”

คนไหนที่ขึ้นสู่อำนาจและขยายอำนาจของตัวเองได้เร็วขนาดนี้ในการเมืองไทย โดยปัจจัยที่ทำให้เขาทรงอิทธิพลได้รวดเร็วและกว้างขวางคือความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย แต่ชนชั้นนำไทยกลับตีโจทย์ผิด แทนที่พวกเขาจะสู้กับทักษิณด้วยการมองปัญหาความเหลื่อมล้ำให้ทะลุกลับเลือกวิถีทางนอกรัฐธรรมนูญในการขับไล่ทักษิณ ข้ำร้ายพวกเขายังใช้รัฐธรรมนูญใหม่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งไม่เป็นผลดีเลยต่อการสร้างประชาธิปไตยภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ

เสถียรภาพทางการเมืองไทยถูกซ้ำเติมด้วยการเปลี่ยนแปลงผ่านรัชสมัย นี่คือการปะเด็นใจกลางที่สำคัญอย่างยิ่ง ผมเสนอว่าจุดเด่นของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขคือการที่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของคนทั้งชาติและสามารถเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองในประเทศได้ ซึ่งคนไทยคงคุ้นเคยกับภาพของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ทรงดำรงบทบาทนี้ได้เป็นอย่างดี แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันสถาบันกษัตริย์ไม่สามารถเล่นบทบาท 'คนกลาง' ท่ามกลางความขัดแย้งได้อย่างที่เคยเป็นมา และยังคงถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งเสียเอง นี่คือการกระทำที่นำกังวลอย่างยิ่งของสังคมไทย

หากว่ากันตามหลักประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัด เรามักจะไม่คาดหวังให้สถาบันกษัตริย์เข้ามามีบทบาททางการเมืองใดๆ แต่คุณกลับเสนอบทบาทบางประการของสถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย อยากให้ขยายความตรงนี้หน่อย

ผมนิยามเกณฑ์ขั้นต่ำของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ไว้ว่า 1. เป็นระบอบการปกครองซึ่งมีสถาบันกษัตริย์อยู่คู่กับรัฐธรรมนูญ 2. รัฐธรรมนูญจะกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกษัตริย์ และ 3. กษัตริย์ต้องไม่อยู่ในสถานะหัวหน้ารัฐบาล เพราะหัวหน้ารัฐบาลต้องมาจากสถาบันการเลือกตั้งเท่านั้น

โดยหลักการนี้กษัตริย์จะมีอำนาจที่จำกัดอย่างมากหรือแทบไม่มีอำนาจเลย แต่ในทางปฏิบัติ การเป็นสัญลักษณ์และศูนย์รวมจิตใจของชาติทำให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจทางวัฒนธรรมในการเล่นบทบาทคนกลางเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรง แต่อำนาจทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ใช้พรั้งเพื่อไม่ได้ เพราะจะทำให้อำนาจถดถอยลง และเป็นแรงกดดันต่อสถาบันฯ เอง การออกมาเล่นบทบาทคนกลางจึงต้องเป็นที่พึ่งสุดท้าย (the last resort) ของสังคมอย่างแท้จริง กล่าวโดยทั่วไป ในช่วงชีวิตหนึ่งอาจจะมีแค่สักครั้งหรืออาจจะมีไม่มีเลยที่สถาบันกษัตริย์ต้องออกมาเล่นบทบาทนี้

แต่ในระหว่างนั้น สถาบันฯ จะต้องบริหารอำนาจทางวัฒนธรรมของตัวเองอยู่ตลอด และวิธีการบริหารที่ดีที่สุดคือการอยู่หนึ่งทางการเมือง ถ้าหากดูประเทศในยุโรปที่สถาบันกษัตริย์ได้รับการเคารพจากผู้คน เช่น นอร์เวย์หรืออังกฤษ สถาบันฯ จะอยู่หนึ่งทางการเมือง แต่ก็มีช่องทางบริหารอำนาจทางวัฒนธรรม เช่น การทำกิจกรรมทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อระบบการเมืองในภาพรวมได้อย่างน่าสนใจ

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขน่าสนใจ โดยหลักการสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องไม่มีบทบาทใดๆ ต่อสังคมเลย แต่คุณสมบัติขององค์พระมหากษัตริย์กลับมีผลอย่างสำคัญต่อการบริหารอำนาจทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอุปชันทเสริมของระบอบมากกว่าที่จะเป็นฟังก์ชันหลัก

คุณศึกษาสถาบันกษัตริย์และรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบกับโดยครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1800 จนถึงปัจจุบัน อะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถาบันกษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่

การปรับตัว (เน้นเสียง) ประวัติศาสตร์บอกไว้ว่า เมื่อไหร่ก็ตามที่มหาชนเรียกร้องจากสถาบันกษัตริย์ ทางเลือกและทางรอดเดียวของสถาบันฯ ก็คือการปรับตัวตามข้อเรียกร้อง ในด้านกลับกัน

หากกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองเลือกกดปราบประชาชน สุดท้ายแล้ว ก็มักจะลงเอยไม่สวยงาม

อันที่จริงสถาบันกษัตริย์นั้นมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็ นในแง่ของภารกิจ กลยุทธ์ หรือกระทั่งวิธีมองปัญหาเชิงสังคมการเมือง อย่างไรก็ตาม ความที่เป็นสถาบันที่มีความเป็นอนุรักษ์นิยมโดยธรรมชาติ ก็อาจทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นช้า หรือสังเกตเห็นได้ช้า

การปรับตัวที่ว่าจำเป็นต้องเป็นไปในทิศทางประชาธิปไตยเพียง อย่างเดียวหรือไม่ อย่างไร เพราะในปัจจุบันรัฐมีเทคโนโลยีและ เครื่องมือในการกดปราบประชาชนที่ทันสมัย ไหนจะมีตัวอย่าง จากจีนเป็นแรงบันดาลใจให้เห็นว่า การไม่เป็นประชาธิปไตยสามารถ ดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่ได้

ผมไม่ได้พูดเอง แต่ประวัติศาสตร์บอกชัดว่าหากประเทศใด เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุขแล้ว การกลับไปอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิเป็นเรื่องที่เป็นไป ไม่ได้ ราชวงศ์เนปาลเป็นอุทาหรณ์ที่ดีมากในเรื่องนี้ แม้โคกนาฏกรรม ของราชวงศ์จะจบลงด้วยน้ำมือสมาชิกในครอบครัว แต่ต้นตอจริงๆ ของ ความวุ่นวายเริ่มต้นขึ้นเมื่อราชสำนักเนปาลพยายามเปลี่ยนประเทศ กลับไปสู่ระบอบราชาธิปไตยและเข้าไปแทรกแซงการเมืองโดยตรงอีกครั้ง

ส่วนเรื่องการกดปราบด้วยเทคโนโลยีและเครื่องมือสมัยใหม่ ไม่ใช่ว่าทุกรัฐจะทำได้อย่างจีนหรือเวียดนาม เพราะการจับคนเห็นต่าง ทุกคนซึ่งคุกแบบราบคาบเป็นเทคโนโลยีและวัฒนธรรมทางการเมือง ของบางรัฐเท่านั้น ในกรณีของไทย แม้รัฐเลือกที่จะปิดปากคนเห็นต่าง แต่ผมฟันธงได้เลยว่า ไม่มีทางสำเร็จ! และเป็น การสร้างความเจ็บปวด ให้แก่ประชาชนอย่างไร้ประโยชน์ (ย้ำเสียง)

มีคนรุ่นใหม่ถูกจับไปหลายคนแล้ว แต่กระแสนิจารณรัฐหรือสถาบัน กษัตริย์ไม่ได้ลดลงเลย

การเปลี่ยนรูปแบบรัฐให้กลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิ
คงเป็นไปไม่ได้อย่างที่คุณบอก แต่นักวิชาการไทยบางคนก็มองว่า
การเมืองไทยกำลังอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิเสมือน (virtual
absolutism) ซึ่งแม้กฎหมายจะไม่ได้ให้อำนาจสถาบันฯ อย่างเป็นทางการ
ลายลักษณ์อักษร แต่สถาบันฯ และเครือข่ายก็มีอำนาจอย่างไม่เป็น
ทางการ เกินไปกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ เป็นไปได้ใหม่ว่า การกลับ
ไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิในโลกยุคใหม่ไม่จำเป็นต้องสนใจ
สิ่งที่เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว

สภาวะเช่นนี้น่ากังวลอย่างยิ่ง (เน้นเสียง) ผมไม่มีข้อแย้งเรื่องอำนาจ
อย่างไม่เป็นทางการของสถาบันกษัตริย์ไทย แต่ไม่แน่ใจนักกว่านี่คือสภาวะ
ที่มีเสถียรภาพแล้ว

ระบอบการเมืองทุกระบบในโลก อำนาจที่เป็นลายลักษณ์อักษร
กับอำนาจโดยพฤตินัยไม่เคยเท่ากันอยู่แล้ว ซึ่งเสถียรภาพของระบอบ
การเมืองก็ขึ้นอยู่กับว่า ช่องว่าง (gap) ของอำนาจทั้งสองแบบห่างกัน
มากน้อยแค่ไหน ในกรณีที่อำนาจทั้งสองแบบต่างกันมาก ความตึงเครียด
ของระบอบจะสูงและเสถียรภาพทางการเมืองก็จะน้อย

ในกรณีของไทย ความตึงเครียดยิ่งสูงขึ้นไปอีกชั้น เพราะกลไก
ของอำนาจอย่างไม่เป็นทางการของสถาบันกษัตริย์ยึดโยงกับสถาบัน
อื่นๆ ที่ต้องการความเป็นอิสระสูงในโลกสมัยใหม่ เช่น กองทัพ หรือศาล
เมื่อใดที่สาธารณชนเคลือบแคลงสงสัยถึงความเป็นอิสระของสถาบันเหล่านี้
ก็เป็นการยากมาก ๆ ที่รัฐจะฟังก์ชันได้ดีในโลกสมัยใหม่

ประเด็นนี้เป็นโจทย์ที่สังคมไทยต้องคิดอย่างจริงจัง เพราะตรวบ
เท่าที่สังคมไทยตกอยู่ในกับดักนี้ การก้าวไปไหนต่อจะทำได้ยากจริง ๆ

สังคมไทยจะออกจากกับดักนี้ได้อย่างไร

จากกรอบคิดเรื่อง constitutional democracy ผมยืนยัน
อย่างหนักแน่นว่า สถาบันกษัตริย์สามารถดำรงอยู่คู่กับระบอบ
ประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญได้เป็นอย่างดี โดยสามารถ

มีบทบาทสำคัญสองประการคือ การเป็นที่พึ่งสุดท้ายในภาวะวิกฤต ซึ่งได้
คุดกันไปแล้ว และการเป็นเกราะปกป้องประชาชนจากกระแสประชานิยม
(populism) ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นของกลุ่มที่อ้างว่าเป็นตัวแทนประชาชน

แต่ประโยชน์ของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรง
เป็นประมุขจะเกิดขึ้นอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยก็ต่อเมื่อสถาบันฯ สามารถ
เล่นบทบาทที่กำหนดไว้ได้อย่างเหมาะสม และเงื่อนไขเดียวที่จะทำหน้าที่
ตรงนี้ได้คือ การถูกตีกรอบหรือถูกจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับ
สถาบันและองค์การอื่นของสังคม

หากมองจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบัน
ที่มีความชอบธรรมสูงมาก เพราะเป็นสถาบันฯ ที่ทำหน้าที่สั่งสมคุณค่า
ที่ 'ดีที่สุด' ของสังคมจากช่วงเวลาหนึ่งสู่ช่วงเวลาหนึ่ง แต่ลักษณะเช่นนี้
ก็ทำให้สถาบันฯ มีความเป็นอนุรักษ์นิยมโดยธรรมชาติ และโจทย์
พื้นฐานที่สุดของการเป็นอนุรักษ์นิยมคือ การค่อยๆ ปรับตัวให้สอดคล้อง
กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

พูดให้ถึงที่สุด สถาบันกษัตริย์จะอยู่รอดได้ต้องอยู่ภายใต้ระบอบ
ประชาธิปไตยกับรัฐธรรมนูญเท่านั้น ถ้าระบอบประชาธิปไตยรอด
สถาบันกษัตริย์ก็จะรอดด้วย

**ในหนังสือ *How to Save a Constitutional Democracy*
คุณพูดถึงการถดถอยของประชาธิปไตยโลกในทศวรรษที่ผ่านมา
พร้อมกับแสดงความวิตกกังวลอย่างตรงไปตรงมากับการทะยาน
ขึ้นมาของนักการเมืองประชานิยมขวาจัด ซึ่งน่าสับสนใจอย่างยิ่ง
ที่คุณมองเห็นบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในฐานะเกราะปกป้อง
ประชาชนจากกระแสประชานิยม**

ผมมีข้อสังเกตว่า ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบกษัตริย์ภายใต้
รัฐธรรมนูญจะเผชิญกับปัญหานักการเมืองประชานิยมน้อยกว่าประเทศ
ที่เป็นสาธารณรัฐ คำอธิบายคือในรัฐหนึ่งรัฐไม่ต้องการสถาบันที่
สามารถเคลมตัวเองว่าเป็นตัวแทนของประชาชนมากกว่าหนึ่งสถาบัน

ดังนั้น หากสถาบันกษัตริย์ทำหน้าที่นี้แล้ว นักการเมืองประชานิยมจะไม่สามารถถูกล่าเข้ามาได้

การปล่อยให้ให้นักการเมืองประชานิยมเคลมความเป็นตัวแทนประชาชนนั้นสร้างความเสียหายต่อประชาธิปไตยอย่างมาก เพราะในด้านหนึ่งนักการเมืองเหล่านี้มีความชอบธรรมจากระบบประชาธิปไตยในการใช้อำนาจ แต่โดยเนื้อแท้พวกเขาไม่มีความไว้วางใจในสถาบันประชาชน ตลอดถึงสถาบันอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะสถาบันสื่อมวลชน หรือระบบราชการ ในท้ายที่สุดกระแสประชานิยมแบบนี้จะกลายพันธุ์เป็นสถาบันกษัตริย์แบบใหม่ เพราะกลไกในการตรวจสอบอำนาจไม่ทำงาน

โด널ด์ ทรัมป์ แห่งสหรัฐอเมริกา อูโก ชาเวซ แห่งเวเนซุเอลา วิกเตอร์ ออร์บาน แห่งฮังการี คือตัวอย่างรูปธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว หรือคุณจะรวมทักษิณ ชินวัตร ในช่วงที่เขาเป็นนายกรัฐมนตรีด้วยก็ได้

จากประสบการณ์ของไทย การคาดหวังให้สถาบันกษัตริย์มีบทบาทกักตวนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง หรือการใช้สถาบันกษัตริย์เป็นเครื่องมือในการสู้กับนักการเมืองจะส่งผลเสียต่อสถานะของสถาบันฯ ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเสียเองไหม

ผมมีสองประเด็นในเรื่องนี้ ประเด็นแรกคือการเมืองในเชิงการเมืองเปรียบเทียบ ผมยังยืนยันว่าการมีสถาบันกษัตริย์มีส่วนช่วยในการป้องกันนักการเมืองประชานิยม

ประเด็นที่สอง ผมเห็นด้วยเช่นกันว่าในกรณีของไทย ความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากการขับไล่ทักษิณได้ผลก็ให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นส่วนหนึ่งของพลังต่อต้านประชาธิปไตย นั่นเป็นเพราะชนชั้นนำไทยเลือกที่จะใช้วิธีการนอกระบบประชาธิปไตยในการล้มทักษิณ หากพวกเขาเลือกใช้การต่อสู้ในกรอบประชาธิปไตย สถานการณ์การเมืองไทยจะไม่บานปลายมาจนถึงจุดนี้

ข้อถกเถียงในประเทศไทยเกี่ยวกับนักการเมืองประชานิยมเปลี่ยนไป แล้วพอสมควร หลายคนมองว่า การวิจารณ์การเมืองแบบประชานิยม ในตอนนี้ผิดที่ ผิดเวลา เพราะโจทย์ใหญ่กว่าคือระบอบเผด็จการ และความไม่เป็นประชาธิปไตย

ไทยเจอโจทย์ที่ยาก ซึ่งก็มีบางประเทศที่มีปัญหาคล้ายกัน เช่น ตุรกี ในหนังสือ *How to Save a Constitutional Democracy* ผมเรียกสภาพนี้ว่า ‘ภัยคุกคามแฝดของประชาธิปไตย’ (twin threats) กล่าวคือ ด้านหนึ่งต้องเผชิญกับนักการเมืองประชานิยม ในอีกด้านหนึ่งคือพลังการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย เช่น กองทัพและระบบราชการ

อย่างไรก็ตาม ในการต่อสู้ทางการเมืองเราสามารถปฏิเสธทั้งสองอย่างได้ คุณไม่จำเป็นต้องยอมรับการเมืองแบบประชานิยมเพื่อปฏิเสธเผด็จการ เพื่อนคนไทยของผมจำนวนไม่น้อยยึดติดกับข้อเสนอทำนองนี้ ซึ่งก็เข้าใจได้เพราะสถานการณ์ที่พวกคุณเผชิญนั้นค่อนข้างยากลำบาก หากมองจากมุมการเมืองเปรียบเทียบ สิ่งที่เป็นโจทย์ร่วมของประชาธิปไตยทั่วโลกคือ การเรียกร้องขั้นต่ำของระบอบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็ นสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น กติกาการเลือกตั้งที่เป็นธรรม ทุกคนสามารถแข่งขันกันได้ และมีการปกครองตามหลักนิติรัฐและรัฐธรรมนูญ

พูดอีกแบบคือ การยึดถือหลักประชาธิปไตยแบบเซยๆ นี่แหละ ที่จะช่วยให้ไทยดีขึ้นได้ (หัวเราะ) แต่น่าเสียดายที่หลักการนี้ไม่ได้ลงหลักปักฐานในสังคมไทย

ในประเทศไทย คนมักพูดกันว่ารัฐธรรมนูญ 2540 เป็นรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุด คุณเห็นด้วยหรือไม่อย่างไร

ผมเห็นด้วยนะ นี่เป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ดีที่สุด ทั้งในแง่ของเนื้อหา และที่มา ซึ่งมาจากความต้องการของคนส่วนใหญ่ หากให้วิจารณ์อย่างเป็นธรรม รัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกออกแบบมาเพื่อตอบโจทย์ของยุคสมัยนั้น

ซึ่งก็ทำได้ดีในหลายเรื่อง เช่น ความต้องการฝ่ายบริหารที่เข้มแข็ง ความก้าวหน้าเรื่องสิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชน

แต่มองย้อนหลังไปวันนี้เรากลับพบจุดอ่อนที่ไม่เคยเห็น ข้อสังเกตหนึ่งที่ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งคือรัฐธรรมนูญฉบับนี้รังเกียจ ‘การเมือง’ มากเกินไปและพยายามทำให้รัฐธรรมนูญปลอดการเมือง ผมยังคงตั้งข้อสังเกตเล่นๆ ว่า แก่นของรัฐธรรมนูญไทยคือการนำคตินำแบบพุทธมาเขียนด้วยภาษาของการเมืองสมัยใหม่ ซึ่งก็อันตรายไปอีกแบบ

เป็นเรื่องตลกร้ายไม่น้อยที่รัฐธรรมนูญฉบับที่พยายามออกแบบให้ปลอดการเมืองกลับถูกวิจารณ์อย่างหนักว่าเป็นต้นเหตุของการคอร์รัปชัน เพื่อนคนไทยของผมมักพูดกันว่า รัฐธรรมนูญ 2540 ออกแบบมาดีแล้ว แต่ปัญหาอยู่ที่นักการเมือง ซึ่งผมก็เห็นด้วยระดับหนึ่ง แต่ในฐานะคนที่ศึกษารัฐธรรมนูญก็ต้องบอกว่า รัฐธรรมนูญอาจจะยังดีไม่พอ

จะว่าไปแล้ว ปัญหาคลาสสิกของการออกแบบรัฐธรรมนูญคือ รัฐธรรมนูญอาจแก้ปัญหาหนึ่งได้ แต่ก็สร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาแทน (ยิ้ม)

ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ คุณคิดว่าอะไรคือหัวใจของการออกแบบรัฐธรรมนูญให้ใช้ได้ในโลกจริง

นี่ก็เป็นปัญหาโลกแตกอีกข้อของการออกแบบรัฐธรรมนูญ (หัวเราะ)

ในกรณีของไทย บทเรียนจากรัฐธรรมนูญ 2540 คือสังคมไทยต้องให้ออกาสมันมากกว่านี้ คนไทยจำนวนมากให้ความสำคัญกับปัญหาการคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกต้อง และมักคาดหวังให้การเมืองปลอดการคอร์รัปชันโดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นการคาดหวังที่สูงเกินไป อันที่จริงการคอร์รัปชันมีอยู่ทุกที่ แม้กระทั่งในระบบที่มีความโปร่งใสมากที่สุด ดังนั้น หัวใจสำคัญคือการยอมรับในความไม่สมบูรณ์และค่อยๆ หาทางอุดช่องว่างนั้นไปเรื่อยๆ สังคมไทยให้ออกาสรัฐธรรมนูญ 2540 น้อยเกินไป เมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่เนื้อหาที่แยกแยะกว่าเดิมมาก รังเกียจการเมืองยิ่งกว่าเดิมเสียอีก

กลายเป็นว่าระบอบการเมืองไทยที่เป็นอยู่ตอนนี้ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้เลย ส่วนปัญหาเรื่องการคอร์รัปชันก็ไม่ได้ดีขึ้นด้วยเช่นกัน

โดยส่วนตัว ผมขอรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้มีการบริหารอำนาจ เพื่อให้การเมืองตอบสนองประชาชน แล้วค่อยหาวิธีตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจอีกที

ถ้าจะมีสักประเทศที่คุณแนะนำให้เราศึกษารัฐธรรมนูญเพื่อถอดบทเรียน คุณแนะนำประเทศไหน

มาเลเซียเป็นประเทศที่น่าสนใจมาก รัฐธรรมนูญมาเลเซียถือว่าเป็นฉบับที่ประสบความสำเร็จมากฉบับหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นประเทศที่ยังคงมีสถาบันกษัตริย์ ที่น่าสนใจไปกว่านั้นคือ สังคมมาเลเซียมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก เพราะมีประเด็นเรื่องศาสนาและชาติพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญก็ถูกออกแบบมาเพื่อแก้ปัญหานี้โดยเฉพาะ

พุดแบบนี้ไม่ได้หมายความว่าการเมืองมาเลเซียไม่มีปัญหาเลย มาเลเซียยังคงมีปัญหาคอร์รัปชันสูง มีความวุ่นวายทางการเมืองอยู่เป็นประจำ แต่ระบบก็ระคับระคองตัวเองให้ผ่านวิกฤตมาได้และดีพอที่จะผลักดันให้การพัฒนาเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้ การที่ระบบยังคงระคับระคองตัวเองได้แม้จะผ่านวิกฤตหนักหน่วงเป็นสิ่งที่ประเทศไทยควรเรียนรู้จากมาเลเซีย

รัฐธรรมนูญเยอรมนีก็เป็นฉบับที่ดีมาก ๆ และเป็นฉบับที่ผมชอบโดยส่วนตัวด้วย แต่มักมีคำพุดแบบติดตลกว่า อย่าแนะนำรัฐธรรมนูญเยอรมนีให้ใครทำตาม เพราะรัฐธรรมนูญเหมาะสำหรับคนเถรตรงและไร้อารมณ์ขันแบบคนเยอรมันเท่านั้น (หัวเราะ)

“

การออกแบบรัฐธรรมนูญ
โดยยึดหลักการพื้นฐาน...
จะช่วยให้สถานการณ์
การเมืองภายในประเทศ
คลี่คลายลงได้
ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์
ก็ควรอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์
เดียวกันนี้ด้วย

”

คำเขวรัฐธรรมนูญเยอรมนีสะท้อนว่าวัฒนธรรมส่งผลต่อ การทำงานของรัฐธรรมนูญด้วยหรือเปล่า

ส่งผลอย่างแน่นอน แต่ไม่ได้หมายความว่า แต่ละประเทศต้องมีรัฐธรรมนูญเฉพาะที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมตัวเอง ที่สำคัญไปกว่านั้นคือ วัฒนธรรมการเมืองเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และประเทศไทยก็กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองครั้งใหญ่

สิ่งที่น่ากังวลในกรณีของประเทศไทยคือ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองเกิดขึ้นในบรรยากาศที่ไม่เป็นธรรมชาติมากนัก ยกตัวอย่างเช่น เมื่อไม่นานมานี้พรรคอนาคตใหม่ซึ่งเป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่เพิ่งถูกยุบไป คำถามง่ายๆ ในการออกแบบสถาบันทางการเมืองคือ ถ้าคนรุ่นใหม่ไม่สามารถมีพรรคการเมืองที่ตอบโจทย์ความต้องการของพวกเขาและถูกบีบให้ลงไปประท้วงบนท้องถนนเพียงอย่างเดียว วัฒนธรรมการเมืองในระบบรัฐสภาจะถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร

อะไรคือสิ่งที่ไม่ควรคาดหวังจากการออกแบบรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญไม่ใช่ยาวิเศษที่ใช้แก้ทุกปัญหาของประเทศ มีบางปัญหาที่รัฐธรรมนูญแก้ได้โดยตรง แต่บางปัญหาที่ไม่ใช่เรื่องที่จะอยู่ในรัฐธรรมนูญ อีกจุดอ่อนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ 2540 คือการพยายามเอาทุกปัญหาามาใส่ไว้ในรัฐธรรมนูญ

สิ่งที่รัฐธรรมนูญให้ได้คือ หลักในการแก้ปัญหา และองค์ประกอบเหล่านี้แหละที่ควรอยู่ในรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นหลักประชาธิปไตย หลักนิติรัฐ หลักการรับผิดชอบต่อสาธารณะ เป็นต้น ผมเชื่อว่า ถึงอย่างไร ประเทศไทยจะต้องมีรัฐธรรมนูญใหม่ในไม่ช้า การออกแบบรัฐธรรมนูญโดยยึดหลักการพื้นฐานเหล่านี้ บางทีอาจจะช่วยให้สถานการณ์การเมืองภายในประเทศคลี่คลายลงได้ ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ควรอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์เดียวกันนี้ด้วย

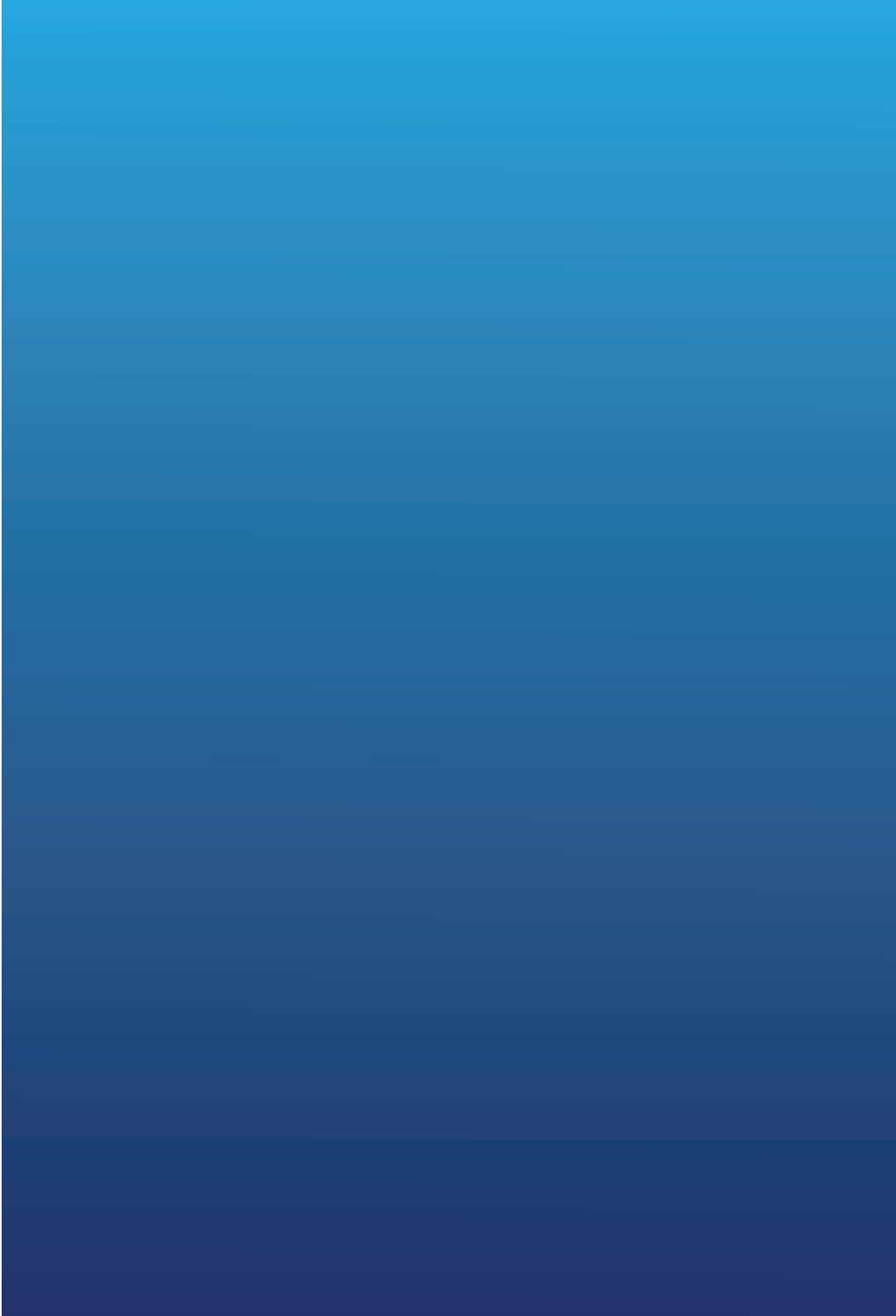

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
สมคิด พุทธศรี
ภาพถ่าย: Tom Ginsburg

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2564

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

สังคมไทย
กับการออกจาก
ดิสโทเปีย

พีชญ์ พงษ์สวัสดิ์

ผศ.ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้สังเกตการณ์การเมืองไทยอย่างใกล้ชิด และมีบทวิเคราะห์ทางการเมืองในฐานะวิทยากร ผู้ดำเนินรายการ และคอลัมนิสต์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

การทำงานสื่อสารกับสังคมวงกว้างผ่านพื้นที่สื่อหลากหลายแบบทำให้บทวิเคราะห์การเมืองของพิชญ์มีความร่วมสมัย ทันเหตุการณ์ และตอบโจทย์ที่สังคมอยากรู้ได้อย่างทันท่วงที ถึงอย่างนั้นความเห็นของเขาก็กังมืองค้ำประคบของความเป็นวิชาการและยังคงยึดหลักวิชาด้านรัฐศาสตร์ไว้อย่างแน่นยำ และนี่อาจเป็นหนึ่งในเหตุผลที่ทำให้พิชญ์เป็นนักรัฐศาสตร์ที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่งในบรรดาคนทำงานความรู้รุ่นเดียวกัน

และนี่คือโจทย์การเมืองแห่งอนาคตที่พิชญ์ชวนตั้งหลักคิดและหาทางออกร่วมกัน

มุมมองการเมืองไทยในช่วงที่ปี 2563-2564 ซึ่งถือเป็นปีที่การเมืองเข้มข้นที่สุดช่วงหนึ่งอย่างไร

ผมเห็นความไม่เปลี่ยนแปลงในเชิงบ้านเมือง มันไม่ค่อยไปไหน มีแรงเฉื่อย แรงหนืด ความท้อแท้ และความหวังที่มาด้วยกันหมด รู้สึกว่าเด็ก ๆ เขาแสวงหาความหวัง เป็นยุคแห่งความหวัง ต้องการหาคนที่ให้ความหวังกับเขา แต่ผมไม่ได้ให้ความหวังเขาขนาดนั้น เด็กจะบอกว่าไม่มีความหวังอะไรจากอาจารย์พิชญ์ ผมเป็นสายดาร์กมั้ง (ยิ้ม) คนแสวงหาความหวัง แต่สิ่งที่เห็นมันไม่ใช่ความหวังใจ แล้วเมื่อสถานการณ์แย่ คุณก็จะเห็นคนที่อยากไปอยู่ต่างประเทศ เห็นกระแสความหดหู่กับสถานการณ์ต่างๆ มันเป็น The Empire Strikes Back เพราะปีก่อนนั้น (2563) มันเหมือนภาค A New Hope ที่มีคล้ายๆ กลุ่มต่อต้านขึ้นมา

ผมไม่อยากจะประเมินเรื่องความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการเคลื่อนไหวซึ่งมีคนพูดเยอะแล้ว สิ่งที่ต้องถามจริงๆ คือ ต้องถามเด็ก ๆ ว่าพวกเขา มีนิยามความสำเร็จและความล้มเหลวอย่างไร มันมีคำว่าความพ่ายแพ้ที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอยู่ คือปี 2564 มันแพ้โดนไล่ตาม ไล่จับ โดนปราบ แต่ความพ่ายแพ้ก็นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ถ้าเรายึดติดกับสิ่งที่เราเรียกว่า ชัยชนะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง สิ่งที่คุณเห็นในปีนี่คือความพ่ายแพ้ที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง

การเมืองในช่วงหลังเป็นการเมืองในระดับวัฒนธรรมมากขึ้น เป็นการเมืองในระดับรูปการณ์จิตสำนึก การพ่ายแพ้ การถูกกดปราบในพื้นที่สาธารณะ การห้ามชุมนุม การโดนดำเนินคดีย้อนหลัง แต่อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ มันไปโผล่ในโรงภาพยนตร์ ความเฟื่องฟูของดนตรีคนรุ่นใหม่ ศิลปิน งานอาร์ตต่างๆ หรือจากไลฟ์สไตล์ที่เปลี่ยนไป มันอาจไม่ได้เป็นการเปลี่ยนในตัวสถาบันทางการเมืองหรือตัวรัฐสภา รัฐสภาถูกกดปราบ พรรคที่คุณเลือกถูก disqualified หลายคนก็สิ้นหวังกับการเมืองรัฐสภา

หลายคนมองว่า ช่วงที่ผ่านมามีอุปคล้ายจะเป็นความพ่ายแพ้ แต่ก็มีความพ่ายแพ้ที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ผมว่าเราต้องนิยามความพ่ายแพ้เสียใหม่ เหมือนคุณดูหนัง tragedy แล้วเศร้า แต่มันนำไปสู่อะไรละ บทบาทของสิ่งที่เราเรียกว่า tragedy มันทำให้เกิดอะไรหนึ่งมันไม่ได้ happy ending แต่มันนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในชีวิต รูปการณ์จิตสำนึก การใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่มันเปลี่ยนไปจริงๆ

“

คนยุคนี้อยู่ในดิสโทเปีย
อย่างไร้ที่ติแต่จบไปไม่มีงานทำเลย
แค่จะมาเรียนยังมาไม่ได้
มันไม่ใช่หนังสือดิสโทเปียตรงไหนละ
นั่งเรียนอยู่ในบ้าน
ที่อินเทอร์เน็ตตัดๆ ดับๆ
หรือเข้าไม่ถึงด้วยซ้ำ
คุณจะทำอธิบายสิ่งนี้อย่างไร

”

ในเชิงประวัติศาสตร์โลก มีความพ่ายแพ้ของประชาชนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระยะยาวไหม

ในยุโรปช่วงปี 1968 มีนักศึกษาส่วนใหญ่อีกแพ้ โดนจับ โดนปราบ แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลง คำถามคือคุณจะทำนดชัยชนะอย่างไร ขบวนการ civil movement ในอเมริกาถือว่าชนะใหม่ ในขณะที่ประธานาธิบดีและสถาบันประธานาธิบดีก็ถือว่าวนเวียนมาจากคนกลุ่มเดิมๆ ระบบพรรคการเมืองก็ยังเป็นแบบเดิม แต่เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรม เกิดรูปแบบดนตรีใหม่ วัฒนธรรมใหม่ ในบ้านเรารัฐก็กลัวความเปลี่ยนแปลงในคนรุ่นใหม่จนถึงขั้นพยายามควบคุม แล้วเราจะเห็นว่า ความคิดบางอย่างที่ไม่เคยพูดก็กลายเป็นเปลี่ยนแปลงไปแล้ว พูดถึงได้มากขึ้น

สิ่งที่ผมพูดไม่ใช่การปลอบใจ แต่กำลังจะบอกว่า เราต้องมากำหนดเรื่องชัยชนะกับความพ่ายแพ้ใหม่ แม้เราจะมองมันในแง่ความพ่ายแพ้ว่าไม่เห็นนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงตามข้อเรียกร้องสักข้อหนึ่งเลย แต่ต่อให้คุณเปลี่ยนไม่ได้เลยสักข้อ แต่คุณก็เปลี่ยนอย่างอื่นไปหมดแล้ว มันเป็น cultural revolution เพราะวัฒนธรรมคือชีวิต มันไม่เหมือนเดิมแล้ว ไอ้ที่บอกว่า 'ให้มันจบที่รุ่นเรา' จบจริงนะ จบในหลายๆ เรื่องเลย พอผมสอนหนังสือเด็กก็พบว่าวิธีคิดมันเปลี่ยน การใช้ชีวิตเปลี่ยน ผมว่าของพวกนี้เปลี่ยนจริง เด็กบางคนอาจยังไม่รู้ว่าคุณเปลี่ยนแปลงตัวเองไปขนาดนั้นแล้ว

ด้านหนึ่งหลายคนก็ลงถนนเพราะรู้สึกว่าการเมืองในสภาไม่ตอบโจทย์ มองว่าตอนนี้ระบบรัฐสภายังตอบโจทย์ความต้องการของผู้คนอยู่ไหม

ในสังคมประชาธิปไตยนั้นการลงถนนเป็นเรื่องปกติ ไม่ได้สะท้อนว่าคุณไม่มีศรัทธาต่อการเมืองในระบบ บางครั้งเป็นเรื่องการแบ่งงานกันทำ หรือริเริ่มประเด็นก่อนเข้าสู่สภาเพื่อทำให้สภาสนใจเรื่องเหล่านี้

เราถูกหลอกว่าถ้ามีสภา เลือก ส.ส. ที่ดีมาแล้วทุกอย่างจะเดินหน้าไป แต่จริงๆ แล้วการเปิดพื้นที่การเมืองท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องปกติ เพียงแต่ตอนนี้เราไปสู่อันที่เรารู้แล้วว่าสภาพูดเรื่องใหญ่ที่เหนือกฎหมายที่เขาเล่นไม่ได้ ปี 2563-2564 เป็นปีที่ทุกคนเริ่มรู้ว่ามันมีข้อจำกัด และข้อจำกัดของสภานั้นก็ได้หลายด้าน สภาเล่นตามกติกาเป็นส่วนใหญ่ และเราก็รู้ว่ากติกาที่วางไว้นั้นวางโดยคนมีอำนาจที่ต้องทำทุกอย่างให้ตัวเองมีอำนาจ สภาจึงมีข้อจำกัด ขณะที่บนถนนมีข้อจำกัดแบบนั้นน้อยกว่า แต่ก็เจอข้อจำกัดเรื่องกฎหมาย การดำเนินคดี เป็นต้น

เราชอบไปมองว่าสภาคือพื้นที่ของความขัดแย้งอย่างเดียว แต่สภาคือพื้นที่อุดมคติของการรวบรวมความหลากหลาย แต่ในสังคมที่ไม่มีความเป็นธรรม ระบบรัฐสภาที่เน้นการทำงานร่วมกันแบบนี้ โดยเป็นระบบที่เปลี่ยนผ่านมาจากระบอบเผด็จการที่วางโครงสร้างเอาไว้ มันก็ยังทำงานแบบที่เรามุ่งหวังไม่ได้

ผมไม่อยากจะบอกว่ารัฐสภาเลวร้าย แต่อยากให้เห็นว่ามันก็มีข้อจำกัดในเชิงหลักการเหมือนกัน

ถ้านั่นคือข้อจำกัดของระบบรัฐสภาในสังคมประชาธิปไตย แล้วข้อจำกัดของสภาในประเทศที่มีรากมาจากอำนาจนิยมหรือเผด็จการจะประนีประนอมหรือตอบสนองข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุมได้อย่างไรบ้าง

(ถอนหายใจ) ต้องขึ้นกับว่าในระดับไหน อย่าลืมนะสิ่งที่เผด็จการต้องการคือการยอมรับ และอย่าลืมนะเผด็จการไม่ได้โง่ การลดทอนความเข้มข้นในบางเรื่องลงก็เป็นเพราะเผด็จการต้องการจะแลกเปลี่ยนความจริงรักภักดีกับการอนุญาตให้มีเสรีภาพบางอย่าง หรือการเปิดให้มีเรื่องบางเรื่อง เช่น ฝ่ายค้านในสภาหรือสื่อ ส่วนหนึ่งเพราะเขาก็ต้องการข้อมูล การไม่มีข้อมูลทำให้เขาอยู่ไม่ได้ เพราะเขาตัดสินใจไม่ได้ เราอย่าไปเชื่อว่าเผด็จการแม่งโง่ สักวันแม่งจะไปไม่จริงหรอก โลกสมัยนี้เป็นช่วงที่เขาเรียกกันว่า democratic backsliding หรือประชาธิปไตยถดถอย

คิดว่าสภาพที่เป็นอยู่นี้จะนำไปสู่อะไรใหม่ เช่น ในกรณีที่ประชาชนเห็นว่าสภาพมีข้อจำกัดที่ไม่อาจนำไปสู่ข้อเรียกร้องของเขา ร่างแก้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนก็ถูกตีตกหมด จนถึงบทบาทของตุลาการ

ปี 2564 ทำให้ประชาชนได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของบางเรื่องมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น คำตัดสินของศาล การทำงานของพรรคการเมือง เป็นปีที่สะสมความสิ้นหวังของหลายเรื่อง เราต้องทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบว่านี่คือความสิ้นหวัง แต่มันเริ่มเป็นที่ประจักษ์มากขึ้นเรื่อยๆ

พ้นจากเรื่องพวกนี้ไป ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ยุคดิสโทเปีย (dystopia) มากขึ้นเรื่อยๆ แนวคิดดิสโทเปียเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจประเทศไทย ผมสนใจเรื่องดิสโทเปียว่ามันจะดำรงค์ไปถึงไหน ยุคที่แล้วเราชอบพูดว่า เราติดกับดัก คือเรายังมีศักยภาพ แต่เราแค่ติดกับดัก แต่วันนี้ผมว่าเราไม่ได้ติดกับดักหรือ เราพึ่งแบบดิสโทเปียจริงๆ เพราะศักยภาพอาจจะไม่มีหรือไม่เหลือแล้ว

ทำไมเราต้องพูดเรื่องดิสโทเปียเยอะๆ เพราะในโลกทางการเมืองหรือโลกความเป็นจริง ทุกคนพร้อมจะหยิบยื่นยูโทเปีย (utopia) ให้คุณ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาที่มีทางรอดให้คุณ รัฐบาลก็จะมีแผน 20 ปีให้คุณ พรรคการเมืองและนักเคลื่อนไหวก็จะมีโลกที่ดีกว่าให้คุณ แต่ถ้าเราพยายามเข้าใจดิสโทเปีย เราจะเข้าใจสิ่งที่อยู่ตรงข้ามรัฐบาล สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับสิ่งที่คนเหล่านั้นยื่นให้คุณ ไม่ว่าจะผังเมือง แผนพัฒนาประเทศ นโยบาย ความไฝ่ฝันของพรรคการเมือง อนาคตของสิ่งโน้นสิ่งนี้ สิ่งที่เรากำลังอยู่กับมันเป็นสิ่งที่ real-dystopia มากเลย เขาเรียกว่าเป็น concrete dystopia ในความหมายนี้จริงๆ จะเห็นว่าประเทศไทยมาได้ถึงขนาดนี้จริงๆ เหนออะ อะไรที่เราไม่เคยเห็นก็ได้เห็นใน 1-2 ปีที่ผ่านมา เราได้เห็นรัฐบาลที่ไร้ความสามารถได้ขนาดนี้ พุดจาโดยไม่แคร์ว่าประชาชนจะรู้สึกอย่างไร หรือการบริหารจัดการเรื่องโควิด-19 เองก็ดิสโทเปียมาก ในความหมายที่ว่า ความตายเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวันได้ขนาดนี้เลยเหอ

คนยุคนี้อยู่ในดิสโทเปีย อย่างว่าแต่จบไปไม่มีงานทำเลย แค่จะ
มาเรียนยังมาไม่ได้ มันไม่ใช่หนังดิสโทเปียตรงไหนละ นั่งเรียนอยู่ในบ้าน
ที่อินเทอร์เน็ตตติตติๆ ดับๆ หรือเข้าไม่ถึงด้วยซ้ำ คุณจะอธิบายสิ่งนี้อย่างไร

ผมรู้สึกว่าทุกคนกำลังเดินอยู่ในโลกเหมือนเวลาคุณดูหนังเรื่อง
The Matrix (1999) คุณถูกคนรอบตัวทุกคนบอกว่าโลกเป็นแบบนี้
ประเทศไทยเป็นแบบนี้ เราสวยงาม เรามีวัฒนธรรมที่ดี แต่จริงๆ ถ้ามอง
ด้วยอีกมิติหนึ่ง คุณกลับอยู่บนซากศพ ซากอะไรก็ไม่รู้ ทุกวันนี้เรากำลัง
เดินอยู่ในโลกที่เราต้องบอกตัวเองตลอดว่ามันจะไม่แย่ไปกว่านี้ โควิด-19
จะไม่แรงเท่าเดิมแล้ว เรากำลังจะกลับไปมั่งคั่งเหมือนเดิมแล้ว สำหรับผม
ประเทศไทยมันจึงพังจริงๆ พังจนคนไม่มีอนาคต คุณไม่ได้มีอนาคต
ที่จะคิดว่าเรียนจบไปแล้วจะทำงาน แต่งงาน มีลูก มีความสุขอยู่ใน
ประเทศนี้ ไม่ใช่เลย คนรุ่นใหม่ไม่ได้คิดอะไรแบบนี้แล้ว มันวอดวาย
ฉิบหายไปหมดแล้ว

คุณมีความสุขครั้งสุดท้ายเมื่อไหร่ นี่ผมไม่ได้อยู่ดีๆ มาบ้า
ถามพวกคุณนะ ผมนั่งกินข้าวกับลูกศิษย์ที่เพิ่งเรียนจบ เขาถามผมว่า
อาจารย์มีความสุขที่สุดในชีวิตเมื่อไหร่ วิทยุไหนที่อาจารย์มีความสุขที่สุด
ผมตกใจนะ ไม่เคยเจอคำถามแบบนี้ และเป็นคำถามที่ไม่เคยคิดจะถาม
ใครด้วย

คำถามเกี่ยวกับความสุขในชีวิตของคนรุ่นใหม่ถึงสำคัญ

ผมไม่เคยถามคำถามอย่างนี้ ผมไม่รู้ว่าทั้งรุ่นผมที่มีคนเคยถาม
อะไรแบบนี้หรือเปล่า ผมก็ดีนรจนมาตลอดแหละ พอจะมีความสุขแหละ
แต่ไม่ใช่คนโลกสวย เพียงแต่ผมไม่เคยถามคำถามแบบนี้ถูกเด็กสมัยนี้
ถาม เพราะมันเป็นคำถามของคนเศร้า เป็นคำถามของคนที่สิ้นหวังแล้ว
เมื่อไหร่ก็จะมีความสุข พรุ่นนี้ก็จะแย่ไปกว่านี้ไหม มันเป็นคำถามที่พูดถึง
ความไม่แน่นอน (uncertainty) ผมตกใจกับคำถามแบบนี้ สมัยก่อนไม่มีใคร
พูดเรื่อง apocalypse ของประเทศ ทุกคนมีแต่ให้ความหวังว่ามันจะดีขึ้นๆ

แต่ตอนนี้คนที่ม้อำนาจจะไม่พูดถึงความจริงของประเทศเลยหรือว่าเป็นยังไง ทุกคนยังให้ยาตีแดงสีฟ้าอยู่เลย ทุกคนมาพร้อมยูโทเปีย มาพร้อมแผน พร้อมคำมั่นสัญญา สามปี ห้าปี แต่ทุกคนยังไม่อธิบายเลยว่าคุณนี่ประเทศเราเป็นอย่างไร กำลังแยกขนาดไหน ผมรู้สึกว่ามันโคตรน่ากลัวเลย

คนรุ่นใหม่ก็โตมากับดิสโทเปีย เขายังมองหายูโทเปียอยู่ไหม

มองหาตลอดเวลาเลย เด็กๆ อยากได้ความหวัง ไม่มีทางเลือก เขาโตมาอย่างเปล่าเปลี่ยวมาก

ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาของ 'regime' กล่าวคือ เป็นระบอบที่วางอยู่ทั้งในแง่โครงสร้างการทำงานอย่างเป็นระบบและการสร้างความชอบธรรม การมองแบบนี้จะช่วยให้เห็นว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่แค่สถาบันเดียว หรือคนคนเดียว แต่ถ้าคุณชี้ไปที่แค่สถาบันเดียว คนคนเดียว คุณก็จะไม่เข้าใจระบบความสัมพันธ์หรือการทำงานของสิ่งเหล่านั้น ไม่เข้าใจความซับซ้อนของสิ่งเหล่านั้น เพราะจริงๆ มันร้อยโยงกันเป็นระบอบที่มาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็สถาบัน ระบบ ความชอบธรรม มาด้วยกันทั้งหมด

ในอเมริกาจะมี military-industrial complex (เครือข่ายอุตสาหกรรม การทหาร หมายถึงการเป็นพันธมิตรกันของกองทัพและอุตสาหกรรม ซึ่งอาจมีบทบาทในการกำหนดผลประโยชน์หรือนโยบายระดับชาติ) คำถามคือ แล้วระบบเครือข่ายของการเมืองไทยมีอะไรบ้างที่ร้อยเข้าด้วยกัน

คนรุ่นก่อนหน้าบางคนอาจจะมองว่าคนรุ่นใหม่เสนอแนวคิดที่ รื้อถอนทุกอย่างหมดเลย คุณเจอพวกเขาอยู่ตลอดพอเห็นบ้างไหมว่า คนรุ่นใหม่ยังยึดโยงกับอะไรอยู่บ้าง

ต้องมองสองด้าน บางครั้งโลกเกิดจากการขัดกัน เป็น tension ของหลายๆ อย่าง เช่น ในโลกสมัยใหม่ที่เราคิดว่าทุกคนเป็นปัจเจกมากขึ้น

“

ถึงเวลาที่ต้องมา
ออกแบบประเทศนี้ใหม่
บนความเข้าใจว่า
เราจะสร้างแพลตฟอร์มใหม่ๆ
ที่ทุกคนสามารถทำงานร่วมกัน
แฮร์กัน แล้วเพิ่มมูลค่า
ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างยั่งยืน

”

แต่ทุกคนแสวงหาความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงกัน โลกมีแรงถีบทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งทุกคนอยากเป็นตัวเอง อยากเป็นมากกว่าทุกคนทุกสมัย แต่ก็ยังเป็นโลกที่เรียกร้องหาแพลตฟอร์มหรืออนาคตที่ดีที่ทุกคนจะไปอยู่บนนั้นแล้วเป็นตัวเองได้ด้วย ผมว่าพวกคุณต้องอ่านตรงนี้ให้ออก เพราะเขาต้องการแสวงหา connectivity, collectivity และความเป็น common ในแบบใหม่ๆ ซึ่งอันนี้การเมืองยังไม่ถึง

ผมอาจอ่านหนังสือไม่พอ แต่รู้สึกว่ เรายังไม่เริ่มถามคำถามนี้ว่า อะไรคือสิ่งซึ่งเด็กต้องการ อะไรคือสิ่งที่เรียกว่าชุมชนในจินตนาการของพวกเขา จริงหรือเปล่าที่พวกเขาไม่ต้องการชาติ จริงหรือเปล่าที่พวกเขาแค่ต้องการเป็นพลเมืองโลก วิธีอธิบายแบบ duality แบบนี้มันไม่ใช่ เพราะพวกเขาไม่ได้มีโลกแบบ duality โลกของคนรุ่นใหม่เป็นอะไรที่เรายังไม่เข้าใจ แต่มันจริง เขาสามารถทำงานร่วมกันได้บ้างและไม่ทำงานร่วมกันได้

คุณพอเห็นทางไปต่อของสังคมที่มีความขัดแย้งทางการเมืองสูงขนาดนี้ไหม

ตอนนี้แพลตฟอร์มเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเรามองว่าประชาธิปไตย เศรษฐกิจสร้างสรรค์ รัฐสวัสดิการเป็นแพลตฟอร์ม ถึงเวลาที่ต้องมาออกแบบประเทศนี้ใหม่บนความเข้าใจว่าเราจะสร้างแพลตฟอร์มใหม่ๆ ที่ทุกคนสามารถทำงานร่วมกัน แชร์กัน แล้วเพิ่มมูลค่าทุกสิ่งทุกอย่างยังไง

ผมไม่ใช่ว่าโลกสวย แต่เราต้องไปถึงขั้นการหาแพลตฟอร์มใหม่ๆ ในทุกเรื่อง และแพลตฟอร์มนั้นมีวัตถุประสงค์หลักคือการแบ่งปันและการเพิ่มความเป็นมนุษย์ แต่เราจะเพิ่มความเป็นมนุษย์ด้วยการอยู่ในการเมืองแบบใหม่ดปะทะอย่างเดียวยังไม่ได้ แต่ขณะเดียวกัน ในโลกปัจจุบันถ้าคุณไม่ปะทะ คุณก็จะไม่ได้แพลตฟอร์มแบบนั้น ผมไม่ได้บอกว่าจะกลับมานิ่งขี้มแล้วทำแต่เรื่องเล็กๆ รอบตัว ผมพยายามจะบอกว่าทุกอย่างในโลกมันมีความย้อนแย้งกันอยู่

แล้วถ้าเรามองการเมือง เศรษฐกิจ สังคมเป็นแพลตฟอร์ม เราก็จะรู้ว่าเราจะกำหนดควบคุมแพลตฟอร์มนั้นอย่างไร มันน่าจะไกลกว่าเรื่องประชาธิปไตยกับเผด็จการแล้ว

ถ้าอยู่กับแบบนี้ไปเรื่อยๆ สังคมไทยในอนาคตจะหน้าตาเป็นแบบไหน

คงต้องเป็นประเทศดิสโทเปีย ค่อยๆกันไปเรื่อยๆ คุณก็แสวงหาโอกาส หาช่องทางของตัวเองกันไป ไม่มีแพลตฟอร์มที่จะอยู่ด้วยกันคือจำเป็นต้องอยู่ด้วยกันอย่างผิวเผินที่สุดเพราะไม่รู้ว่าจะอีกฝ่ายเป็นอย่างไร อันนั้นน่ากลัวกว่าความขัดแย้งเชิงสีเสื่ออีก เพราะไม่มีอะไรร่วมกันอีกต่อไปแล้ว คุณจะลดการปะทะกับผู้คนลงให้มากที่สุดเป็น political distancing

ปัญหาในประเทศนี้คือมันทำให้ทุกคน inauthentic เพราะคุณไม่สามารถจะพูดในสิ่งที่คุณเชื่อ แล้วไปเจอคนมีอำนาจซึ่งพูดอะไรก็ไม่รู้เขาไม่ได้หวาดกลัวอะไรก็พูดสิ่งที่ไม่ดีมีสาระให้ตีหมะนาวโซดาให้เลี้ยงไก่สองตัว เพราะมีอำนาจล้นเหลือจนจะพูดอะไรก็ได้

ว่ากันตามทฤษฎีรัฐศาสตร์ เราพอเห็นความหวังที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นไหม

ในทฤษฎีทางรัฐศาสตร์เขาก็จะมองเรื่องการเปลี่ยนแปลงสองกระแส สิ่งที่คุณถูกสอนให้เชื่อมีกระแสเดียวคือการปฏิบัติ การปะทะที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง แล้วคนที่สอนเรื่องพวกนี้ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยบอกหรือว่าต้นทุนอยู่ที่ไหน ไม่ได้บอกว่าการปฏิบัติใหญ่จะมีอะไรตามมา ฟังไปก็รอบ ใครได้ประโยชน์

ทฤษฎีที่สองเป็นทฤษฎีเปลี่ยนผ่าน สิ่งที่เขาสนใจส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ต้องมีดีล ต้องมีการสร้างพันธมิตรคนที่นำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงคือชนชั้นนำ ไม่ได้หมายความว่าต้องรอชนชั้นนำตรัสรู้ได้ แต่ทิศทาง การเปลี่ยนแปลงจะถูกควบคุม

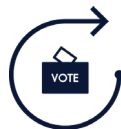
ภายใต้แรงกดดันที่มาจากคนชั้นล่าง ดังนั้นมันจึงไม่ใช่คนชั้นล่าง ยึดอำนาจชนะแล้วเปลี่ยน แต่มันคือการสร้างต้นทุน สร้างแรงกดดันให้ชนชั้นนำเปลี่ยนและประนีประนอมทางอำนาจ

ในโลกแห่งความเป็นจริงหลายๆ ครั้ง การเปลี่ยนผ่านเกิดจากการสร้างข้อตกลง เกิดจากชนชั้นนำบางคนต้องการเอาตัวรอด ถ้าเขาจะรอดก็ต้องมอบอำนาจบางส่วนให้ แล้วการเมืองคือการปะทะกัน เพื่อจะยึดพื้นที่ไว้ให้ตัวเองได้เปรียบ ผมอยู่ในสายที่สองมากกว่า ผมไม่เชื่อว่าการปฏิวัติจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การปฏิวัติอาจนำไปสู่การ counter revolution ก็ได้

คนมองโลกดาร์กแบบคุณเคยแอบคิดในใจบ้างไหมว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้จริงๆ

ผมไม่ใช่ไม่ทำอะไร ผมก็ทำในแบบของผม แต่ไม่ได้เชื่อว่าสิ่งที่ผมทำมันจะเป็นการเด็ดดอกไม้สะเทือนถึงดวงดาว หรือมันช่างเปี่ยมความหมาย ผมเขียนหนังสือแต่ครั้งก็ไม่ได้ลากขวานมาจากใครๆ แล้วคิดว่าชั้นนี้จะมีคนอ่านในมือแล้วนำไปสู่การโค่นล้ม ผมก็ทำอะไรของผมไปในระบบแบบนี้ ไม่ใช่ผมไม่ทำอะไร แต่ผมไม่ใช่คนที่จะบอกว่าเชื่อผมเถอะ หมัดเดียวจอด ไม่เลย

อย่าไปคาดหวังกับผลการกระทำของเรามากนัก เอาแค่อยุบายอย่างจริงจังที่สุดกับสิ่งที่คุณทำ จะหลบบ้างอะไรบ้างก็ทำมันด้วยความเพียรต่อไปนั่นแหละ

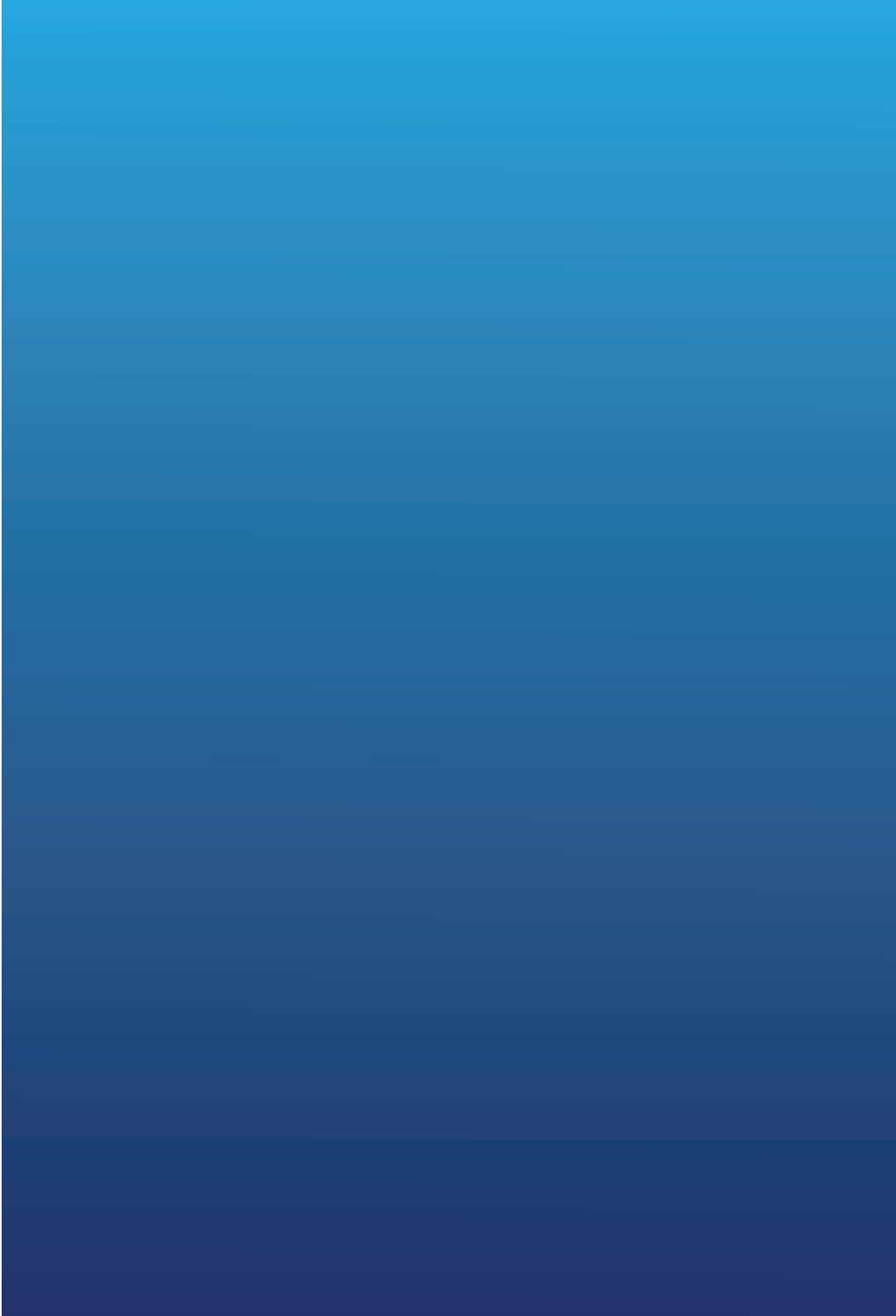

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
พิมพ์ชนก พุกสุข และวงษา วรลยางกูร
ภาพถ่าย: เมธิชัย เตียวนะ

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2565

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

รัฐศึกษาด้านอาณานิคม แบบไทยๆ

กุลลดา เกษบุญชู มีด

รศ.ดร.กุลลดา เกษบุญชู ปัต อธิการบดีประจำภาควิชา
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
โดยมีความสนใจและความเชี่ยวชาญในหัวข้อ การเปลี่ยนผ่านรูปแบบรัฐ
เข้าสู่สมัยใหม่และกระบวนการกลายเป็นประชาธิปไตย โดยมองจาก
ระบอบเศรษฐกิจ การเมืองระดับโลก

แม้จะเกษียณไปหลายปีแล้ว แต่กุลลดา ยังคงติดตามสถานการณ์
ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยยังคงคิดและวิเคราะห์ในแบบนักวิชาการ
และแลกเปลี่ยนสนทนากับเพื่อนและลูกศิษย์ในแวดวงเสมอ

หากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ คำถามคือรัฐไทยกำลัง
เปลี่ยนผ่านด้วยหรือไม่ และจะอย่างไรให้การเปลี่ยนผ่านเกิดขึ้น
โดยสันติ นี่คือโจทย์ที่เหมาะสมกับกุลลดาอย่างยิ่ง

หลายคนพูดกันว่า การเมืองไทยในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาคือช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญทางประวัติศาสตร์ คุณศึกษาการเกิดขึ้นและล่องเลยของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการเมืองไทยมาก่อน คุณมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย (democratization) ซึ่งพูดให้เข้าใจง่ายที่สุดคือ การที่คนจำนวนมากเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้น ถ้าถามว่าเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองใหม่ ต้องตอบว่า ใช่! ในแง่ที่ว่ามีคนกลุ่มใหม่พร้อมเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในแต่ละระลอก ดิฉันจะสนใจ ‘บริบท’ ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับเหตุการณ์เป็นพิเศษ เข้าไปศึกษาดูว่าเงื่อนไขอะไรที่ทำให้คนกลุ่มต่างๆ ที่มีจำนวนมากขึ้น เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ซึ่งดิฉันคิดว่าเรายังเห็นภาพตรงนี้ไม่ชัดมากนักว่า เงื่อนไขแบบไหนที่ทำให้คนกลุ่มใหม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขนาดนี้ สำคัญคือเรายังไม่รู้ว่ ชนชั้นนำไทยคิดอ่านทำอะไร หรือเคลื่อนไหวอย่างไร

ถามว่าทำไมข้อมูลส่วนนี้ถึงสำคัญ ดิฉันอยากลองเปรียบเทียบ กับเหตุการณ์ ‘14 ตุลา 16’ ที่ดิฉันศึกษาค่อนข้างละเอียด คนมักมองว่าพลังประชาธิปไตยของนิสิตและนักศึกษามีส่วนอย่างมากในการทำให้เกิด 14 ตุลา แต่ดิฉันเห็นต่าง (ยิ้ม) ว่า การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนจำกัดแต่นักศึกษาและคนในเมืองเท่านั้น เป็นกลุ่มคนระดับบนที่ไม่พอใจรัฐบาลทว่าที่เหตุการณ์สูงกอมขนาดนั้น เพราะชนชั้นนำขัดแย้งกัน และบางกลุ่มก็ฉวยใช้และอิงแอบพลังประชาธิปไตยเพื่อเอาชนะทางการเมืองถามว่ามีประชาธิปไตยใหม่ มี! แต่ก็ถูกควบคุมสั่งการจากข้างบน ซึ่งดิฉันเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นว่า managed bureaucratic system ดิฉันเคยคุยกับอาจารย์โจลส์ (ใจ อึ้งภากรณ์) แบบนี้ แล้วเขาตำดิฉันเลย (หัวเราะ)

อย่างไรก็ตาม พุดแบบนี้ไม่ได้หมายความว่าพลังประชาธิปไตย
ใน 14 ตุลา ไม่สำคัญ เพียงแต่ดิฉันมองความสำคัญของคนละแบบ
สำหรับดิฉัน 14 ตุลา ไม่ใช่จุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดประชาธิปไตย แต่เป็น
ครั้งแรกที่ประชาธิปไตยเป็นไอเดียหลักในการเมืองของชนชั้นนำ
เขาเอาประชาธิปไตยมาเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง

กลับมาที่ปัจจุบัน ดิฉันพูดได้แต่เพียงว่า นี่เป็นส่วนหนึ่งของ
กระบวนการกลายเป็นประชาธิปไตยที่กินระยะเวลามากกว่า 90 ปี
และจุดที่น่าสนใจคือ กลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองกว้างขวางมาก
และความไม่พอใจที่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นทั้งในระดับบนและล่าง

“

ในวิกฤตปัจจุบัน
เรายังรู้น้อยมากเกี่ยวกับ
ชนชั้นนำว่าคิดเห็นอย่างไร
กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น
และตัวละครต่างๆ
มีบทบาทอย่างไร

”

แล้วสิ่งที่คุณเรียกว่า managed bureaucratic system คลี่คลายไปอย่างไร เมื่อมองย้อนจากการเมืองในปัจจุบัน

ระบอบไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว แม้กระทั่งในช่วงหลัง 14 ตุลา ระบอบการเมืองไทยทำท่าจะหันขวาสุดโต่งในสมัย 6 ตุลา 19 มีคนอย่างธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ชนชั้นนำไทยก็เห็นว่า ระบอบแบบธานินทร์ไปไม่รอด ต้องเอาลง ก็หันไปใช้งานชนชั้นนำ เทคโนโลยีคนการเมือง ผู้นำทหาร ที่ไม่สุดโต่ง ก็อาจจะสอดคล้องกับภาวะ 'ประชาธิปไตยครึ่งใบ'

ในขณะที่เดียวกัน เมื่อการเมืองโลกเปลี่ยน สงครามเย็นสิ้นสุดลง เศรษฐกิจไทยเติบโตแบบสุดๆ วาระทางการเมืองก็เริ่มเปลี่ยนจากฝ่ายการเมืองไปสู่ฝ่ายเศรษฐกิจมากขึ้น การที่สังคมไทยยอมรับอานันท์ (ป๋วย อึ๊งภากรณ์) สูงมาก เป็นสัญลักษณ์ที่ชัดเจนกว่าฝ่ายเศรษฐกิจ มีบทบาทนำสูง ซึ่งแยกไม่ออกจากวาระของเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) แล้ววาระแบบนี้สอดคล้องกับกระแสสังคมที่อยากเห็นรัฐธรรมนูญที่สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย มันมาเป็นแพ็คเกจ

แต่กฎกติกาของรัฐธรรมนูญ 2540 กลับเปิดโอกาสให้ทุนใหญ่แบบทักษิณสามารถขึ้นมามีอำนาจได้ และเขาก็ฉลาดมากพอที่จะมองเห็นว่าการจะอยู่ในอำนาจระยะยาวต้องสร้างพันธมิตรกับทุนท้องถิ่น เช่น คุณบรรหาร คุณเสนาะ ทั้งกฎกติกาของรัฐธรรมนูญ ความพร้อมด้านทุน และความสามารถทางการเมืองก็เอื้อให้ทักษิณเป็นพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาครั้งแรกได้

ชนชั้นนำไทยรับสถานการณ์แบบนี้ไม่ได้ พวกเขามองเห็นว่าการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เคยคิดว่าควบคุมและบริหารจัดการได้กำลังเปลี่ยนไป สุดท้ายเลยลงเอยด้วยการรัฐประหารทักษิณและยิ่งลักษณ์ กลายเป็นความวุ่นวายที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน

คุณให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนกลุ่มล่าง และมองว่านี่คือส่วนสำคัญของกระบวนการกลายเป็นประชาธิปไตย คุณมองขบวนการคนเสื้อแดง ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นมาจากรากหญ้าหรือระดับล่างของสังคมที่ขนาดใหญ่มาอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริบทที่คนรุ่นใหม่จำนวนมากออกมาขอโทษ และยกย่องคนเสื้อแดง

ปรากฏการณ์เสื้อแดงก็เป็นหมุดหมายที่สำคัญมากของขบวนการประชาธิปไตย เป็นครั้งแรกๆ เลยที่มวลชน (mass) เข้ามามีบทบาทขนาดนี้ พลังของพวกเขาคือ การออกมาเรียกร้อง เพราะเห็นว่าประชาธิปไตยส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาโดยตรง ในบางแง่มุมประชาธิปไตยก็เรียบง่ายมาก เพราะถึงที่สุดคนจะตัดสินใจการเมืองอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับว่าระบบรักษาผลประโยชน์ให้พวกเขาอย่างน้อยแค่ไหน

และดิฉันคิดว่า การถูกกดทับและปราบปราม ลักษณะเช่นนี้เองที่ทำให้กลุ่มขบวนการนักเรียนนักศึกษาในปัจจุบันสามารถเชื่อมกับกลุ่มคนเสื้อแดงได้

ถ้ามองโดยเชื่อมต่อกับบริบทปัจจุบัน เราต้องมองกระบวนการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยในแง่ประวัติศาสตร์ นับจากตอนที่มีคนกลุ่มข้าราชการกลุ่มเล็กๆ เปลี่ยนแปลงประเทศมาจนถึงวันที่คนรุ่นใหม่และคนระดับล่างทั่วประเทศเริ่มตั้งคำถามอย่างทุกวันนี้ ดิฉันถือว่าสันมากประเทศอื่นใช้เวลาสองสามศตวรรษ แต่ของเราอายุ 90 ปีเท่านั้น ถือว่าสั้น และยังต้องเดินต่อไป

อะไรคือบริบทและเงื่อนไขที่ทำให้การเคลื่อนไหวของคนรุ่นใหม่ต่างออกไป

คนรุ่นใหม่เผชิญกับปัญหาหลายอย่าง บางข้อเรียกร้องอาจจะเด่นและเป็นที่น่าสนใจมากกว่าข้อเรียกร้องอื่น แต่ถ้าดูในรายละเอียดจะพบว่าขบวนการเต็มไปด้วยข้อเรียกร้องที่หลากหลายมาก ซึ่งคนกลุ่มนี้พบเจอกับปัญหาที่ผสมกันหลายอย่าง และเห็นร่วมกันว่าการเมืองเป็นปัญหา

สำคัญ ซึ่งปรากฏออกมาเป็นข้อเรียกร้องสามข้อ แต่ดิฉันยังมองไม่ชัดว่าบริบทและเงื่อนไขแบบไหนที่ทำให้ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้น

ดิฉันพูดไปบ้างแล้วว่า ในฐานะนักวิชาการ สิ่ง que ดิฉันสนใจคือ 'บริบท' ที่ส่งผลให้ตัวละครทางการเมืองต่างๆ แสดงออกในรูปแบบที่เป็น เช่น ในกรณี 14 ตุลา หลายคนจะให้ความสำคัญขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งมีความสำคัญ แต่ดิฉันไม่คิดว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุด ส่วนที่สำคัญสุดคือการที่ชนชั้นนำในตอนนั้นไม่พอใจและไม่เอาถนอม-ประภาสแล้ว นอกจากนี้บทบาทของสหรัฐอเมริกา นี่คือนี่ที่ดิฉันยังมองเห็นไม่ชัดในตอนนีหรือบทบาทของการเมืองระหว่างประเทศก็เป็นสิ่งที่ดิฉันสนใจ ตอนนั้นเริ่มต้นสำคัญเลยคือ ข้อตกลงสันติภาพที่ปารีสที่ทำให้สหรัฐอเมริกาเริ่มเปลี่ยนบทบาทจนทำให้ชนชั้นนำเริ่มไม่พอใจ ดิฉันทำวิจัยไว้แล้ว และบอกว่าตรงนี่คือจุดเปลี่ยน รายงานของสถานทูตที่ไปเมืองไทยก็มีการเปลี่ยนอย่างชัดเจน เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าความพอใจเกิดขึ้นในกลุ่มคนระดับบน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นของ 14 ตุลา ที่คนไม่ค่อยเข้าใจ

ในวิกฤตปัจจุบัน เรายังรู้น้อยมากเกี่ยวกับชนชั้นนำว่าคิดเห็นอย่างไรกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและตัวละครต่างๆ มีบทบาทอย่างไร

เรื่องบทบาทของชนชั้นนำดูจะเข้าใจได้ แต่ปัจจุบันการเมืองระหว่างประเทศยังมีส่วนกำหนดการเมืองไทยมากน้อยแค่ไหน เพราะโลกและไทยก็เปลี่ยนไปมาก

ตอนที่ทำวิจัยเรื่อง 14 ตุลา เป็นบริบทของสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็น ในสมัยนั้นสหรัฐฯ โดนกล่าวหาว่าแทรกแซงทางการเมืองในประเทศต่างๆ ก็มีส่วนจริง เช่น ในไทยก็มีการสร้างพรรคสหประชาไทย ทั้งพรรค และเงินที่เขาลงทุนเยอะที่สุดคือ บฝั่งกลางใหม่ ลงทุนกับกองทัพไทยนี่แหละ ดังนั้น ท่าทีและนโยบายของสหรัฐฯ จึงมีความสำคัญมาก ตอนที่สหรัฐฯ ประกาศจะถอนฐานทัพออกจากประเทศไทยเป็นเรื่องใหญ่มาก มีหลักฐานเอกสารมากมายที่ชี้ชัดว่า ชนชั้นนำไทยกังวลเรื่องนี้มาก

ในปัจจุบันบริบทเปลี่ยนไปพอสมควร เวลาศึกษานโยบายต่างประเทศต้องดูว่าเป็นการตีสกันระดับไหน ใครเป็นตัวละคร สหรัฐอเมริกาก็มีกลไกระหว่างการต่างประเทศและกระทรวงกลาโหม มีผู้นำหลายระดับ ต้องไปดูว่าใครตีสกับใครยังไง ผลประโยชน์ของสหรัฐในประเทศไทยก็มีหลากหลาย ทั้งขายอาวุธ ความมั่นคง การค้า ฯลฯ ที่ผ่านมา บทบาทของสหรัฐ เปลี่ยนไปมาตลอด ถ้าคิดแบบง่าย ๆ สหรัฐ ก็ควรสนับสนุนฝ่ายประชาธิปไตย ต่อต้านประยุทธ์ แต่ในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลไทยก็มีความสัมพันธ์ที่ดีกับจีนมากขึ้น ชัดเจนว่านี่เป็นสิ่งที่วอชิงตันกังวล ดังนั้น จึงประเมินยากมากกว่าวอชิงตันมองการเมืองไทยอย่างไร ให้นำหนักกับปัญหาไหนมากกว่า อันนี้เป็นโจทย์ที่ยังมองไม่เห็น เพราะความรู้ของดิฉันก็จำกัดเฉพาะที่อ่านในเอกสารชั้นต้นเท่านั้น

แต่ไม่ว่าสหรัฐ จะคิดอย่างไร สิ่งหนึ่งที่มั่นใจได้แน่ๆ คือ เขาคิดบนฐานผลประโยชน์ของเขา ดังนั้นสหรัฐ ไม่จำเป็นต้องส่งเสริมประชาธิปไตยในไทยเสมอไป พูดอีกแบบคือ ไทยจะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ไม่ได้สำคัญกับสหรัฐ เท่ากับว่า การเป็นประชาธิปไตยของไทย ให้ประโยชน์กับเขาแค่ไหน นี่คือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และการเมืองระหว่างประเทศ

จุดเด่นของงานวิชาการที่คุณทำคือ การวิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลก ที่ส่งผลต่อการเมืองไทย หากมองผ่านกรอบนี้ เราจะเข้าใจบทบาทของมหาอำนาจอย่างไร

ระบบทุนนิยมโลกปัจจุบันคือ การต่อสู้ระหว่างทุนนิยมสหรัฐ กับ ทุนนิยมจีน หัวใจสำคัญของเสรีนิยมใหม่คือ การที่สหรัฐ มุ่งสถาปนาระเบียบเศรษฐกิจโลกที่บีบให้ประเทศต่างๆ ต้องปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองและการเงินให้เข้ามามาตรฐานที่มีสหรัฐ เป็นศูนย์กลาง ตอนนั้นแม้เศรษฐกิจจะก้าวเข้าสู่ทุนนิยมดิจิทัล สหรัฐ ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางอยู่

เพราะมีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ลักษณะเช่นนี้ต่างจากยุคสงครามเย็นโดยสิ้นเชิง เพราะในโลกทุนนิยมดิจิทัลสหรัฐไม่จำเป็นต้องเป็นพันธมิตรทางทุนนิยมกับประเทศไทยอีกต่อไป

พูดอีกแบบคือ วาระ (agenda) ของทุนนิยมเปลี่ยนไปแล้ว ในสายตาของสหรัฐ การมีที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ที่ดีทำให้ไทยมีบทบาทสำคัญ แต่เป็นบทบาทด้านความมั่นคง ไม่ใช่พันธมิตรทางทุนนิยม ซึ่งต่างจากยุคสงครามเย็นที่พันธมิตรด้านความมั่นคงจะเป็นเนื้อเดียวกับพันธมิตรด้านทุนนิยมด้วย และพูดให้ถึงที่สุด การเป็นพันธมิตรด้านความมั่นคงก็ไม่ได้มีความหมายเท่ากับยุคสงครามเย็น

ในด้านกลับ ไทยกลับเป็นพันธมิตรด้านทุนนิยมกับจีน เรียกได้ว่าหันไปพึ่งจีนเต็มที นี่คือการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลกที่กระทบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างมีนัยสำคัญ ในแง่นี้ก็เป็นไปได้ว่าทุนนิยมจีนจะเข้ามามีบทบาทในการกำหนดกติกาในประเทศไทยมากขึ้น เราจะเห็นการออกแบกกฎระเบียบที่เอื้อจีนมากขึ้น ส่วนสหรัฐได้ประโยชน์จากดิจิทัลอยู่แล้ว ก็ต้องการเห็นบทบาทไทยในด้านความมั่นคงมากกว่า

ถ้าเป็นแบบนี้ การคาดหวังว่า สหรัฐอเมริกาจะบอยคอต หากมีรัฐประหารหรือมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงเป็นมายาคติหรือเปล่า

เป็นการเล่นไปตามเกมเท่านั้นแหละ ถ้าเกิดยังคุยกับรัฐบาลทหารได้ ยังไงเขาก็คุย ถ้าเรายอมทำตามที่เขาเสนอและเป็นประโยชน์ในเชิงยุทธศาสตร์ เขาก็พอใจ แค่นั้นเอง

“

รัฐธรรมนูญ 2560
เป็นรัฐธรรมนูญที่ล้มเหลว
ดังนั้น อย่างน้อยที่สุด
คนที่มีบทบาท
ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้
ต้องไม่เข้ามามีบทบาท
ในการร่างรัฐธรรมนูญชุดใหม่

”

ถ้าดูจากข่าวเราจะเห็นว่า สถานทูตยุโรปลงพื้นที่ไปสังเกตการณ์
มือบอยอยู่เรื่อย และยังส่งตัวแทนเข้าไปฟังการพิจารณาคดีของศาล
ในคดีการเมืองด้วย การเมืองระหว่างประเทศแบบนี้ยังมีผลใน
การกำหนดการเมืองไทยใหม่

สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นวิธีการทูตแบบยุโรป ซึ่งจะมองว่าเขาเลือกข้างก็ได้
ไม่ผิด แต่สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ขัดแย้งกับนโยบายที่ยุโรปทำในที่อื่นๆ เท่าไหร่
และส่วนใหญ่ก็เป็นการกระทำในเชิงสัญลักษณ์ (symbolic action) ซึ่งก็อยู่ใน
ขอบเขตที่เขาสามารถทำได้ แต่สิ่งเหล่านี้ก็จะไม่ถูกยกระดับตราบเท่าที่
โครงสร้างผลประโยชน์และระเบียบการเมืองระหว่างประเทศยังเป็นแบบนี้

ในระดับลึกๆ ส่วนตัว เขาอาจจะเอาใจช่วยขบวนการประชาธิปไตย
จริงๆ เพราะคนที่เป็นวนิชญชนทั้งหลายก็ควรมองเห็นว่าอะไรเป็นอะไรนะ
แต่เขาก็ทำได้อย่างจำกัด

การกระทำเชิงสัญลักษณ์ในโลกปัจจุบันยังคงมีพลังเหมือนที่
เคยเป็นมาใหม่ เพราะคุณค่าแบบประชาธิปไตยก็ถดถอยลงมาก
ในระบอบโลก

symbolic action ไม่ได้มีพลังในตัวเองมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว
แต่เกิดจากการใส่ทรัพยากรอะไรต่ออะไรลงไปมากมาย ทั้งเครือข่าย
การสนับสนุนต่างๆ พวกนี้จะผนึกกำลังกัน พูด่างๆ คือ ถ้าคุณเลือกข้าง
ประชาธิปไตยแล้วจะได้ประโยชน์ แต่ตอนนี้สิ่งเหล่านี้ไม่ชัด

ในช่วงที่ผ่านมาคำว่า 'ศักดินา' กลับมามีชีวิตอีกครั้ง คุณเป็นคน
ศึกษาเรื่องรัฐศักดินามาอย่างต่อเนื่อง การกลับมามีชีวิตอีกครั้ง
ของคำคำนี้มีอะไรชวนให้คิดต่อไหม

แต่เดิมนี่มีนัยแบบแอบแฝงไม่ชัดเจน แต่ตอนนี้ความหมาย
ชัดเจนมากขึ้น ในทางวิชาการมันก็สะท้อนลักษณะของระบอบอยู่ไม่น้อย

คือนำคิดเหมือนกันว่า รัฐไทยอาจไม่ได้ถอยหลังกลับไปเป็นรัฐบาลแบบสมบูรณาญาสิทธิ แต่มีลักษณะบางอย่างคล้ายรัฐศักดินา ซึ่งเป็นรัฐก่อนรัฐสมัยใหม่ โดยเฉพาะวิถีการใช้อำนาจ

ดิฉันอยากลองชวนคิดว่า รัฐที่เป็นอยู่กลายเป็นระบบคู่ขนานระบบหนึ่งทำงานเหมือนรัฐศักดินา อีกระบบหนึ่งทำงานแบบรัฐสมัยใหม่ การบริหารจัดการของคุณประยุทธ์ยังมีลักษณะแบบรัฐสมัยใหม่อยู่ แต่ใส่ในมีความเป็นรัฐศักดินา การแต่งตั้งข้าราชการระดับสูงโดยเฉพาะในกองทัพล้วนแต่เป็นคนทีเลือกสนองประโยชน์ให้กับระบบ ดังนั้น ภาพที่ออกมาเลยเป็นภาพที่ถ้าเป็นอะไรที่ไม่เกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจ รัฐก็พอจะฟังกัซันได้ระดับหนึ่ง คนธรรมดาาก็พอจะได้ประโยชน์หรือมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่บ้าง แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่เกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจมันจะเป็นคนละเรื่องเลย เป็นสองระบบที่คู่ขนานกันไปขณะนี้

ความน่ากลัวและน่ากังวลคือ ระบบราชการแบบรัฐสมัยใหม่เริ่มมีแนวโน้มที่จะยอมรับการดำรงอยู่ของรัฐศักดินาคู่ขนานมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อก่อนข้าราชการระดับสูงจะขึ้นสู่ตำแหน่งได้ก็ต้องได้รับการยอมรับจากคนในระบบในระดับหนึ่ง แต่ตอนนี้ระบบภายในกำลังเปลี่ยน ขอเพียงแค่ว่าคุณเอื้อประโยชน์นายทุนและจงรักภักดี คุณจะเติบโต

เป็นไปได้ไหมว่า รัฐศักดินาก็กลับมาใหม่รอบนี้จะแข็งแกร่งกว่าที่เคยเป็นมา เพราะสามารถใช้กลไกของรัฐสมัยใหม่ในการจัดการควบคุมสังคมได้

(นั่งคิดและถอนหายใจ) ดิฉันไม่รู้ว่าจะเรียกว่าแข็งแกร่งได้ไหม แต่ที่แน่ๆ คือเลวร้ายมาก ตอนนี้มีปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน แม้กระทั่งในยุคสงครามเย็น นั่นคือ เกิดการขยายตัวของปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารในวงกว้างและลึก ที่สำคัญมากแต่คนมองไม่ค่อยเห็น คือ การแทรกซึมเข้าไปในระดับหมู่บ้านของ กอ.รมน. ที่ผ่านมา ประเทศไทยไม่เคยลงไปถึงหมู่บ้าน หรือประชาชนรากหญ้าแบบใกล้ชิด แต่ในปัจจุบัน

กองทัพลงไปประกบผู้ว่าฯ ไปทำงาน ลงพื้นที่ลงไปจับตาคนในหมู่บ้านว่าใครมีพฤติกรรมที่ 'ไม่น่าไว้วางใจ' ก็จะเข้าไปจับไปอบรม

การเอาทหารลงไปประกบในหมู่บ้านเป็นระบบที่รัฐบาลทหารในประเทศอาณานิคมใช้กัน ดิฉันเคยอ่านเจอมาบ้าง แต่ไม่เคยคิดว่าประเทศไทยในปัจจุบันจะไปไกลถึงขนาดนี้ ประสบการณ์จากประเทศอาณานิคมชัดเลยว่า ภายใต้อะบบแบบนี้สุดท้ายแล้วทหารและเจ้าหน้าที่รัฐจะกลายเป็นผู้ล่าเหยื่อ ระบบจะทำให้พวกเขาแสวงหาผลประโยชน์กันอย่างเต็มที่ ที่สำคัญคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่เฉพาะเรื่องการละเมิดและกดขี่ประชาชนเท่านั้น แต่ต้นทุนยังส่งผลไปยังอนาคตด้วย น่ากังวลว่ารัฐบาลประชาธิปไตยจะถอดสลักระบบนี้ออกไปได้อย่างไร

รัฐแบบนี้จะกินตัวเองเหมือนที่ครึ่งหนึ่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิเคยเป็น และทำให้เกิด 2475 ใหม่

รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสมัยนั้นล่มสลายด้วยพลังของคนกลุ่มเล็ก ๆ แต่พลังประชาธิปไตยในปัจจุบันเติบโตขึ้นมากเมื่อเทียบกับยุค 2475 ดังนั้นความขัดแย้งรอบนี้เป็นคนละเรื่องเลย หากสถานการณ์ยังเป็นแบบนี้ สิ่งที่น่ากังวลคือความรุนแรง เพราะชนชั้นนำเองก็ไม่ได้มีสัญญาณเลยว่าจะมีการปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ว่ากันตามทฤษฎี การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่คงต้องเกิดขึ้น เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะเมื่อไหร่

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องตระหนักคือ พลังที่เป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตยก็มีมวลชนหนุนอยู่เช่นกัน คนอายุรุ่นดิฉันเติบโตโดยผ่านเผด็จการทหารยุคสฤษดิ์มา จำนวนหนึ่งก็ไม่ได้มองเผด็จการในแง่ลบ เพื่อนดิฉันหลายคนทุกวันนี้ยังชอบคุณประยุทธ์อยู่นะ (หัวเราะ)

คุณยังมีความหวังกับการเมืองไทยใหม่

มีความหวังนะ (ยิ้ม) ความแย่งของระบบการเมืองแบบที่เป็นอยู่ ทำให้คนตั้งคำถามและออกมาต่อต้านความอยุติธรรมกันมากขึ้น

ตอนนี้ก็ต้องหวังว่า สังคมไทยจะสามารถปรับระดับประคองให้ผ่านไป โดยไม่ให้เกิดความสูญเสีย

ประเทศไทยยังมีความหวัง เพราะอย่างน้อยไทยก็มีประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยที่ยาวนานพอสมควร ภาคเศรษฐกิจก็ค่อนข้างเป็นสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครั้งหน้าไม่ว่าจะรุนแรงหรือไม่รุนแรง ก็จะนำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่มากขึ้น ดิฉันเชื่อแบบนี้

อะไรที่จะทำให้ประเทศไทยหลีกเลี่ยงการปะทะของเลือดได้

การเมืองจะไปต่อได้คงต้องล้างไฟระดับหนึ่งก่อน รัฐธรรมนูญ 2560 เป็นรัฐธรรมนูญที่ล้มเหลว ดังนั้น อย่างน้อยที่สุดคนที่มิชอบบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ต้องไม่เข้ามามีบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญชุดใหม่

สังคมไทยต้องหาฉันทมติขึ้นมาร่วมกันให้ได้ว่าจะเอาอย่างไร กับระบบการเมือง เช่น ต้องไม่เอา ส.ว. ที่มาจากการแต่งตั้ง หรือจะยกเลิกส.ว. ไปเลยก็ได้

แล้วที่ทางของกลุ่มอำนาจเดิมจะเอาอย่างไร เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่า พวกเขาเป็นกลุ่มพลังทางสังคม

ที่ทางมีได้ แต่คุณต้องมีที่มาด้วย ต้องอธิบายให้ได้ว่าการขึ้นมา มีอำนาจผ่านกลไกอะไร อยู่บนฐานคิดแบบไหน คุณเป็นกลุ่มพลังหนึ่งทางสังคม แต่ที่ผ่านมามีการขึ้นมามีอำนาจกลับซ่อนเร้นแอบแฝง วิทยุชุมชน น่าจะเห็นตรงกันว่า กระบวนการในภาพรวมแย่มาก ทั้งเอาคนไปเข้าคุก ดำเนินคดีสารพัด

คุณศึกษาการปฏิวัติฝรั่งเศสและการปฏิวัติอังกฤษ อะไรที่เรา เรียนรู้จากการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยในทั้งสองประเทศได้

การประนีประนอมสำคัญที่สุด การต่อสู้ในอังกฤษประนีประนอมกัน
แต่ในฝรั่งเศสการประนีประนอมเกิดขึ้นไม่ได้ ในอังกฤษผู้คนตระหนักแล้ว
ว่า “สถาบันกษัตริย์ไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญที่สุด” แต่ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ
“การปฏิรูปในสถาบันกษัตริย์” ดังนั้น ดิฉันก็หวังว่า การปฏิรูปสถาบัน
กษัตริย์จะเกิดขึ้นได้ เพราะนี่คือหนทางในการประนีประนอม

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
สมคิด พุทธศรี
ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2565

อำนาจตุลาการ
กลางสายน้ำ
แห่งความเปลี่ยนแปลง

สุทธิชัย งามชื่นสุวรรณ

ผศ.สุทธิชัย งามชื่นสุวรรณ คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ เป็นผู้สอนกฎหมายมหาชนและกฎหมายรัฐธรรมนูญ
รุ่นใหม่ที่มีบทบาทในสังคมการเมืองมากขึ้นในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะ
การเคลื่อนไหวในนามคณบดีคณะนิติศาสตร์ที่สถาบันกับเพื่อนคณบดี
คณะนิติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในฐานะนักกฎหมายมหาชน สุทธิชัยมีจุดยืนเคียงข้างนิติรัฐ
และสิทธิเสรีภาพอย่างชัดเจน ความเห็นต่อสาธารณะของเขาจึงมักเป็น
การวิพากษ์และตั้งคำถามกับอำนาจตุลาการที่ล่วงล้ำเข้ามาในพื้นที่
การเมืองแล้วสร้างความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ภายใต้อำนาจที่ไม่ยึดโยง
กับประชาชน จนทำให้ความขัดแย้งทางการเมืองยิ่งซับซ้อนและยาก
ไปกว่าเดิม

ในวันที่กฎหมายและอำนาจตุลาการถูกใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้
ช่วงชิงทางการเมือง มุมมองของนักกฎหมายมหาชนอย่างสุทธิชัย
ยิ่งมีความสำคัญ

คุณเป็นคนที่มีพหุภพและตั้งคำถามกับศาลรัฐธรรมนูญในการตัดสินคดีทางการเมืองมาตลอด แต่อยากชวนคุณทำความเข้าใจว่าอะไรเป็นเหตุที่ทำให้ศาลรัฐธรรมนูญคิดและเป็นอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผมอยากมององค์รวมของสังคม เราต้องยอมรับว่าคนรุ่นก่อนอยู่ภายใต้บรรยากาศอีกแบบหนึ่ง ถูกหล่อหลอมมาอีกแบบ ความจริงบางเรื่องสำหรับเขาเป็นความจริงคนละชุดกับที่นักศึกษาในปัจจุบันกำลังพูดถึงอยู่

คิดอย่างมองโลกในแง่ดี ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญคงคิดว่ากำลังทำสิ่งที่ถูกต้องในการพิทักษ์บางสิ่งไว้ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นสิ่งที่คนไทยยึดถือแบบเดิม ในแบบที่เขาโตมา แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ตุลาการจับความเปลี่ยนแปลงนี้ได้หรือเปล่า

อีกส่วนหนึ่งคือกระบวนการศึกษากฎหมายในปัจจุบันอาจมีส่วนหล่อหลอมคนให้ออกไปเป็นลักษณะนี้ เช่น ผมไม่เห็นด้วยอย่างมากที่คำพิพากษาจะเขียนไว้ในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ก่อน 2475 หัวคำพิพากษาเขียนว่าในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ (in the name of the king) ผู้พิพากษาตัดสินในนามของพระมหากษัตริย์ หลัง 2475 สิ่งเหล่านี้ก็ไม่เคยเปลี่ยน เรื่องนี้สะท้อนอุดมการณ์วิธีคิดบางอย่าง

คำพิพากษาในเยอรมนีหรืออเมริกา ตอนต้นเขาจะบอกว่า in the name of the people ทำไมเราไม่สร้างความรู้สึกของการตัดสินคดีในนามของประชาชนว่าคือความภาคภูมิใจบ้าง ซึ่งมีมิติต่างกัน เรื่องนี้ไม่เคยเปลี่ยนตั้งแต่ 2475 ดังนั้นสิ่งที่เขาพิทักษ์จึงอาจไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตย อาจไม่ใช่ประชาชน ไม่มีการเตือนสติว่าเขากำลังทำในนามของประชาชนอยู่

ในหมู่ตุลาการเองก็มีคนที่มีแนวคิดเสรีประชาธิปไตยอยู่ แต่ภายใต้ระบอบนั้นอาจทำให้เขาแสดงตัวได้ไม่มากนัก เหตุผลส่วนหนึ่งคือกว่าใครสักคนจะเข้าไปเป็นผู้พิพากษาได้นั้นไม่ง่าย ลองนึกภาพเด็กคนหนึ่งจบเนติบัณฑิตตอนอายุ 22 อ่านหนังสือตลอดสามปี สอบได้ตอน

อายุ 25 กว่าจะเป็นผู้พิพากษาเขาแทบไม่เผชิญโลกเลย โดยเฉพาะคนที่ครอบครัวสามารถสนับสนุนได้ พอเป็นผู้พิพากษาไป 10 ปี มีฐานะมั่นคง ตัดสินคดีในกระดาษมาตลอด อยู่มาวันหนึ่งเขาเห็นการกระทำบางอย่างไม่ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย หากเขากระทำการล้ำเส้นก็อาจกระทบต่อหน้าที่การงาน คำถามคือจะอย่างไรเมื่อคนกลุ่มนี้สูญเสียทักษะอย่างอื่นแล้ว จะออกไปก็ทำอย่างอื่นไม่ได้ ระบบครอบครัวไม่ให้มีปากมีเสียง

ตัวอย่างในเยอรมนีทำอย่างไรให้ผู้พิพากษาเป็นผู้พิพากษา ของประชาชน มีการเรียนรู้โลกมากกว่าคนที่จะเรียนจบแล้ว สอบเข้าเลย

เยอรมนีผ่านประสบการณ์ที่เลวร้ายในอดีตมา สิ่งที่ผมพบว่า
เจ๋งมากคือเขา มีการสอนสิทธิมนุษยชนศึกษาตั้งแต่ประถม มีการเรียน
รู้เรื่องสิทธิมนุษยชนตั้งแต่พื้นฐาน มีการปลูกฝังคุณค่าของการถกเถียง
ในแบบประชาธิปไตย การให้เหตุผล คนเยอรมันจึงมีตรรกะ
มีการให้เหตุผลสูง เรื่องเหล่านี้เป็นคุณค่าพื้นฐานที่อยู่ในตัวของเขาอยู่แล้ว
และระบบกฎหมายเขาออกแบบบนพื้นฐานเสรีประชาธิปไตยเต็มที่ ปัญหา
ลักษณะนี้จึงมีน้อย ส่วนหนึ่งคือระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานมีความสำคัญ

บ้านเราแทบไม่ได้พูดถึงเรื่องสิทธิมนุษยชนในระดับประถม แต่เรา
กลับสอนเขาแบบอำนาจนิยม เข้าสู่ระบบอุปถัมภ์ตั้งแต่เด็ก

ส่วนเรื่องการเข้าสู่ตำแหน่งผู้พิพากษาเยอรมันใช้การสอบเป็นหลัก
เขาจะเรียนในมหาวิทยาลัย 3-4 ปี แล้วไปฝึกงานอย่างเต็มที่อีก 1 ปี
จึงสอบเพื่อเป็นนักกฎหมาย แล้วคุณจะไปเป็นทนายความ อัยการ
ผู้พิพากษาก็เริ่มได้เลย มีการเก็บประสบการณ์อย่างอื่นก่อน กว่าจะสอบ
เป็นนักกฎหมายเต็มตัวได้ก็มีวุฒิภาวะระดับหนึ่งแล้ว และคุณค่าพื้นฐาน
เรื่องสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย ก็เป็นสิ่งที่ถูกปลูกฝังตั้งแต่การศึกษา
ขั้นพื้นฐานแล้ว ดังนั้นผมว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาเชิงระบบ

หากย้อนมองการตัดสินใจที่สำคัญของศาลรัฐธรรมนูญครั้งที่ ผ่านๆ มา โดยเฉพาะคดีทางการเมือง การวินิจฉัยออกมาในลักษณะ ที่สังคมพูดกันว่าคาดเดาผลได้ เรื่องนี้สะท้อนบทบาทอย่างไร ของศาลรัฐธรรมนูญ

เราเห็นปัญหาชัดเจนว่า สุดท้ายหากศาลไม่ตัดสินบนหลักการ
และเหตุผล ความศรัทธาของสังคมที่มีต่อศาลก็จะเสื่อมลง ความเชื่อมั่น
ศรัทธาในกระบวนการยุติธรรมเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้กระบวนการ
ยุติธรรมอยู่ได้ เมื่อไหร่ที่ไม่มีศรัทธา ตัดสินอะไรคนก็ตั้งคำถามว่า

ทำไมผลไปทางฝั่งหนึ่งตลอด ทุกคนก็จะเกิดคำถาม ข้อเรียกร้องให้ ยุบศาลรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาเป็นรูปธรรมชัดเจนว่า ศาลทำลายความน่าเชื่อถือของตัวเองแล้วส่งผลต่อกระบวนการยุติธรรม ทั้งหมด

ถามว่าทำไมบางเรื่องศาลก็ตัดสินได้ดีแล้วไม่พูดถึงบ้าง แต่ไป โฟกัสแต่เรื่องไม่ให้ประกันตัวหรือเรื่อง 112 เพราะว่าเรื่องอื่นคุณทำดี ให้ตายอย่างไร แต่เรื่องที่ขัดกับหลักการชัดเจนมันเป็นจุดต่างพริ้วของ กระบวนการ ซึ่งศาลจะสร้างจุดต่างพริ้วแบบนี้ไม่ได้ จุดต่างพริ้วนั้น จะขยายออกมาเรื่อยๆ แล้วคนก็จะหมดความเชื่อมั่นศรัทธาในกระบวนการ ยุติธรรม ซึ่งเป็นเรื่องอันตรายมาก

ตั้งแต่ปี 2549 ถึงปัจจุบัน เกือบ 20 ปีนี้คนเริ่มตั้งคำถามกับ กระบวนการยุติธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ ความน่ากลัวก็คือ สุดท้ายใน ทุกสังคมต้องการคนกลางที่ตัดสินคดี แต่เมื่อไหร่ที่สังคมนั้นไม่มีคนกลาง ที่ทุกคนเชื่อถือได้มาตัดสินคดี จุดจบของสังคมแบบนั้นมีรูปแบบเดียวคือ ความรุนแรง ซึ่งเป็นเรื่องอันตราย

สภาพที่ศาลรัฐธรรมนูญมาเกี่ยวข้องกับประเด็นการเมืองเยอะมาก เป็นเพราะศาลขยายอำนาจเข้าไปอยู่ในทุกส่วน หรือเพราะว่าสังคม หัวงังพังพังศาล จนเอาทุกเรื่องไปสู่ศาล

ผมคิดว่าคนที่ออกแบบรัฐธรรมนูญนี้ออกแบบให้ปัญหาทางการเมือง หลหลายอย่างไปจบที่ศาลรัฐธรรมนูญ บางเรื่องที่มีคนไปยื่นนั้น ศาลปฏิเสธได้ ถ้าไม่อยู่ในอำนาจของตัวเอง แต่แนวโน้มที่เกิดขึ้นคือศาลพยายามตีความ เพื่อขยายอำนาจของตัวเองอยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างที่ชัดเจนมากคือเมื่อ หลายปีก่อน คุณวิรัตน์ กัลยาศิริ พรรคประชาธิปัตย์ ไปยื่นฟ้องศาล เรื่องแก้ไขรัฐธรรมนูญให้ ส.ว. มาจากการเลือกตั้งว่าเป็นการใช้ สิทธิเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครอง คำถามพื้นฐานที่สุดคือการที่ รัฐสภาพิจารณาร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นการใช้สิทธิเสรีภาพอย่างไร นี่คือการใช้อำนาจรัฐ สามารถตัดไปได้ตั้งแต่ต้น

มาตรา 49 อยู่ในหมวดสิทธิขั้นพื้นฐาน ป้องกันการใช้สิทธิเสรีภาพ
ของประชาชนเพื่อลบล้างการปกครอง แต่การใช้อำนาจแก้ไข
ร่างรัฐธรรมนูญนั้นมีบทบัญญัติอยู่แล้วเรื่องบทบัญญัติที่ห้ามแก้ไขใน
รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นคนละเรื่องกัน กรณีอย่างนี้ศาลสามารถตัดสินได้ว่า
ไม่ใช่อำนาจตัวเอง แต่แนวโน้มของศาลคือจะตีความขยายอำนาจตัวเอง

ระบบออกแบบให้ศาลเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง ด้วยความคิดว่า
ศาลยังเป็นองค์กรที่น่าเชื่อถือในสายตาประชาชน เพราะประชาชน
ไม่ค่อยฟังนักการเมืองอยู่แล้ว เรื่องจึงถูกโยนไปที่ศาล แต่พอศาล
ไปยุ่งเกี่ยวกับนักการเมืองมากๆ ก็ถูกตั้งคำถามจากสังคม

ปัจจุบันเรากำลังทำลายสถาบันที่ใช้วินิจฉัยข้อขัดแย้งของสังคม
ด้วยการให้เขาเข้ามายุ่งเกี่ยวมากเกินไป โดยหลักควรให้เข้ามายุ่งเฉพาะ
ประเด็นทางกฎหมายที่จำเป็นเท่านั้น ไม่ใช่โยนประเด็นทางการเมือง
ทุกอย่างไปที่ศาล ประเด็นทางการเมืองก็ควรตัดสินด้วยองค์กรทาง
การเมือง เช่น สภาผู้แทนราษฎร

จะต้องมีปัจจัยอะไรบ้าง เพื่อให้เรามีศาลรัฐธรรมนูญที่ทำหน้าที่ แบบที่ควรจะเป็นจริงๆ มีบทบาทในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและ ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน

ส่วนตัวผมเห็นด้วยว่าควรมีศาลรัฐธรรมนูญ แต่อำนาจหลายอย่าง
ของศาลรัฐธรรมนูญควรเอาออกไป ศาลรัฐธรรมนูญควรเข้ามาตัดสิน
กรณีที่มีการอ้างว่ากฎหมายขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่เป็นหลัก
ส่วนประเด็นทางการเมืองควรให้รัฐสภาเป็นผู้ตัดสิน

ควรมีการออกแบบระบบศาลรัฐธรรมนูญใหม่ สิ่งสำคัญคือที่มา
ของศาลรัฐธรรมนูญควรต้องผูกพันเชื่อมโยงกับสภา ซึ่งตอนนี้คนที่
เห็นชอบสุดท้ายคือ ส.ว. ซึ่งเรารู้ที่มาของ ส.ว. ว่าเป็นอย่างไร แล้วเขา
ก็ต้องเลือกคนที่มีแนวคิดเหมือนกัน

ตัวอย่างในเยอรมนี คนจะรู้ว่าตุลาการศาลรัฐธรรมนูญนี้สนับสนุนแนวคิดทางการเมืองแบบไหน แต่เขาก็มีตุลาการศาลรัฐธรรมนูญที่มีแนวคิดหลากหลาย ไม่ได้ถูกกินรวบเป็นแนวคิดเดียว เพราะการเลือกตุลาการศาลรัฐธรรมนูญต้องได้เสียงสองในสามของสภา ซึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองเยอรมันไม่เคยมีพรรคไหนได้เสียงเกินครึ่งหนึ่ง ดังนั้นถ้าอยากให้ตุลาการของตัวเองเข้าไปในสภาคุณต้องประนีประนอมกับฝ่ายค้าน เพื่อให้ได้เสียงสองในสามของสภา ฝ่ายค้านจึงต้ององไว้ว่าต้องมีตุลาการที่มีความคิดทางการเมืองแบบฝ่ายตัวเองเข้าไปด้วยจึงยอมยกเสียงส่วนหนึ่งให้

เราไม่ควรเหนียมอายว่าตุลาการศาลรัฐธรรมนูญต้องไม่ฝักใฝ่การเมือง เราควรเปิดให้เห็นชัดเจนว่าใครมาจากไหนอย่างไร แล้วเราจะตรวจสอบได้

ประเด็นถัดมาที่ควรต้องปรับเปลี่ยนคือคุณสมบัติ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญที่มีในปัจจุบันไม่มีใครเชี่ยวชาญกฎหมายรัฐธรรมนูญเลย บางท่านมาจากศาลฎีกาซึ่งไม่มีความเชี่ยวชาญกฎหมายรัฐธรรมนูญ บางท่านก็เชี่ยวชาญกฎหมายอาญา คำถามคือเราเอานักกฎหมายจากศาลที่ตัดสินคดีแพ่ง-คดีอาญามาตลอดชีวิตและเอาศาสตราจารย์ด้านกฎหมายอาญามาตัดสินคดีรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะมาก ๆ อ.สมชาย ปรีชาศิลปกุล พูดเสมอว่า ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญควรต้องมีความรู้ทางรัฐธรรมนูญอย่างเชี่ยวชาญ ซึ่งผมเห็นด้วยเต็มที่ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นทั้งหมด ควรมีสัดส่วนที่ยืนยันได้ชัดเจนว่าเขาเชี่ยวชาญด้านรัฐธรรมนูญจริง ๆ

ตอนนี้ศาลรัฐธรรมนูญไม่ได้เป็นไปอย่างที่เราคิด แต่อย่างน้อยผมเห็นว่ายังควรมีสถาปัตยกรรมอยู่ เชื่อว่ายิ่งศาลรัฐธรรมนูญตัดสินคดีไปมากเท่าไร เราจะมีกรณีตัวอย่างมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างที่ดีหรือตัวอย่างที่ไม่ดี แล้วการศึกษาทางวิชาการจะตามมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวิจารณ์ การเอาคดีเหล่านี้มาสอน จากนั้นองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐานในรัฐธรรมนูญจะค่อย ๆ เจริญเติบโตมากขึ้น

และหวังว่าสักวันหนึ่งจะเข้ารูปเข้ารอย

ผมเห็นว่ายังควรคงศาลรัฐธรรมนูญไว้ แต่ต้องเปลี่ยนที่มา คุณสมบัติ และอำนาจหน้าที่

ฟังดูแล้วน่าจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือเปล่า

ถูกต้อง ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะไปถึงจุดนั้นไม่ได้ก่อนจะเปลี่ยนแปลงเราต้องเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์กว่านี้ ซึ่งเป็นเดดล็อก ชั้นแรกคือทำอะไรให้เป็นประชาธิปไตย สิ่งเหล่านี้ต้องไปด้วยกัน

ความกังวลของผมคือ ความพยายามแก้รัฐธรรมนูญจากภาคประชาชนสองครั้งที่ผ่านมาล้มเหลวหมดเลย ซึ่งไม่ใช่เรื่องดีสำหรับชนชั้นนำ เพราะสร้างความโกรธแค้นของผู้คนให้มากขึ้นทุกวันเมื่อไหร่ก็ตามที่เราปิดน้ำเต๋อดไม่ให้มีทางออก สุดท้ายก็ระเบิด นี่คือความน่ากังวล ไม่น่าเชื่อว่าตั้งแต่ปี 2557 รัฐบาลนี้อยู่มาจนถึงวันนี้ทั้งที่การบริหารไม่ดี สมัยชาติชายหรือพลเอกเปรมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยแต่อย่างน้อยที่สุดคือเศรษฐกิจโต เมื่อคนไม่อดอยากปากแห้ง เขาก็ไม่ออกมาเรียกร้องนักหากไม่จำเป็น แต่สิ่งที่เราเจอคือไม่เป็นประชาธิปไตยแล้วยังปากกัดตีนถีบอดอยากปากแห้ง ทุกคนจึงออกมา อย่างสังคโปร์ที่เป็นอำนาจนิยมเต็มที แต่คนไม่ออกมา เพราะเขายังมีกิน ยังมีชีวิตที่ดีได้ แต่รัฐบาลประยุทธ์ไม่น่าเชื่อว่าไม่มีอะไรรองรับให้อยู่ได้นานขนาดนี้

การกำน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญในหลายคดีที่สังคมมองว่าเป็นการลดทอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น ส่งผลอย่างไรต่อแวดวงนิติศาสตร์ไทย

ประเด็นที่ชัดเจนสำหรับผมในฐานะคนสอนกฎหมายมหาชนและกฎหมายรัฐธรรมนูญคือ ตอนนี้จะอธิบายมาตรา 3 ของรัฐธรรมนูญ

ที่บอกว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทยอย่างไร

หลายๆ เรื่องทำให้วงการนิติศาสตร์ไทยต้องกลับมาตั้งคำถามว่า เราผลิตนักกฎหมายแบบไหนออกไป ที่ทำให้นำไปสู่การตัดสินใจที่ไม่ได้คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพ เวลาถามนักศึกษาปี 1 ว่ากฎหมายคืออะไร ทำไมต้องมีกฎหมาย นักศึกษามักตอบว่า กฎหมายมีเพื่อความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งไม่ผิดเสียทีเดียว แต่การตอบแบบนี้บดบังแง่มุมอื่นๆ ผมจึงถามกลับว่า ถ้าต้องการแค่ความสงบเรียบร้อยในสังคมก็เอาอาชญากรรมทุกอย่างไว้ที่ใครคนหนึ่งไม่ดีกว่าหรือ ถ้าใครคนหนึ่งมีรถถัง ปืน อาวุธสังคมนักสงบเรียบร้อยได้เหมือนกัน แต่เป็นความสงบแบบราบเรียบ ไม่มีใครหือฮือ ไม่ต้องใช้กฎหมายก็ได้

การบอกว่ากฎหมายเป็นเรื่องการสร้างความสะดวกเรียบร้อยของสังคมนั้นถูกส่วนหนึ่ง แต่เราจะมีสังคมที่สงบเรียบร้อยแบบไหนละ ความสะดวกเรียบร้อยบนพื้นฐานว่าทุกคนมีเสรีภาพและเคารพเสรีภาพของผู้อื่นหรือสังคมที่สงบเรียบร้อยเพราะคนที่มีอำนาจไปกดคนอื่นไม่ให้พูด

เวลาพูดว่ากฎหมายต้องทำให้สังคมสงบเรียบร้อยนั้นเป็นการพูดถึงมิติอำนาจอย่างเดียว แต่เราจะไม่เห็นมิติเรื่องสิทธิเสรีภาพ นี่คือปัญหาของระบบการศึกษานิติศาสตร์

ปัญหาหลักคือเราไม่ได้สอนให้นักศึกษาเข้าใจว่าพื้นฐานที่มาของกฎหมายทั้งหลายที่เขาเรียนนั้นล้วนเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญ ทั้งกฎหมายมรดก กฎหมายอาญา กฎหมายครอบครัว กฎหมายสัญญา คนสอนส่วนใหญ่ไม่ได้เชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญ เพราะการเรียนกฎหมายรัฐธรรมนูญในอดีตจะเรียนแค่เรื่องโครงสร้างทางการเมือง รัฐสภา การแบ่งแยกอำนาจ ระบบเลือกตั้ง แต่ส่วนที่คนไม่ค่อยพูดถึงคือเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐาน ผมเชื่อว่าน่าจะมีมาไม่เกิน 10 ปีที่มีอาจารย์สอนเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างเป็นระบบแล้วสามารถเอาสิทธิขั้นพื้นฐานมาใช้ได้อย่างจริงจัง

อย่างเรื่องสมรสเท่าเทียม เป็นประเด็นที่ใช้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญ เรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานได้อย่างชัดเจนมาก กรณีนี้หากเป็นผมจะไม่ฟ้องว่า มันขัดกับหลักความเสมอภาคอย่างเดียว แต่จะฟ้องว่ามันขัดกับหลักสิทธิ ในการก่อตั้งครอบครัว เมื่อการก่อตั้งครอบครัวต้องเป็นชายและหญิง อย่างละคน ซึ่งเป็นเรื่องเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญ นี่คือการไม่ให้ความสำคัญ กับการศึกษารัฐธรรมนูญอย่างเพียงพอและเราไม่ได้สอนให้ครอบคลุม ทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องสิทธิเสรีภาพ

ที่คณะผมแก้ไขหลักสูตรล่าสุด เรากำหนดให้นักศึกษาต้องเรียน รัฐธรรมนูญ 6 หน่วยกิต เวลาออกแบบหลักสูตร เราต้องส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิ อ่านก่อน หนึ่งในผู้ทรงคุณวุฒิที่มาจากศาลยุติธรรมให้ความเห็นกลับมาว่าเรียนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญเยอะเกินไป วิชานี้ไม่ค่อยได้ใช้ หรือไม่ได้มีความสำคัญเท่าไร ให้ลดหน่วยกิตลง แต่ทางคณะยืนยันว่าจะสอน 6 หน่วยกิต ไม่ได้ปรับตามความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่แนะนำให้ไปเรียนกฎหมายอื่นที่จะได้ใช้ ทั้งที่จริงแล้วรากฐานของกฎหมายต่างๆ คือรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ส่วนหนึ่งที่ทำให้นักกฎหมายไทยเป็นหัวสีเหลือง เพราะมหาวิทยาลัยในภูมิภาคแทบไม่สอนกฎหมายระหว่างประเทศเลย ทำให้ไม่ได้เรียนอนุสัญญาสิทธิมนุษยชน กฎหมายทะเล กฎหมาย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ไม่ได้เห็นว่าในทางระหว่างประเทศ เป็นอย่างไรบ้าง กลายเป็นว่านักเรียนกฎหมายไทยเรียนแค่กฎหมาย ที่ต้องสอบเนติบัณฑิต ทำให้ไม่เห็นมุมมองอื่นๆ ที่หลากหลายขึ้น

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

วจนา วรรณยางกูร

ภาพถ่าย: คณะนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2565

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

สถาบันกษัตริย์
กับการปฏิรูปทฤษฎีนิยามไทย

ปวงชน อุจะนำ

ดร.ปวงชน อุจนจะนำ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร คือนักรัฐศาสตร์รุ่นใหม่ที่น่าสนใจงานด้านกษัตริย์ศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยประเด็นที่เขาสอนใจเฉพาะคือ บทบาทสถาบันกษัตริย์กับพัฒนาการระบบทุนนิยมไทย

ปวงชนตัดสินใจทำวิจัยหัวข้อนี้ในการทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกที่ The City University of New York ประเทศสหรัฐอเมริกา ก่อนที่จะปรับปรุงเป็นหนังสือ *Royal Capitalism: Wealth, Class, and Monarchy in Thailand* ที่มีกำหนดตีพิมพ์ในเดือนกุมภาพันธ์ 2565

แน่นอนว่า การศึกษาเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ทำงานของปวงชนมีความแหลมคมอยู่แล้ว แต่ความโดดเด่นของงานที่เขาทำคือ การเปิดโจทย์ใหม่ให้สังคมไทยขบคิด – เป็นโจทย์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในห้วงยามของการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมือง

ว่ากันว่ากรอบการวิเคราะห์อำนาจผ่าน ‘ทุน’ เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่จางหายไปใน การมองการเมืองไทยช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา ทำไมคุณถึงเลือกทำความเข้าใจสถาบันกษัตริย์ผ่านทุน

มีหลายสาเหตุที่ทำให้ผมหันมาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และทุน

สาเหตุแรก ในรอบหลายปีที่ผ่านมา สังคมและแวดวงวิชาการมีแนวโน้มที่จะมองทุกอย่างแบ่งออกเป็นขั้วตรงข้ามคือ มีขั้วตรงข้ามระหว่างทุนสามัญที่โลกมากเห็นแก่ตัวกับกษัตริย์ผู้ทรงศีลธรรมซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความพออยู่พอกิน มีการแบ่งขั้วตรงข้ามระหว่างการศึกษารัฐและตลาด ฝั่งหนึ่งศึกษาแค่เรื่องรัฐ อีกฝั่งก็ศึกษาแค่เรื่องตลาดแยกออกไปเลย รวมไปถึงการมองเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมแบบแยกส่วนออกจากกัน ดังนั้นผมเลยพยายามศึกษาสถาบันกษัตริย์โดยเชื่อมโยงเข้ากับทุน และมองความสัมพันธ์ระหว่างสองตัวแสดงนี้จากทั้งมุมเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมร่วมกันไป

นอกจากนี้ เรามักจะมองว่าตลาด ทุน และความมั่งคั่งไม่ค่อยเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ หรือละเลยตรงจุดนี้ไป หากเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับสถาบันกษัตริย์ ศาสนากับสถาบันกษัตริย์ หรือประชาธิปไตยกับสถาบันกษัตริย์ นั่นจึงเป็นสาเหตุที่ผมอยากเติมเต็มช่องโหว่ตรงนี้ด้วยการศึกษาทุนกับสถาบันกษัตริย์

สาเหตุที่สอง ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีกระแสที่มองว่ามาร์กซิสต์เป็นอุดมการณ์หรือทฤษฎีที่ตายไปแล้ว ไม่สำคัญ ในหมู่ฝ่ายซ้ายเองก็ต้องเผชิญกับสภาวะ ‘ซ้ายซึ่มเศร้า’ หรือ ‘ซ้ายออกหัก’ โดยเฉพาะหลังการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและหลังช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ไม่เพียงเท่านั้น ฝ่ายซ้ายในไทยหลายคนก็เปลี่ยนไปสมทานแนวคิดแบบกษัตริย์นิยม สภาวะเช่นนี้ทำให้ผมสนใจนำทฤษฎีมาร์กซิสต์มาช่วยอธิบายปรากฏการณ์สังคมไทย เพื่อกระตุ้นให้แวดวงวิชาการและสังคมหันมาให้ความสนใจกับทฤษฎีมาร์กซิสต์กับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้ในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองไทยให้มากขึ้น

สาเหตุที่สาม คือการผงาดขึ้นมาของแนวคิดโพสต์โมเดิร์นและ
แนวศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ซึ่งแม้ว่าการศึกษา
การเมืองเชิงอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ หรือผู้ถูกกดขี่จะเป็นสิ่งที่ดีใน
สังคมไทย แต่ในหลายครั้งมีแนวโน้มที่นักวิชาการเลือกจะสนใจการเมือง
ในระดับท้องถิ่น การเมืองในชีวิตประจำวัน และการเมืองในระดับจุลภาค
แล้วกลับละเลยประเด็นปัญหาการเมืองที่สำคัญ ส่งอิทธิพลในวงกว้าง
และอยู่ตรงหน้าอย่างชัดเจนอย่างสถาบันกษัตริย์และความมั่งคั่งของ
สถาบันกษัตริย์

“

ทุนนิยมและประชาธิปไตย
ไม่จำเป็นต้องผูกติดกัน
เป็นปาท่องโก๋
มีประเทศที่ทุนนิยมก้าวหน้ามาก
แต่ถูกวิพากษ์วิจารณ์
เรื่องสิทธิเสรีภาพ
และความเป็นประชาธิปไตย

”

สาเหตุสุดท้าย หลายครั้งเวลาที่มีการนำทฤษฎีวิพากษ์ทุนนิยมมาใช้อธิบายสังคมไทย เราวิพากษ์แต่ระบบทุนนิยมอย่างเป็นทางการหรืออย่างมากที่สุดก็วิพากษ์บรรษัทข้ามชาติ วิพากษ์สหรัฐฯ ในฐานะมหาอำนาจ วิพากษ์เจ้าสัวซีพี แต่เราเลือกที่จะมองข้ามหรือไม่มองสถาบันกษัตริย์และสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ซึ่งมันตั้งและมีความร้ายไม่ต่างจากบรรษัทข้ามชาติแต่อย่างใด

หากไม่มองสถาบันกษัตริย์ผ่านทุน เราจะพลาดการมองเห็นอะไรไปบ้าง

หากไม่มองกษัตริย์ผ่านกรอบการวิเคราะห์ทุนนิยม มีแนวโน้มว่าเราจะมองกษัตริย์ผ่านแค่มิติการเมืองและวัฒนธรรมเท่านั้น และจะพลาดการมองสถาบันกษัตริย์ในมิติเศรษฐกิจไป เราจะคิดว่าสถาบันกษัตริย์ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยม ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาของความเหลื่อมล้ำ การผูกขาด การกดขี่ขูดรีด การลดทอนสวัสดิการสังคม การเปิดโรงงานใหม่ การตอกงาน หุ่นในตลาดหลักทรัพย์ หรือการที่รัฐให้สัมปทานกับบริษัทเอกชน รวมทั้งจะมองไม่เห็นว่าคุณสมบัติของสถาบันกษัตริย์เกี่ยวข้องกับการบริโภคสินค้า การโฆษณาสินค้า และวัฒนธรรมป๊อปในชีวิตประจำวัน ทั้งๆ ที่จริงๆ แล้วสถาบันกษัตริย์ผนวกตัวเองและกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ การละเลยความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างทุนและสถาบันกษัตริย์ทำให้เรามองไม่เห็นคำถามสำคัญเหล่านี้

คำถามแรกคือ เวลาเราต่อสู้กับทุน ต่อต้านนายทุน ประท้วงและเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทุนนิยม เราต้องการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ด้วยหรือไม่

คำถามที่สอง เวลาที่เราเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ การปฏิรูปที่ว่าจะประสบความสำเร็จโดยไม่ปฏิรูประบบทุนนิยมได้หรือไม่

ตอนนี้ดูเหมือนว่า การปฏิรูปทั้งสองมักจะถูกมองแยกขาดออกจากกัน คำถามที่ดูเหมือนจะละเอียดไปก็คือ หากจะปฏิรูปสถาบันกษัตริย์แล้วต้องทำอะไรต่อกับทุนนิยม หรือหากจะลดความเหลื่อมล้ำ จะต้องปฏิรูปสถาบันกษัตริย์อย่างไร

ทุนและระบบทุนนิยมไม่ใช่เรื่องใหม่ในไทย แต่งานที่ศึกษาความเกี่ยวข้องกันระหว่าง 'ทุน' และ 'สถาบันกษัตริย์' ก็มีไม่มากนัก งานของคุณที่ว่าด้วย 'กษัตริย์กระจุกพี' สนทนาหรือถกเถียงอะไรกับงานว่าด้วยทุนในช่วงที่ผ่านมา ทั้งงานว่าด้วยระบบทุนนิยมโลก การสะสมทุนของระบบทุนนิยมไทย และพลวัตทุนของสถาบันกษัตริย์เอง

เริ่มจากงานที่ว่าด้วยระบบทุนนิยมโลกต่อการเมืองไทย ซึ่งให้ความสนใจกับบรรษัทข้ามชาติ การลงทุนของต่างชาติ ความร่วมมือระหว่างนายทุนไทยและนายทุนต่างชาติ ข้าราชการและนักการเมืองไทย แต่งานประเภทนี้ไม่ได้รวมสถาบันกษัตริย์เข้าไปในการศึกษา

คำถามสำคัญคือ สถาบันกษัตริย์มีความสำคัญอย่างไรกับทุนนิยมต่างชาติ สถาบันกษัตริย์กับนายทุนต่างชาติเกี่ยวข้องกันอย่างไร สถาบันกษัตริย์เกี่ยวข้องอย่างไรกับการที่บรรษัทข้ามชาติชื่อดังอย่าง Toyota, Honda, BMW, Nestle, Philips หรือ Microsoft มาลงทุนในไทย หรือที่ใกล้ตัวที่สุดอย่างเรื่องวัคซีน การที่แอสตราเซนเนกา บริษัทยาและชีวเภสัชภัณฑ์ระดับข้ามชาติมาเปิดโรงงานในไทย โดยร่วมมือกับบริษัทท้องถิ่นอย่างสยามไบโอไซเอนซ์ สถาบันกษัตริย์เกี่ยวข้องอย่างไรทำไมนายทุนต่างชาติต้องเข้าเผ่าย ทำไมนายทุนไทยที่ดูแลบริษัทลูกของ Honda ต้องพา CEO Honda จากสำนักงานใหญ่ที่ญี่ปุ่นไปเข้าเผ่าย

ปรากฏการณ์ที่ว่าเป็นแค่ธรรมเนียมเฉยๆ หรือเกี่ยวข้องกับการสะสมทุนด้วย ทุนได้ประโยชน์อะไรจากกระบวนการนี้ ทำไมนายทุนต่างชาติต้องเชิญราชินิกุลไปเปิดโรงงานด้วย แล้วทำไมคนที่ตัดริบบิ้นเปิดโรงงานคนแรกต้องเป็นราชินิกุล ไม่ใช่ข้าราชการเมืองหรือดารานักร้อง

ทั่วไป มิติเหล่านี้ถูกละเลยในงานที่ว่าด้วยทุนไทยกับทุนโลก ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงสถาบันกษัตริย์เท่าไร หรือจะบอกว่าไม่กล่าวถึงเลยก็ได้ เพราะเรามักมองสถาบันกษัตริย์ราวกับว่าไม่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทุนนิยมจนเป็นธรรมดา

งานที่ว่าด้วยการสะสมทุนของทุนนิยมไทยมักสนใจไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างนายทุน ทหาร ข้าราชการ และเทคโนโลยี สนใจการให้สัมปทาน ระบบอุปถัมภ์ และคอร์รัปชันของคนกลุ่มนี้ เช่นว่าเทคโนโลยีสนิทกับใคร หรือให้สัมปทานกับทุนไหน แต่เมื่อไม่ได้รวมสถาบันกษัตริย์เข้าไปในการศึกษา คำถามสำคัญที่ไม่ถูกถามคือ ฝ่ายวังมีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับการให้สัมปทาน ระบบอุปถัมภ์ การคอร์รัปชันหรือไม่ นี่เป็นคำถามที่สำคัญอย่างมาก กรณีวัดขึ้นเป็นตัวอย่างที่ดีเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว จะเห็นว่ารัฐเอาเงินไปลงทุนให้บริษัทสยามไบโอไซเอนซ์ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับทุนข้ามชาติ เป็นบริษัทหลักในการผลิตวัคซีน ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ เพียงแต่เราไม่มีหลักหรือวิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย

ส่วนงานที่ว่าด้วยพลวัตทุนของสถาบันกษัตริย์จะให้ความสำคัญกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งสำคัญมาก เพราะทุนที่สถาบันกษัตริย์ถือในฐานะทรัพย์สินอยู่นั้นมีขนาดมหาศาล แต่สำหรับผมความสัมพันธ์ระหว่างทุนและกษัตริย์ไปไกลกว่าแค่สำนักงานทรัพย์สินฯ เช่น การลงทุนส่วนพระองค์ การถือหุ้นของสมาชิกราชวงศ์ในตลาดหลักทรัพย์ การบริจาคของภาคเอกชนให้กับสถาบันกษัตริย์ รวมไปถึงงบประมาณที่สถาบันกษัตริย์ได้รับจากภาครัฐ ซึ่งอย่างหลังเพิ่งกลายมาเป็นประเด็นร้อนในช่วงสองปีที่ผ่านมา เพราะงบประมาณสถาบันกษัตริย์มากเกินไปอย่างไม่ได้สัดส่วนกับงบประมาณที่สำคัญต่อกิจการสาธารณะ

เวลาที่เรามองสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เรามักจะมองว่าทรัพย์สินเหล่านั้นคือทุนทางเศรษฐกิจ แต่สถาบันกษัตริย์มีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นำมาสู่คำถามว่าทำไมสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงอยู่นอกเหนือความสนใจ

ของสังคมมาเนิ่นนานทั้งๆ ที่สะสมทุนมานาน และไม่ได้ถูกตั้งคำถามเท่าที่ควรจนกระทั่งเกิดปรากฏการณ์การประท้วงของคนรุ่นใหม่ ที่เริ่มตั้งคำถามกับความมั่งคั่งของพระราชทรัพย์ที่ต่างจากทรัพย์สินของมหาชนส่วนใหญ่

ความพยายามของผมคือการต่อจิกซอว์ให้ได้ระหว่างมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถาบันกษัตริย์ หลายครั้งเวลามีการอธิบายความมั่งคั่งของสถาบันกษัตริย์ มีแนวโน้มที่เราจะละเลยมิติอื่นๆ ไป เช่น ทำไมกษัตริย์สามารถดักดวงและสะสมทุนได้มากขนาดนี้ ในขณะที่ภาพลักษณ์ที่ปรากฏในสื่อกลับตรงกันข้ามหรือพระราชอำนาจเกี่ยวกับพระราชทรัพย์อย่างไร ทรัพย์สินของกษัตริย์เกี่ยวกับพระเกียรติหรือความนิยมกษัตริย์ในวัฒนธรรมป๊อปอย่างไร ตรงนี้ขาดการอธิบายไป เพราะฉะนั้น งานของผมพยายามมองแบบเป็นองค์รวม (totality) ต่อจิกซอว์ให้ได้ระหว่างการเมืองของชนชั้นนำและการเมืองในระดับชีวิตประจำวัน

ในเส้นทางสู่ประชาธิปไตยกว่า 89 กว่าปีที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และทุนเกี่ยวข้องพันกับการเปลี่ยนแปลงหรือการถดถอยของประชาธิปไตยไทยอย่างไรบ้าง

ในหนังสือ *Royal Capitalism* ผมเสนอว่า สถาบันกษัตริย์ไม่ได้มีจุดยืนทางการเมืองประชาธิปไตยที่ชัดเจน สถาบันกษัตริย์พร้อมจะปรับเปลี่ยนจุดยืนได้ตลอด อย่างตอนนี้เผด็จการทหารครองอำนาจ กษัตริย์ก็เป็นพันธมิตรกับกองทัพ แต่พอกระแสประชาธิปไตยมาแรง ประชาชนประท้วงไล่ทหารให้กลับกรมกอง กษัตริย์ก็พร้อมที่จะอยู่ในกระแสประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะประชาธิปไตยจะเดินหน้าหรือถอยหลังก็ตาม สถาบันกษัตริย์ไม่ใช่ความหวังของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตย

หนึ่งในหลักการสำคัญหรือแก่นของประชาธิปไตยคือความเท่าเทียม

ไม่ว่าจะยากดีมีจน ทุกคนก็มีสิทธิ์มีเสียงเท่าเทียมกันในการเลือกตั้งผู้แทน แต่แก่นของระบอบกษัตริย์ตั้งอยู่บนฐานของความสูงต่ำ ยศถาบรราดศักดิ์ ความเหลื่อมล้ำ อภิสิทธิ์ีมาพร้อมกับสายเลือดและสืบทอดผ่านสายเลือด มีการแบ่งลำดับชนชั้นชัดเจนว่าใครคือเจ้า ใครคือสามัญชน กระทั่งในหมู่เจ้าก็ยังมีการจัดลำดับสูงต่ำกันอีก

ในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ที่มหาชนทุกคนเท่าเทียมกัน สถาบันกษัตริย์ดำรงอยู่อย่างลึกลับ แต่ตราบเท่าที่สถาบันกษัตริย์เล่นบทบาททรง เป็นแค่สัญลักษณ์เชิงประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เท่านั้น สถาบันกษัตริย์ก็สามารถดำรงอยู่กับระบอบประชาธิปไตยได้

ดังนั้น ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย เราควรคาดหวังไปที่พลังของมหาชน การสร้างรัฐบาล รัฐสภา และพรรคการเมืองที่เข้มแข็งมากกว่า ในทางกลับกัน ภาวะถอยหลังกลับของประชาธิปไตย ในช่วงที่ผ่านมา เรารู้ว่าสถาบันไหนที่สร้างความชอบธรรมให้แก่กองทัพ กลุ่มผู้ประท้วงอนุรักษ์นิยมอย่าง กปปส. ที่พาประชาธิปไตยถดถอย ไม่เอาหนึ่งสิทธิ์หนึ่งเสียงเท่ากันทุกคน และที่สำคัญ เสาหลักที่ขบวนการอนุรักษ์นิยมเหล่านี้ยึดโยงคืออุดมการณ์กษัตริย์นิยม ในแง่นี้ อุดมการณ์ที่เกื้อหนุนให้ประชาธิปไตยถดถอยก็คืออุดมการณ์กษัตริย์นิยม

ว่ากันว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไปด้วยกันได้กับการเมืองประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น สถาบันกษัตริย์ที่เป็นกษัตริย์กระฎุมพี ควรจะไปได้ดีกับระบอบประชาธิปไตยด้วยไหม

เราจะมีภาพติดตามว่าระบบทุนนิยมมักจะไปได้ดีกับระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าใจได้ เพราะมีประเทศที่ทุนนิยมก้าวหน้าที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูง เคารพสิทธิเสรีภาพ มีรัฐธรรมนูญที่เข้มแข็ง มีพรรคการเมืองที่เข้มแข็งอย่างฝรั่งเศส สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา หรือกลุ่มประเทศนอร์ดิก

อย่างไรก็ดี นั่นเป็นเพียงสายธารหนึ่งเท่านั้น เพราะว่าทุนนิยม

“

ต่อให้ปรับอำนาจ
ของสถาบันกษัตริย์
ในเชิงการเมืองหรือวัฒนธรรมได้
แต่โจทย์ที่รออยู่คือ
จะอย่างไรกับอำนาจ
ของสถาบันกษัตริย์
ในตลาด

”

และประชาธิปไตยไม่จำเป็นต้องผูกติดกันเป็นปาทองโก๋ มีประเทศ
ที่ทุนนิยมก้าวหน้ามากแต่ถูกวิพากษ์วิจารณ์เรื่องสิทธิเสรีภาพและ
ความเป็นประชาธิปไตยอยู่เหมือนกันอย่างสิงคโปร์ หรืออย่างยุคนี้ก็ไม่มี
ใครกล้าปฏิเสธแล้วว่าจีนไม่ใช่ทุนนิยมและไม่มีชนชั้นกระฎุมพีจำนวน
มหาศาลที่มั่งคั่งร่ำรวยมากที่สุด แต่กระนั้นจีนก็ไม่ใช้ระบอบประชาธิปไตย

นี่เป็นปัญหาสำคัญในแง่ที่ว่ากระฎุมพีไทยมองจีนเป็นแบบอย่าง
ไม่ต้องมีประชาธิปไตยเศรษฐกิจก็โตได้ ประชาธิปไตยวุ่นวาย
เสียมหาชนประท้วงหนวากหู ให้พลเอกประยุทธ์ครองอำนาจต่อจะเป็น
อะไรไป หรือต่อให้เป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เข้ากับระบบ
ทุนนิยมได้อย่างกะตริยี่ชาอูตีอาระเบียก็ลงทุนในตลาดน้ำมันเหมือนกัน

ในศตวรรษที่ 21 มีทางเลือกโมเดลทุนนิยมอื่นๆ หลากหลายขึ้น
ส่วนไทยจะเลือกเดินไปในทิศทางไหน ก็ขึ้นอยู่กับว่าประชาชนต้องการ
แบบไหน ซึ่งก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เชื่อว่าประชาธิปไตยไม่สำคัญตราบดี
ที่ปากท้องยังอึด เม็ดเงินยังไหลเวียน ไม่มีการประท้วงทางการเมือง
กลายเป็นว่าเสรีภาพ สิทธิมนุษยชน เสรีภาพสื่อกลายเป็นเรื่องรองลงไป
จากเรื่องเศรษฐกิจ

มีคำกล่าวที่ว่า “ทุนนิยมที่ก้าวหน้า ดีกว่าศักดินาที่ล้าหลัง” แล้ว ‘ทุนนิยมภายใต้ราชูปถัมภ์’ ก้าวหน้ากว่า ‘ศักดินา’ หรือไม่

ถ้าตอบแบบสั้นๆ คือใช่ ทุนนิยมภายใต้ราชูปถัมภ์ย่อมดีกว่าระบบ
ศักดินาเมื่อสองสามร้อยปีก่อนแน่นอน และระบบศักดินาก็ดีกว่าสังคมทาส
แจกเช่นเดียวกันกับการที่ผมเชื่อว่า สังคมนิยมย่อมดีกว่าทุนนิยม
นี่คือการมองประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่า สังคมมีการพัฒนาต่อไปข้างหน้า
เรื่อยๆ

แต่ถ้าตอบแบบยาว กระทั่งนักคิดคนสำคัญอย่างคาร์ล มาร์กซ์ เอง
ก็ตระหนักดีว่า การมองว่าทุนนิยมก้าวหน้ากว่าศักดินาเป็นอะไรที่ค่อนข้าง
ฉาบฉวย ภายใต้ระบบทุนนิยม สิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าเหมือนจะก้าวหน้า

มาร์กซ์ได้กล่าวไว้ว่า ชนชั้นแรงงานคือมหาชนในระบบทุนนิยม ดูเหมือน จะได้รับการ ‘ปลดปล่อย’ ให้มี ‘อิสระและเสรีภาพ’ แรงงานสามารถเดิน เหนินไปที่ไหนก็ได้ จะสมัครงานที่ไหนก็ได้ ไม่พอใจลาออกก็ได้ ตื่นมาจะ ทำงานก็ได้ หรือถ้าขี้เกียจจะไม่ไปทำงานก็ได้ ในขณะที่ในระบบศักดินา แรงงานคือไพร่ที่ถูกบังคับต้องทำงานในที่นา ถูกเจ้าขุนมูลนายกดขี่ เชื้อย่นดี

แต่ภายใต้ฉากหน้าของความก้าวหน้าและอิสรภาพในระบบทุนนิยม กลับมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่ยังกดทับอยู่ ไม่ว่าจะอย่างไร แรงงานตื่นมาก็ต้องไปทำงาน เพราะไม่เช่นนั้นจะไม่มีอะไรกิน และแม้ว่า โรงงานจะให้ค่าแรงน้อย ไม่พอซื้ออาหารและดำรงชีพ อยากจะลาออก แต่ก็ลาออกไม่ได้ ต่อให้ถูกกดขี่แค่ไหน พຽງนี้ตื่นมาก็ต้องไปทำงาน นี่คือการกดขี่ขูดรีดและลิดรอนอิสรภาพภายใต้ระบบทุนนิยม นอกจากนี้ ทุนนิยมก็ยังมีผลล้าหลังในแบบของมัน อย่างเช่นการที่ความรุนแรง ก็ยังถูกนำมาใช้เสมอในตอนที่ความขัดแย้งทางชนชั้นปะทุออกมา จนนายทุนไม่สามารถควบคุมได้ เช่น การที่ตำรวจใช้อำนาจปราบปราม และสลายการประท้วงนัดหยุดงานของชนชั้นแรงงาน

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบทุนนิยมยังพยายามแยกการเมืองออกจาก เศรษฐกิจอย่างแยกแยะ คนจน แรงงาน กรรมกรมีสิทธิทางการเมือง มีสิทธิเลือกตั้งได้โดยไม่ตั้งอยู่บนเพศ สีผิว ศาสนา แต่เมื่อไหร่ก็ตาม ที่แรงงานออกมาประท้วงเรียกร้องค่าแรง นั่นคือเรื่องใหญ่และเป็นเรื่อง ที่ชนชั้นนายทุนยอมไม่ได้

ระบบทุนนิยมไทยในยุคปัจจุบันที่สถาบันกษัตริย์มีบทบาทสำคัญ ก็มีมิติที่ก้าวหน้าเหมือนกัน เรามีเสรีภาพในการบริโภค เราจะดูซีรี่ย์เกาหลี หรือเดินห้างก็ได้ ไม่ต้องอยู่ในระบบศักดินาที่ต้องถูกบังคับให้สັกเล็ก ถูกบังคับให้ทำงานหนักเดือนในหัวัง อีกหกเดือนทำงานให้เจ้าขุนมูลนาย อำนาจไม่ได้รวมศูนย์อยู่ที่สถาบันกษัตริย์เหมือนในสมัยสมบูรณาญา-สิทธิราชย์อีกต่อไป เรามีรัฐธรรมนูญ มีนักการเมืองที่เป็นตัวแทนประชาชน

มีกระบวนการยุติธรรม องค์การอิสระ ศาลรัฐธรรมนูญ เรามีองค์กรภาคประชาสังคม

แต่คำถามสำคัญคือ ภายใต้เปลือกนอกที่ประชาชนมี 'เสรีภาพทางการเมือง' เรามีสิทธิเลือกผู้นำได้ร้อยเปอร์เซ็นต์จริงหรือไม่ รัฐธรรมนูญฉบับ 2560 ที่ผ่านการลงประชามติ ตกลงแล้วเสียงของใครดังกว่ากันระหว่างประชาชน 10 กว่าล้านคนที่โหวตรับหรือเสียงของกษัตริย์ในการรับสั่งให้พิจารณาทบทวนแก้ไขรัฐธรรมนูญบางมาตรา หรือการจัดงบประมาณของรัฐบาลที่สืบทอดขึ้นอยู่กับ ส.ส. ที่ประชาชนเลือกเข้าสภาจริงหรือไม่ นี่ยังไม่ต้องพูดถึง 'เสรีภาพทางเศรษฐกิจ' ที่ดูจะเป็นอภิสิทธิ์ของคนร่ำคนรวยเท่านั้น ในขณะที่คนหาเช้ากินค่ำ ทั้งหลายในยุคปัจจุบันไม่มีทางเข้าถึง

ปัจจุบัน ทุนิยมไทยก้าวหน้าและเป็นเรื่องที่เราต้องยินดีว่าทุกวันนี้เราก้าวหน้ากว่าหลายร้อยกว่าปีก่อน แต่ภายใต้เปลือกนอก ผมเชื่อว่า มีมิติที่ล้าหลังอยู่ และเราต้องพยายามตีแผ่ให้เห็นมิติที่เป็นปัญหาของทุนิยมไทย

เราควรเริ่มปฏิรูปสถาบันกษัตริย์จากจุดไหน อะไรคือเงื่อนไขที่ขาดไม่ได้หากจะปฏิรูปสถาบันให้ดำรงอยู่ต่อไปในระบบประชาธิปไตยได้อย่างมีเสถียรภาพ

สิ่งที่ขาดไม่ได้หากจะรักษากระแสการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ให้ยั่งยืนได้คือ ต้องตระหนักว่า การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการปฏิรูปต้องใช้พลังร่วมกัน (collective power) ไม่ใช่การต่อสู้ของเพียงแคใครคนใดคนหนึ่ง ต้องไม่ปล่อยให้อีกคนที่ออกมาพูดเรื่องสถาบันกษัตริย์กลายเป็นเหยื่อของรัฐไทยอย่างโดดเดี่ยวอย่างที่เคยเป็นมาก่อนหน้ากระแสการประท้วง ซึ่งตรงนี้เชื่อว่าขบวนการทำได้ดีมากอยู่แล้ว ตอนนี้ไม่ว่าใครโดนคดี ก็จะช่วยกันส่งเสียง ช่วยกันปกป้อง และช่วยให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

อีกโจทย์ที่สำคัญคือ แม้ขบวนการจะบอกว่า #ให้มันจบที่รุ่นเรา ซึ่งถ้าจบในรุ่นนี้ได้ก็ดี เพียงแต่ว่าการต่อสู้ทางการเมืองคือการต่อสู้ระยะยาว อาจจะไม่จบในรุ่นเราก็ได้ อาจจะมีอีกหลายสิบปีหรืออีกหลายรัชกาลก็ได้ ไม่มีใครรู้ อาจจะมีปัญหาซ้ำแล้วซ้ำเล่า อย่างความเหลื่อมล้ำหรือการที่ กษัตริย์ในรัชกาลต่อ ๆ ไปยังคงมีพระราชอำนาจหรือพระราชทรัพย์มาก

ยิ่งไปกว่านั้น ทรราชเท่าที่ทุนยังเข้มแข็ง นายทุนมีอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองที่เข้มแข็ง สถาบันกษัตริย์ยังสนิทกับทุน อย่างแนบแน่น แคมสถาบันกษัตริย์ยังเล่นบทนายทุนเอง การต่อสู้ครั้งนี้ ไม่ง่าย ต่อให้ปรับอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในเชิงการเมืองหรือวัฒนธรรม ได้ แต่โจทย์ที่รออยู่คือจะทำอย่างไรกับอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในตลาด และถ้าตระหนักได้ว่าการต่อสู้คราวนี้ไม่ง่าย ในระยะยาว คำถามสำคัญคือ ต้องทำอะไรไม่ให้เกิดการปฏิรูปสถาบันหายไป และดำรงอยู่ต่อไป อย่างมั่นคง

อย่างหนึ่งคือต้องมีการส่งต่ออุดมการณ์และความคิดไม่ให้เกิดการปฏิรูปหายไป แต่อีกอย่างที่สำคัญคือต้องมีการจัดตั้งที่ดี มีพรรคการเมืองที่ดีที่ตอบโจทย์การปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ได้ มีองค์กรหรือสถาบันบางอย่างทำให้การต่อสู้ครั้งนี้ดำเนินต่อเนื่องไปได้ ซึ่งผมมั่นใจว่า ณ ตอนนี้ คนรุ่นใหม่ก็พยายามรักษาพลังของขบวนการไว้ แต่ทำอย่างไร ให้ขบวนการมีความเป็นสถาบันมากขึ้น การที่คนรุ่นใหม่นิยมขบวนการ เคลื่อนไหวแบบแกนนอนไม่ใช่เรื่องผิด เป็นการเคลื่อนไหวที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูงเสียด้วยซ้ำ แต่การนำ (leadership) ก็เป็นเรื่องสำคัญ

ในระยะยาว หากถามว่าจะทำอย่างไรให้สถาบันกษัตริย์ดำรงอยู่ คู่ราชอาณาจักรไทยตราบนานเท่าอนันต์ ขอตอบว่า ทางออกของประเทศที่ สถาบันกษัตริย์ผ่านการพิสูจน์จากกาลเวลามาแล้วอย่างสหราชอาณาจักร จะเป็นทางออกที่ดี อังกฤษผ่านยุคที่ล้มสถาบันกษัตริย์และกอบกู้สถาบัน กษัตริย์ขึ้นมาใหม่ แต่สุดท้าย ทางออกที่ลงตัวที่สุดคือการจำกัดอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของสถาบันกษัตริย์ เหลือเพียงแค่บทบาท

เชิงสัญลักษณ์ ซึ่งไม่ใช่ทางออกใหม่ คณะราษฎรพยายามผลักดันให้สถาบันกษัตริย์มีสถานะเช่นนี้มานานแล้ว นี่คือสิ่งที่ต้องสานต่อกันต่อไป

แต่ความน่ากังวลก็คือ เมื่อใดก็ตามที่สถาบันกษัตริย์ไม่ยอมหยุดบทบาทไว้แค่นั้น พรรคณาจะนำสถาบันไปผูกติดกับระบบการเมืองหรือเจ้าสัวนายทุนใหญ่ทั้งหลาย ประวัติศาสตร์ก็เคยเผยให้เห็นแล้วว่า เมื่อกระแสการเมืองเปลี่ยนทิศย่อมเกิดความผันผวนและความสับสนเสี่ยงไม่ว่าผู้นำจะเป็นเผด็จการทหารหรือพลเรือน เมื่อมหาชนประท้วงรัฐบาลและนายทุนแล้วระบอบการเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลง การที่สถาบันกษัตริย์ 'นำไข่ทุกใบมาใส่ในตะกร้าเดียว' ที่พร้อมจะแตก จะกลายเป็นโศกนาฏกรรมที่พสกนิกรไทยจำนวนไม่น้อยไม่ยากให้เกิดขึ้น นั่นก็คือสถาบันกษัตริย์ไม่ได้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยอีกต่อไป

แล้วเราจะปฏิรูป 'กษัตริย์กระบัพพี' ในระบบทุนนิยมอย่างไร

หากถามว่า ในอนาคตอันใกล้ ไทยจะยังมีระบบทุนนิยมใหม่ ก็ต้องตอบว่ายังมีทุนนิยมในไทย และเจ้าสัวไทยก็ยังคงมั่งคั่งร่ำรวยอยู่เช่นเดียวกัน สถาบันกษัตริย์ก็จะต้องดำรงอยู่ ยังมีบทบาทในตลาดและยังถือครองความมั่งคั่ง แต่อย่างน้อยสิ่งที่เราพอจะทำได้ในระยะสั้นก็คือ การสร้างกระบวนการตรวจสอบและถ่วงดุล งบประมาณสถาบันกษัตริย์ต้องผ่านรัฐสภา ให้รัฐสภามีสิทธิเพิ่มงบ-ตัดงบกษัตริย์ หรือหากจะมีการประกาศใช้กฎหมายฉบับไหนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ก็ต้องผ่านการพิจารณาของรัฐสภาเสมอ ไม่ใช่ว่าไม่มีกฎระเบียบหรือกระบวนการควบคุมจนสภาเป็นเพียงแค่ตรายาง

ในประเทศอื่นที่มีสถาบันกษัตริย์อย่างอังกฤษหรือญี่ปุ่นก็ยังมีความเป็นอภิสิทธิ์ชน ทุนก็ยังมีอยู่ การกดขี่ก็มีอยู่ แต่ผมขอทิ้งท้ายไว้ว่า ในอังกฤษและญี่ปุ่น แม้ว่าการต่อสู้กับนายทุนเป็นเรื่องที่เห็นดเห็น้อยและยากลำบากก็จริง แต่อย่างน้อยสถาบันกษัตริย์ไม่ได้ลงมาเล่นบทบาทนายทุนเอง

ส่วนในไทย เราต้องเหนื่อยเป็นสองเท่า เพราะสถาบันกษัตริย์แยกไม่ออกจากทุน และสถาบันกษัตริย์เองก็เป็นนายทุนด้วย ชนชั้นแรงงานก็ต้องเผชิญกับทั้งเจ้าของบริษัทที่พร้อมจะปราบแรงงานที่ประท้วงค่าแรง และกษัตริย์กระฎุมพี ดังนั้นตัวแบบหนึ่งที่ไทยน่าจะเอามาใช้ก็คือการให้กษัตริย์รับเงินเดือนจากรัฐในฐานะแหล่งรายได้เดียว ให้พระราชวังเป็นทรัพย์สินของรัฐ ตัดพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจการสาธารณะและให้รัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบเองทั้งหมด ตัดโครงการหลวง เพราะทับซ้อนกับส่วนราชการ นี่คือการปรับให้กษัตริย์กลับไปอยู่เหนือการเมืองและเศรษฐกิจ นี่คือโจทย์ที่ทำทนายอย่างมากในการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ในห้วงเวลาเช่นนี้

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

ณรรจญา ตัญญาพัฒนกุล,

สมคิด พุทธศรี

และวริษา สุขกำเนิด

ภาพถ่าย: เมธิชัย เตียวนะ

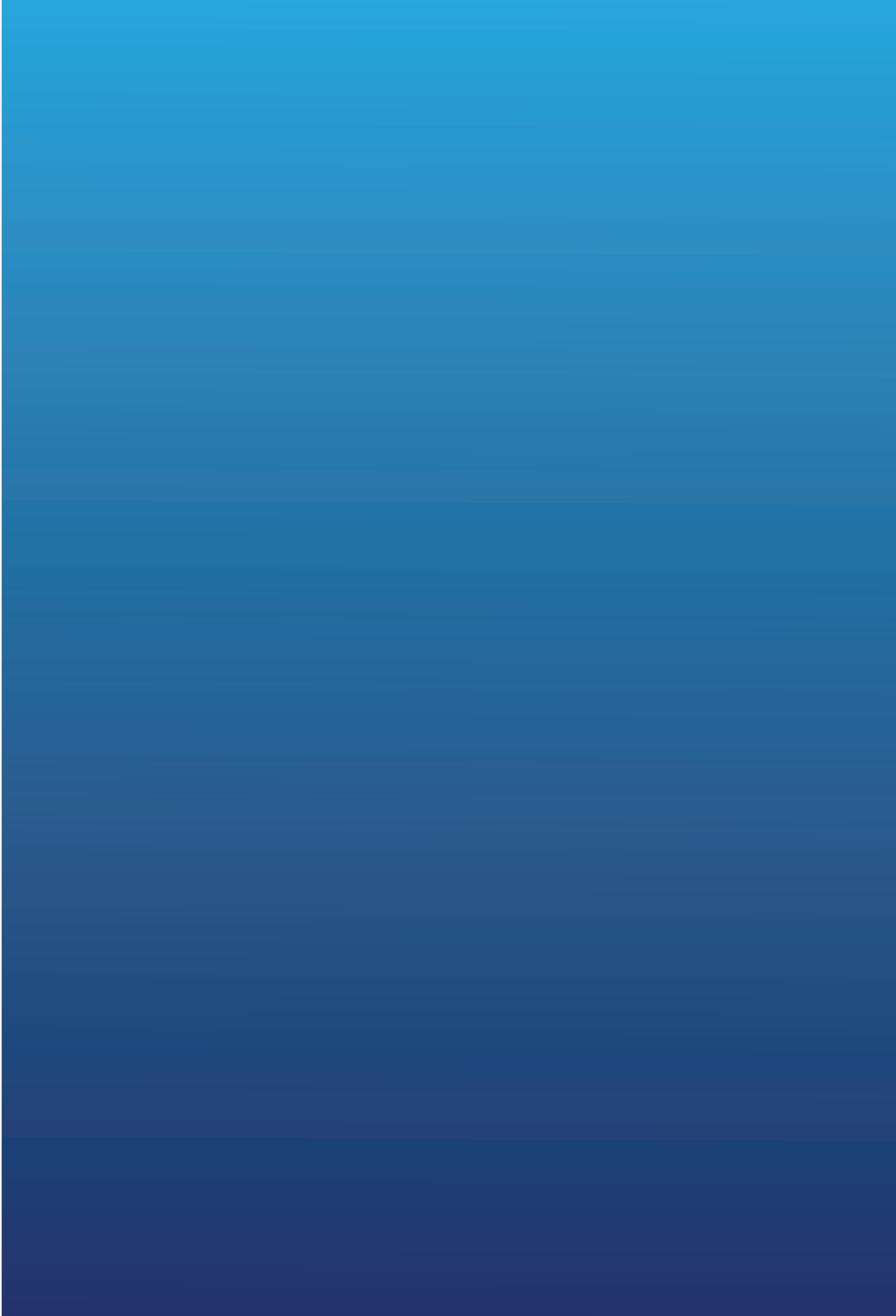
อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2564

คิดใหม่
ว่าด้วยสถาบันกษัตริย์
ภายใต้รัฐธรรมนูญ

ปราการ กลิ่นพุ่ม

ดร.ปราการ กลิ่นพุ่ม อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นนักวิชาการที่สนใจ
ประวัติศาสตร์การเมืองในยุคหลังการอภิวัฒน์ 2475 โดยเฉพาะประเด็น
ว่าด้วยสถานะและพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ

ปราการเลือกทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง 'Crown Property
and Constitutional Monarchy in Thailand, 1932-1948' ที่ว่าด้วย
กระบวนการจัดระเบียบทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ
ยุคคณะราษฎร ซึ่งเขาใช้เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหว
ของสถานะและพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ
ซึ่งผันแปรไปตามบริบททางการเมือง

หลายครั้งการทำความเข้าใจปัจจุบันเพื่อหาทางออกสู่นาคต
จำเป็นต้องหันกลับมาทบทวนประวัติศาสตร์ที่จุดตั้งต้น บทวิเคราะห์
และความคิดเห็นของปราการอาจทำให้เราได้สิ่งนั้น

การออกมาเรียกร้องให้ปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ของคนรุ่นใหม่ ซึ่งเปลี่ยนภูมิทัศน์การเมืองร่วมสมัยไปโดยสิ้นเชิง ในฐานะคนที่ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ คุณมองเห็นอะไรที่น่าสนใจบ้าง

แม้ประเด็นเรื่องการปฏิรูปสถาบันฯ จะปะทุขึ้นมาอย่างชัดเจนในช่วงปีที่ผ่านมา แต่เราจะทำความเข้าใจเรื่องนี้ได้ดีขึ้น หากมองในแง่มุมที่ว่า ปัญหาเกี่ยวกับสถานะและบทบาทของสถาบันฯ มีรากฐานมาจากรัชกาลที่แล้ว ประเด็นต่างๆ ในข้อเรียกร้องหลายข้อสะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชสมัยก่อน เพียงแต่สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยปัจจุบัน อาจกระตุ้นให้คนเห็นปัญหาเหล่านั้นชัดเจนมากขึ้น

เราน่าจะลองเทียบเคียงข้อเสนอปฏิรูปสถาบันฯ 10 ข้อของกลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กับข้อเสนอการปฏิรูปสถาบันฯ 8 ข้อของอาจารย์สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่เสนอไว้ตั้งแต่ต้นปี 2553 ข้อเสนอจึงมีอายุครบ 10 ปีเมื่อปี 2563 ซึ่งบรรจบกับการเคลื่อนไหวของเยาวชนพอดี เพื่อเป็นการให้เครดิตอาจารย์สมศักดิ์ ผมจึงอยากพูดถึงข้อเสนอของอาจารย์สักเล็กน้อย เพราะผมเห็นว่า สิ่งที่เป็นคุณูปการสำคัญของอาจารย์สมศักดิ์คือการชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักการที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองในระบบประชาธิปไตย คือ ‘หลักการว่าด้วยอำนาจและความรับผิดชอบ’

ย้อนกลับไปประมาณปลายปี 2548 ช่วงเริ่มต้นของวิกฤตทักษิณ ชินวัตร มีการใช้ประเด็นเรื่องสถาบันฯ มาโจมตีคุณทักษิณ และพัฒนาไปเป็นข้อเรียกร้องเกี่ยวกับนายกฯ พระราชทาน ในสถานการณ์ตอนนั้น อาจารย์สมศักดิ์ได้รื้อฟื้นแนวทางในการพิจารณาแบบแผนพระราชอำนาจของอาจารย์หยุด แสงอุทัย นักกฎหมายมหาชน ซึ่งเสนอไว้ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 ผ่านบทความ ‘อำนาจและความรับผิดชอบในระบบประชาธิปไตย’

อาจารย์หยุดบอกว่า ในระบบประชาธิปไตย อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน ฉะนั้นผู้ใช้อำนาจสาธารณะซึ่งจะกระทบต่อประชาชน

ต้องใช้อำนาจตามเจตจำนงของประชาชนและการใช้อำนาจนั้นต้องเป็นไปโดยมีความรับผิดชอบต่อประชาชน หรือองค์กรที่เป็นผู้แทนของประชาชน หมายความว่าผู้ที่ใช้อำนาจสาธารณะจะต้องสามารถถูกวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบ แม้กระทั่งถูกเอาผิดลงโทษได้ โดยมีการวางกระบวนการต่างๆ ไว้ เช่น ถ้ารัฐบาลใช้อำนาจสาธารณะก็จะสามารถถูกตั้งกระทู้ถาม ถูกอภิปรายไม่ไว้วางใจ หรือถูกถอดถอนจากตำแหน่งที่อยู่ในอำนาจได้

ในกรณีของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของประเทศที่สืบทอดตำแหน่งตามประเพณี ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง เราไม่ต้องการให้

“

ผมหวังว่าสถาบันรัฐสภา
จะเป็นกลไกสำคัญ
ที่จะทำให้การเปลี่ยนผ่านเกิดขึ้น
โดยที่ไม่ทะเลาะกัน
แบบหัวร้างข้างแตก

”

พระมหากษัตริย์ต้องมีความรับผิดชอบ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ ถูกตรวจสอบ หรือถูกลงโทษใดๆ จึงต้องกำหนดว่า กษัตริย์ไม่สามารถมีอำนาจในการประกอบกิจการสาธารณะได้โดยพระองค์เอง การกระทำใดๆ ก็ตาม จะต้องผ่านกระบวนการการรับสนองพระบรมราชโองการ โดยถือว่า ผู้ที่ลงนามรับสนองซึ่งเป็นรัฐมนตรีหรือประธานสภาผู้แทนราษฎร ที่รับผิดชอบต่อประชาชน จะรับผิดชอบต่อการกระทำนั้นของพระมหากษัตริย์ แล้วถือว่าผู้ที่ลงนามเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกระทำนั้น ไม่ใช่ของค์พระมหากษัตริย์

นี่คือหลักการของสิ่งที่เรียกกันว่า 'The King Can Do No Wrong' เช่น กษัตริย์ในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะไม่สามารถมีพระราชดำรัสต่อสาธารณะได้ ถ้ามีประชาชนคนใดก็ตามในประเทศต้องการจะวิพากษ์วิจารณ์พระราชดำรัสนั้น เขาก็จะวิพากษ์วิจารณ์คนที่ลงนามรับสนอง ไม่ใช่วิจารณ์องค์พระมหากษัตริย์ ในกระบวนการที่พระมหากษัตริย์ไม่สามารถใช้อำนาจในกิจการสาธารณะได้โดยพระองค์เอง พระองค์จะได้รับการปกป้องจากการต้องรับผิดชอบไปพร้อมๆ กัน

ประเด็นคือ หลักการว่าด้วยอำนาจและความรับผิดชอบถูกใช้กับกิจการราชสำนักอย่างค่อนข้างเข้มข้นในสมัยคณะราษฎร หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 หลังจากคณะราษฎรพ้นอำนาจหรือในช่วงสิบปีแรกของรัชกาลที่ 9 ก็มีความพยายามจะผลักดันหลักการนี้อยู่ แต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (อดีตนายกรัฐมนตรี) ขึ้นมามีอำนาจ สิ่งที่เราเรียกกันว่า การฟื้นฟูสถานะและบทบาทของสถาบันฯ ก็เกิดขึ้น ในการฟื้นฟูนี้ นอกจากการรื้อฟื้นพระราชพิธีต่างๆ และสนับสนุนให้ทรงมีบทบาททางสังคมการเมืองแล้ว หลักการอำนาจและความรับผิดชอบ ก็ถูกละทิ้งไปด้วย

นี่คือคำอธิบายว่า สิ่งที่เกิดขึ้นช่วงปีที่ผ่านมามีรากฐานความเป็นมาตั้งแต่รัชสมัยที่แล้ว การที่หลักนโยบายเกี่ยวกับสถาบันฯ ที่คณะราษฎรสร้างไว้ถูกละเลย เป็นสนับน้าหรือจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอปฏิรูปสถาบันของอาจารย์สมศักดิ์ มีข้อที่เสนอเรื่อง พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2491 ไว้ ขณะที่ข้อเสนอของกลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม ก็พูดถึง พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2561 เช่นกัน ในฐานะที่คุุณศึกษาประเด็นดังกล่าว คุณเห็นอะไรบ้างจากข้อเสนอเรื่องนี้

ใจกลางของประเด็นเรื่องทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และการจัดการราชสำนักโดยรวมคือ เราจะจัดการในฐานะที่เป็นกิจการสาธารณะหรือกิจการส่วนพระองค์ ถ้าย้อนกลับไปสมัยคณะราษฎร กิจการราชสำนักเกือบทั้งหมดถือว่าเป็นกิจการสาธารณะ เมื่อถือว่าเป็นกิจการสาธารณะแล้ว ตามหลักการว่าด้วยอำนาจและความรับผิดชอบ พระมหากษัตริย์ก็จะมีพระราชอำนาจในกิจการเหล่านั้น อำนาจในการจัดการถูกเปลี่ยนมาเป็นของรัฐบาลตามกระบวนการขณะที่พระมหากษัตริย์จะเหลือพระราชอำนาจเพียงแค่การจัดการกิจการส่วนพระองค์บางอย่างเท่านั้น เช่น งบประมาณส่วนพระองค์ เป็นต้น แต่เมื่อคณะราษฎรหมดอำนาจลง หลักการที่เคยใช้กับกิจการในราชสำนักก็ค่อยๆ ถูกเปลี่ยนแปลงไป จนการจัดการกิจการเหล่านี้กลับกลายเป็นพระราชอำนาจอีกครั้งหนึ่ง

สถานะของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีความคลุมเครืออยู่ตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ปี 2491 ตอนที่นิตยสาร *Forbes* จัดอันดับกษัตริย์ที่มีความมั่งคั่งมากที่สุดในโลก แล้วรัชกาลที่ 9 อยู่ในลิสต์หลายปีติดต่อกัน ทางกรไทยก็แย้งว่าทรัพย์สินที่นำไปคิดเป็นมูลค่าไม่ใช่ทรัพย์สินส่วนพระองค์ เป็นทรัพย์สินของประชาชนไทยทั่วประเทศ ฉะนั้นจะถือว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ร่ำรวยขนาดนั้นไม่ได้ จนเมื่อมาถึงรัชสมัยปัจจุบัน ความคลุมเครือนี้สิ้นสุดลงจากการออกกฎหมายมาสองฉบับ (พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฯ พ.ศ. 2560 และ 2561) ประเด็นดังกล่าวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อเรียกร้อง 10 ข้อ

คุณให้น้ำหนักกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ค่อนข้างเยอะ
ในฐานะรากฐานของปัญหา และบังเอิญว่าเป็นรัชสมัยที่ยาวนาน
เราพูดได้ใหม่ว่าจริงๆ แล้วในช่วงรัชกาลที่ 9 หลักการต่างๆ
เป็นความผิดปกติ แต่คนไทยไปคิดว่าเป็นความปกติ

ใช่ครับ ถ้ามองจากหลักการที่ผมพูดถึงเป็นพื้นฐาน คือมี
ความเบี่ยงเบนไปจากหลักการค่อนข้างมากพอสมควร รัชกาลที่ 9
เองยังเคยมีพระราชดำรัสพูดถึงเรื่องนี้ไว้ตรงๆ ในปี 2503 ที่จุฬายาว่า
การที่พระองค์มีพระราชดำรัสต่อสาธารณะ โดยที่ไม่ต้องผ่าน
การรับสนองพระบรมราชโองการจากรัฐบาล ถือว่าเป็นการกระทำที่
ผิดประเพณีที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง

ด้วยความที่เป็นรัชสมัยที่ยาวนาน ความเบี่ยงเบนจากหลัก
อาจไม่ได้ส่งผลกระทบตั้งแต่ต้น แต่มาส่งผลในช่วงหลังที่รัชกาลที่ 9
ทรงได้รับการยอมรับในสังคมไทยมากขึ้น ยุคหนึ่งพวกเรา ก็เฝ้ารอกันว่า
วันที่ 4 ธันวาคมจะมีพระราชดำรัสพูดถึงเรื่องการบ้านการเมืองอย่างไรบ้าง
หรือพระราชดำรัสที่ส่งผลต่อสังคมไทยอย่างเห็นได้ชัดคือพระราชดำรัส
เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ฉะนั้น จะเรียกว่าผิดเพี้ยนหรือไม่ อยู่ที่ว่าเรามองจากจุดยืนไหน
ถ้ามองจากหลักการที่ว่าประมุขของรัฐไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ควรได้รับ
การปกป้อง ด้วยการไม่ให้พระองค์สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
ที่มีผลกระทบต่อสาธารณะ ซึ่งอาจนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์และ
การไม่เห็นด้วยได้ ก็ถือว่าไม่ตรงกับหลักการนั้น

คุณทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องการจัดการสำนักงานทรัพย์สิน
ส่วนพระมหากษัตริย์และราชสำนัก โดยเฉพาะการแยกทรัพย์สิน
ส่วนพระองค์ออกจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ประเด็นนี้
สำคัญอย่างไรกับการปกครองแบบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ

ประเด็นสำคัญคือ เราจะมองกิจการในราชสำนัก ทั้งตัวองค์กร
การบริหารจัดการ การแต่งตั้งบุคคลในราชสำนัก และทรัพย์สินส่วน

พระมหากษัตริย์ ในฐานะที่เป็นกิจการในพระองค์หรือในฐานะที่เป็นกิจการสาธารณะ แน่แน่นอนว่าทางฝ่ายราชสำนักก็พยายามจะบอกว่าเป็นกิจการในพระองค์ สิ่งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ 2475 เป็นความผิดที่ไปเอาของพระองค์ไป เป็นต้น

ถ้าเราไปดูงานศึกษาที่มาจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จะพบว่ามันเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 5 ที่มีการก่อตั้งกรมพระคลังข้างที่ในฐานะองค์กรอย่างเป็นทางการ เป็นองค์กรมีบทบาทในการลงทุนในกิจการของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา นักวิชาการเรียกทรัพย์สินที่เกิดขึ้นมาจากบทบาทของพระคลังข้างที่ว่า ‘ทรัพย์สินอำนาจรัฐ’ งานวิจัยของอาจารย์ชลลดา วัฒนศิริ ให้ข้อมูลว่า พระคลังข้างที่ที่มีการลงทุนสำคัญๆ ในที่ดินจำพวกตึกแถว และใช้กลไกอำนาจรัฐในการได้มาซึ่งที่ดินเหล่านี้อย่างไรบ้าง เช่น การโอนมาให้พระคลังข้างที่เลย การรู้ล่วงหน้าว่าจะมีการตัดถนนผ่านไปในพื้นที่หนึ่ง ก็เลยไปกว้านซื้อที่ดินเพื่อมาสร้างเป็นตึกแถวให้เช่าทำกำไร

นักวิชาการจะมองว่า ทรัพย์สินอำนาจรัฐในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็อยู่ในพระราชอำนาจ แต่พออำนาจรัฐเปลี่ยน ก็มีความชอบธรรมที่ผู้จัดการทรัพย์สินตรงนี้จะเปลี่ยนด้วย พระมหากษัตริย์ในระบบรัฐธรรมนูญไม่ได้ครองอำนาจรัฐในการเป็นคนบริหารจัดการอำนาจเปลี่ยนไปอยู่ที่รัฐบาลซึ่งความชอบธรรมมาจากประชาชน โดยองค์กรที่มาจากตัวแทนประชาชน

คุณมองความพยายามจัดระเบียบกิจการราชสำนักของรัชกาลที่ 10 อย่างไร

โดยส่วนตัว ผมไม่มีประเด็นเรื่องเนื้อหาเท่าเรื่องกระบวนการ กล่าวคือเนื้อหาอาจเป็นปัญหาก็ได้ แต่ถ้ากระบวนการถูกต้อง เราจะสามารถแก้เนื้อหาที่หลังได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการที่มีปัญหา ยิ่งก่อให้เกิดตัวเนื้อหาที่คนจำนวนมากมองว่ามีปัญหาและยิ่งทำให้เกิดความไม่พอใจมากขึ้น

กระบวนการที่ผมคิดว่ามีปัญหาคือ ความเปลี่ยนแปลงของกิจการราชสำนักช่วงรัชสมัยปัจจุบันที่เกิดหลังการรัฐประหารปี 2557 ที่เกิดโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จากสภาที่มาจากการแต่งตั้ง การจัดระเบียบ เช่นนี้ทำให้นึกถึง พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2491 เพราะเกิดขึ้นหลังจากการรัฐประหารปี 2490 และเกิดโดยวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้ง ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งเหมือนกัน จึงเป็นปัญหาเยอะทั้งตัวกระบวนการและเนื้อหา คือพระมหากษัตริย์กลับมามีพระราชอำนาจในการจัดการทรัพย์สินและการจัดการราชสำนัก เป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับทรัพย์สินจำนวนมาก หากปล่อยให้การจัดการคลุมเครือต่อไปแบบในสมัยรัชกาลที่ 9 คนอาจจะไม่รู้สึกรู้สีกมากอย่างที่นึกก็ได้

แต่บางคนก็อาจจะแย้งว่า การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกิจการภายในราชสำนัก เช่น กองบัญชาการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ก็เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ที่มาจากการเลือกตั้ง

การเรียกร้องตัวกระบวนการก็ต้องมีเงื่อนไขอื่นด้วย กล่าวคือ ควรจะเปิดให้เป็นประเด็นสาธารณะก่อนที่จะเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ควรมีกระบวนการที่สาธารณะสามารถอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปได้แบบต่างๆ โดยที่คนพูดปลอดภัย ไม่มีความเสี่ยงที่จะถูกลงโทษว่าพูดแล้วจะผิดมาตรา 112, 113 หรือ 116 ฉะนั้น กระบวนการที่ผมพูดถึงจึงไม่ได้จำกัดแค่เฉพาะในสภาที่มาจากการเลือกตั้งเท่านั้น แต่รวมไปถึงเสรีภาพของสังคมที่จะอภิปรายต่อประเด็นนั้นๆ ได้อย่างเต็มที่

“

ความเปลี่ยนแปลง
ที่ไม่มองเลือดและยังยืน
จะต้องผ่านการเจรจาต่อรอง
และทำให้เกิดการยอมรับ
ของแต่ละฝ่ายได้จริง

”

ในวิกิยานิพนธ์ของคุณ เนื้อหาส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) จบลงไปพร้อมกับคณะราษฎร ซึ่งเป็นผลมาจากการเมืองภายใน เราจะถอดบทเรียนนี้มาใช้กับการเมืองคณะปัจจุบันได้อย่างไร

ความแตกต่างที่สำคัญของการเมืองในสมัยคณะราษฎรกับสมัยปัจจุบันคือ การเมืองสมัยคณะราษฎรเป็นการเมืองของกลุ่มชนชั้นนำ ขณะที่ปัจจุบันเป็นการเมืองมวลชนหรือ mass politics ทั้งยังมีเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้วาระทางการเมืองของคณะราษฎรเป็นไปได้คือการมีกองทัพหนุนหลัง ผู้นำกองทัพก็อยู่ฝ่ายคณะราษฎร

ข้อหนึ่งที่น่าสนใจที่เรียนจากคณะราษฎรได้คือ สิ่งที่คณะราษฎรทำและประสบความสำเร็จในระยะเวลานั้น เช่น การตั้งพระราชอำนาจ ออกจากการจัดการทรัพย์สิน การจัดการกิจการของราชสำนัก คณะราษฎรประสบความสำเร็จจริงๆ หลังการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 ช่วงต้นปี 2478 หลังจากนั้นก็ไม่มีพระมหากษัตริย์ที่บรรลุนิติภาวะประทับอยู่ในไทยเป็นเวลาเกือบ 20 ปี ด้านหนึ่งมีข้อดีคือทำให้การผลักดันวาระต่างๆ เป็นไปโดยค่อนข้างราบรื่น รัฐบาลคุมเสียงครึ่งหนึ่งในสภาอยู่แล้ว แต่จุดอ่อนที่ส่งผลในระยะยาวคือทำให้การผลักดันประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักเป็นไปโดยไม่มีการต่อรองกับราชสำนักจนเป็นที่ยอมรับอย่างแท้จริง เหมือนรัฐบาลทำอยู่ฝ่ายเดียว พอฝ่ายราชสำนักสามารถกลับมามีบทบาททางการเมืองได้ วาระทางการเมืองแรกๆ ที่ถูกผลักดันให้แก้ไขคือ โละทิ้งสิ่งที่คณะราษฎรทำกับกิจการราชสำนัก เช่น เรื่องอำนาจในราชสำนัก การแต่งตั้งข้าราชการในพระองค์ และการจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่มองเลือดและยังยืนจะต้องผ่านการเจรจาต่อรองและทำให้เกิดการยอมรับของแต่ละฝ่ายได้จริง ไม่เช่นนั้นนอกจากจะเสี่ยงที่จะนำไปสู่การปะทะแล้ว การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นในระยะสั้นๆ เท่านั้น

เราจะเห็นว่าสภาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ยืนหยัดปฏิบัติตามแนวทางของรัฐธรรมนูญแม้จะมีประเด็นขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจ ในเมื่อการเมืองไทยยังดำเนินผ่านสภาและมีกฎหมายสูงสุดเป็นรัฐธรรมนูญ เหตุใดการถกเถียงประเด็นที่อาจเกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจ ดูจะเป็นเรื่องที่ทำได้ยากในปัจจุบัน

อาจารย์สมศักดิ์เสนอไว้ว่า กรณีสวรรคตส่งผลสำคัญต่อการพูดถึงสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย ทั้งในสาธารณะและในที่ที่เป็นทางการ เช่น ในสภาผู้แทนราษฎร ในรัฐธรรมนูญที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 2492 เรื่องผู้ใดจะฟ้องร้องดำเนินคดีพระมหากษัตริย์ไม่ได้ การปรากฏอยู่ในเอกสารที่เป็นทางการอย่างรัฐธรรมนูญ เป็นการกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองในเวลาต่อๆ มาว่าในสภาเราจะพูดถึงสถาบันกษัตริย์ไม่ได้

นอกจากนั้น การเมืองนอกสภาก็มีวัฒนธรรมในกลุ่มปัญญาชน นักวิชาการ เป็นวัฒนธรรมที่กินเวลานานหลายสิบปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภา 35 เป็นต้นมา คือวัฒนธรรมการไม่พูดถึงสถาบันฯ แบบวิเคราะห์วิจารณ์ อาจารย์สมศักดิ์ใช้คำว่า ‘คืนดีกับสถาบันกษัตริย์’ ไม่ใช่การคืนดีในความหมายของการรับใช้หรือเขียนชมเท่านั้น แต่ยังไม่มองว่าสถาบันฯ เป็นประเด็นสำหรับการวิเคราะห์สังคมด้วย

แต่ผมก็เห็นความเปลี่ยนแปลงในช่วงสองปีมานี้ คือมีการอภิปรายเรื่องบบสถาบันฯ ในสภาโดยพรรคก้าวไกล หรือการที่คุณธนชาติ จิ่งรุ่งเรืองกิจ ประธานคณะก้าวหน้า ตั้งคำถามในคณะกรรมการงบประมาณของหน่วยงานในพระองค์ ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่น่าสนใจและน่าติดตามว่าจะเปลี่ยนวัฒนธรรมการอภิปรายในสภา รวมถึงในที่สาธารณะได้หรือไม่

คุณมองปรากฏการณ์การประท้วงของคนรุ่นใหม่ก็นำไปสู่ข้อเสนอปฏิรูปสถาบันกษัตริย์อย่างไร เห็นอะไรที่น่าสนใจบ้าง ทั้งวิธีการประท้วง-การสื่อสารเรื่องสถาบันฯ ในที่สาธารณะ และปฏิกิริยาของคุณ

ผมมองว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ออกมาชุมนุมหลังแตกต่างจากปัญญาชนฝ่ายต่อต้านที่ออกมาก่อนหน้านี้ อาจารย์สมศักดิ์เคยวิจารณ์ว่าปัญญาชน

และภาคประชาสังคมไทยมีลักษณะของ ‘การคืนดีกับสถาบันกษัตริย์’ เป็นพวกต่อต้านการเลือกตั้ง นิยมชาวบ้าน ลงชนบท ซึ่งทำให้ ‘การเมืองภาคประชาชน’ ที่เคลื่อนไหวช่วงปี 2530-2540 กลายเป็นกลุ่มที่อยู่ในกระแสความคิดแบบเดิม และส่วนหนึ่งกลายเป็นกำลังสำคัญของการชุมนุมพันธมิตรและ กปปส. ในช่วงหลัง

นักกิจกรรมรุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นมาเคลื่อนไหวในช่วงปีที่ผ่านมามีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งคือ พวกเขาตัดขาดจากกลุ่มการเมืองภาคประชาชน แทบจะไม่รู้จักกับ NGOs เลย อาจจะมีแค่ดาวดินหรือทนายอานนท์ นำภา ที่มีความสัมพันธ์กับ NGOs มาก่อน และอาจจะมองว่าเป็นข้อยกเว้นก็ได้ และสองคนนี้ก็เหมือนอาวุโสในรุ่น เมื่อกลุ่มนักกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับกระแสความคิดแบบเดิม พอพวกเขาเจอประเด็นที่มองว่าใจกลางของปัญหาอยู่ที่สถาบันกษัตริย์ พวกเขาจึงสามารถพูดออกมาได้ โดยไม่ได้ติดกำแพงความคิดเหมือนปัญญาชนรุ่นเดิม

อีกประเด็นหนึ่งคือ ปัญญาชนนักกิจกรรมกลุ่มนี้ไม่ได้เป็นคนที่สนใจการเมืองมาตั้งแต่ต้น เขามีกิจกรรมหรือความถนัดส่วนตัว อาจจะตามสาขาวิชาที่เรียนมา หลายๆ คนเนิร์ดในสิ่งที่ตัวเองสนใจ เมื่อพวกเขาหันมาสนใจการเมืองและเคลื่อนไหวทางการเมือง จึงปรากฏภาพที่ค่อนข้างหลากหลายและน่าสนใจมาก เช่น ภาพที่คุณเต็ล (ณัฐนนท์ ดวงสูงเนิน) จากเพจ Spaceth.co ไปวางโป๊ขาวในการชุมนุมวันที่ 16 ตุลาคม แล้วโดนจับกุมตัว สะท้อนว่า กลุ่มคนรุ่นใหม่มองว่าหากการเมืองยังเป็นแบบเดิม ก็จะไม่เห็นอนาคตในสายงานที่เขาสนใจ เขาก็ต้องออกมา

ผมเข้าใจว่าลักษณะเหล่านี้ส่งผลต่อภาพที่คนข้างนอกมองเข้าไป ด้วย อย่างที่มักพูดกันว่าการเมืองเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเรา อยู่ในทุกๆ อนุของชีวิตเรา

มองอนาคตเรื่องการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ยังใงบ้าง เชื่อนไข กลไกใดที่จะทำให้มันประสบความสำเร็จ

ผมยังเชื่อว่าน่าจะยังพอมีความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลง โดยไม่ต้องนองเลือดนะ ถ้าพูดอย่างเป็นรูปธรรม ผมหวังว่าสถาบันรัฐสภาจะเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้การเปลี่ยนผ่านเกิดขึ้นโดยที่ไม่ทะเลาะกัน แบบหัวร้างข้างแตก รัฐสภาคือที่ที่ความขัดแย้งต่างๆ ไม่ว่าจะเรื่องความคิดทางการเมือง เรื่องการจัดการทรัพยากร รวมอยู่ในนั้น ก็ให้คนข้างในเถียงกันไป

สัมภาษณ์: ศุภาวรรณ คงสุวรรณ,

สมคิด พุทธศรี

และวงจนา วรลยางกูร

เรียบเรียง: พิมพ์ชนก พุกสุข

ภาพถ่าย: กอบบุญ บูรโซครวิวัฒน์

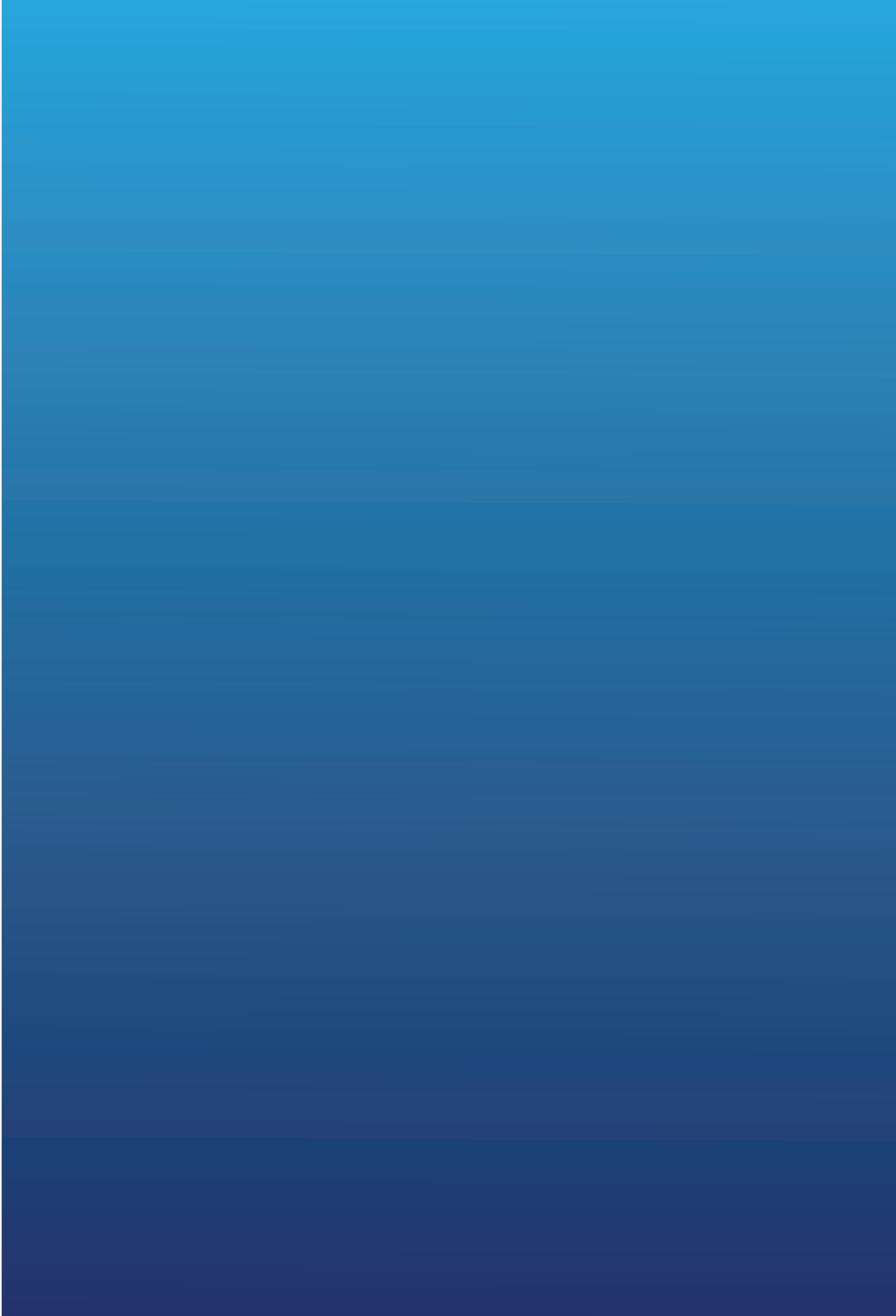
อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2564

ขุนศึก คักตินา ประชาธิปไตย:
มองอำนาจ
และข้อเสนอปฏิรูปกองทัพ

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี สื่อมวลชนอาวุโสที่คร่ำหวอดในวงการ มาอย่างยาวนาน ความรู้ของเขาเกี่ยวกับกองทัพ ความมั่นคงและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะภูมิภาคอาเซียน เป็นที่ยอมรับ ไม่ใช่แค่เฉพาะในวงการสื่อเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงวงวิชาการ และผู้กำหนดนโยบายด้วย

หลังจากออกจากอาชีพสื่อมวลชน สุภลักษณ์ผันตัวไปเป็นนักวิจัยอิสระ เพื่อทำงานต่อยอดความรู้เดิมที่มีให้ลึกขึ้น โดยได้เป็นนักวิจัยรับเชิญที่ Yusof Ishak Institute ประเทศสิงคโปร์ ซึ่งเป็นสถาบันวิจัยชั้นนำ เกี่ยวกับการเมืองและความมั่นคงในอาเซียน

ในฐานะนักวิจัย สุภลักษณ์ยังคงเกาะติดทำความเข้าใจในประเด็น ความมั่นคงและกองทัพ พร้อมเสนอแนวทางปฏิรูปกองทัพที่จะช่วยให้สังคมไทยเปลี่ยนผ่านทางการเมืองเพื่ออนาคตได้

คุณตีโจทย์การปฏิรูปกองทัพอย่างไร

ระบบรัฐไทยมีปัญหาตรงที่ว่ากองทัพไม่เคยถูกปฏิรูปเลยตั้งแต่ก่อตั้งมา โอกาสครั้งสำคัญที่น่าจะปฏิรูปได้คือหลังพฤษภา 35 แต่ก็ไม่มี การปฏิรูปเกิดขึ้น กองทัพแค่ล้มการกบฏไปชั่วคราว แล้วก็พินกลับ เข้ามาในสนามการเมืองใหม่ได้อีกครั้งในช่วงระยะเวลาแค่สิบกว่าปี

ถ้าพูดถึงการปฏิรูปกองทัพ อย่างแรกที่ผมคิดว่าเป็นแกนหลักของ การปฏิรูปคือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และกองทัพ เสียใหม่ ยิ่งในรัชกาลใหม่ก็ยิ่งเป็นโอกาสอันดีในการจัดการความสัมพันธ์ใหม่

ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพและสถาบันกษัตริย์ใหม่ ผมคิดว่ามีอยู่ห้าประเด็นย่อยที่จะต้องพิจารณา

อย่างแรก ในระดับรัฐธรรมนูญ จะต้องมี การตั้งคำถามต่อมาตรา 8 ในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2560 ที่บัญญัติไว้ว่า ‘พระมหากษัตริย์ทรงดำรง ตำแหน่งจอมทัพไทย’ ในความเห็นของผม ต้องตัดถ้อยคำตรงนี้ออก เพราะพระมหากษัตริย์ดำรงตำแหน่งประมุขแห่งรัฐแล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องระบุเพิ่มว่าดำรงตำแหน่งจอมทัพ พระมหากษัตริย์ในโลกยุคสมัยใหม่ ไม่มีความจำเป็นต้องบังคับบัญชากองทัพแล้ว

อย่างที่สอง ในระดับอุดมการณ์ ผมคิดว่าทัศนคติของกองทัพ ต่อสถาบันกษัตริย์ควรต้องเปลี่ยนแปลง โดยเปลี่ยนจาก Royal Army เป็น People’s Army เรื่องนี้คงต้องเริ่มต้นสอนกันใหม่ว่ากองทัพ มีอุดมการณ์หลักคือป้องกันประเทศและปกป้องประชาชนจากภัยคุกคาม ชนิดต่างๆ ไม่ใช่แค่ปกป้องราชบัลลังก์จากการคุกคามของพวกล้มเจ้า ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่ไม่มีอยู่จริง

อย่างที่สาม ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสายการบังคับบัญชา ระหว่างพระมหากษัตริย์และกองทัพให้ชัดเจนมากขึ้น กล่าวให้ชัดคือ ต้องมีการปรับลดขนาดหน่วยถวายความปลอดภัยซึ่งมีขนาดใหญ่โต ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ในฐานะประมุขของรัฐ ยังมีความจำเป็นต้องมีการถวายการรักษาความปลอดภัยที่รัดกุมในระดับหนึ่ง แต่ถึงกับระดับที่มี

หน่วยภายใต้การบังคับบัญชาการพร้อมรบที่มีลักษณะเป็น elite squad ก็อาจไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องเท่าไรนัก ประธานาธิบดีสหรัฐฯ ศัตรูอะนะครีบ และเขาก็มีอำนาจในการบังคับบัญชากองทัพด้วย แต่ไม่เห็นจำเป็นต้องมีกองกำลังส่วนตัวไว้รักษาความปลอดภัยเลย

อย่างที่สี่ ต้องมีการยกเลิกการระบุว่ารักษาพระองค์ (ร.อ.) ต่อท้ายชื่อหน่วยทหาร คือในสารบบของกองทัพไทย จะมีหน่วยทหารที่ระบุต่อท้ายชื่อว่าหน่วยรักษาพระองค์กับหน่วยที่ไม่ได้ระบุว่าเป็นหน่วยรักษาพระองค์ แต่ในบรรดาหน่วยที่ระบุว่าเป็นหน่วยรักษาพระองค์ต่อท้ายชื่อประมาณ 100 กว่าหน่วยก็ยังมีแบ่งชั้นข้างในอีก มีหน่วยมหาดเล็กรักษาพระองค์ที่นับได้ว่าเป็นวงใน (inner circle) อย่างกรมทหารราบที่ 1

“

ถ้าพูดถึงการปฏิรูปกองทัพ
อย่างแรกที่ผมคิด
ว่าเป็นแกนหลักของการปฏิรูป
คือการจัดความสัมพันธ์
ระหว่างสถาบันกษัตริย์
และกองทัพเสียใหม่

”

และกรมทหารราบที่ 11 ซึ่งย้ายไปอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกษัตริย์โดยตรงแล้ว แต่หน่วยอื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกษัตริย์โดยตรงก็ยังมี รอ. ต่อท้ายชื่อหน่วยและคิดว่าหน่วยของตนมีหน้าที่รักษาพระองค์ ไม่แน่ว่าจะรักษาพระองค์หรือจะรักษาประเทศชาติกันแน่ ถ้าเป็นไปได้ ควรยกเลิกการต่อท้ายชื่อหน่วยงานว่า รอ.

อย่างที่ห้า ซึ่งต่อเนื่องมาจากการยกเลิกการต่อท้ายชื่อหน่วยงานว่ารักษาพระองค์ หากยกเลิกตรงจุดนี้ได้ ก็จะทำให้กองทัพสามารถจัดงบประมาณในการเชิดชูและถวายความปลอดภัยสถาบันกษัตริย์ได้

จากที่เคยศึกษาเรื่องนี้ พบว่าที่จริงแล้วมีหลายหน่วยงานที่จัดงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อการถวายพระเกียรติสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่กองทัพเป็นหน่วยงานที่ทำมากที่สุด กองทัพไม่ได้แค่จัดงบประมาณเฉพาะในส่วนของการถวายความปลอดภัยเท่านั้น แต่มีการจัดงบประมาณสำหรับถวายพระเกียรติ เชิดชู ตอบโต้การหมิ่นสถาบันกษัตริย์ หรือใช้โฆษณาชวนเชื่อ เผยแพร่อุดมการณ์ประมาณเกือบพันล้านบาทต่อปี เฉพาะกองทัพก็จัดงบประมาณในส่วนนี้ประมาณ 600 กว่าล้านบาท ไม่เคยปรับลดตลอดทุกปี ทั้งๆ ที่ฝ่ายวังก็มีหน่วยถวายความปลอดภัยอยู่แล้ว ทำไมกองทัพต้องจัดงบประมาณส่วนนี้เพิ่มเข้ามาอีก ผมคิดว่าต้องมีการจัดงบประมาณใหม่

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับสถาบันกษัตริย์แล้ว ยังต้องปรับความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับสถาบันได้อีกบ้าง

ต้องมีการปรับความสัมพันธ์ของกองทัพกับฝ่ายการเมืองใหม่ หากจะปรับแก้แบบเฉพาะหน้า อย่างแรกคือต้องปรับให้อำนาจในการโยกย้ายหรือแต่งตั้งนายพลระดับสูงของกองทัพอยู่ภายใต้รัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้ง เพราะเมื่อก่อน อำนาจในการเลื่อนลดปลดย้ายภายในกองทัพถูกแทรกแซงจากอำนาจนอกกฎหมาย หากกล่าวอย่างตรงไปตรงมาคือ โผในการโยกย้ายทหารต้องผ่านมือองคมนตรีก่อน จะทูลเกล้าฯ

ที่ผ่านมา เมื่อมีรัฐมนตรีกลาโหมมาจากรัฐบาลพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้งอย่างเช่นสมัยคุณยิ่งลักษณ์หรือคุณสมัคร ก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะคนที่นั่งอยู่ในสภากลาโหมคือผู้นำเหล่าทัพทั้งหมด การให้คุณ ให้โทษ การวิ่งเต้นแทรกแซงทางการเมืองจึงอยู่นอกเหนืออำนาจรัฐบาล ที่มาจากการเลือกตั้ง ผมมองว่าอำนาจการโยกย้ายแต่งตั้งนายพลระดับสูง ควรอยู่ในระดับรัฐมนตรีกลาโหมโดยอย่างมากอาจผ่านการปรึกษาของ สภากลาโหม ผมยอมให้มีเงื่อนไขแบบนี้

เรื่องที่สองคืออำนาจในการประกาศกฏอัยการศึก ซึ่งสำคัญ มาก กฎหมายไทยที่ให้อำนาจทหารในการประกาศกฏอัยการศึกนั้น เป็นกฎหมายที่เก่ามาก ตำแหน่งระดับผู้บังคับกองพันก็มีอำนาจใน การประกาศกฏอัยการศึก ยึดอำนาจรัฐบาลได้แล้ว แต่เวลายกเลิก กฏอัยการศึกต้องมีการลงพระปรมาภิไธย ตรงจุดนี้ต้องเปลี่ยนแปลง เพื่ออย่างน้อยที่สุดทำให้อำนาจของกองทัพไม่เป็นที่หวาดกลัวสำหรับ รัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้ง แต่ตอนนี้เพียงแค่เป็นทหารระดับ นายพัน ก็สามารถใช้อำนาจในการประกาศกฏอัยการศึกข่มขู่รัฐบาลได้

เรื่องต่อมาคือ ต้องมีกฎหมายห้ามไม่ให้ผู้บัญชาการทหารดำรง ตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งในบริษัทธุรกิจ เพราะจะทำให้เกิด ผลประโยชน์ทับซ้อน

แล้วต้องปฏิรูปหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายในกองทัพอย่างไร เพื่อให้ตอบโจทย์การเมืองแบบประชาธิปไตย

ต้องมีการจัดการกิจและโครงสร้างของกองทัพใหม่ ซึ่งผมมองว่า เป็นเรื่องหลักมาก

หน้าที่หลักของกองทัพคือการป้องกันประเทศจากภัยคุกคาม ทุกชนิด อย่างไรก็ตาม กองทัพต้องนิยามภัยคุกคามใหม่ ซึ่งที่จริง มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาช่วงที่สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) เปลี่ยนแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงฉบับใหม่

ผมคิดว่าเวลานิยามภัยความมั่นคงไม่ว่าจะนิยามว่าเป็นความมั่นคงแบบลูกผสมหรืออะไรก็ตาม ต้องมีการแบ่งย่อยประเภทความมั่นคงเพื่อให้เกิดความชัดเจนสักหน่อย หากเป็นภัยความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิมอย่างการทำสงครามระหว่างรัฐ ก็ยกให้เป็นหน้าที่ของกองทัพได้ ส่วนภัยความมั่นคงรูปแบบใหม่อาจแบ่งให้กองทัพมีบทบาทเฉพาะแค่ในส่วนที่ต้องอาศัยการสู้รบที่เป็นความชำนาญเฉพาะทางของกองทัพ เช่นในการปราบปรามก่อการร้าย แต่อย่างไรก็ตาม ในการจัดการภัยก่อการร้ายก็มีหลากหลายมิติ ไม่ได้อาศัยแค่การใช้กำลังอย่างเดียว เราไม่สามารถมอบหมายให้กองทัพรับผิดชอบเรื่องนี้ได้ทั้งหมดแต่เพียงหน่วยงานเดียว พูดตามตรง ทหารมีทักษะในการจัดการความรุนแรงแต่อาจจะไม่สามารถดูแลเรื่องความมั่นคงได้ทั้งหมด

ส่วนภัยความมั่นคงรูปแบบใหม่อื่นๆ ที่ไม่ต้องอาศัยกำลังทางการทหาร (non-combat) ต้องให้ฝ่ายพลเรือนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางรับผิดชอบ ทั้งหมดนี้ต้องนำไปจัดแจงภารกิจของกองทัพใหม่ และในขณะเดียวกันต้องมีการจัดทำแผนความมั่นคงใหม่

กิจการความมั่นคงก็ต้องมีการจัดหน้าที่ความรับผิดชอบใหม่ ต้องไม่ใช่กองทัพแล้วที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ต้องยุบ กอ.รมน. แล้วเปลี่ยนให้หน่วยงานอื่นรับผิดชอบงานความมั่นคงภายในแทน อาจมีการตั้งกระทรวงความมั่นคงแห่งมาตุภูมิ (homeland security) หรือยกให้กระทรวงมหาดไทยหรือตำรวจดูแล ในขณะเดียวกันก็ต้องยุบหน่วยงานที่รับผิดชอบกิจการพลเรือนของกองทัพ ไม่มีความจำเป็นที่กองทัพต้องทำงานกิจการพลเรือน

อีกสิ่งหนึ่งที่ต้องยุบคือหน่วยธุรกิจทหาร ไม่มีความจำเป็นใดๆ เช่นกัน

ส่วนศาลทหารต้องใช้อำนาจในขอบเขตของกองทัพเท่านั้น ห้ามมีการนำพลเรือนขึ้นศาลทหารเด็ดขาดไม่ว่าจะกรณีใด

เรื่องต่อมา ต้องมีการจัดระบบสวัสดิการกำลังพลเสียใหม่ ยกเลิก การเกณฑ์ทหาร การรับสมัครกำลังพลของกองทัพในโลกสมัยใหม่ ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะทาง อย่างสงครามในยุคใหม่ ต่อให้เป็น หน้าที่รักษาความมั่นคงแบบดั้งเดิมก็ตาม แต่การไปรบก็ต้องการความรู้ ความเข้าใจมากกว่าพลทหารเกณฑ์ที่ผ่านการฝึก ซึ่งคนเหล่านี้ไม่ได้ สมัครใจเข้ามาเป็นทหาร เพราะฉะนั้น ควรยกเลิกการเกณฑ์ทหารและ เปลี่ยนไปใช้วิธีสมัครใจ ใครสนใจอยากเป็นทหาร มีความรู้ความเข้าใจเรื่อง ความมั่นคง การรบ และมีจิตใจอยากจะทำ ควรมีการรับสมัครเข้ามา อย่างในปัจจุบัน กองทัพก็มีการสอบคัดเลือกนักเรียนทหารมากมาย หลายระดับทั้งประทวนและสัญญาบัตร คนสมัครเยอะแยะ ยังจะต้อง เกณฑ์คนไปเป็นพลทหารอีกทำไมกัน

ปัจจุบันกองทัพไทยมีกำลังพลที่ประจำการ (active) อยู่ประมาณ 360,000 นาย ทหารเกณฑ์ผลัดหนึ่งอยู่ที่ประมาณ 100,000 นายต่อปี กองทัพไม่จำเป็นต้องมีพลทหารเกณฑ์แล้ว ไม่ควรต้องให้ทหารเกณฑ์ ไปรับใช้ที่บ้านนายพลกันแล้ว เราพ้นยุคศกดินาที่ต้องการมีการเกณฑ์ คนไปรบหรือรับใช้เจ้านายมานานแล้ว แต่กองทัพก็ยังรักษาระบบนี้ เอาไว้จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งดูจะไม่ค่อยเข้ากับยุคสมัยเท่าไร

สุดท้าย หากปรับภารกิจกองทัพได้ ก็จะสามารถปรับลดขนาดของ กองทัพและโครงสร้างระบบอาวุธยุทโธปกรณ์ได้ ในความเห็นของผม รถถังที่ใช้กันอยู่ไม่ได้ตอบสนองภารกิจอะไรอีกต่อไปแล้ว เท่าที่เคยอ่าน ในสมรภูมิต่างๆ รถถังใช้แทนปืนใหญ่ได้ ที่สมรภูมิต้านภูมิขรอลที่เคย ปะทะกับกัมพูชา ผมเห็นทหารใช้รถถังอยู่เยอะ แต่ปืนรถถังยิงไม่ข้าม เขาพระวิหาร กรณีแบบนี้ต้องใช้อาวุธปล่อยนำวิถี (missile) ถึงจะยิงข้าม เพราะฉะนั้นการมีรถถังจำนวนมากไม่ตอบโจทย์ หรือแม้แต่รถหุ้มเกราะ ก็ตาม ที่ภาคใต้ผมเห็นเขาใช้รถกระบะเยอะแยะ แล้วทำไมเราต้องใช้ รถหุ้มเกราะราคาแพง อาจจะซื้อรถกระบะแล้วเอาเหล็กหนาๆ มาทำ เกราะกันกระสุนแทน จะซื้อของแพงทำไมในเมื่อสามารถดัดแปลงได้

เพราะฉะนั้น ต้องมีการปรับปรุงโครงสร้างสารบบอาวุธยุทธโศปกรณ์ใหม่ให้สอดคล้องกับภัยคุกคาม

อะไรคือเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ข้อเสนอการปฏิรูปกองทัพเกิดขึ้นได้จริง

เงื่อนไขอยู่ที่การเมืองเป็นหลัก ถ้าฝ่ายการเมืองเข้มแข็งพอ การปฏิรูปกองทัพก็เป็นไปได้

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาในไทย ในสภาพการเมืองที่มีทหารครอบงำอยู่ ข้อเสนอการปฏิรูปกองทัพเป็นได้แค่การหาไอเดี่ยและเสนอต่อไปเรื่อยๆว่าจะปฏิรูปกองทัพอย่างไร

แต่จากประสบการณ์ในต่างประเทศ การปฏิรูปกองทัพเกิดขึ้นได้จากสามส่วน

อย่างหนึ่งคือกองทัพปฏิรูปจากภายในเอง แต่การปฏิรูปจากภายในจะเกิดขึ้นเมื่อกองทัพแพ้วราบคาบเพราะขาดความชอบธรรมในผลงาน (performance legitimacy) กล่าวคือ ระบอบที่มีทหารหนุนหลังอยู่ล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เช่น บริหารเศรษฐกิจไม่ได้ เช่นในกรณีของอินโดนีเซียในปี 1997-1998

อย่างในปัจจุบัน ผมคิดว่ามีเงื่อนไขบางประการที่น่าสนใจมากคือ รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ซึ่งมีกองทัพและสถาบันกษัตริย์หนุนหลังกำลังจะล้มเหลว เพราะการบริหารจัดการโควิด-19 ไม่ดี นี่เป็นสิ่งที่สะท้อนว่าโอกาสในการปฏิรูปกองทัพกำลังจะเกิดขึ้น

ในความเห็นของผม การปฏิรูปกองทัพไม่มีทางเกิดขึ้นโดยคนในกองทัพ หากคนในกองทัพจะเดินหน้าปฏิรูปกองทัพเอง อย่างมากก็คือเปลี่ยนไปซื้ออาวุธที่ทันสมัยมากขึ้น แพงมากขึ้น โดยให้เหตุผลว่าเพื่อเพิ่มขีดความสามารถกองทัพในการปกป้องประเทศ ซึ่งไม่ตรงใจทฤษฎีปฏิรูปกองทัพที่คนไทยอยากให้เกิดขึ้น

“

ถ้าฝ่ายการเมืองเข้มแข็งพอ
การปฏิรูปกองทัพก็เป็นไปได้

”

ส่วนที่สองมาจากฝ่ายการเมือง นักการเมืองพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้งต้องเข้มแข็งมากกว่านี้และมีแนวคิดการปฏิรูปกองทัพ ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

นักการเมืองไทยส่วนใหญ่ประมาณ 70-80% เมื่อได้อำนาจ ก็พยายามที่จะตามใจกองทัพ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม แต่เพื่อความปลอดภัยของตนเอง สิ่งที่นักการเมืองส่วนใหญ่ทำคือไม่วิพากษ์วิจารณ์กองทัพ ไม่แตะปัญหาคอร์รัปชันในกองทัพ ทั้งๆ ที่จริงๆ มีเยอะมาก แต่กลับกัน รัฐบาลพลเรือนมักจะโดนกองทัพวิพากษ์วิจารณ์ตลอด ทั้งเรื่องบริหารงานหรือคอร์รัปชัน

เพราะฉะนั้น รัฐบาลพลเรือนก็จะตามใจกองทัพ กองทัพอยาก ชื้ออาวุธ ต่อให้ซื้อไม่ได้ รัฐบาลก็ยอมซื้อให้ เห็นได้ชัดเจนมากในสมัย รัฐบาลสมัคร รัฐบาลอภิสิทธิ์ รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ต่อให้เป็นรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง ได้รับความนิยมสูงมากและได้รับอำนาจและการสนับสนุน จากประชาชนที่แข็งแกร่งมาก แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรกองทัพได้นอกจาก ตามใจกองทัพ อย่างสมัยรัฐบาลอภิสิทธิ์ซื้อ GT200 กันเยอะแยะทั้งๆ ที่ใช้งานไม่ได้ ผมเห็นนาย ก อภิสิทธิ์ทำท่าจะตรวจสอบแต่ก็เหลว สมัยรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ไม่ว่าจะกองทัพต้องการปรับปรุงอะไร รัฐบาลก็ยอม ทั้งนั้น เพราะรัฐบาลไม่สามารถควบคุมกองทัพได้ กองทัพต่างหากที่ ครอบงำรัฐบาล รัฐบาลต้องยอมแสวงหาพันธมิตรให้รัฐบาลอยู่รอด

ความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับรัฐบาลพลเรือนเช่นนี้ต้องเปลี่ยน รัฐบาลพลเรือนต้องควบคุมกองทัพได้ เมื่อไหร่จะรบหรือไม่รบ จะถอน ทหารเมื่อไหร่ ต้องการกำลังไว้ที่ชายแดนมากน้อยแค่ไหน นักการเมือง ที่มาจากการเลือกตั้งควรมีแนวคิดในเรื่องเหล่านี้ชัดเจน ส่วนทหาร ก็ให้มีหน้าที่เฉพาะส่วนที่ทหารมีความรู้ทางเทคนิค แต่การตัดสินใจ ทางการเมืองต้องไม่ใช่หน้าที่ของทหาร

ถ้ารัฐบาลพลเรือนชัดเจน มีความเข้มแข็งในการกดดัน ก็น่าจะ มีเอกภาพในการตั้งคำถาม ตรวจสอบ ปรับลดหรือปรับโครงสร้าง งบประมาณที่ไม่จำเป็นของกองทัพได้มากขึ้น

ส่วนที่สาม ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการปฏิรูปกองทัพได้คือ ประชาชนคือเมื่อประชาชนสามารถพูดได้ว่าพอกันที่ระบอบทหาร พอกันที่กับพวกนายพลทั้งหลายที่ทำตัวเป็นเจ้าของประเทศ ผูกขาดความรักชาติ หวงอำนาจทางการเมือง แต่ไม่มีความสามารถจะบริหารประเทศเพื่อให้ประชาชนอยู่รอดปลอดภัยอยู่ดีมีสุขได้ ประชาชนทั้งหลายพึงรู้ว่าเรามีสิทธิอันชอบธรรมที่จะได้กองทัพที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันประเทศและปกป้องประชาชน ไม่ใช่กองทัพที่เอาแต่ข่มเหงรังแก ข่มขู่คุกคามประชาชนอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

สัมภาษณ์: ยิงชีพ อัชฌานนท์

และบรรณาธิการ: ตัญญาพัฒน์กุล

เรียบเรียง: บรรณาธิการ: ตัญญาพัฒน์กุล

ภาพถ่าย: ชิตี มีแต้ม

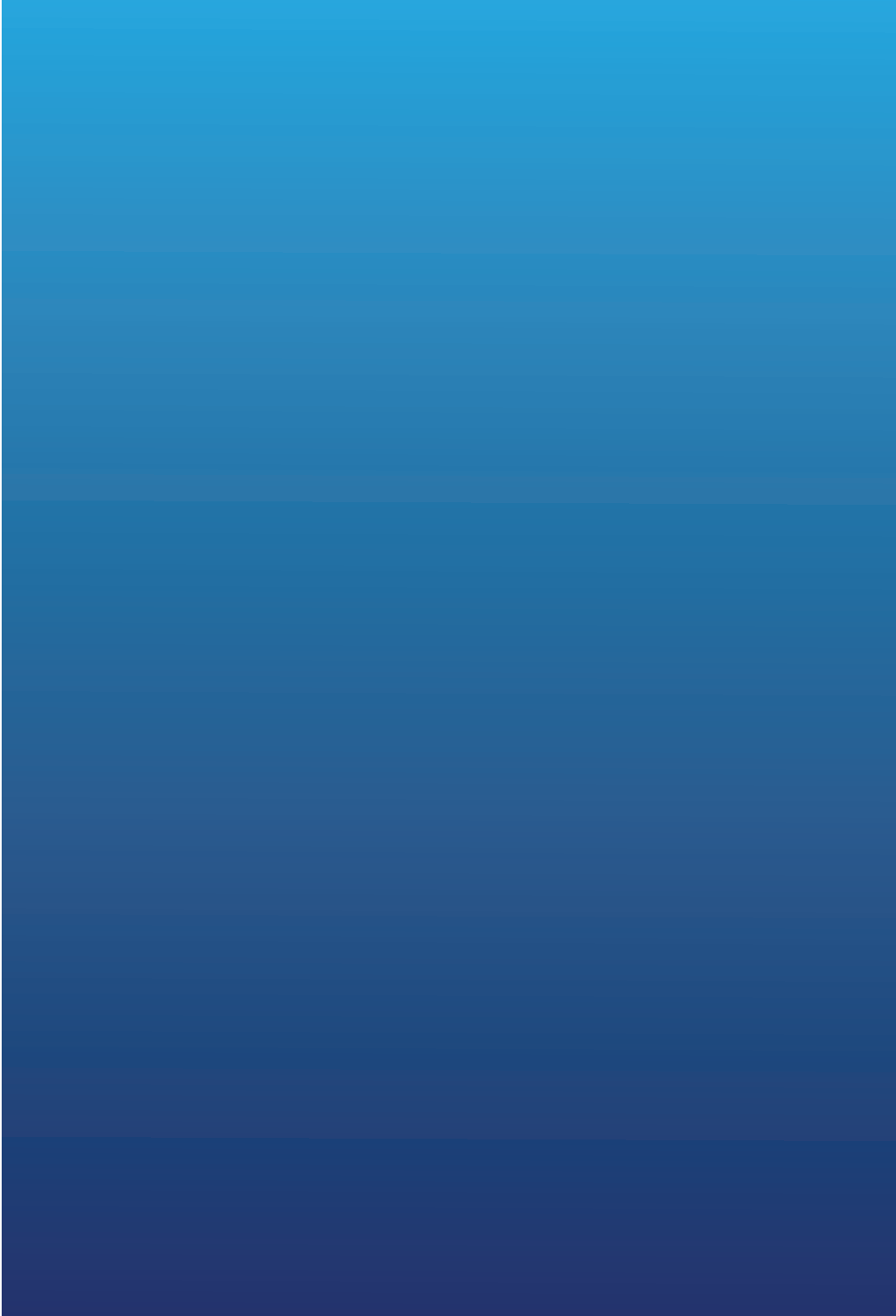
อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2564

เมื่อกองทัพ 'แทรกซึม' สังคม:
มองอำนาจกองทัพ
'นอกรัฐประหาร'

พวงทอง ภวัครพันธุ์

รศ.ดร.พวงทอง ภวัครพันธุ์ อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือบุคคลค้ำหน้าคันทาในแวดวงผู้สนใจการเมืองไทย และเป็นหนึ่งในนักวิชาการที่ศึกษากองทัพไทยมากที่สุดคนหนึ่ง ทั้งในมิติของการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในประเทศ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา พวงทองสนใจกิจการความมั่นคงภายในของกองทัพเป็นพิเศษและศึกษาลงลึกอย่างเข้มข้นจนตกผลึกกลายเป็นหนังสือเรื่อง *Infiltrating Society: The Thai Military's Internal Security Affairs* ซึ่งได้รับการเผยแพร่ตีพิมพ์ในปี 2564 นับเป็นงานวิชาการชิ้นแรกๆ ที่ศึกษากิจการความมั่นคงภายในของกองทัพไทยและภัยที่มีต่อการเมืองอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม

กองทัพไม่ได้เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองผ่านการรัฐประหารเท่านั้น หากแต่แทรกซึมสังคมผ่านกิจการนอกรัฐประหารอย่างลึกซึ้งคำถามใหญ่ที่พวงทองชวนคิดคือ สภาพการณ์เช่นนี้ดีกับสังคมการเมืองไทยจริงหรือ และเราควรจะต้องหลักจัดการเรื่องนี้กันอย่างไร

ทำไมการทำความเข้าใจกิจการภายในของกองทัพจึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเมืองไทย

การมองบทบาทกองทัพแต่ว่าอยู่ที่การรัฐประหารหรือการจัดตั้งรัฐบาลทหารเท่านั้นทำให้เรามองไม่เห็นอำนาจที่แท้จริงของกองทัพที่ฝังอยู่ในระบบการเมือง ระบบราชการ และกฎหมายต่างๆ มองไม่เห็นอิทธิพลทางสังคมและการเมืองในกิจการที่กองทัพดำเนินการเป็นกิจวัตร

พอไม่เห็นอำนาจกองทัพที่ฝังในระบบการเมือง บางครั้งรัฐบาลพลเรือนเองก็กลับขยายอำนาจและบทบาทการเมืองของกองทัพโดยไม่รู้ตัวด้วยซ้ำ เช่น ในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย หลังพฤษภา 35 ก็สนับสนุนให้กองทัพเข้าไปมีหน้าที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ ให้บริการสาธารณสุขมากขึ้น ให้ทำงานบรรเทาสาธารณภัย ให้ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติป่าและสิ่งแวดล้อม หรือในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ช่วงที่มีการปราบปรามยาเสพติด ก็มีคำสั่งให้กองทัพทำงานปราบปรามยาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ รวมทั้งปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย สุดท้ายกลไกเหล่านี้จะแปรมาเป็นกลไกทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่การเมืองไทยตกอยู่ในสภาวะวิกฤตหรือการเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายสนับสนุนประชาธิปไตยรัฐสภาและกองทัพกับชนชั้นนำเก่า

ในเมื่อ กอ.รมน. คือหน่วยงานหลักของกองทัพที่รับผิดชอบกิจการความมั่นคงภายใน เราควรมอง กอ.รมน. ในฐานะตัวละครหนึ่งในการเมืองไทยอย่างไร

เราต้องมอง กอ.รมน. ในฐานะเครื่องมือทางการเมืองของประเทศไทยที่มีทหารครอบงำอยู่ เอาไว้รับมือกับกลุ่มคนที่รัฐนิยามว่าเป็นศัตรูหรือเป็นภัยคุกคามความมั่นคงแห่งรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยคุกคามที่เกิดขึ้นภายในสังคมไทย รวมทั้งในฐานะเครื่องมือที่รัฐหวังใช้เพื่อที่จะแทรกซึมเข้าสู่สังคม

ประการสำคัญ เราต้องมองว่า กอ.รมน. เป็นหน่วยงานที่ถูกควบคุม โดยกองทัพปกตลอดมา กอ.รมน. จึงเป็นกลไกการเมืองที่อนุญาตให้ กองทัพมีอำนาจเหนือหน่วยงานพลเรือนทั้งหมดครบเท่าที่พวกเขาอ้าง ว่าเป็นเรื่องความมั่นคงภายใน นี่คืออำนาจที่ กอ.รมน. มีตั้งแต่ก่อตั้ง กอ.รมน. ในปี 2508 หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ องค์กรนี้มีไว้เพื่อให้ ชนชั้นนำและกองทัพสามารถควบคุมทิศทางการเมืองและสังคม ซึ่งรวมถึง การควบคุมและปราบปรามประชาชนด้วย

ดิฉันอยากย้ำว่าไม่มีประเทศประชาธิปไตยที่ไหนในโลกนี้ที่ ตราบกฏหมายให้กองทัพมีอำนาจสั่งการข้ามกระทรวงและมีอำนาจเหนือ หน่วยงานพลเรือนเช่นนี้ และนี่เป็นสิ่งที่ภาคประชาสังคมของไทย มองไม่เห็นหรือมองข้ามมานานอย่างไม่น่าเชื่อ

“

ไม่มีประเทศประชาธิปไตย
ที่ไหนในโลกนี้
ที่ตรากฎหมายให้กองทัพ
มีอำนาจสั่งการข้ามกระทรวง
และมีอำนาจ
เหนือหน่วยงานพลเรือนเช่นนี้
และนี่เป็นสิ่งที่
ภาคประชาสังคมของไทย
มองไม่เห็นหรือมองข้าม
มานานอย่างไม่น่าเชื่อ

”

กลไกอะไรบ้างที่สร้างความชอบธรรมและเอื้อให้กองทัพและ กอ.รมน. ขยับขยายบทบาททางการเมืองผ่านกิจการความมั่นคง ภายในจนแทรกซึมและควบคุมสังคมได้

มีกฎหมายหลายฉบับที่ระบุไว้ว่าทหารต้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเมื่อดูทั้งหมดจะเห็นความพยายามของชนชั้นนำในการร่วมมือกับกองทัพและสร้างพื้นที่ทางการเมืองและสังคมให้กองทัพมาตลอด อย่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2517 ซึ่งเกิดจากสภานามม้าในช่วงรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีพระราชทาน ระบุให้มีการขยายบทบาทหน้าที่ทหารไปสู่การพัฒนา การปกป้องสถาบันกษัตริย์ การปราบจลาจล และการดูแลรักษาความมั่นคงภายใน ในขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับปี 2475 ไม่ได้ระบุอำนาจของกองทัพไว้กว้างเท่านี้

รัฐธรรมนูญฉบับนี้เขียนขึ้นมาในยุคที่รัฐไทยกำลังเผชิญภัยคอมมิวนิสต์และชนชั้นนำกำลังวิตกว่าไทยจะกลายเป็นโดมิโนตัวต่อไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงหาหนทางในการขยายอำนาจกองทัพ แม้ว่าหลัง 14 ตุลา 2516 ไทยจะมีรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้ง แต่ก็ไม่ได้เขียนให้จำกัดบทบาทอำนาจของกองทัพในการรักษาความมั่นคงภายใน ภารกิจของกองทัพตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2517 ก็ถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น ต่อให้มีการเปลี่ยนรัฐบาลแต่อำนาจเรื่องความมั่นคงยังอยู่ในมือกองทัพทั้งหมด

นอกจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2517 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ปี 2520-2524 ซึ่งผลักดันในสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ระบุไว้ชัดเจนว่า ‘การพัฒนาประเทศจะต้องเป็นไปเพื่อความมั่นคง’ ซึ่งเมื่อรัฐบอกว่าเป็นเรื่องความมั่นคง ก็เท่ากับเปิดพื้นที่ให้กองทัพเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทหารก็ชอบอ้างกฎหมายเหล่านี้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการพัฒนาสารพัดของตนเองเสมอ

เมื่อสถานการณ์การเมืองเปลี่ยน คอมมิวนิสต์ไม่ใช่ภัยความมั่นคงของรัฐไทยอีกต่อไป การนิยามภัยความมั่นคงก็เปลี่ยน เราจะเห็นความพยายามของกองทัพในการหาทางขยายบทบาทไปสู่เรื่องอื่น ๆ

อีกมากมาย เช่น การกำหนดว่าความยากจนของประชาชนคือภัยความมั่นคงแห่งชาติ (และแปรรูปไปเป็นการส่งเสริมความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในภายหลัง) และแน่นอนว่าเมื่อความยากจนกลายเป็นปัญหาความมั่นคง กองทัพก็ย่อมต้องเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วย ทั้งๆ ที่ความยากจนเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจการทหารใดๆ ทั้งสิ้น แต่จะเห็นว่าการกระทำเรื่องเหล่านี้ไว้ในแผนภารกิจยุทธศาสตร์ของกองทัพ หรือในพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 เมื่อประมาณต้นทศวรรษ 2530 ก็ระบุไว้ชัดเจนว่า ไทยยังต้องเผชิญต่อภัยความยากจนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ซึ่งร้ายแรงกว่าภัยคอมมิวนิสต์ที่สิ้นสุดไปแล้วเสียอีก กองทัพจึงต้องเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนและแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศด้วย

ส่วนในเชิงกลไก พ.ร.บ. ความมั่นคงภายในฯ 2551 กำหนดอำนาจหน้าที่ของ กอ.รมน. ให้เป็นหน่วยงานที่เอื้อให้กองทัพสามารถเข้ามามีอำนาจเหนือหน่วยงานพลเรือน สิ่งการและประสานงานกระทรวงต่างๆ ได้ทั้งหมด แต่ที่จริงแล้วภาวะเช่นนี้ดำรงอยู่ตลอดช่วงตั้งแต่ก่อตั้ง กอ.รมน. ขึ้นมาตั้งแต่ปี 2508 ในสมัยรัฐบาลถนอม กิตติขจร และแม้ว่าตั้งแต่ยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ กอ.รมน. จะอยู่ภายใต้สำนักรัฐมนตรีก็ตาม

กองทัพและ กอ.รมน. กำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ในการลงใบแทรกซึมในสังคมไว้อย่างไร

ในแผนยุทธศาสตร์ของทุกเหล่าทัพ ทุกหน่วยงานของกองทัพ ตั้งแต่กองบัญชาการทหารสูงสุด สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม กอ.รมน. ไปจนถึงในงบประมาณของกระทรวงกลาโหมจะมีการระบุไว้ว่าอะไรคือภัยความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ บทบาทและภารกิจที่กองทัพและ กอ.รมน. รับผิดชอบ

หลักๆ ที่กองทัพและ กอ.รมน. ระบุไว้มีประมาณ 10 ข้อ อาจจะต่างกันบ้างในบางหน่วยงาน แต่จะไม่หนีไปจาก 10 ข้อนี้

ภัยความมั่นคงอย่างแรกที่กองทัพระบุไว้เลยคือ การละเมิดสถาบันกษัตริย์ ซึ่งหากไปดูในแผนยุทธศาสตร์ฉบับเก่าๆ จะพบว่าการละเมิดสถาบันฯ ไม่ได้ถูกระบุไว้เป็นข้อแรก สอง คือความเห็นต่างและความขัดแย้งทางความคิดของคนในชาติ ซึ่งเป็นภัยความมั่นคงที่เพิ่งถูกบรรจุหลังการรัฐประหารปี 2549 ในที่นี้คือเรื่องการเมืองสี่เสื่อสาม สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สี่ แรงงานต่างด้าวและคนเข้าเมืองผิดกฎหมาย ห้า การก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติ หก การค้ามนุษย์ เจ็ด ปัญหายาเสพติด แปด ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เก้า อาชญากรรมคอมพิวเตอร์ และสิบ การแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่รุนแรงมากขึ้นและจะกระทบต่อความมั่นคงภายในอย่างเช่นโลกาภิวัตน์

จะเห็นว่านิยามขอบเขตภัยความมั่นคงแห่งชาติของกองทัพกว้างครอบคลุมวาลมาก แต่มีอยู่เรื่องเดียวที่เกี่ยวกับความมั่นคงแบบทหารหรือแบบดั้งเดิม คือการก่อการร้ายข้ามชาติ นอกจากนั้นเป็นปัญหาภายในประเทศ ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ปัญหาทางสังคม อย่างภัยยาเสพติด ปัญหาทางการเมืองอย่างความแตกต่างทางความคิดทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งหลายข้อเกี่ยวพันกับความมั่นคงรูปแบบใหม่ (non-traditional security)

ที่จริงความตั้งใจในการแยกความมั่นคงรูปแบบใหม่ออกจากความมั่นคงแบบทหารในยุคหลังสงครามเย็นก็เพื่อให้ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ทหารมีอิทธิพลทางการเมืองมาก ลดความสำคัญและบทบาทของกองทัพลง ตัดลดงบประมาณทางทหารเพื่อนำไปปรับมือกับความมั่นคงรูปแบบใหม่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชนมากกว่า อย่างในประเทศพัฒนาแล้ว ปัญหาความมั่นคงเหล่านี้จะอยู่ในภารกิจของหน่วยงานพลเรือนที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อรับมือกับปัญหาที่ซับซ้อน ละเอียดอ่อน ต้องใช้องค์ความรู้เฉพาะทางในการแก้ปัญหา

แต่ในกรณีไทยจะเห็นว่ากลับกันเลย เมื่อไทยขยายขอบเขตปัญหาความมั่นคงไปสู่ความมั่นคงรูปแบบใหม่ กองทัพกลับเข้ามาแสดงบทบาทผนวกรวมปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่เข้าในอำนาจหน้าที่ของกองทัพด้วย ซึ่งไม่ได้หมายความว่าหน่วยงานพลเรือนไม่มีอำนาจหน้าที่เลย อย่างปัญหายาเสพติด ป.ป.ส. ก็เข้ามารับผิดชอบด้วย หรือปัญหาน้ำท่วม กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยก็ไม่ได้ถูกกันออกไป แต่ปัญหาคือ การที่สังคมไทยเป็นสังคมที่ทหารมีบทบาทสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่หลังรัฐประหาร 2549 ทหารกลายเป็นผู้นำในการจัดการหรือแก้ปัญหา กิจกรรมพลเรือน ไม่ใช่ผู้ตาม ทั้งๆ ที่ทหารไม่ได้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ อย่างเวลาเกิดน้ำท่วม สิ่งที่กองทัพทำคือบรรเทาภัยเป็นจุดๆ ไป เช่น นำรถแบ็กโฮมาขุดระบายน้ำ หรือใช้กำลังพลช่วยคนออกจากพื้นที่ที่น้ำท่วม ทั้งๆ ที่ การจัดการปัญหาน้ำท่วมที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยองค์ความรู้เรื่อง ทิศทางน้ำ และลักษณะทางธรรมชาติในพื้นที่ หรือแม้กระทั่งการจัดการ การก่อการร้ายข้ามชาติก็ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญด้านการข่าวหรือ ข่าวกรองประกอบกับหน่วยทหารแบบ elite troops ไม่ใช่การใช้กองกำลังปราบปรามอย่างเดียว

กองทัพและ กอ.รมน. แทรกซึมตัวเองลงไปในสังคมอย่างไรบ้าง

กลไกแทรกซึมสังคมของ กอ.รมน. จะถูกใช้ควบคู่และทับซ้อนกับกลไกอื่นๆ ของหน่วยงานรัฐด้วย เช่น สภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักข่าวกรองแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย หน่วยงานการพัฒนาที่อยู่ในกระทรวงมหาดไทยอย่างกรมการพัฒนาชุมชน กรมการปกครอง ส่วนท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งกระทรวงศึกษาธิการ

กลไกเหล่านี้ทำหน้าที่หลายอย่างและทำหน้าที่ร่วมกันไปเพื่อแทรกซึมลงไปให้ถึงระดับมวลชนรากหญ้า ทั้งกลไกการปกครอง การพัฒนา กลไกการปราบปราม กลไกจิตวิทยาการเมือง กลไกปลูกฝังอุดมการณ์หลักของชาติ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อการแย่งชิงฐานมวลชน

ทั้งในเชิงอุดมการณ์และเชิงการจัดตั้ง

ตัวอย่างภาพที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมของการขยายบทบาทและลงมาแทรกซึมในสังคมอย่างแรกเลยคือ การจัดการภัยคุกคามที่เกิดจากปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จะเห็นว่าหลังรัฐประหาร 2557 คสช. ให้ความสำคัญกับภารกิจทางคืนผืนป่ามาก เริ่มปฏิบัติการในระยะเวลาไม่เกินหนึ่งเดือนหลังรัฐประหาร สิ่งที่กองทัพทำคือ ใช้นโยบายแบบทหารอย่างการปราบปรามจัดการปัญหาป่าไม้และสิ่งแวดล้อมไล่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ทำลายพืชผลที่ชาวบ้านปลูกโดยไม่มีการขตเซยใดๆ รวมทั้งยังสอดแทรกโครงการจิตวิถียามวลชนเข้าไปด้วย และจะเห็นว่าไม่ได้มีแค่กองทัพหรือ กอ.รมน. เท่านั้นที่เข้าไปเกี่ยวข้องในภารกิจ แต่ยังมีกระทรวงมหาดไทย และมวลชนจัดตั้งของกองทัพอย่างอาสาสมัครดินแดนด้วย

อีกโครงการหนึ่งที่อยู่ภายใต้ภารกิจทางคืนผืนป่าคือ โครงการเยาวชนร่วมปกป้องผืนป่าและทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวอีกอย่างคือ กองทัพแปรรูปการจัดการภัยคุกคามความมั่นคงป่าไม้และธรรมชาติออกมาเป็นโครงการจัดอบรมเยาวชน จัดให้มีกิจกรรมปลูกป่าแทบจะทุกจังหวัด เพราะ กอ.รมน. มีสำนักงานในทุกจังหวัด หากลองไปดูในเว็บไซต์ของ กอ.รมน. หรือเสิร์ชในกูเกิลก็จะเจอข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเต็มไปหมด

แต่ในการอบรม นอกจากจะอบรมเรื่องการอนุรักษ์ผืนป่าแล้ว หัวข้อหลักในการอบรมคือการปลูกฝังอุดมการณ์หลักของรัฐ ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ เศรษฐกิจพอเพียง ค่านิยม 12 ประการ ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก คอร์รัปชันของนักการเมือง ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีการอบรมให้จับตาการเคลื่อนไหวหรือพฤติกรรมที่เป็นภัยคุกคามของประชาชนด้วยตนเอง ทั้งที่โพสตีในโซเชียลมีเดียและที่ทำในโลกจริง

การอบรมแบบนี้ไม่ได้แทรกอยู่แค่ในโครงการอบรมปกป้องผืนป่าอย่างเดียว แต่ยังอยู่ในโครงการอบรมอีกนับร้อยนับพัน ไม่ว่าจะเปลี่ยนหัวข้ออบรมไปเป็นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ภัยยาเสพติด หรือการปกป้องสถาบันกษัตริย์ แกนหลักการอบรมจะวนอยู่ในเรื่องเหล่านี้ นอกจากนี้โครงการอบรมมีทั้งที่จัดโดย กอ.รมน. และกระทรวงมหาดไทย ร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ ผู้บริหารมหาวิทยาลัย แทรกซึมลงไปในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย หรือแม้กระทั่งอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ที่ดูไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองก็ถูก กอ.รมน. เรียกมาอบรมเช่นกัน เพราะ อสม. ทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงทุกครัวเรือน

ยิ่งไปกว่านั้น กองทัพยังมีการจัดตั้งมวลชนเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมือง อย่างในช่วงสงครามเย็น จะเห็นว่ากองทัพลงไปจัดตั้งกองอาสารักษาดินแดน (ช่วงทศวรรษ 2500) ไทยอาสาป้องกันชาติ (2521) กองหนุนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ (2523) ลูกเสือชาวบ้าน หรือหมู่บ้านอาสาและพัฒนาตนเอง ซึ่งมวลชนเหล่านี้ก็ยังมีอยู่ในปัจจุบัน อีกระลอกหนึ่งหลังการรัฐประหาร 2549 การระดมและจัดตั้งมวลชนขยายตัวลงไปสู่นักเรียน นิสิตนักศึกษา และนักธุรกิจในจังหวัดต่างๆ และล่าสุดเมื่อเดือนตุลาคม 2563 หลังเกิดกระแสการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล และเรียกร้องการปฏิรูปสถาบัน กอ.รมน. ก็ลงไปจัดตั้งและระดมมวลชนเสื้อเหลืองให้ออกมาเดินขบวนปกป้องสถาบันในหลายจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งก็คือการส่งสัญญาณต่อต้านขบวนการของคนรุ่นใหม่ที่กำลังวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์มากขึ้นนั่นเอง

การที่กองทัพและ กอ.รมน. ลงไปแทรกซึมสังคมส่งผลต่อประชาธิปไตยอย่างไร

หากไปดูเนื้อหาที่กองทัพและ กอ.รมน. อบรม นอกจากจะส่งเสริมอุดมการณ์หลักของชาติและความสำคัญของสถาบันกษัตริย์เพื่อให้

ประชาชนเสื่อมใสและศรัทธาอุดมการณ์ชาตินิยม-กษัตริย์นิยมแล้ว
ยังอบรมเนื้อหาที่ทำให้คนไม่เชื่อหรือต่อต้านระบอบประชาธิปไตยด้วย
เช่น ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยและการเมืองรัฐสภาแบบตะวันตก
วิพากษ์วิจารณ์ความไร้ระเบียบของสังคมเสรีประชาธิปไตย ความน่าเฟะ
ของการพัฒนาโดยนักการเมืองตามแนวทางทุนนิยม แต่เราควรอยู่กับ
เศรษฐกิจแบบพอเพียง หรือวิพากษ์นักการเมืองว่าคอร์รัปชัน โกงกิน
บ้านเมือง แต่ละเลยไม่พูดถึงการคอร์รัปชันในระบบราชการและกองทัพ

นอกจากนี้ มีหลายเหตุการณ์ที่ชี้ชัดว่ารัฐจัดตั้งมวลชนขึ้นมาเพื่อ
ชนประชาชนอีกฝ่ายและสนับสนุนแนวทางหรือนโยบายบางอย่างของรัฐ
อย่างที่เมื่อปีที่ผ่านมาก็มีการจัดม็อบชนม็อบ เกณฑ์ข้าราชการ ทหาร
ตำรวจในต่างจังหวัดเข้ามาจัดตั้งเป็นม็อบเสื้อเหลืองชนม็อบคนรุ่นใหม่
บางกรณีก็ไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ อย่างพอประชาชน
ประท้วงโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินเทพา จังหวัดสงขลา ของรัฐบาล
ก็จะเห็นว่ามีมวลชนอีกกลุ่มประกาศสนับสนุนนโยบายนี้ขึ้นมา นอกจากนี้
ยังพบว่าในโครงการแบบนี้ กอ.รมน. มีส่วนเข้าไปจัดอบรม นำวิทยากร
ไปอบรมชาวบ้านว่าโครงการจะส่งผลดีต่อชุมชนอย่างไรบ้าง

ความเห็นต่างเป็นเรื่องปกติของสังคมประชาธิปไตย แต่ปัญหา
ของสภาวะเช่นนี้คือความเห็นต่างไม่ได้เกิดขึ้นเองในหมู่ประชาชน
สิ่งที่รัฐควรทำคือปล่อยให้มีการรับข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเสรีผ่าน
สื่อมวลชนหรือภาคประชาสังคม ปล่อยให้ประชาชนเป็นผู้ใช้เหตุผลและ
ความคิดไตร่ตรองเองว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่ออะไร ไม่ใช่ใช้กลไกรัฐเข้ามา
แทรกแซงความคิดของประชาชน จัดตั้งประชาชนอีกกลุ่มมาปะทะ
แล้วให้อภิสิทธิ์อะไรบางอย่างหรือผลตอบแทนแก่คนอีกกลุ่ม เห็นชัดเจนว่า
มันเป็นการเล่นเกมที่ไม่แฟร์

ทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้ขัดแย้งกับความเป็นสังคมเสรีประชาธิปไตย
สังคมเสรีประชาธิปไตยจะเกิดไม่ได้ภายใต้สภาวะที่สังคมถูกรัฐ
เข้าไปแทรกซึมและประชาชนจำนวนมากถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ

“

การปฏิรูปกองทัพ
ต้องเริ่มจากการกำหนด
อำนาจหน้าที่ของกองทัพใหม่ว่า
ภารกิจเกี่ยวกับความมั่นคง
มีที่ไหนบ้าง
ที่ควรหรือไม่ควรอยู่ในมือกองทัพ

”

ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มคนอีกรูปหนึ่งก็ออกมาต่อต้านก็ถูกข่มขู่คุกคาม นี่คือการทำลายภาคประชาสังคมและทำให้สังคมไม่สามารถเข้มแข็งขึ้นได้

หากจะพาการเมืองไทยเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ และยั่งยืน ต้องเริ่มปฏิรูปกองทัพจากตรงจุดไหน

ที่ผ่านมาเรามีข้อเสนอในการปฏิรูปกองทัพออกมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นข้อเสนอให้ยกเลิกการเกณฑ์ทหาร ลดตำแหน่งนายพล ลดงบประมาณกองทัพ หรือแม้กระทั่งยกเลิกสมาชิกวุฒิสภาที่สืบทอดอำนาจมาจากรัฐบาล คสช.

ส่วนตัวไม่คัดค้านการผลักดันข้อเสนอเป็นประเด็นๆ แบบนี้ เพราะที่สำคัญคือข้อเสนอทำให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาอำนาจกองทัพ อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอปฏิรูปกองทัพเหล่านี้อาจจะแก้ปัญหาได้เป็นจุดๆ เท่านั้น ไม่ได้ถนัดหรืออำนาจทางการเมืองของกองทัพในเชิงโครงสร้าง ซึ่งสาเหตุที่ข้อเสนอปฏิรูปกองทัพที่ผ่านมาเสนอเป็นจุดๆ เท่านั้น เพราะทั้งนักการเมือง พรรคการเมือง หรือภาคประชาชนเอง ก็ยังมองไม่เห็นกลไกทางการเมืองของกองทัพทั้งหมดที่ไม่ได้มีแค่การรัฐประหารอย่างเดียว มองไม่เห็นว่าการกิจหลักที่แท้จริงของกองทัพ คือกิจการความมั่นคงภายใน ซึ่งหากตัดอำนาจบทบาทของกองทัพที่เกี่ยวข้องกับกิจการความมั่นคงภายในออกไป เหตุผลในการดำรงอยู่ของกองทัพแทบจะไม่เหลือเลย กองทัพแทบจะไม่เหลืองานให้ทำด้วยซ้ำ

เพราะฉะนั้น การปฏิรูปกองทัพต้องเริ่มจากการกำหนดอำนาจหน้าที่ของกองทัพใหม่ว่าการกิจเกี่ยวกับความมั่นคงมิติไหนบ้างที่ควรหรือไม่ควรอยู่ในมือกองทัพ ดิจินเสนอว่าต้องนำทหารออกไปจากภารกิจความมั่นคงรูปแบบใหม่ทั้งหมด กองทัพเป็นได้แค่ผู้ช่วยที่จะถูกสั่งการจากหน่วยงานพลเรือนที่มีความเชี่ยวชาญในการรับมือต่อภัยความมั่นคงนั้นๆ ซึ่งหมายความว่าภัยคุกคามความมั่นคง 10 ประการที่กองทัพและ กอ.รมน. ระบุไว้แทบจะไม่มียะไรที่ควรเหลือเลยที่อยู่ในการกิจของกองทัพ กองทัพต้องเหลือเพียงแค่หน้าที่ในการปกป้องประเทศชาติเท่านั้น

หรือแม้กระทั่งปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ถึงเวลาแล้ว ที่ต้องนำทหารออกไป เพราะวิธีการแก้ไขปัญหาแบบทหารที่ใช้กำลังปราบปรามมาตั้งแต่ปี 2547 ยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง

และเมื่อขอบเขตอำนาจหน้าที่กองทัพปรากฏอยู่ในกฎหมายสารพัดชนิด ตั้งแต่รัฐธรรมนูญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ระบุถึงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนยุทธศาสตร์ของทุกเหล่าทัพ กระทรวงกลาโหม และ กอ.รมน. ก็ต้องไปจัดการกับกฎหมายเหล่านี้เพื่อทำลายความชอบธรรมทางกฎหมายเป็นเบื้องต้น

การเปลี่ยนขอบเขตบทบาทอำนาจหน้าที่ของกองทัพจะนำไปสู่ข้อเสนอที่สองคือ ตัดโครงการหน่วยงานกิจการพลเรือนในกองทัพและงบประมาณจำนวนมหาศาลที่เกี่ยวข้องกับกิจการความมั่นคงภายในของทั้ง กอ.รมน. กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ กองบัญชาการทหารสูงสุด หรือสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม และเมื่อตัดงบประมาณมหาศาลที่อยู่ในโครงการได้ ก็จะสามารถตัดตำแหน่งนายพลและกำลังพลในประเทศไทยที่ส่วนใหญ่รับผิดชอบงานความมั่นคงภายใน พอปัญหาความมั่นคงภายในในมือของกองทัพลดขนาดลง ก็จะยุบ กอ.รมน. ได้ และให้สภาความมั่นคงแห่งชาติรับผิดชอบกิจการความมั่นคงภายในแทน ก็จะตัดอำนาจการแทรกแซงทางการเมืองและสังคมของกองทัพออกไปได้

นอกจากนี้ โครงการอบรมเชิงอุดมการณ์โดยกองทัพต้องถูกยกเลิก และห้ามกระทำต่อไปโดยเด็ดขาด เพื่อหยุดกระบวนการบ่อนเซาะประชาธิปไตยลงด้วย

อะไรคือเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ข้อเสนอการปฏิรูปของกองทัพเกิดขึ้นได้จริง

ส่วนตัวมองว่ามีอยู่สองเงื่อนไข

อย่างแรกคือกองทัพสูญเสียความชอบธรรมทางการเมืองและเกิดขึ้นหมตติในสังคมว่าต้องกันกองทัพออกจากการเมือง ซึ่งสังคมก็ต้องเข้าใจ

ให้ตรงกันว่า ‘การเมือง’ ที่กองทัพไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวหมายรวมถึงอะไรบ้าง หรือภารกิจแบบไหนที่กองทัพห้ามแตะ

ส่วนตัวคิดว่าข้อนี้เป็นไปได้ไม่ยาก เพราะตอนนี้ข้อเรียกร้องปฏิรูปกองทัพเสียงดังมาก และที่สำคัญ กองทัพและรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา สูญเสียความชอบธรรมทางการเมืองมากแล้ว

แต่จะทำข้อแรกได้ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการเมืองในเชิงระบอบด้วย ต้องมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ปรับอำนาจของกองทัพก่อนแล้วค่อยลงมือปฏิรูป ไม่ใช่เปลี่ยนแค่ตัวผู้นำรัฐบาลที่เป็นทหาร ไม่ใช่ว่าไล่ประยุทธ์ออกจากเก้าอี้นายกฯ แล้วได้พลเอกประวิตร (วงษ์สุวรรณ) มาแทน ต้องให้พรรคการเมืองที่มาจากทางเลือกตั้งมีอำนาจ ยึดโยงกับประชาชนและสะท้อนอำนาจประชาชนอย่างชัดเจน มีความกล้าหาญที่จะปฏิรูปกองทัพ

แต่มันไม่ง่าย เราไม่รู้ว่าวันนั้นจะมาถึงเมื่อไหร่ เห็นได้อย่างชัดเจนว่าตอนนี้ฝ่ายชนชั้นนำและกองทัพไม่ยอมถอยเลยเพราะการต่อสู้ครั้งนี้เดิมพันสูง ถ้าแพ้ เขาต้องเสียเยอะหรืออาจจะไม่เหลืออะไรเลยก็ได้ เพราะฉะนั้นไม่รู้เลยว่าวิกฤตการเมืองไทยจะอยู่ไปอีกนานแค่ไหน แต่เชื่อว่าในระยะยาวฝ่ายประชาธิปไตยน่าจะมีอำนาจทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

ยิ่งชีพ อัชฌานนท์

และณรจญา ตัญญาพัฒน์กุล

เรียบเรียง: ณรจญา ตัญญาพัฒน์กุล

ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2564

III
ตั้งหลักใหม่
เศรษฐกิจไทย

ตั้งหลักใหม่
เศรษฐกิจไทย
ในวันที่โลกไม่ได้เป็นใจ
ให้กับเรา

เศรษฐพุฒิ สุทธิวาทนฤพุฒิ

ดร.เศรษฐพุฒิ สุทธิวานฤพุฒิ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
ลำดับที่ 24 นักเศรษฐศาสตร์แถวหน้าของไทยที่ได้รับการยอมรับทั้งใน
ภาครัฐและเอกชน และทั้งในไทยและในระดับสากล

เศรษฐพุฒิผ่านประสบการณ์ทำงานในหลากหลายแวดวง
ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาควิชาการ – ผู้อำนวยการร่วม สถาบันวิจัย
นโยบายการคลัง กระทรวงการคลัง ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ 2540,
นักเศรษฐศาสตร์อาวุโส ธนาคารโลก ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี., ผู้ช่วยผู้จัดการ
ใหญ่ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่และหัวหน้า
นักเศรษฐศาสตร์ ธนาคารไทยพาณิชย์ ในช่วงวิกฤตซับไพร์ม, ประธาน
กรรมการบริหาร สถาบันอนาคตไทยศึกษา, กรรมการในคณะกรรมการ
ธนาคารแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการนโยบายการเงิน (กนง.)
ของธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) และกรรมการบริษัทขนาดใหญ่
หลายแห่ง เช่น บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)
ธนาคารทหารไทย และบริษัท โอเอสสภากา จำกัด (มหาชน)

ด้วยประสบการณ์ ความรู้ และหน้าที่รับผิดชอบในปัจจุบัน จึงน่าสนใจ
อย่างยิ่งว่าเศรษฐพุฒิตีโจทย์เศรษฐกิจไทย เพื่อเตรียมตั้งหลักใหม่อย่างไร

คุณเคยทำงานทั้งในองค์กรระดับโลก ธนาคารพาณิชย์ชั้นนำ หน่วยงานรัฐ สถาบันวิจัย และล่าสุดเป็นผู้กำหนดนโยบายระดับเกือบ ของประเทศ มองเห็นนวัตกรรมเชิงนโยบายใหม่ๆ บ้างไหม

นโยบายที่ตอบโจทย์ทั้งระยะสั้นและยาวคือเรื่อง ‘ดิจิทัล’ อาจจะ
ไม่ตอบทุกโจทย์ แต่ตอบหลายโจทย์

ในเรื่องของความครอบคลุมทั่วถึงทางการเงิน มาตรการของรัฐที่นำ
QR code มาใช้ เช่นโครงการคนละครึ่ง ไม่เพียงแต่ช่วยให้คนเข้าถึง
และใช้ประโยชน์จากนโยบายได้มากขึ้น แต่ยังช่วยให้การเยียวยาตรงเป้า
มากขึ้น หรือธุรกรรมออนไลน์ก็ช่วยลดต้นทุนอย่างมหาศาล เป็นต้น

ในภาคการผลิต ดิจิทัลมีศักยภาพในการปลดล็อกจุดอ่อนของเรา
ที่มีมานานได้หลายเรื่อง เช่น ความไร้สามารถในการยกระดับห่วงโซ่
การผลิต (move up value chain) หรือการขาดแคลนแรงงาน เนื่องจาก
โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัย ในอนาคต AI และระบบอัตโนมัติ
(automation) น่าจะมีบทบาทในภาคการผลิตของไทยมากขึ้นเรื่อยๆ

ภาคบริการก็มีศักยภาพที่จะเปลี่ยนผ่านไปสู่อิจิทัล ยกตัวอย่าง
เรื่องธุรกิจอาหาร ทุกวันนี้สามารถติดตามได้เลยว่าวัตถุดิบมาจากที่ไหน
กระบวนการผลิตเป็นอย่างไร ซึ่งข้อมูลเหล่านี้นำไปใช้ยกระดับธุรกิจได้
เช่น รับมือกับเทรนด์ที่คนหันมาสนใจสุขภาพมากขึ้น รวมถึงกลุ่มผู้บริโภค
ที่สนใจเรื่องความเป็นธรรมชาติที่กำลังเติบโตมากขึ้น

โจทย์ในภาคท่องเที่ยวยิ่งชัด กว่าเราจะได้เห็นนักท่องเที่ยว
40 ล้านคนกลับมา ไม่รู้ว่าต้องใช้เวลานานเท่าไร ดังนั้นเราต้องเปลี่ยน
ไปดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการอยู่อาศัย ซึ่งได้แก่กลุ่มคนที่พร้อม
ทำงานที่ไหนก็ได้ (work from anywhere) แต่การจะดึงดูดคนกลุ่มนี้ได้
ก็จำเป็นต้องมีโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่ดี

อีกตัวอย่างในภาคบริการคือการแพทย์ทางไกล (telemedicine)
ซึ่งมีศักยภาพสูงมากในการกลายเป็นอุตสาหกรรมใหม่ของไทย โดยเฉพาะ
ในยุคหลังโรคระบาดที่คนจะหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพมากขึ้น
และหน่วยบริการสาธารณสุขถูกบังคับให้ต้องปรับตัวขนานใหญ่

ที่สำคัญ เทคโนโลยีจะช่วยให้ภาครัฐมีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใสมากยิ่งขึ้น ผมไม่ได้บอกว่ามีเทคโนโลยีแล้วจะแก้ไขทุกอย่างได้เลยทันที แต่จะดีขึ้น นโยบายที่ดำเนินการผ่านช่องทางดิจิทัล เช่น การจ่ายเงินไปที่คนโดยตรง ทำให้เราตรวจสอบได้ว่าเงินถูกจ่ายไปที่ใคร ไปถึงคนที่เราต้องการที่จะช่วยไหม เป็นต้น

โจทย์ใหญ่ของเศรษฐกิจไทยคือภาคอุตสาหกรรม ซึ่งกำลังสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก เราควรต้องตั้งหลักในเรื่องนี้อย่างไร

โจทย์นี้ยากมาก ภาคอุตสาหกรรมเคยเป็น engine of growth หรือพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย เป็นหัวใจของการยกระดับ

“

ผมไม่ชอบคำว่า
‘engine of growth’ เลยนะ
เพราะคำนี้มักจะทำให้เราคิดว่า
ต้องมีสักภาคเศรษฐกิจหนึ่ง
เป็นคำตอบ...แต่สิ่งที่ดีกว่า
คือการสร้างระบบนิเวศ
ที่เปิดโอกาสให้คนมากที่สุด

”

ผลิตภาพและค่าจ้างมาโดยตลอด แต่ตอนนี้สภาพน่าเป็นห่วงมาก พระเอกของอุตสาหกรรมมาจากสามเชกเตอร์ใหญ่คือ ชิ้นส่วนยานยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ และปิโตรเคมี หากมองไปที่อนาคต ทั้งสามเชกเตอร์ ได้รับผลกระทบจากกระแสสีเขียวทั้งหมดเลย จากรถยนต์ไฟฟ้า ขยะ อิเล็กทรอนิกส์ ส่วนปิโตรเคมียิ่งไม่ต้องพูดถึงเพราะขัดกับกระแสโดยตรง แล้วถ้าลงไปดูในรายละเอียดจะเห็นว่าอุตสาหกรรมไทยกำลังถูกท้าทาย เช่น ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ที่เราผลิตได้มากที่สุดคือฮาร์ดไดรฟ์ แต่โลกกำลังหันไปใช้คลาวด์กันหมด เป็นต้น ในภาพใหญ่ ภาคอุตสาหกรรมไทย กำลังเดินทวนกระแส ทำให้การปรับตัวค่อนข้างลำบาก

เพราะฉะนั้น โจทย์ของเราคือทำอย่างไรที่จะใช้กระแสใหม่นี้เป็นลมส่งท้าย (tailwind) แทนที่จะเป็นลมต้าน (headwind) ถ้าให้นึกเร็วๆ ทางออกคืออุตสาหกรรมไทยต้องเขียวกว่าเดิม เช่น ต้องขยับไปทำรถยนต์ไฟฟ้า หรือทำปิโตรเคมีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ในอนาคตประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมจะกลายเป็นมาตรฐานใหม่ของตลาดโลกเหมือนกับมาตรฐานแรงงานในวันนี้ ถ้าเราไม่ทำก็จะโดนกระแสต่อต้านอย่างหนักจนไม่สามารถส่งออกได้

อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นเรื่องใหญ่มากคือ การลงทุน ซึ่งเรื่องนี้ก็เกี่ยวข้องกับ ธปท. โดยอ้อมด้วย ตอนนี้เราเกินดุลบัญชีทุนค่อนข้างมาก ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยมากกว่าทุนไทยไปลงทุนในต่างประเทศ ซึ่งเป็นผลทำให้ค่าเงินบาทแข็งและ ธปท. ต้องเข้าไปแทรกแซงอยู่เรื่อยๆ แต่ต้นตอหนึ่งของปัญหานี้คือการที่เราลงทุนน้อยเกินไป

เศรษฐกิจไทยเป็นแบบนี้มา 20 ปีแล้ว ตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 พอจะมีวิธีกระตุ้นให้บริษัทไทยกล้าเสี่ยงลงทุนมากขึ้นบ้างไหม

เรื่องระดับความกล้าเสี่ยงคงยากที่จะไปปรับเปลี่ยนได้ทันที ถ้าไปถามบริษัทเอกชน คุณจะพบว่าเขาพร้อมลงทุน หากมองเห็นโอกาส แต่ที่เขาไม่ลงทุนก็เพราะเห็นว่าโอกาสในประเทศยังไม่ดีพอ ถ้าดูแนวโน้ม

ตอนนี้บริษัทไทยจำนวนหนึ่งที่กำลังแรงพอก็เริ่มที่จะขยับไปลงทุนต่างประเทศมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าโอกาสและผลตอบแทนในต่างประเทศสูงกว่าไทย

ถ้าอยากให้เขากลับเสียลงทุนมากกว่านี้ เราต้องการทั้งเรื่องเล่าว่าด้วยการเติบโตชุดใหม่และ engine of growth ตัวใหม่ เราขาดตรงนี้มานานมาก ย้อนไปช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 เรามีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเติบโตที่ชัดเจน นั่นคือ ‘การลงทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาผลิตเพื่อส่งออก’ แต่ปัจจุบันเรื่องเล่านี้กลายเป็นของเวียตนามไปแล้วที่ผ่านมภาคการท่องเที่ยวของไทยพอจะเป็น engine of growth ใหม่ได้ แต่ตอนนี้ก็ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ค่อนข้างสาหัส

อีกกระแสหนึ่งที่ต้องคิดคือการลงทุนโดยตรงของบริษัทไทยในต่างประเทศ หรือ TDI (Thai Direct Investment) นี่อาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุด เพราะอย่างไรเสียการลงทุนภายในประเทศก็สร้างงานได้มากกว่าและส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่า แต่ดีกว่าไม่ทำอะไรเลย คำถามคือเราอาจจะต้องเปลี่ยนมุมมองหรือไม่ จากการมุ่งเน้น GDP (Gross Domestic Product) หรือมูลค่าผลผลิตที่เกิดขึ้นภายในขอบเขตประเทศไทย มาเป็นการมุ่งเน้น GNP (Gross National Product) หรือมูลค่าผลผลิตที่เกิดขึ้นจากฝีมือของคนไทยไม่ว่าจะผลิตที่ประเทศไหนในโลก คือคนไทยโตแล้วก็ไปหากินที่อื่นแล้วส่งรายได้กลับมา ประเด็นนี้เป็นคำถามชวนคิดมากกว่าจะเป็นคำตอบ

คุณพอมองเห็นใหม่ว่าจะอะไรคือเรื่องเล่าชุดใหม่และ engine of growth ตัวใหม่

ผมตอบไม่ได้ และไม่คิดว่าจะมีข้าราชการหรือนักวิชาการคนไหนตอบได้ ตอนที่ภาคท่องเที่ยวของไทยเติบโต ก็ไม่ได้เกิดจากการออกแบบของใครเลยนะ จู่ๆ มันก็ค่อยๆ เกิดขึ้นมาเอง ตอนนั้นคงไม่มีใครคิดว่าคนจีนจะเข้ามาท่องเที่ยวในเมืองไทยมากมายขนาดนี้ แต่ประเด็นคือ

เมื่อเขามาแล้วเราพร้อม ประเทศไทยพร้อมเปิดประตูรับนักท่องเที่ยว มาโดยตลอด เรียกได้ว่าแทบไม่มีอุปสรรคเลย เราสามารถชี้กระแสได้

จริงๆ แล้ว ผมไม่ชอบคำว่า ‘engine of growth’ เลยนะ (หัวเราะ) เพราะคำนี้มักจะทำให้เราคิดว่าต้องมีสักภาคเศรษฐกิจหนึ่งเป็นคำตอบ แล้วก็พยายามมองหาว่าภาคไหนที่ใช่ แต่สิ่งที่ดีกว่าคือการสร้างระบบนิเวศที่เปิดโอกาสให้คนมากที่สุด แล้วใครจะแจ้งเกิดก็ให้เขาได้เกิด ใครจะล้มเหลวก็ไม่เป็นไร ขอให้มีโอกาสกลับมาทดลองใหม่ ยิ่งในโลกที่ทุกอย่างเปลี่ยนเร็ว ยิ่งไม่มีใครรู้อนาคตเลย ทุกวันนี้ขนาดคนทำงานในซิลิคอนแวลลีย์ที่มีศักยภาพในการสร้างนวัตกรรมและกำหนดเทรนด์ใหม่ๆ ก็ยังทำไม่ได้เลย เขายังต้องเลือกลงทุนกระจายเต็มไปหมด

ระบบนิเวศทางเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ตอบโจทย์ของคุณ

อย่างแรกเลยคือ โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล อยากจะเน้นย้ำว่า โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลไม่เหมือนกับการสร้างถนน เพราะการสร้างถนนเป็นการสร้างภายใต้ข้อจำกัดเชิงกายภาพ เราต้องรู้ว่าจะสร้างผ่านพื้นที่ไหน ส่งเสริมอะไร เป็นการพัฒนาที่ค่อนข้างเจาะจง แต่ดิจิทัลไม่มีข้อจำกัด ในเรื่องนี้ คล้ายกับเราใส่ปุ๋ยลงไปในดิน แต่เราไม่รู้ว่าจะอะไรจะโผล่ขึ้นมา ซึ่งผลที่ได้ก็อาจเป็นของใหม่ที่คิดไม่ถึง

แต่อีกเรื่องที่สำคัญมากคือ สนามแข่งขันที่เท่าเทียมและเป็นธรรม ซึ่งไม่ใช่แค่ในแง่ของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการทำธุรกิจด้วย เรามีผู้ประกอบการเอสเอ็มอีจำนวนมาก แต่ยังไม่ค่อยโต เพราะแข่งกับบริษัทใหญ่ไม่ได้ ส่วนบริษัทใหญ่ก็มีแค่ไม่กี่เจ้า และไม่ค่อยเกิดการแข่งขัน

เอาเข้าจริง ปัญหาของไทยไม่ได้อยู่ที่การคิดนโยบาย เพราะคนคิดมีเยอะ เราเห็นนโยบายต่างๆ สารพัดอยู่แล้ว แต่ปัญหาอยู่ที่การนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ ซึ่งต้องประสานหลายฝ่าย และแต่ละฝ่ายต่างก็มีกรอบของตัวเองที่แตกต่างกัน บางทีก็ขัดกัน นี่เป็นอีกหนึ่งโครงสร้างที่ต้องแก้

ความเหลื่อมล้ำเป็นอีกหนึ่งปัญหาใหญ่กึ่งในระดับโลกและในเมืองไทย คุณมองประเด็นนี้อย่างไร

(นึ่งคิด) วิฤตโควิด-19 ต่อให้หนักแค่ไหน ก็เนวลายาวนานเท่าไร สุดท้ายเศรษฐกิจไทยก็จะกลับมาเติบโตจนได้ มากน้อยก็ว่ากันไป แต่สิ่งที่น่ากังวลจากวิกฤตครั้งนี้คือปัญหาความเหลื่อมล้ำ เพราะคนที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดจากวิกฤตรอบนี้คือคนรายได้น้อย ลูกจ้างรายวัน และแรงงานในภาคบริการ ซึ่งภาวะความรับผิดชอบเดิมมากอยู่แล้ว ผมมีโอกาสพูดคุยกับผู้เชี่ยวชาญหลายคน ทุกคนกังวลในเรื่องนี้ และเป็นความจริงที่น่าเศร้าว่า เรายังคิดกันไม่ออกว่าจะแก้ปัญหานี้ได้อย่างไรดี

ในประเทศไทย เมื่อพูดถึงความเหลื่อมล้ำก็ต้องพูดถึงความยากจนด้วย ซึ่งเป็นคนละปัญหาแต่เกี่ยวพันกันที่ผ่านมามาประเทศไทย แก้ไขปัญหาความยากจนได้ดี ถ้ายึดจากเส้นความยากจนเป็นหลัก จะเห็นเลยว่าจำนวนคนที่อยู่ใต้เส้นความยากจนลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่ในความเป็นจริง กลุ่มคนที่เกือบจนในประเทศไทยมีความเปราะบางมาก ในทางสถิติอยู่เหนือความยากจนก็จริง แต่พอเจอช็อกนิดหน่อย ก็ลำบากทันที พร้อมกลายเป็นคนจนได้เสมอ ซึ่งคนกลุ่มนี้มีจำนวนเยอะมาก เนื่องจากตาข่ายทางสังคมของประเทศไทยยังไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร หนทางแก้ไขแบบทางลัดคือการเพิ่มสวัสดิการสังคมให้มากขึ้น และในระยะยาวก็ต้องเน้นนโยบายที่ช่วยเพิ่มโอกาสให้ผู้คน เช่น การเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม สำหรับโจทย์เรื่องความยากจน และกลุ่มคนเปราะบาง ผมคิดว่าเรายังพอมีเครื่องมือเชิงนโยบาย และศักยภาพที่จะจัดการได้บ้าง

ทีนี้เพื่อหวนกลับมาดูโจทย์เรื่องความเหลื่อมล้ำ พอเห็นแสงสว่างบ้างไหม

นี่เป็นปัญหาโลกแตก ผมยังนึกไม่ออกว่ามีประเทศไหนที่แก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำได้สำเร็จอย่างจริงจัง เพราะนโยบายแก้ไขความเหลื่อมล้ำ

จะได้ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขตั้งต้นของประเทศนั้นเองค่อนข้างมาก ประเทศที่ความเหลื่อมล้ำต่ำมักจะเป็นประเทศที่มีพื้นฐานค่อนข้างดีมาตั้งแต่ต้น อย่างประเทศแถบสแกนดิเนเวียหรือเอเชียตะวันออก แต่ถ้าเป็นประเทศที่เริ่มด้วยความเหลื่อมล้ำสูงแล้วกลับมาต่ำนั้นไม่มีเลย ยกเว้นแต่จะเจอช็อกขนาดใหญ่ เช่น สงคราม หลายคนเสนอให้แก้ด้วยมาตรการทางการคลัง เช่น ภาษี แต่ในทางปฏิบัติจริงทำได้ยากคือทำได้ก็ดีนะ แต่จะให้คาดหวังผลสำเร็จสมบูรณ์คงยาก

สิ่งหนึ่งที่ผมหวังว่าจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำได้ก็คือการสร้าง 'ความเท่าเทียมทางโอกาส' (equality of opportunity) คล้ายกับเวลาวิ่งแข่ง ถ้าสตาร์ทจากจุดเดียวกัน แล้วคุณแพ้ คุณก็ควรรับได้ว่าคนนั้นวิ่งเร็วกว่า แต่ถ้าจุดเริ่มต้นไม่เท่ากัน การแพ้ชนะที่เกิดขึ้นก็ไม่แฟร์แล้วที่ยิ่งหนักเข้าไปใหญ่คือ การที่กฎกติกาอาจจะไม่ให้คุณมีสิทธิ์วิ่งเลย พูดอีกแบบคือ เราอาจจำเป็นต้องแยกแยะลักษณะของความเหลื่อมล้ำ ถ้าเป็นความเหลื่อมล้ำของผลลัพธ์ (inequality of outcomes) ก็อาจยอมรับได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเป็นความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสก็ต้องแก้ไข เพราะความรู้สึกไม่เป็นธรรมจะรุนแรง

เราเพิ่งคุยกันเรื่อง engine of growth ตัวใหม่ใช่ไหม การสร้างความเท่าเทียมทางโอกาสน่าจะเป็นวิธีสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ดีและยั่งยืนที่สุด เพราะมันช่วยลดปล่อยศักยภาพของคนตัวเล็กๆ ที่รวมกันแล้วจะมีพลังมหาศาล นักเศรษฐศาสตร์สมัยก่อนชอบคิดว่าการเติบโตกับความไม่เท่าเทียมเป็นเรื่องที่ต้องแลกกัน แต่ตอนนี้ไม่ใช่แล้ว

เรามีจุดคานงัดหรือจุดพลิกที่จะจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสอย่างเป็นรูปธรรมไหม

กฎหมายและกติกาต่างๆ ต้องถูกบังคับใช้กับทุกคนอย่างเสมอหน้ากัน แล้วประชาชนจะมีความหวัง ต้องทำให้คนเห็นว่า ความเป็นธรรมเกิดขึ้นได้จริง ประเทศไทยชอบเสนอกฎหมายในเชิงเทคนิคเพื่อแก้ไข

“

**การสร้าง
ความเท่าเทียมด้านโอกาส
ยังเป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่
การหาฉันทมติใหม่ของสังคมได้**

”

ปัญหาความเหลื่อมล้ำ เช่น ภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง หรือภาษีมรดก แต่ตราบที่คุณไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายกับทุกคนอย่างเสมอหน้าจริง ก็ไม่เวิร์กหรอก

การสร้างความเท่าเทียมด้านโอกาสยังเป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่ การหาฉันทมติใหม่ (new consensus) ในสังคมได้ด้วย เพราะเป็น ทางเลือกที่ทุกคนได้ประโยชน์ (win-win solution) ต่างจากโจทย์เรื่อง การกระจายทรัพยากรใหม่ เช่น การกระจายรายได้หรือความมั่งคั่ง ซึ่งยากกว่า เพราะมีบางคนได้ประโยชน์และบางคนเสียประโยชน์

คุณเคยให้สัมภาษณ์ไว้ว่า สิ่งหนึ่งที่น่าเสียดายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 คือ เราปฏิรูปเชิงสถาบันน้อยเกินไป ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย กระบวนการกำหนดนโยบาย รวมไปถึงระบบราชการ ถ้าต้อง ตั้งหลักใหม่ประเทศไทยจากวิกฤตโควิด-19 ควรปฏิรูปเชิงสถาบัน อย่างไร เพื่อที่ว่าในอนาคตจะได้ไม่ต้องมานั่งเสียดายกันอีก

สิ่งที่อยากเห็นคือการปฏิรูประบบราชการ โดยเฉพาะลักษณะ ของระบบราชการที่มีความเป็นไซโล แยกส่วน ไม่เป็นเอกภาพ ทุกวันนี้ ออกนโยบายครั้งหนึ่งอาจต้องประสานหน่วยงานนับสิบแห่ง ซึ่งต่างก็มี กรอบและความต้องการของตัวเอง ส่วนเรื่องกฎหมายและกฎระเบียบ ต่างๆ ยังมีความซ้ำซ้อนกันอยู่มาก ทำให้การนำนโยบายไปขับเคลื่อน และใช้จริงทำได้ยากมาก ดังนั้นต้องมีการปฏิรูปกฎหมายให้เท่าทัน ยุคสมัย เพื่อไม่ให้เป็นการอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศด้วย

ข้อเสนอว่าด้วยการปฏิรูปมีผู้เสนอไว้มากมาย แต่การปฏิรูป เกิดขึ้นได้ยากมากตราบที่สังคมไม่มีความไว้วางใจต่อกัน โดยธรรมชาตินั้น การปฏิรูปเป็นของยากอยู่แล้ว เป็นงานที่ทำแล้วไม่ได้คะแนนนิยม ทางหนึ่งที่เป็นไปได้คือหาประเด็นร่วมที่คนเห็นพ้องต้องกัน จำนวนมาก ตอบโจทย์หลายฝ่าย สามารถดึงแนวร่วมเข้ามาช่วยกันทำได้ เมื่อทางออกเป็นแบบนี้ หลายเรื่องทำในระดับประเทศอาจจะลำบาก

เพราะฉะนั้นอาจจะลองขยับในระดับท้องถิ่นดูก่อน แสวงหาฉันทมติในระดับที่เล็กย่อยลงมา เพราะคนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีแนวคิดและค่านิยมต่างๆ ไกล่เคียงกัน อาจมีโอกาที่จะหาฉันทมติร่วมกันได้ง่ายกว่ามาก การปฏิรูปจึงผูกโยงกับการกระจายอำนาจ โดยเฉพาะการกระจายอำนาจทรัพยากร และโอกาสด้านต่างๆ ออกไปจากกรุงเทพฯ ที่ผูกขาดรวมศูนย์ทุกอย่างไว้

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

ปกป้อง จันวิทย์

สมคิด พุทธศรี

และวงศ์พันธ์ อมรินทร์เทวา

ภาพถ่าย: ธนาคารแห่งประเทศไทย

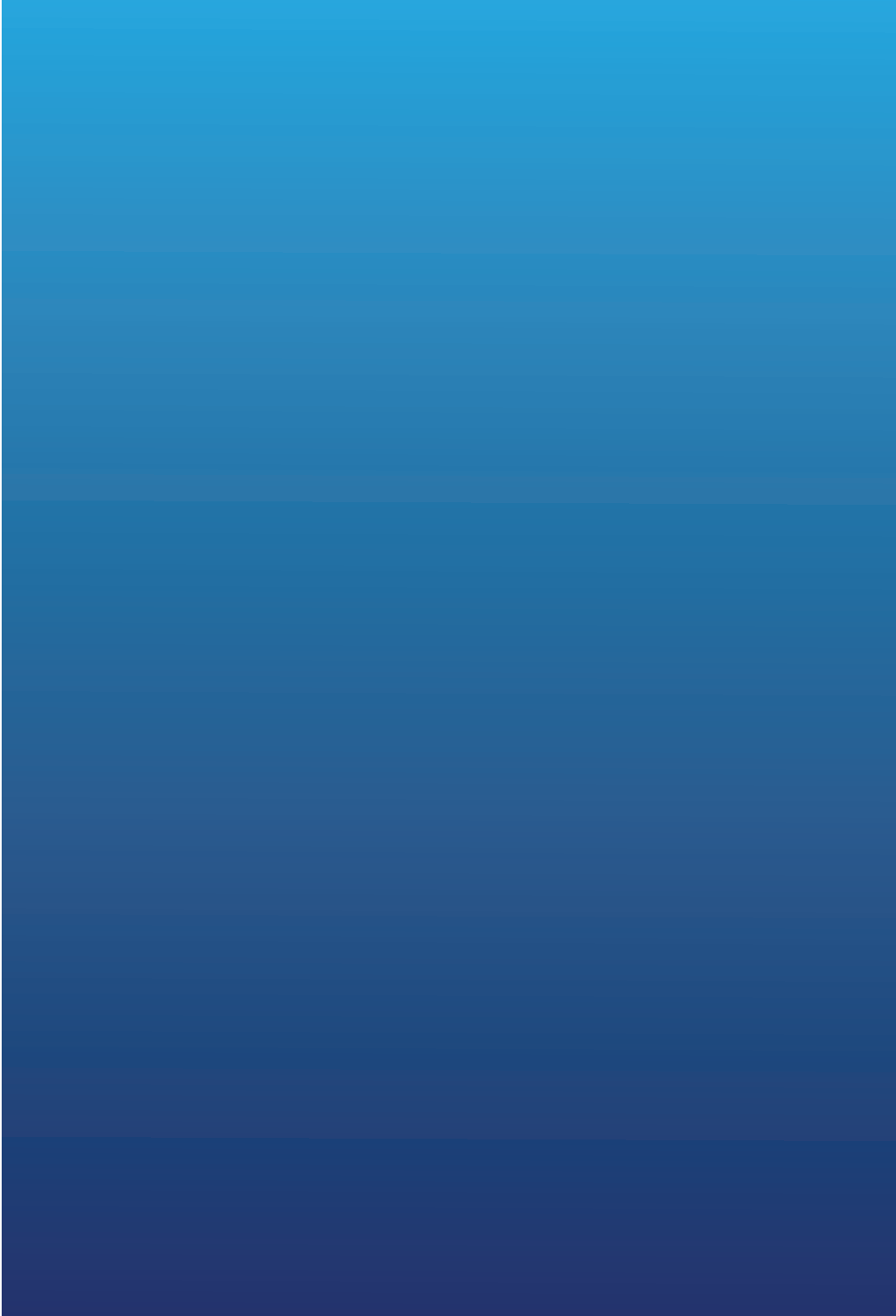
อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2564

โลกหลังโควิด?
สิ่งที่ประเทศไทย
ขาดมากที่สุดคือ
'ความหวัง'

กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์

ศ.ดร.กฤษฎ์เลิศ สัมพันธารักษ์ ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์
แห่ง School of Global Policy and Strategy ที่ University of California
San Diego และอดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์
ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นนักเศรษฐศาสตร์ไทยรุ่นใหม่ที่ได้รับการ
ยอมรับในระดับสากลมากที่สุดคนหนึ่ง

ความเชี่ยวชาญเฉพาะของกฤษฎ์เลิศคือ การเงิน การพัฒนา
เศรษฐกิจ และนโยบายสาธารณะ โดยมีผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ
ชั้นนำด้านเศรษฐศาสตร์อย่างต่อเนื่อง และแม้จะทำงานวิชาการ
ในต่างประเทศเป็นหลัก แต่เขาสนใจเศรษฐกิจไทยและอาเซียนเป็นพิเศษ
ยิ่งในช่วงระยะห้าปีหลัง เขาทำงานวิจัยเจาะลึกเพื่อทำความเข้าใจ
เศรษฐกิจไทยด้วยข้อมูลและวิธีการศึกษาใหม่ๆ โดยเฉพาะ

เมื่อโจทย์คือการตั้งหลักใหม่เศรษฐกิจไทย ความเห็นของกฤษฎ์เลิศ
จึงน่าสนใจยิ่ง

ตอนนี้บานาประเทศต่างมองไปยังโลกยุคหลังโควิด สำหรับคุณ มองว่าโลกหลังโควิดจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และอะไรเป็น ความท้าทายระยะยาวที่กำลังรอเราอยู่

จริงอยู่ที่โควิดเข้ามาเปลี่ยนโลก แต่ก็ยังมีอะไรอีกหลายอย่างที่ถึงแม้จะไม่มีโควิด มันก็จะเกิดขึ้น เราเรียกสิ่งนั้นรวมๆ กันว่า megatrends ซึ่งมีทั้งหมดอยู่หลายอย่างด้วยกัน

อย่างแรกคือ สังคมสูงวัย (aging society) สำหรับประเทศไทย เราเห็นปัญหานี้ชัดเจนมาตั้งแต่ก่อนโควิดแล้ว สังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็วในขณะที่รายได้ประเทศยังไม่ได้สูงมากและยังจัดอยู่ในกลุ่มประเทศรายได้ปานกลาง กลายเป็นว่าเราจะ ‘แก่ก่อนรวย’ ขณะเดียวกันคนก็อายุยืน ฉะนั้นช่วงเวลาหลังวัยเกษียณที่คนไม่มีรายได้ แต่ยังคงต้องใช้ชีวิตจะมีระยะเวลาที่ยาวนานขึ้นเมื่อเทียบกับอดีต ถ้ามองว่าเขาจะจัดการกับชีวิตตัวเองในตอนนั้นอย่างไร คำตอบก็ขึ้นอยู่กับว่าเงินที่ออมมีพอไหม ซึ่งไม่ได้มีพอสำหรับแค่เลี้ยงตัวเองอย่างเดียว แต่ต้องสามารถที่จะดูแลรักษาพยาบาลตัวเองได้ มิฉะนั้นนอกจากจะ ‘แก่ก่อนรวย’ แล้ว ยังจะ ‘ป่วยก่อนตาย’ อีกด้วย

นี่เป็นภาวะที่เราจะเห็นในอนาคต ในแง่ของครัวเรือน เราเห็นแล้วว่า ผู้สูงอายุมีมากขึ้น แต่ลูกหลานที่จะดูแลผู้สูงอายุมีจำนวนน้อยลง ในแง่ของธุรกิจ ทั้งภาคธุรกิจ (non-farm) และภาคเกษตร (farm) จะมีแรงงานเป็นแรงงานสูงวัยมากขึ้น ซึ่งแปลได้ว่าในอนาคตเราอาจจะขาดแคลนแรงงาน คำถามที่ตามมาคือ แล้วเราจะทำอย่างไรกับปัญหานี้ จะใช้นโยบายพึ่งพาแรงงานต่างชาติมากขึ้น หรือจะใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ แทนแรงงานคน ทั้งหมดเป็นโจทย์ที่จะต้องคิดต่อไป

ส่วนในแง่ของเศรษฐกิจมหภาคจะมีปัญหาเรื่องคนออมน้อยลง เมื่อมีการออมน้อยลงก็หมายความว่าการลงทุนก็จะน้อยลงตามไปด้วย เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจจากเดิมที่มีปัญหาการลงทุนต่ำอยู่แล้วก็มีแนวโน้มที่จะต่ำต่อไป ในแง่การคลังจะเกิดปัญหาแล้วว่า ถ้าคนออมไม่พอ

ใครจะมาปิดช่องว่างตรงนี้ สุดท้ายแล้วก็คือรัฐบาล ซึ่งจะเป็นการเพิ่มภาระทางการคลังของประเทศ

ไม่ว่าอย่างไรสังคมสูงวัยเกิดขึ้นแล้วแน่ๆ เป็นปัญหาที่มีมาก่อนหน้าที่จะเกิดโควิด แต่ผลกระทบจากโควิดเข้ามาเสริมย้ำผลตรงนี้ เพราะเราออกจากโควิดแบบร่างกายเต็มไปด้วยแผลเป็น กลายเป็นว่าตอนนี้นอกจากเราจะแก่ก่อนวัยแล้ว เรายังมีหนี้เยอะมากขึ้นกว่าเดิม

“

จริงอยู่ที่โควิดเข้ามาเปลี่ยนโลก
แต่ก็ยังมีอะไรอีกหลายอย่าง
ที่ถึงแม้จะไม่มีโควิด
มันก็จะเกิดขึ้น

”

แถมกลุ่มคนที่มียศที่สูงสุดก็ดันเป็นกลุ่มเปราะบางที่มีเงินน้อยที่สุด สำหรับการใช้จ่ายในวัยเกษียณ คำถามสำคัญคือเราจะทำอย่างไรต่อไป เรื่องโควิดจึงเป็นปัญหาที่เข้ามาซ้ำเติมเรื่องสังคมสูงวัย

อย่างที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) ซึ่งเกิดเร็วขึ้นและแรงขึ้นกว่าที่เคยคาดการณ์ไว้มาก ๆ เวลาพูดถึง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หลายคนก็อาจจะรู้สึกว่าเป็นปัญหา ระยะไกลเพราะเป็นการพูดถึงเรื่องที่จะเกิดขึ้นในอีก 50 ปี หรือ 100 ปี ข้างหน้า แต่ปัญหาที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือ ถ้าเราเลยจุดหนึ่ง (tipping point) ไปแล้วจะกลายเป็น point of no return ฉะนั้นเราจำเป็นต้องทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ตั้งแต่ก่อนที่ผลกระทบ จะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ประเด็นเรื่องความตระหนักรู้จึงสำคัญ

ประเทศไทยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเขตรมรสุม และมีชายฝั่งทะเลค่อนข้างยาว ภาคเกษตรก็เป็นภาคที่มีความสำคัญ ต่อเศรษฐกิจไทย ฉะนั้นปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลกระทบต่อเราเต็ม ๆ และจากการศึกษา ประเทศไทยก็เป็นฮอตสปอต ของปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและปัญหาสภาพอากาศ สุดขั้ว (extreme weather) ซึ่งส่งผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตร อย่างเลี่ยงไม่ได้

ทั้งหมดนี้ย้อนกลับมาที่ประเด็นเศรษฐกิจว่า การจัดการกับ ภาวะโลกร้อนเป็นบรรทัดฐานใหม่ของโลก ไม่ใช่แค่ทางเลือกอีกต่อไป ไม่ว่าจะอย่างไรเราก็ต้องทำเพราะทั้งโลกกำลังทำอยู่ ฉะนั้นถ้าเราไม่ทำก็จะ ไม่สามารถอยู่ในประชาคมโลกได้ เราพึ่งพาต่างประเทศในการส่งออก ค่อนข้างเยอะ ถ้าไม่จัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมก็อาจจะโดนกีดกัน ทางการค้าได้

อีกหนึ่ง megatrend คือการเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์การเมืองโลก (geopolitics) ประเด็นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนโควิด เช่น เรื่องสงครามการค้า จีน-อเมริกา เดิมทีคาดการณ์กันว่าจะมีการย้ายห่วงโซ่การผลิตจากจีน

มายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นรูปแบบ China plus one หลายคนก็บอกว่าไทยอาจจะได้ประโยชน์ตรงนี้บ้าง แต่ก็ไม่เทียบเท่ากับเวียดนาม แต่กลายเป็นว่าพอโควิดมา เกิดการปิดพรมแดนก็ทำให้การย้ายฐานการผลิตหลายอันหยุดชะงัก

คำถามสำคัญคือเราจะอยู่ในโลกนี้ได้อย่างไรในฐานะประเทศเล็กที่ผ่านมานโยบายหรือยุทธศาสตร์ที่ประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้ร่วมกันคือกลไกการรวมกลุ่มของอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ ในอดีตการรวมกลุ่มกันของชาติในอาเซียนก็ช่วยให้การต่อรองกับชาติมหาอำนาจต่างๆ มีน้ำหนักขึ้น เนื่องจากเรามีสิ่งที่เรียกว่า 'unity' ภายในอาเซียน โดยแต่เดิมมาในรูปแบบของ ASEAN centrality หรือแนวคิดที่อาเซียนเป็นศูนย์กลางในการต่อรองในรูปแบบอาเซียน+1 อาเซียน+3 อาเซียน+6 หรือแม้กระทั่ง RCEP

อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังเราเห็นการเริ่มแตกกันของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในแนวนโยบายระหว่างประเทศ บางประเทศหันไปเข้าข้างจีน บางประเทศไม่ถูกกับจีน ขณะเดียวกันด้านเศรษฐกิจ เดิมเรามีเขตการค้าเสรีอาเซียน ซึ่งยกโขยงทั้งอาเซียนไปเซ็นกับชาวบ้านเขา แต่พอกลับมามอง CPTPP เราเห็นอาการต่างคนต่างไป ไม่ได้รวมกันเป็นอาเซียนทั้งกลุ่ม เกิดการแยกตัวกันในกลุ่มประเทศอาเซียน เพราะฉะนั้นฐานะในอนาคตของแต่ละประเทศในเวทีโลกจะอยู่ที่ตรงไหน เราจะใช้อะไรไปเจรจาต่อรองกับ super power ทั้งหลาย ถ้าบทบาทของอาเซียนไม่สามารถทำงานได้เหมือนแต่ก่อน

แล้วประเทศไทยพร้อมรับมือกับความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นนี้มากน้อยแค่ไหน

ผมว่าไม่พร้อมสักเท่าไร (หัวเราะ)

การที่เศรษฐกิจของเราสูญหายมาเป็นเวลานานแปลว่ามันมีปัญหาอยู่ทุนเดิมแล้ว เพราะฉะนั้นถึงแม้ megatrends พวกนี้จะไม่รุนแรง

หรือแม้โควิดจะไม่เกิด เศรษฐกิจของเราก็มีปัญหา

เศรษฐกิจไทยมีผลิตภาพต่ำ (productivity) นวัตกรรมและเทคโนโลยีต่ำ มีเศรษฐกิจนอกระบบค่อนข้างเยอะและความเหลื่อมล้ำสูง การมาของ megatrends ยิ่งทำให้ความเหลื่อมล้ำพุ่งสูงขึ้น เพราะคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดเป็นกลุ่มเปราะบางเช่นกัน เป็นการซ้ำเติมแผลเป็นจากโควิดอีกที ตอนนี้เลยเหมือนเรากำลังโดนสามเต็ง ถ้าถามว่าพร้อมแค่ไหน ผมว่าไม่พร้อมตั้งแต่ก่อนโควิดแล้ว และหลังโควิดก็จะมีความท้าทายมากขึ้น

เราควรออกแบบนโยบายเศรษฐกิจหลังจากนี้อย่างไรเพื่อแก้ไข ปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีและเตรียมรับมือกับความท้าทายในอนาคต

เราต้องถามตัวเองก่อนว่า เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจของเราคืออะไร ถ้าเป้าหมายสูงสุดคือการให้ผู้คนมีความกินดีอยู่ดี มีความมั่งคั่งมากขึ้น มิติแรกที่เราควรมองคือความเจริญรุ่งเรือง (prosperity) ทำอย่างไรถึงจะมีความมั่งคั่งมากขึ้น ถ้าดูจากบริบทโลก การเติบโตที่ 4% ก็ถือว่าไม่ได้เลวร้ายมากนัก แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือเราอาจต้องเผชิญ ทศวรรษที่สองของการสูญหาย หลังโควิดมีแนวโน้มที่ทำให้เห็นว่าการจะกลับไปเติบโตในระดับ 4% อาจไม่ใช่เรื่องง่าย มิติเรื่องความเจริญรุ่งเรืองเลยกลายเป็นความท้าทายใหม่ในอนาคต

มิติถัดไปที่ควรมองคือความสามารถในการรับมือและปรับตัวกับผลกระทบที่เข้ามา หรือความยืดหยุ่น (resiliency) เราอาจจะล้มได้ แต่ต้องลุกขึ้นมาให้เร็ว ในอดีตจะเห็นว่าเราเน้นการเติบโตภาคต่างประเทศค่อนข้างเยอะ อย่างการส่งออกสินค้าและบริการ โดยเฉพาะการบริการ ก็อิงอยู่กับภาคการท่องเที่ยว พอเจอโควิดเข้าไปก็รู้เลยว่ากลยุทธ์นี้ใช้ต่อไปไม่ได้ ฉะนั้นในอนาคตต้องมาพิจารณากันแล้วว่าทำอย่างไรเราจึงจะสามารถรับมือกับความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นได้

มิติสามคือความยั่งยืน (sustainability) เราคงไม่ใช้นโยบายที่

ช่วยให้เติบโตแค่ภายในปีหรือปีหน้า แต่ต้องมองในระยะยาวด้วยว่าเราจะไปทางไหนและจะเติบโตอย่างไรให้มั่นคงยั่งยืน

มิติสุดท้าย คือการเจริญเติบโตอย่างทั่วถึง (inclusivity) โจทย์สำคัญคือจะหาอย่างไรให้เศรษฐกิจโตโดยที่ทุกคนได้ประโยชน์และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

prosperity, resiliency, sustainability และ inclusivity ชุดคำเหล่านี้เป็นคำที่ขายได้ในการกำนโยบาย แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง เป้าหมายเหล่านี้ก็ไม่ได้ไปในทางเดียวกันเสมอไป

โจทย์สำคัญคือ การรักษาสมดุลระหว่าง prosperity กับเป้าหมายด้านอื่นๆ นโยบายเศรษฐกิจในอนาคตจำเป็นต้องมีการสร้างสมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการบริหารความเสี่ยงระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะสั้นกับความยั่งยืนในระยะยาว และระหว่างประสิทธิภาพการผลิตกับความเป็นธรรมในสังคม

เท่าที่เห็น เศรษฐกิจไทยยังคาดหวังให้ภาคการท่องเที่ยวยุติช่วยฟื้นเศรษฐกิจ ภาคการท่องเที่ยวยังคงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจได้อีกใหม่ และเราคงหวังให้เป็นอย่างนั้นใหม่

เรื่องนี้สัมพันธ์กับคำถามที่สำคัญและใหญ่กว่าแค่ภาคท่องเที่ยว นั่นคือ ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (comparative advantage) ของเศรษฐกิจไทยอยู่ที่ไหน และภาคเศรษฐกิจใดที่ควรส่งเสริมต่อไปในอนาคต เพราะถ้าเราฝันทำอะไรที่ไม่ถนัด สุดท้ายแล้วเราก็สู้กับชาวบ้านไม่ได้ ถ้าจะให้แข่งกันได้ในระยะยาว เราต้องเลือกทำอะไรที่เราทำได้ดีกว่าคนอื่น

หากดูจากอดีตที่ผ่านมา ก็พิสูจน์แล้วว่า การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่เราเอาชนะคนอื่นได้ แต่ต่อไปคงจะไม่ใช้การท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ต้องเรียนรู้จากอดีตเพื่อปรับกลยุทธ์สำหรับอนาคต เช่น ต้องมีการผลักดัน

ภาคการผลิตอื่นๆ เพื่อมาช่วยสร้างสมดุลด้านรายได้และการจ้างงาน ในภาคการท่องเที่ยว หรือต้องเปลี่ยนจากการเน้นจำนวนนักท่องเที่ยว มาเน้นเรื่องการใช้จ่ายต่อหัว เป็นต้น

นอกเหนือจากการท่องเที่ยว ยังมีภาคเศรษฐกิจใหม่ที่ไทยมีความได้เปรียบและมีศักยภาพที่จะช่วยฟื้นเศรษฐกิจได้อีกหลายประเทศประกาศเลยว่าจะหันมาองตลาดภายในมากขึ้น งดการพึ่งพิงจากภายนอก

ไทยเป็นประเทศขนาดเล็ก มีตลาดในประเทศจำกัด การปิดประเทศในช่วงโควิดเป็นการทดลอง หรือ experiment ในโลกแห่งความเป็นจริงที่ทำให้เห็นชัดเลยว่า ไม่ว่าจะอย่างไรประเทศไทยก็หนีการพึ่งพาภาคต่างประเทศไม่ได้ แต่อาจจะลดความเสี่ยงว่าไม่ต้องพึ่งพาภาคใดภาคหนึ่งมากเกินไป หรือไม่พึ่งพาสินค้าส่งออกตัวใดตัวหนึ่งมากเกินไป เราเห็นได้ว่าแม้ภาคท่องเที่ยวจะซบเซา เศรษฐกิจจะเจ็บหนัก แต่ถ้าเทียบกันแล้ว การส่งออกยังพอไปได้

ที่ผ่านมากการส่งออกของไทยค่อนข้างกระจุกอยู่แค่ประเทศคู่ค้าไม่กี่แห่ง เมื่อเศรษฐกิจในประเทศเหล่านั้นทรุดลงก็ส่งผลกระทบต่อไทยแล้ว ถ้าไปดูสถิติที่ผ่านมาจะพบเลยว่า การที่ตัวเลขส่งออกเหวี่ยงลั่นแต่เกิดจากปัจจัยภายนอกเสียส่วนใหญ่

ถ้าวันนี้มาตั้งหลักเศรษฐกิจไทยกันใหม่ คุณมีข้อเสนอทางนโยบายในการปฏิรูประบบเศรษฐกิจไทยอย่างไรบ้าง

ประเทศไทยมีหลายสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนหากเราจะปฏิรูประบบเศรษฐกิจ แต่ตอนนี้สิ่งสำคัญที่เราขาดมากที่สุดคือ ความหวัง

เราไร้ซึ่งความหวัง คนไทยจำนวนมากมองไม่เห็นอนาคตของประเทศไทยว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป

ในฐานะที่เป็นนักเศรษฐศาสตร์ คุณอาจสงสัยว่าทำไมผมตอบแบบนี้

“

ประเทศไทยมีหลายสิ่ง
ที่ต้องเปลี่ยน
หากเราจะปฏิรูประบบเศรษฐกิจ
แต่ตอนนี้สิ่งสำคัญ
ที่เราขาดมากที่สุดคือ
ความหวัง

”

แต่ผมมองว่าความหวังทำให้เราคิดถึงอนาคต หากเราเชื่อว่าต่อไปประเทศจะดีขึ้น คนจะมีกำลังใจและมีแรงจูงใจในการลงทุน เพราะเราคิดว่าในเมื่ออนาคตจะดีขึ้น เราลงทุนไปเดี๋ยวก็ได้ผลตอบแทนกลับคืนมา แต่ถ้าคิดว่าอนาคตมืดมน คนก็เลือกไม่ทำอะไร เพราะทำไปเดี๋ยวก็คงเจ๊งอยู่ดี อันนี้ไม่ใช่แค่การลงทุนของธุรกิจ แต่ยังรวมถึงการลงทุนในการศึกษาของเยาวชนและการพัฒนาทักษะของแรงงานด้วย และถ้ามองในภาพรวม หากคนจำนวนมากในประเทศไร้ความหวังก็คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่เศรษฐกิจจะเป็นเศรษฐกิจที่ไร้ความหวัง-ไร้อนาคตด้วยเช่นกัน

ความหวังสามารถเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของคนได้อย่างมีพลัง คำถามคือ สังคมไทยจะสร้างความหวังให้กับผู้คนได้อย่างไร สำหรับผม ความหวังต้องมาพร้อมกับโอกาส การที่ผู้คนหมดหวังเพราะรู้สึกว่าคุณเองไม่มีโอกาส ดังนั้น ความหวังจึงสัมพันธ์กับเรื่องความเหลื่อมล้ำและความเท่าเทียมด้วย คนจำนวนไม่น้อยในสังคมไทยกำลังรู้สึกว่า ต่อให้พวกเขาพยายามแทบตายอย่างไรก็ไม่สามารถไปแข่งกับคนอื่นได้ เพราะคนอื่นมีแต้มต่อมากกว่าเขาตั้งแต่ต้น แล้วเขาจะพยายามไปเพื่ออะไร

การสร้างเศรษฐกิจแห่งความหวังจึงแยกไม่ออกกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้มี 'ความเสมอภาคทางโอกาส' มากขึ้น โดยภาครัฐต้องเข้ามามีส่วนสำคัญในการแก้ไขปัญหาความล้มเหลวของตลาด การเข้าไม่ถึงเงินทุน การเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีและองค์ความรู้ การสร้างกติกากฎการแข่งขันที่เป็นธรรมเพื่อขยายโอกาสให้ผู้ประกอบการรายย่อยและที่สำคัญ รัฐจะต้องไม่เป็นตัวสร้างความไม่เสมอภาคในสังคมขึ้นเสียเองด้วย

ใครหรือองค์กรใดที่สามารถสร้างความหวังให้กับประเทศไทยบ้างไหม

เราไม่ควรฝากความหวังไว้กับอัศวินขี่ม้าขาวคนใดคนหนึ่ง เพราะมันไม่ยั่งยืน ความหวังต้องเกิดขึ้นผ่านการออกแบบระบบ กฎ กติกา

ที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งสุดท้ายก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่เรื่องนี้จะโยงกลับไปสู่ปัจจัยทางการเมือง เพราะไม่ว่าอย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจกับการเมืองเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ได้

ครั้งหนึ่งต่างชาติเคยเรียกเศรษฐกิจไทยว่าเป็น ‘Teflon Thailand’ เป็นคำเปรียบเปรยในอดีตที่ว่า ไม่ว่าการเมืองไทยจะมีความไม่แน่นอนอย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจไทยก็ยังคงดำเนินต่อไปได้ดี ไม่ต่างจากกระทะเทฟลอนที่ไม่ว่าจะใส่อะไรลงไปทอดก็ไม่ติดกระทะ แต่อาจจุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อปัจจัยทางการเมืองมีผลกระทบชัดเจนมากขึ้นต่อเศรษฐกิจไทย เช่น งานวิจัยของสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วยฯ เมื่อปีที่แล้วก็แสดงให้เห็นว่าความไม่แน่นอนทางการเมืองส่งผลต่อการลงทุนอย่างมาก

ดังนั้น การเมืองจึงส่งผลต่อการฟื้นฟู การปรับตัว และการเติบโตของเศรษฐกิจไทยหลังโควิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โครงสร้างทางการเมืองหลังจากนี้ต้องเป็นโครงสร้างที่สร้างความหวังให้คนไทย เปิดโอกาสให้ผู้คนมีส่วนร่วมมากขึ้น ผู้คนต้องสามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมกำหนดนโยบาย ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงนโยบายระดับประเทศ การออกแบบระบบการเมืองต้องทำให้ผู้มีอำนาจตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน โดยประชาชนสามารถเลือกผู้นำที่สามารถตอบโจทย์เขาได้พร้อมๆ กับช่วยตรวจสอบการทำงานของคนที่ตัวเองเลือกเข้าไป

การปฏิรูประบบราชการก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งควบคู่ไปกับการปฏิรูปการเมือง ระบบราชการไม่ใช่สิ่งเลวร้ายโดยตัวมันเอง แต่ประเทศไทยมีระบบราชการที่ใหญ่และรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป รัฐรวมศูนย์ที่บริหารโดยข้าราชการส่วนกลางไม่มีทางทราบว่าท้องถิ่นต้องการอะไรหรือนโยบายตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นหรือไม่ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการกระจายอำนาจเพื่อให้คนท้องถิ่นสามารถเลือกได้ว่า จะเอาใครมาเป็นคนดำเนินนโยบายในท้องถิ่นของเขา และหากคนที่

เขาเลือกทำงานได้ไม่ดีก็ต้องถูกลงโทษตามกติกาด้วยการไม่ได้รับเลือกให้อยู่ในตำแหน่งนี้ต่อไปในอนาคต ประเด็นเรื่องความรับผิดชอบ (accountability) ก็จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

นอกจากจะกระจายอำนาจแล้วต้องมีการกระจายทรัพยากรด้วย ไม่ใช่แค่ให้ท้องถิ่นเลือกผู้นำของตัวเอง แต่สุดท้ายไม่มีทรัพยากรให้เขาใช้เลย อย่างนี้ก็คงไม่ได้ อันนี้เป็นอีกหนึ่งจุดที่ทำให้ผู้คนรู้สึกว่าเขาสามารถมีปากมีเสียงในสิ่งที่เขาต้องการและเป็นสิ่งสำคัญกับชีวิตเขาได้

ทั้งหมดนี้คือส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองที่จะช่วยให้เศรษฐกิจไทยสามารถหลุดออกจากทศวรรษที่สูญหาย (lost decades) และไม่กลายเป็นเศรษฐกิจที่ไร้ความหวัง (hopeless economy) ในที่สุด

สัมภาษณ์: จิรจิตติ ชันติพะโล

เรียบเรียง: ภาวิณี คงฤทธิ์ และสมคิด พุทธศรี

ภาพถ่าย: กฤษณ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2564

Remake ประเทศไทย
สู่เวอร์ชันใหม่
ที่ดีกว่าเดิม

สันติธาร เสถียรไทย

ดร.สันติธาร เสถียรไทย ประธานทีมเศรษฐกิจ (Group Chief Economist) และกรรมการผู้จัดการของ Sea Group บริษัทแพลตฟอร์มดิจิทัลเจ้าของ Garena, Shopee และ SeaMoney เป็นนักบริหารที่ได้รับการจับตามองมากที่สุดในวันที่เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มกำลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

ความโดดเด่นของเขาในฐานะ ‘นักเศรษฐศาสตร์เทคโนโลยี’ และผู้บริหารบริษัทเทคโนโลยีที่มีมูลค่าสูงเป็นอันดับต้นๆ ของเอเชีย ส่งผลให้สันติธารเป็นคนแรกในกลุ่มชาติอาเซียนที่ได้รับเชิญจาก World Economic Forum ให้เป็นสมาชิกกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำในการออกแบบอนาคตเศรษฐกิจโลกหลังโควิด-19

แม้จะอายุน้อย แต่ความรู้และประสบการณ์เฉพาะตัวของสันติธาร จะช่วยให้สังคมไทยตั้งโจทย์ใหม่ เพื่อตั้งหลักในโลกอนาคตอันไม่แน่นอน

ในช่วงสองปีทั่วโลกและไทยต้องเผชิญหน้ากับโควิด-19 คุณเห็น ความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง

ผมขอสรุปเป็น 6D ซึ่ง D ทั้งหมดนี้จะมีความสำคัญกับเทรนด์ การดีเบตเชิงนโยบายของโลกในอนาคต คือ debt (หนี้), divided (ความไม่เท่าเทียม), divergence (การเปลี่ยนขั้วอำนาจทางเศรษฐกิจ), deglobalization (กระแสโลกาภิวัตน์ที่ถดถอย), degradation (ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม) และ digitalization (การเปลี่ยนผ่านทางดิจิทัล)

D แต่ละตัวคืออะไร กำลังมาเปลี่ยนแปลงโลกอย่างไร แล้วโควิด มาเร่ง D พวกนี้อย่างไร

D ตัวแรก 'debt' คือตัวที่ส่งผลในระดับมหภาคมากที่สุด เพราะตอนนี้เศรษฐกิจเรากำลังอยู่ในสภาพ '2 เตี้ย 2 สูง' ตัวที่เตี้ยคือ ดอกเบี้ยและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (growth) ส่วนตัวที่สูงคือหนี้และค่าเงินที่แข็ง โดย growth ที่เตี้ยลงส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากหนี้ที่สูงขึ้น รวมถึงอาจมีภาคเศรษฐกิจบางภาคที่อาจไม่สามารถฟื้นคืนกลับมาเหมือนเดิมได้ เช่น ภาคการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ศักยภาพการเติบโตระยะยาวต่ำลง ส่วนเตี้ยอีกตัวหนึ่งคืออัตราดอกเบี้ยที่กำลังต่ำลงยาวทั่วโลก เป็นผลมาจากหนี้ที่สูงขึ้นเช่นกัน และจะมีผลเชื่อมโยงไปถึงนโยบายการเงิน ที่จะเห็นแนวโน้มการใช้นโยบายแบบนอกกรอบ (unconventional monetary policy) มากขึ้น เพราะหากดอกเบี้ยยังต่ำไม่พอ ก็จะทำให้ธนาคารกลางอาจต้องอัดนโยบายผ่อนคลายเชิงปริมาณ (quantitative easing - QE) ผสมเข้าไปอีก และจะมีผลต่อเนื่องให้เกิดภาวะเงินท่วมโลก ไหลเข้ามาที่ประเทศกำลังพัฒนาอย่างไทยด้วย ทำให้ในอนาคตเมื่อประเทศไทยผ่านพ้นการระบาดรุนแรงไปแล้ว ค่าเงินบาทอาจจะกลับมาแข็งอีก ซึ่งจะไปกระทบภาคส่งออก นี่จึงสร้างโจทย์ใหม่ทางนโยบาย ขึ้นมาอีกว่า เราจะทำอย่างไรกับเงินที่จะไหลเข้ามาเยอะเกินไป

D ตัวที่สอง 'divided' ก็สำคัญไม่แพ้กัน เพราะวิกฤตครั้งนี้ต่างจากครั้งอื่น ตรงที่ครั้งอื่นเกิดขึ้นที่ภาคการเงินแล้วลามไปภาคอื่น แต่ครั้งนี้กระทบไปที่ภาคบริการ แรงงานทักษะน้อย และกลุ่ม SMEs โดยตรง ทำให้ความเหลื่อมล้ำและความยากจนสูงขึ้นมาก ตอนนี้แบงก์ชาติเลยจำเป็นต้องใส่ใจเรื่องนี้มากขึ้น พุดไม่ได้เต็มปากอีกต่อไปแล้วว่าความเหลื่อมล้ำไม่เกี่ยวกับนโยบายการเงิน กลายเป็นว่าแบงก์ชาติมีโจทย์ใหม่ที่ต้องคิดทั้งการแก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน รวมถึงการเข้าถึงสินเชื่อและบริการการเงินต่างๆ โดยเฉพาะสำหรับคนจน นอกจากนโยบายการเงินแล้ว การคลังก็ต้องคิดถึงเรื่องนี้มากขึ้นด้วยเหมือนกัน เราจะมองแค่ว่ามาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจช่วยให้ GDP กระเตื้องขึ้นเท่าไรไม่ได้แล้ว

“

ประเทศไทยต้องมองลูกค้า
เป็นศูนย์กลาง
มองจากโลกภายนอก
เข้ามาข้างใน ดูว่าต่างประเทศ
จะต้องการอะไรจากเรา

”

แต่ต้องมองด้วยว่าเงินที่เข้าไปกระตุ้นไปถึงกลุ่มคนเปราะบางมากขนาดไหน

D ตัวที่สาม 'divergence' เป็นปรากฏการณ์ที่ชั่วอำนาจเศรษฐกิจโลกกำลังขยับมาจากโลกตะวันตกมาสู่โลกตะวันออกมากขึ้น และพอกิดโควิด-19 ขึ้นมา ปรากฏการณ์นี้ก็เร่งขึ้นชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงปีที่แล้วที่ประเทศฝั่งโลกตะวันตกควบคุมการระบาดไม่ค่อยได้ จนอาจเกิดผลเป็นทางเศรษฐกิจระยะยาว ในอนาคต เราก็จะเห็นเอเชียขึ้นมาบีบบทบาทในระเบียบโลกมากขึ้น

D ตัวที่สี่ 'digitalization' เป็นธีมที่ชัดเจนมากกว่ามาแรงขึ้นในช่วงโควิด ไม่ใช่แค่ว่าคนที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอยู่แล้ว ต้องมาใช้กันมากขึ้นเท่านั้น แต่คนหรือธุรกิจที่ไม่เคยใช้ดิจิทัลมาก่อนก็ถูกผลักดันให้ต้องมาใช้กันร้อยเปอร์เซ็นต์ แล้ว digitalization นี้จะเกิดขึ้นแบบถาวรเลย จนเกิดธีม digital by default ซึ่งแปลว่าต่อไปนี้ การที่คนไหนหรือธุรกิจไหนไม่ใช้ดิจิทัลจะกลายเป็นเรื่องแปลก เพราะคนจะเริ่มเคยชินกับการใช้ชีวิตอยู่กับดิจิทัลในเกือบทุกเรื่อง และจะย้อนกลับไปโลกออฟไลน์กันไม่ค่อยได้แล้ว ดิจิทัลจะแผ่เข้าไปในทุกส่วนของชีวิต ไม่ว่าจะคุณจะเป็นผู้บริหาร นักเรียน พนักงานออฟฟิศ หรือว่าผู้ประกอบการ แต่ก็ไม่เชื่อว่าดิจิทัลในกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกภาคส่วนจะได้รับอานิสงส์จากโควิดนี้เหมือนกันหมด มีทั้งคนได้และคนเสีย โดยดิจิทัลจำพวกอีคอมเมิร์ซ (e-commerce) อีเพย์เมนต์ (e-payment) และการเรียนออนไลน์ จะถูกเร่งหนักมาก กลับกัน ดิจิทัลที่อยู่กับภาคการท่องเที่ยวจะฟุบลงไป

D ตัวที่ห้าคือ 'deglobalization' ปกติแล้วพอเราพูดถึงคำว่า globalization (โลกาภิวัตน์) เราอาจจะนึกถึงการค้าระหว่างประเทศอย่างเดียว แต่ที่จริงมันยังมีอีกหลายมิติ อย่างการลงทุนระหว่างประเทศ ก็คือการเคลื่อนของเงินข้ามพรมแดน การท่องเที่ยวก็คือการเคลื่อนของคนข้ามพรมแดน รวมถึงดิจิทัลซึ่งก็คือการเคลื่อนข้อมูลข้ามพรมแดน การเกิด deglobalization ขึ้นมาคือการบ่งบอกว่าบางสิ่งในนี้กำลังถดถอย

ไป ในช่วงโควิด เรื่องที่ถดถอยชัดเจนที่สุดก็คือการเดินทางข้ามประเทศ แต่นั่นไม่ได้แปลว่า globalization ถดถอยเสียทีเดียว แต่เป็นเพียงการเปลี่ยนรูปแบบจากการที่คนเดินทางออกไปเจอกันไปเป็นการเจอกันผ่าน Zoom และถึงแม้การเดินทางของคนอาจจะน้อยลง แต่อีกด้านการเดินทางของข้อมูลมีมากขึ้น

และ D ตัวสุดท้าย 'degradation' เป็นธีมที่น่าสนใจ เพราะในช่วงโควิด คนมีความกังวลและเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นมาก อาจเป็นเพราะคนได้มานั่งคิดว่า ที่เกิดโรคระบาดขึ้นมาเป็นเพราะเราไม่ได้ดูแลธรรมชาติดีพอหรือเปล่า ตอนนี้เราจะเริ่มเห็นภาพของบริษัทหรือกองทุนใหญ่ๆ เริ่มออกมาผลักดันเรื่องการดำเนินธุรกิจที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (Environmental Social Governance - ESG) เพิ่มขึ้นมาก นอกจากบริษัทแล้ว รัฐบาลก็เข้าสู่เทรนด์นี้เหมือนกัน ในปีที่ผ่านมา เห็นได้ว่าประเทศที่สัญญาว่าจะลดคาร์บอนมีจำนวนมากเป็นประวัติการณ์ของโลก แล้วตอนนี้ การจะวัดเศรษฐกิจด้วย GDP หรือกำไรอย่างเดียวก็แคบเกินไปแล้ว เราจะต้องมีการวัดผลที่กว้างขึ้น ต้องมองเรื่อง ESG ด้วย เหมือนที่ผมเขียนไว้ในหนังสือในบท 'ไม้บรรทัดที่อยู่ผิดยุค'

การจะชนะความท้าทายภายใต้เทรนด์ 6D แบบอนว่าประเทศไทยต้องหันมากบวบตั้งหลักตัวเองกันใหม่ ถ้าเราจะต้องรีเมคประเทศไทย คุณว่าเราควรจะเริ่มจากตรงไหน

ช่วงเวลานี้ทำให้เรามีโอกาสทบทวนตัวเองว่าเรามีจุดดีหรือไม่ดี ตรงไหน ประเทศไทยต้องมองลูกค้าเป็นศูนย์กลาง มองจากโลกภายนอกเข้ามาข้างใน ดูว่าต่างประเทศจะต้องการอะไรจากเรา

ถ้าเรามองหาจุดเด่นของประเทศเรา บางคนอาจจะบอกว่าจุดแข็งของเราคือการท่องเที่ยวหรือเกษตรอินทรีย์ แต่ผมว่าอย่างนั้นไม่ใช่ เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่เรามีอยู่แล้ว ไม่ถือว่าเป็นจุดแข็ง เวลามองหาจุดแข็ง

ต้องถอยออกมาก้าวหนึ่ง มองจุดแข็งเป็นธีมกว้างขึ้น เพราะเมื่อมองเป็นธีมใหญ่ๆ เราจะสามารถเอาธีมต่างๆ มาผสมผสานกัน แล้วสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ของเราขึ้นมาได้มากขึ้นอีก และผมมองว่าจุดเด่นของแบรนด์ประเทศไทยมีอยู่ห้าอย่าง ผมขอสรุปออกมาเป็น 5C

C แรกคือ 'culinary' ที่ไม่ใช่แค่เรื่องอาหารไทยอย่างเดียว แต่รวมถึงครัวไทย สมุนไพรไทย วัตถุดิบไทย และศาสตร์การทำอาหารของไทยที่เราสามารถทำให้เป็นอำนาจอ่อน (soft power) ของเราได้ อาจจะผ่านทางรายการทำอาหาร หรือการที่มีคนเอาอาหารไทยไปผสมผสานกับอาหารอื่นๆ เช่นตามร้านอาหารฟิวชัน ก็ถือเป็นกาโปรโมตอาหารไทยอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงอาหารไทย มันไม่ได้จำกัดแค่อาหารจำพวกแกงส้มหรือแกงเขียวหวานเท่านั้น แต่สามารถเอาไปพัฒนาต่อยอดได้อีกมาก

C ที่สองคือ 'creativity' (ความคิดสร้างสรรค์) ซึ่งผมเชื่อว่าไทยโดดเด่นมากพอสมควร เช่นหน้ากากอนามัย ของไทยจะมีสีสันลวดลายที่สวยงามแปลกตามาก พอเราใส่แล้วจะมีความโดดเด่น ต่างกับของสิงคโปร์ ทำให้ผมแยกออกเลยว่าคนไหนใช้หน้ากากจากเมืองไทย คนไหนใช้หน้ากากสิงคโปร์

C ที่สามคือ 'culture' (วัฒนธรรม) นอกจากเรื่องเพลงหรือการฟ้อนรำต่างๆ ยังมีอีกอย่างที่คนไม่ค่อยนึกถึงก็คือศิลปะการป้องกันตัวอย่างมวยไทย ซึ่งเราสามารถแตกแขนงออกมาได้เป็นธุรกิจหลายรูปแบบ นอกจากการจัดการแข่งขัน เรายังทำในเชิงการออกกำลังกายได้ด้วย

C ที่สี่คือ 'corridor' (ความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์) ประเทศไทยเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ดีมาก อยู่ตรงกลางระหว่างอินเดีกับจีน และอยู่ตำแหน่งค่อนข้างกลางในกลุ่มประเทศอาเซียน เรายังมีทั้งเส้นทางทางทะเลและทางบกที่เป็นจุดเชื่อมโยงได้ดี เพราะฉะนั้นถ้าเราเชื่อว่าจะต่อไปเป็นยุคที่เศรษฐกิจแห่งเอเชียจะผงาดมีอำนาจมากขึ้น ก็ถือว่าเราอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่ถูกต้องแล้ว

C สุดท้าย 'care' คือสาธารณสุขที่ดี เรามีความโดดเด่นในด้านนี้มานานแล้วในยุคหลังโควิด ผู้คนก็จะให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพกันเยอะขึ้น ถือเป็นโอกาสที่ดีของเรา และต้องไม่ใช่แค่เรื่องสุขภาพอย่างเดียว แต่ต้องเป็นสุขภาพที่มาพร้อมกับบริการที่ดี ซึ่งนี่ก็เป็นจุดเด่นของเราเหมือนกัน

แต่ตอนนี้ประเทศไทยกำลังเผชิญวิกฤตสาธารณสุขจากการระบาดระลอกใหม่นี้แล้ว care จะยังเป็นจุดเด่นของแบรนด์ประเทศไทยได้อยู่หรือไม่ หรือพอมีทางที่เราจะพลิกวิกฤตเป็นโอกาสได้ไหม

เป็นคำถามที่ดีมาก ถ้าตอบสั้นๆ ผมคิดว่ายังเป็นจุดเด่นได้อยู่ ผมไม่คิดว่าคนต่างประเทศมองสาธารณสุขไทยว่าล้าหลัง เขาน่าจะมองว่าเกิดจากการตัดสินใจและบริหารงานที่ผิดพลาดของรัฐมากกว่า ซึ่งเสียงของไทยตรงนี้ไม่น่าจะถูกทำลายไปมาก แถมเรายังอาจมีบทเรียนที่จะนำไปใช้พัฒนาปรับปรุงระบบสาธารณสุขของเราในอนาคตได้อีกในระยะยาว บทเรียนที่ผมคิดได้ตอนนี้มีสองข้อ

ข้อแรกคือ การปรับตัวเพื่อเพิ่มศักยภาพในการรักษาคนครั้งนี้ อาจจะทำให้เราเจอวิธีการใหม่ๆ ในการรักษา อย่างหนึ่งแน่ๆ คือการใช้เทคโนโลยีในการรักษามากขึ้น เช่น การรักษาทางไกล (telemedicine) และการรักษาที่บ้าน (home-based therapy) สมมติว่าอนาคตมีคนต่างชาติเดินทางเข้ามาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (medical tourism) บางทีเขาอาจจะไม่ยอมนอนโรงพยาบาล เราก็อาจใช้ระบบติดตามสุขภาพเขาแทนได้ และการใช้ระบบพวกนี้ก็จะต้องใช้เทคโนโลยีและข้อมูลมากขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบางอย่างในอนาคตด้วย

อีกข้อหนึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องทัศนคติของคน บางทีคำว่า healthcare กับ medicine ก็ไม่เหมือนกัน ผมว่าประเทศไทยเก่งมากๆ อยู่แล้วในเรื่อง medicine เพราะว่าเรามีคุณหมอที่รักษาเก่ง แต่สุดท้ายแล้ว

healthcare มันมีมากกว่าแค่เรื่องยาและการรักษาโรคอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับบริการ (service) ซึ่งเราจะต้องมีความใส่ใจ โดยเฉพาะในเรื่องการสื่อสารและการตั้งใจฟังกันและกัน

ผมเคยอ่านบทหนึ่งจากหนังสือ *Ten Lessons for a Post-Pandemic World* เขียนไว้ว่า ประชาชนต้องฟังผู้เชี่ยวชาญ และผู้เชี่ยวชาญก็ต้องฟังประชาชน ผมว่าอย่างหลังสำคัญมาก เพราะผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดและพยาบาลต้องมีความเป็น service-provider และผมว่าวิกฤตครั้งนี้ทำให้บุคลากรทางการแพทย์มาคลุกคลีกับคน เปิดใจฟังคนมากขึ้น ถึงจะมีตรามาเกี่ยวกับเรื่องนี้บ้างก็ตามในช่วงนี้ แต่มันก็เป็นโอกาสที่จะพัฒนา empathy (ความเข้าอกเข้าใจ) ของเจ้าหน้าที่แพทย์ และจะเป็นประโยชน์ต่อการทำ healthcare ต้อนรับคนจากทั่วโลกมากขึ้น

แล้วจาก 5C ที่คุณว่ามานี้ มันจะนำไปสู่การสร้างแบรนด์ใหม่ให้ประเทศไทยอย่างไร

เราสามารถเอาทั้งห้าธีมนี้มาผสมผสานกันได้หลายรูปแบบ และพอเราผสมออกมาจนได้ผลิตภัณฑ์ใหม่แล้ว ก็อยู่ที่ขั้นต่อไปว่าเราจะส่งออกรูปแบบไหน อย่างไร ซึ่งผมว่าดิจิทัลจะเข้ามาช่วยได้มาก

สิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงโควิดคือว่า ทุกๆ วงการต้องมานั่งคิดใหม่ว่าเราจะให้ประสบการณ์คนได้อย่างไรโดยที่ไม่ได้เจอหน้ากัน ผมว่าการสร้างประสบการณ์ทางดิจิทัล (digital experience) เป็นหนทางสำคัญที่จะทำให้คนเข้าถึงเราได้ ในหนังสือของผม ผมเลยแยกออกมาบทหนึ่งเลยในชื่อ 'Digital Soft Power' โจทย์คือประเทศที่พึ่งพาการท่องเที่ยวเยอะๆ ควรจะทำอย่างไรให้คนรู้สึกเหมือนกับว่าได้มาเยี่ยมเยือนประเทศไทย และมีความประทับใจตั้งแต่ก่อนที่เขาจะสามารถขึ้นเครื่องบินได้ ไม่ว่าจะด้วยหนัง ซีรีส์ เพลง หรือเกม

ถ้าเราสามารถนำยุคที่คนเสพข้อมูลเยอะขึ้นมาสร้าง soft power ที่เป็นแบรนด์ของไทยได้ ก็จะเป็นโอกาสที่จะสร้างมูลค่าได้อย่างมหาศาล

“

ในโลกดิจิทัล
ไม่มีวันที่จะมีใครพร้อม
ร้อยเปอร์เซ็นต์
แม้แต่บริษัท
ที่เป็นดิจิทัลเต็มตัวก็ตาม

”

แล้วทันทีที่เขาเดินทางได้ เขาก็จะเดินทางมาที่ไทย ส่วนตอนที่ยังเดินทางไม่ได้ เขาก็อาจจะซื้อสินค้าไทยด้วยว่ามันมีมูลค่าของแบรนด์อยู่ เช่น เกาหลีที่มีซีรีส์ที่ชวนคนให้อยากไปเที่ยวที่นั่น หรือดิสนีย์แลนด์ (Disneyland) ที่เราอาจจะยอมเสียเงินกับการซื้อของเล่นของเขา ทั้งๆ ที่เราอาจจะไม่เคยไปด้วยซ้ำ หรือญี่ปุ่นที่ใช้หมีคุมะมง (Kumamon) เป็นแบรนด์แอมบาสเดอร์ (brand ambassador) ของสินค้าเกษตร

นับแปลว่าดิจิทัลเป็นปัจจัยสำคัญมากที่จะช่วยเปลี่ยนโฉมประเทศไทย แล้วตอนนี้ประเทศไทยมีศักยภาพพร้อมแค่ไหนที่จะรับมือการเข้าสู่ยุคดิจิทัล เราต้องปรับตัวกันอย่างไร

ในโลกดิจิทัล ไม่มีวันที่จะมีใครพร้อมร้อยเปอร์เซ็นต์ แม้แต่บริษัทที่เป็นดิจิทัลเต็มตัวก็ตาม ทุกคนย่อมมีความกลัวอยู่ระดับหนึ่งว่าเราไม่พร้อมเพราะโลกเปลี่ยนแปลงเร็ว ถึงแม้ตอนนี้เราอาจจะนำเทรนด์อยู่อันดับหนึ่งก็ตาม เราก็ต้องคอยระวังหลังอยู่ตลอด เพราะอยู่ดี ๆ วันหนึ่งอาจมีคนที่พร้อมกว่ากระโดดมายืนข้างหน้าเรา แล้วกลายเป็นเราที่ปรับตัวไม่ทันเอง สำหรับประเทศไทย ผมว่ามีหลายอย่างที่เราต้องปรับตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเลยคือการเตรียมพร้อมทักษะ

ถ้าอย่างนั้น คุณคิดว่าทักษะอะไรที่เราจำเป็นต้องมีบ้างในยุคนี้

ผมว่าในยุคหลังโควิด เราจำเป็นต้องมี 3 ทักษะ + 2 mindsets (กรอบความคิด)

ทักษะแรกคือ ‘ความรู้ดิจิทัลพื้นฐาน’ (basic digital literacy) เราเห็นชัดมากในช่วงโควิดว่าคนที่ไม่มีทักษะดิจิทัลพื้นฐาน เช่น ชื่อ-ชายของออนไลน์ไม่เป็น เรียบออนไลน์ไม่เป็น ก็จะเดือดร้อนกันหนัก และที่สำคัญยังต้องมีพื้นฐานของการแยกแยะข่าวจริง-ข่าวปลอม และรู้เท่าทันการหลอกลวงทางออนไลน์ เพราะในช่วงโควิด ก็เห็นว่ามีคนจำนวนมากที่ถูกหลอก

ทักษะที่สองคือ 'ทักษะดิจิทัลขั้นสูง' (advanced digital skill) เช่น การเขียนโค้ด ปัญญาประดิษฐ์ ความมั่นคงทางไซเบอร์ และบล็อกเชน ทักษะเหล่านี้เป็นทักษะที่คนเพียงหยิบมือเดียวมี และเราจำเป็นต้องสร้างคนเพียงหยิบมือเดียวนี้ให้มีจำนวนมากและเก่งให้ได้ นี่จะเป็นตัวชี้วัดศักยภาพการแข่งขันที่สำคัญมาก

ทักษะที่สามคือ 'ทักษะที่มนุษย์เท่านั้นทำได้' (human skill) ต่างจากสองทักษะแรกที่ต้องพึ่งเทคโนโลยี อย่างเช่นทักษะการบริการ การเข้าอกเข้าใจผู้อื่น ความเป็นผู้นำ ความสามารถในการสื่อสาร และการทำงานเป็นทีม ถึงทักษะพวกนี้จะมีความเป็นมนุษย์มาก ๆ แต่ก็สำคัญมากในยุคของหุ่นยนต์เช่นกัน เพราะถ้าสังเกตในช่วงโควิด ผู้คนอาจติดต่อกันได้แค่ทางออนไลน์ แต่เอาเข้าจริงก็ยังต้องการปฏิสัมพันธ์กันแบบตัวเป็นๆ อยู่ ผมว่าในแง่ทักษะที่มีความเป็นมนุษย์นี้ ไทยค่อนข้างทำได้ดีอยู่แล้ว โดยเฉพาะในด้านการบริการและความเห็นอกเห็นใจ เป็นสิ่งที่เราต้องรักษาไว้

ถัดจาก 3 ทักษะก็คืออีก 2 mindsets อันแรกคือ growth mindset ซึ่งก็คือการมีความคิดที่ว่าตัวเราในวันพรุ่งนี้จะสามารถทำได้กว่าวันนี้ ล้มแล้วสามารถลุกขึ้นมาแข็งแกร่งกว่าเดิมได้ และมองความล้มเหลวเป็นบทเรียนที่จะพัฒนาตัวเอง ทำให้เรากล้าทดลองสิ่งใหม่ๆ นี่เป็น mindset ที่สำคัญมาก เพราะจะทำให้เราสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ดีในโลกที่มีความไม่แน่นอนสูง แต่ผมเคยทำวิจัยและพบว่าไทยยังขาด mindset แบบนี้อยู่เยอะเมื่อเทียบกับชาติอื่นๆ ถือเป็นปัญหาใหญ่ของเรา

อีกอันหนึ่งคือ global mindset ซึ่งก็คือความกล้ามองในระดับที่กว้างแค่ประเทศตัวเอง ผมพบมาว่าที่จริงแล้ว ผู้ประกอบการไทยก็มีความสามารถกันมากมาย แต่ปัญหาคือไม่ค่อยมองกว้างกว่าประเทศไทยเท่าไร เพราะด้วยขนาดประชากรไทยที่มีอยู่ 60-70 ล้านคน ถึงแม้จะใหญ่ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ใหญ่พอที่จะสร้างธุรกิจให้ไปไกลระดับโลกได้ และการไม่ยอมขยายออกไปนอกประเทศนี้ก็จะไปจำกัดการเติบโตของตัวเอง ผมอยากให้มองตัวอย่างสิงคโปร์ ด้วยความที่

เขาคิดว่าประเทศตัวเองเล็กมาก ทำให้เขาต้องดึงดูดคนและบริษัทเก่งๆ ระดับโลกเข้ามา และทำให้ตอนนี้ประเทศเขามีธุรกิจระดับยูนิคอร์น ประมาณห้าตัวแล้ว ซึ่งส่วนมากก็ไม่ได้ขายแค่ในตลาดสิงคโปร์ แต่ใช้สิงคโปร์เป็นฮับเพื่อออกไปสู่ตลาดโลก

ที่คุณพูดเอาไว้ก่อนหน้านี้ว่าไม่ใช่ทุกคนและทุกธุรกิจที่จะได้ประโยชน์จาก digitalization และอาจถูกทิ้งไว้ข้างหลังเลยด้วยซ้ำ ประเทศไทยควรจะแก้ปัญหาได้อย่างไร

ใช่ครับ จุดอ่อนของยุคดิจิทัลคือมันจะมีคนที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ หรืออาจจะเข้าถึงได้ไม่เร็วพอ ถึงวันหนึ่งอาจจะเข้าถึงได้ แต่ก็ตามคนอื่นไม่ทันแล้ว นี่เป็นโจทย์ใหญ่ที่ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกัน

ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลมีอยู่สามประเด็น อย่างแรกที่ชัดเจนที่สุดเลยคือ ‘การเข้าไม่ถึง’ ต่อให้เราจะเก่งขนาดไหน แต่ถ้าสัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่ดี ก็ลำบากหมด ผมว่าเราจะต้องทำให้การเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตกลายเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน

เรื่องที่สองคือ ‘ทักษะดิจิทัลพื้นฐาน’ คนไทยจำนวนไม่น้อยไม่มีทักษะตรงนี้ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เป็นสังคมสูงอายุ คนสูงวัยที่ไม่คุ้นกับดิจิทัลมีมากพอสมควร ในช่วงโควิด เราก็มองเห็นว่าลูกหลานต้องสอนญาติผู้ใหญ่ในบ้านใช้เทคโนโลยีกันเยอะ ผมว่าเราอาจจะต้องจ้างคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันที่กำลังหางานยาก ให้ไปเป็นโค้ชสอนดิจิทัลพื้นฐานให้กับคนในชุมชนของตัวเอง แทนที่จะให้เงินช่วยเหลือคนรุ่นใหม่กลุ่มนี้เปล่าๆ

และเรื่องที่สามก็คือ ‘การเข้าถึงแหล่งการเงิน’ บางคนอาจจะมีอินเทอร์เน็ตใช้และมีทักษะ แต่กลับไม่มีเงินทุนที่จะมาตั้งต้นทำธุรกิจออนไลน์ หรือไปเข้าคอร์สเรียนรู้เกี่ยวกับการทำธุรกิจออนไลน์ ประเทศรอบภูมิภาคเราอย่างสิงคโปร์และอินโดนีเซีย มีการให้เงินสนับสนุนคนที่อยากเริ่มทำธุรกิจขายของออนไลน์ โดยส่วนมากไม่ได้ให้เป็นเงินสด แต่ให้เป็นเงินเครดิต เอาไปตั้งต้นทำธุรกิจในรูปแบบ e-commerce ใหนก็ได้ รวมถึงเอาไปเข้าคอร์สออนไลน์เพื่อเรียนรู้ทักษะในการทำธุรกิจ

ผมว่าถ้าเราทำตรงนี้ได้ ก็จะช่วยลดต้นทุนการเข้าถึงดิจิทัลของผู้คนได้ และเมื่อคนเข้าถึงดิจิทัลได้มากขึ้น ก็เป็นโอกาสที่พวกเขาจะได้เข้าถึงสินเชื่อดิจิทัล (digital lending) เป็นแหล่งเงินทุนอีกช่องทางหนึ่งด้วย

ถ้ามองไปที่นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ดิจิทัลตอนนี้ คุณคิดว่าเป็นอย่างไร

ผมว่าส่วนที่สำเร็จก็คือการสร้างความตื่นตัวให้กับคน อย่างนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ก็ปลุกให้คนตื่นตัวขึ้น ทำให้รู้ตัวว่าการเปลี่ยนผ่านกำลังจะมาถึง และ 4.0 ก็กลายเป็นคำที่ทุกคนคุ้นหู

ผมว่าต่อจากนี้ภาครัฐจะต้องให้ความสำคัญกับสามเรื่องเพิ่มขึ้น เรื่องแรกคือทักษะความสามารถ (talent) ที่ผมพูดถึงไปแล้ว เรื่องที่สองคือ โครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัล (digital infrastructure) และสุดท้ายคือ กฎกติกา (regulation)

ในด้าน 'digital infrastructure' ปัญหาสำคัญคือเรื่องการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะในพื้นที่นอกกรุงเทพฯ ที่ยังไม่ค่อยเข้าถึงหรือสัญญาณไม่ค่อยดี ซึ่งส่งผลกระทบต่อมากกับกิจกรรมที่ต้องใช้อินเทอร์เน็ตอย่างการเรียนออนไลน์ รัฐควรใช้โอกาสจากตอนนี้ที่ 5G เข้ามา แก้ปัญหาเรื่องนี้

อีกเรื่องที่ควรทำก็คือ digital ID (กระบวนการพิสูจน์และยืนยันตัวตนทางดิจิทัล) ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนสะดวกสบายขึ้นมาก โดยเฉพาะช่วยลดความจำเป็นในการใช้เอกสารไปแสดงตัวตนได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดบัญชี การลงทุน การขอสินเชื่อ ไปจนถึงการเข้าโรงพยาบาลส่วนมากแล้ว digital ID จะเกี่ยวโยงกับธุรกรรมการเงินสูง อย่งไทยก็มีพร้อมเพย์ ซึ่งก็ถือว่าทำได้ดี

ส่วนของสิงคโปร์ก็พัฒนาขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือเขามีระบบ My Info ซึ่งมีหลักการคือตัวเราเป็นเจ้าของข้อมูลของเราเอง ไม่ว่าข้อมูลนี้จะถูกเก็บไว้ที่หน่วยงานไหนก็ตาม และตรงนี้ก็นำไปสู่การพัฒนาแพลตฟอร์ม

ใหม่ๆ เช่น Singapore Financial Data Exchange (SGFinDex) ซึ่งมีหลักการว่าเรามีข้อมูลส่วนหนึ่งอยู่ที่ภาครัฐ และอีกส่วนอยู่ที่สถาบันการเงินต่างๆ โดยเราสามารถดึงข้อมูลทั้งหมดของเรามารวมกันอยู่ในแพลตฟอร์มเดียวกันได้หมด ทำให้เราสามารถเห็นข้อมูลภาพรวมของตัวเองได้หมดว่ามีทรัพย์สิน หุ้น หุ้น และสินเชื่อบ้าง อยู่เท่าไรบ้าง ภายในแอปพลิเคชันเดียวกัน โดยที่ธนาคารจะปฏิเสธไม่ให้ดึงข้อมูลเพียงเพราะแพลตฟอร์มนั้นไม่ใช่ของธนาคารตัวเองไม่ได้ เช่นเดียวกับรัฐที่ปฏิเสธไม่ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น นวัตกรรมนี้ช่วยให้เราบริหารจัดการสินทรัพย์ตัวเองและทำธุรกรรมต่างๆ ง่ายขึ้น เพียงแค่เราเซ็นยินยอมให้ธนาคารเอาข้อมูลการเงินและข้อมูลที่อยู่กับรัฐไปใช้ โดยที่เราไม่ต้องกรอกเอกสารซ้ำหลายรอบ ผมก็หวังว่าประเทศไทยจะไปถึงขั้นนั้นได้วันหนึ่ง

ส่วนทางด้าน 'regulation' ตอนนี้เรามีปัญหาว่ากฎกติกาของเราซับซ้อน มีเป็นแสนๆ ฉบับ ซึ่งมันทำให้เกิดความไม่คล่องตัวในการทำธุรกิจ ผมว่าเราต้องใช้โอกาสช่วงโควิดนี้ทำ regulatory guillotine คือต้องมาทบทวนกันว่ากฎอะไรที่ไม่จำเป็น อย่างต้นปีที่แล้ว เรามีการแก้กฎเกี่ยวกับการประชุมออนไลน์ ซึ่งก็ช่วยปลดล็อกได้หลายเรื่อง ถ้าเราแก้ไขเรื่องนี้ได้ ก็จะทำให้เราเข้าสู่โลกดิจิทัลได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม หลายคนมองว่าศักยภาพรัฐไทยกำลังมีปัญหา โดยเฉพาะในช่วงโควิดที่เรามองเห็นข้อบกพร่องของระบบราชการไทยเต็มไปหมด ถ้าแก้ตรงนี้ไม่ได้ ก็อาจจะแก้เรื่องอื่นยาก คุณคิดว่าเราควรจะใช้โอกาสนี้ปฏิรูประบบราชการกันอย่างไร

ยอมรับเลยครับว่าระบบราชการไทยมีปัญหาเยอะ เวลาที่ผมคุยกับคนเก่งๆ ในภาครัฐ ผมจะรู้สึกมีความหวังและหมดหวังพร้อมๆ กัน ซึ่งมันย้อนแย้งมาก ผมมีความหวังตรงที่ว่า คนเก่งไฟแรงที่เข้าใจปัญหาที่ทำงานอยู่ในภาครัฐมีเยอะกว่าที่คิด พอไปคุยกับเขาเวลาที่ไม่ต้องใส่

หมวกข้าราชการ เราก็จะเห็นว่าเขาเก่งนะ เขาพยายามเปลี่ยนแปลง แต่ขณะเดียวกัน ผมก็รู้สึกว่่างๆ ที่ระบบราชการมีคนเก่งมากขนาดนี้ ทำไมผลออกมาถึงจำกัดขนาดนี้ เราเห็นได้เลยว่าระบบของมันเป็น โศตรวนที่ผูกคนเหล่านี้ไว้เยอะมาก

ถ้าถามว่าเราจะปรับกันอย่างไร อาจจะต้องกลับไปดูที่หนังสือ *The Great Remake* มีบทหนึ่งที่ดีเหมือนว่าจะไม่เกี้ยวแต่จริงๆ มันเกี้ยว ผมพูดถึงการเอาโมเดลแพลตฟอร์มมาใช้กับรัฐ ซึ่งมันไม่ได้แปลแค่ทำให้รัฐสร้างแอปพลิเคชันหรือสร้างแพลตฟอร์ม นั่นคือการตีความแบบ กำปั้นทุบดินที่น่ากลัวมาก การเป็นแพลตฟอร์มดิจิทัลไม่ได้อยู่ที่ว่า มันดิจิทัลหรือเปล่า มันอยู่ที่ปรัชญาของมันซึ่งมีสี่ตัว แบ่งเป็นตัวอักษร A B C D เป็นหลักที่สตาร์ทอัปรุ่นใหม่ใช้กัน และผมว่าถอดมาใช้กับภาครัฐได้ ผมขอไล่จาก D ขึ้นไปจะง่ายกว่า

D-data คือการใช้ข้อมูลให้มากขึ้น เหมือนกับแพลตฟอร์มที่ต้องใช้ข้อมูลมหาศาลในการฟังเสียงของคน เพื่อจะนำไปสู่การปรับตัว นี่เป็นสิ่งที่จำเป็นมากสำหรับรัฐ โดยเฉพาะในยุคนี้ที่มีความไม่แน่นอนสูง เราต้องหันได้เร็ว ทำผิดได้แต่อย่าผิดนาน ซึ่งการที่จะรู้ว่ามันผิดหรือไม่ผิด เราต้องมีข้อมูล และในแง่ข้อมูล ยังรวมถึงเรื่องการให้ข้อมูลด้วย คือต้องสื่อสารกับประชาชนให้เข้าใจว่ารัฐกำลังทำอะไรอยู่

C-customer-centric หมายถึง mindset ในการให้บริการลูกค้า ในกรณีของรัฐคือต้องให้บริการประชาชน รัฐจำเป็นต้องปรับกฎกติกาเพื่อ ตอบโจทย์ประชาชนให้ได้ ไม่ใช่ให้ประชาชนเข้าใจรัฐฝั่งเดียว อย่างตอนที่ ประชาชนบ่นเรื่องวัคซีน ถ้ารัฐมีแนวคิดแบบบนลงล่าง (top-down) หรือไม่ได้รู้สึกว่ามีหน้าที่ต้องรับใช้ประชาชน สิ่งที่รัฐจะรู้สึกก็คือทำไม คนพวกนี้ขี้บ่นจัง แต่ถ้าวรัฐมี customer-centric mindset ก็จะมีมองว่า นี่เป็นเรื่องปกติ เพราะลูกค้ามีตั้ง 60-70 ล้านคน ย่อมมีความแตกต่าง เหมือนกับพวกธุรกิจแพลตฟอร์มที่อย่างไรก็ต้องมีลูกค้าบ่นบ้าง แต่หน้าที่ของเราคือการรับการตำหนิของคนแล้วก็ปรับตัวเท่าที่เราจะทำได้มากที่สุด

อีกอย่างคือรัฐต้องไม่อ้างแต่กฎระเบียบ แทนที่จะเริ่มจากกฎระเบียบ เราต้องเอาโจทย์เป็นที่ตั้งมากกว่า เช่นตั้งโจทย์ว่าเวลานี้เราต้องหาวัคซีนให้ได้มากที่สุด แล้วถึงจะไปมองว่าเราต้องแก้กฎอะไรบ้างให้เราทำโจทย์นี้ได้ ไม่ใช่มาบอกว่าประชาชนต้องเข้าใจระเบียบกระบวนการของรัฐ

B-bridge the gap เป็นบทบาทที่รัฐบาลไม่ต้องเข้าไปทำทุกอย่างเอง แต่คอยหาช่องว่างที่เอกชนทำไม่ได้ แล้วเข้าไปช่วยแก้ปัญหา แล้วการที่รัฐจะทำตรงนี้ได้ดีจำเป็นต้องมีความสามารถในการประสานงาน เพราะบางทีปัญหาอาจเกิดขึ้นคนละหน่วยงาน เลยต้องมีการประสานข้ามหน่วยงานตลอดเวลา เช่นหน่วยงานด้านสาธารณสุขกับหน่วยงานด้านเศรษฐกิจ อย่างในขณะนี้เห็นเลยว่าพอประสานงานกันไม่ดีก็เกิดปัญหาขึ้นมาเยอะ ส่วนตัวผมแนะนำว่าอยากให้มียุทธศาสตร์ทำงาน (task force) ที่รวมทั้งสาธารณสุขและเศรษฐกิจอยู่ด้วยกันเลย จะได้ไม่มีการเกี่ยงกันระหว่างหน่วยงาน

สุดท้าย A-attract คือการดึงดูด ปกติแล้ว แพลตฟอร์มไม่จำเป็นต้องทำทุกอย่างเอง เราอาจจะไปหาพาร์ทเนอร์มาช่วยทำบางด้าน เช่น การโฆษณาหรือการขนส่ง รัฐก็เหมือนกัน สามารถดึงดูดคนหรือองค์กรข้างนอกมาช่วยงานได้ในประเทศไทยมีคนและองค์กรเก่งๆ เยอะอยู่แล้ว รัฐแค่ศึกษาว่ามีนวัตกรรมสังคม (social innovation) อะไรบ้างที่เอกชนทำ แล้วรัฐแค่ไปช่วยสนับสนุนให้เขาไปได้ไกลขึ้น และที่สำคัญรัฐต้องมีระบบที่ดี ที่ทำให้คนเก่งที่กล้าตัดสินใจ ยอมฝ่ากฎเพื่อประโยชน์ของสังคมยามวิกฤต กล้าอยู่ในระบบต่อ และเราต้องมีระบบที่ปกป้องเขาด้วย ไม่อย่างนั้นทุกคนจะปล่อยเกียร์ว่าง คนเก่งออกจากราชการหมด

จากที่คุณเล่ามาทั้งหมดบ่งบอกว่าเรากำลังถูกบีบทุกทางให้ต้องเปลี่ยนแปลง สุดท้ายนี้ คุณอยากฝากข้อคิดอะไรถึงคนที่กำลังต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้อย่างเสี่ยงไม่ได้?

ในหนังสือผมมีประโยคหนึ่งบอกไว้ว่า “ประวัติศาสตร์ย่อมถูกเขียนจากอนาคตที่เราเลือกเดิน”

วันข้างหน้าอาจมีคนทำหนังสือโควิดขึ้นมา เหตุการณ์นี้จะถูกบันทึกในประวัติศาสตร์เหมือนกับช่วงใช้หวัดสเปนหรือสงครามโลก และแน่นอนว่าในบันทึกต้องเขียนไว้ว่าประเทศนี้ทำอะไรบ้าง ผู้นำคนนั้นคนนั้นทำอะไรบ้างในช่วงนั้น แต่ละคนก็เหมือนกัน เราเองอาจจะเขียนไดอะรี่ให้เราได้มองย้อนกลับมา

เราเลือกได้ว่าอยากจะมีคาแร็กเตอร์อย่างไร เป็นตัวละครแบบไหน ในหนังสือนี้ เราได้พยายามพัฒนาตัวเองหรือเปล่าในตอนนั้น เราผ่านวิกฤตนั้นไปอย่างไร ก้าวข้ามความสูญเสียอย่างไร หรือช่วยคนที่สูญเสียอย่างไร ไม่ว่าจะอยากจะถูกจารึกไว้ใน 10-20 ปีข้างหน้าอย่างไรก็แล้วแต่ เราต้องทำสิ่งนั้นเลยตั้งแต่วันนี้

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าคุณเป็นผู้นำองค์กรหรือผู้นำประเทศ ผมอยากให้คุณคิดว่า สุดท้ายแล้วคุณจะถูกจารึกในประวัติศาสตร์อย่างไร

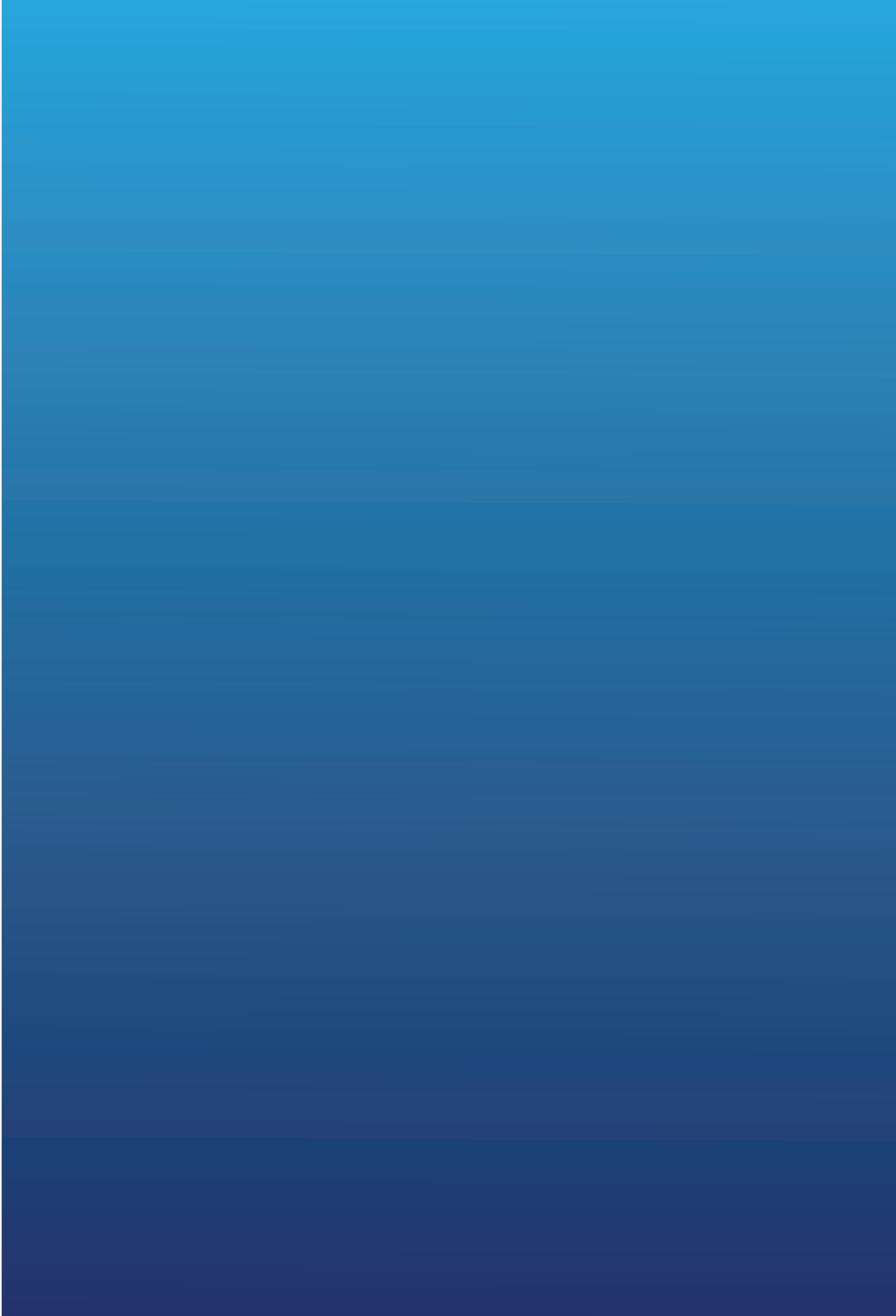

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
วงศ์พันธ์ อมรินทร์เทวา
ภาพถ่าย: เมริชชย เตียวนะ

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2564

เกษตรกรไทย
พร้อมปรับตัว
มากกว่าที่รัฐคิด

วิษณุ อรรถวานิช

รศ.ดร.วิษณุ อรรถวานิช อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คือนักเศรษฐศาสตร์ที่หลงใหลการวิจัยในภาคเกษตร และมีผลการศึกษาวิจัยในภาคเกษตรมาอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ วิษณุยังเป็นเจ้าของรางวัล ‘ป่วย อึ้งภากรณ์’ นักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ที่มีผลงานดีเด่น ประจำปี 2562 และยังสนใจศึกษาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรโดยตรง) และปัญหามลพิษอีกด้วย ความโดดเด่นของวิษณุคือการทำงานวิจัยเชิงนโยบายที่อยู่บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อนำเสนอนโยบายที่นำไปสู่การแก้ปัญหาภาคเกษตรและพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรในระยะยาวได้จริง

การยกระดับภาคเกษตรไทยคือเป้าหมายในการทำงานวิชาการของวิษณุ และนี่คือผลลึกความคิดจากการทำงานวิจัยและข้อมูลอย่างเข้มข้น

คุณทำวิจัยภาคเกษตรมาต่อเนื่องหลายปีโดยใช้ข้อมูลระดับครัวเรือนหลายล้านครัวเรือนเป็นฐานในการวิเคราะห์ การส่องลึกเข้าไปในระดับครัวเรือนช่วยสะท้อนให้เห็นหน้าตาของโครงสร้างภาคเกษตรไทยในปัจจุบันอย่างไร

งานวิจัยใช้ฐานข้อมูลขนาดใหญ่จากทะเบียนเกษตรกรและสำมะโนเกษตร ซึ่งครอบคลุมครัวเรือนเกษตรเกือบทั้งหมดทั่วประเทศในช่วงเวลา 14 ปี และยังมีข้อมูลสถิติอื่นประกอบด้วย

ในภาพใหญ่ ภาคเกษตรยังคงมีความสำคัญอย่างมากต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เพราะมีการจ้างแรงงานสูงกว่า 34% ของกำลังแรงงานทั้งประเทศ ครอบคลุมจำนวนครัวเรือนถึง 8.02 ล้านครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ภาคเกษตรโดยรวมกลับมีสัดส่วนคิดเป็นแค่ประมาณ 9% ของ GDP เท่านั้น และเป็นภาคที่มีปัญหาความเหลื่อมล้ำสูงทั้งในแง่ของผลิตภาพ (productivity) และรายได้ อีกทั้งยังมีความเปราะบางสูงเมื่อเปรียบเทียบกับภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ในประเทศพัฒนาแล้ว หากแรงงานภาคเกษตรมีสัดส่วนเท่าไร้ต่อกำลังแรงงานทั้งหมด มูลค่าเพิ่มในภาคเกษตรต่อ GDP ก็จะอยู่ในระดับที่ไม่ต่างกันมาก แต่ของไทยอยู่ที่ 10% ถ้าเอาจำนวนคนในภาคเกษตรมาหารก็จะได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า คนส่วนใหญ่ในภาคเกษตรคือคนที่มีทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าภาคเศรษฐกิจอื่น

ในรายละเอียดข้อมูลชี้ว่า ภาคเกษตรไทยกำลังเผชิญกับปัญหาด้านทุนมนุษย์ แม้เกษตรกรไทยจะมีการศึกษาที่ดีขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต โดยมีคนที่จบมัธยมปลายเพิ่มขึ้นจาก 12.1% ในปี 2546 เป็น 21.5% ในปี 2556 และเพิ่มขึ้นในทุกช่วงอายุ แต่เกษตรกรไทยมีการศึกษาน้อยโดยเฉลี่ยเมื่อเทียบกับอาชีพที่ไม่ได้อยู่ในภาคเกษตร

นอกจากการศึกษาน้อยแล้ว ภาคเกษตรไทยยังเข้าสู่สังคมสูงวัยเร็วกว่าภาคอื่นๆ ด้วย สัดส่วนของแรงงานเกษตรสูงอายุที่มีอายุ 40-60 ปี เพิ่มขึ้นจาก 39% ในปี 2546 เป็น 50% ในปี 2563 เช่นเดียวกับสัดส่วนของแรงงานที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ที่เพิ่มขึ้นด้วยจาก 13% ในปี 2546

เป็น 20% ในปี 2563 (ค่าเฉลี่ยของประเทศมีประชากรอายุ 40-60 ปี และมากกว่า 60 ปี มีสัดส่วนอยู่ที่ 35% และ 14% ตามลำดับ) ในทางกลับกัน สัดส่วนของแรงงานอายุน้อย (15-40 ปี) ในภาคเกษตรกลับลดลงอย่างมาก 48% ในปี 2546 เป็น 30% ในปี 2563 (ในขณะที่ประชากรอายุน้อยในประเทศมีสัดส่วน 51%)

สมัยเรียนหนังสือเมื่อสัก 20 ปีก่อน หนังสือจะบอกเลยว่า ข้าวเป็นพืชหลักของเศรษฐกิจไทย ปัจจุบันยังเป็นแบบนี้ใหม่

ใช่ครับ แม้จำนวนชาวนาจะลดลงมาก แต่ครัวเรือนเกษตรกร 3.5 ล้านครัวเรือนจาก 8 ล้านครัวเรือนปลูกข้าวเป็นหลัก และถ้านับรวม

“

อุตสาหกรรมข้าวส่งออก
เป็นมูลค่าหลักแสนล้านบาท
แต่งบวิจัยน้อยมาก
เพราะฉะนั้นอนาคต
ก็คงต้องปรับ
ไม่อย่างนั้นในระยะยาว
จะไม่สามารถแข่งได้เลย

”

พืชเศรษฐกิจอีกห้าชนิด คือ ยางพารา มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อย และปาล์มน้ำมัน ก็คิดเป็นประมาณ 90% ของเกษตรกรไทยทั้งหมดแล้ว จากการศึกษาของเราพบว่า เกษตรกรไทยมีแนวโน้มที่จะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นหลักและมีแนวโน้มมากขึ้นมาตลอด

ผลที่ตามมาคือความเสี่ยง โดยทฤษฎีถ้าปลูกพืชหลากหลายก็ จะสามารถกระจายความเสี่ยงได้ดีกว่า ปีนี้ข้าวราคาไม่ดี แต่พืชอื่นยังพอไปได้ ก็เฉลี่ยกันไป งานศึกษาเชิงประจักษ์ที่เราทำก็ยืนยันเรื่องนี้ โดยพบว่า 92% ของเกษตรกรที่ปลูกพืชหลากหลาย เช่น ปลูกข้าวและข้าวโพด หรือข้าวและอ้อย จะมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าเกษตรกรที่ปลูกข้าว อย่างเดียว

เดิมเรามักพูดกันว่า เกษตรกรไม่มีทุนในการผลิต ภาพนี้เปลี่ยนแปลงไปมากน้อยแค่ไหน

ภาคเกษตรไทยยังมีปัญหาเรื่อง ‘ทุน’ หรือทรัพย์สินทางการเกษตร ด้วย อย่างแรกคือน้ำ เกษตรกรไทยเข้าถึงแหล่งน้ำน้อยมาก มีครัวเรือนแค่ 26% เท่านั้นที่เข้าถึงระบบชลประทาน ถ้านับรวมแหล่งน้ำทั้งหมดอย่างแหล่งน้ำส่วนตัว ก็มีประมาณเพียง 40% การเข้าไม่ถึงแหล่งน้ำทำให้เกษตรกรไทยเปราะบางมาก ๆ และจะยิ่งเปราะบางมากขึ้นเมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งจะทำให้ภัยแล้งทั้งรุนแรงและถี่ขึ้นในอนาคต

อย่างที่สองคือที่ดิน เกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินขนาดเล็ก ราวครึ่งหนึ่งของเกษตรกรไทยมีที่ดินไม่ถึง 10 ไร่ ยิ่งถ้าใช้เกณฑ์ 20 ไร่ ตัวเลขจะสูงถึง 80% ที่สำคัญคือ ขนาดที่ดินทำกินมีแนวโน้มลดลงมาตลอดในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อผลิตภาพ เพราะที่ดินขนาดเล็กทำให้ไม่สามารถใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ หรือหากได้ก็ค่อนข้างจำกัด เพราะต้นทุนจะสูงมาก ถ้าพูดแบบเศรษฐศาสตร์คือไม่ได้รับประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด (economy of scale)

ถ้าทำฟาร์มขนาดใหญ่ การลงทุนในเครื่องจักรและเทคโนโลยีเพื่อขยายการผลิตจะทำให้ต้นทุนเฉลี่ยถูกลง แต่ฟาร์มเล็กจะไม่ได้ประโยชน์ตรงนี้ เมื่อเข้าถึงเครื่องจักรสมัยใหม่ไม่ได้ ผลิตภาพการผลิตก็ต่ำ

เวลาเราได้ยินเรื่องของภาคเกษตรก็มักจะบอกกันว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ก็หันมาใช้เครื่องจักรกันหมดแล้ว เช่น ไม่มีใครใช้ควายไถนา กันแล้ว หันมาใช้รถไถนากันหมด ทำไมข้อมูลจึงชี้ว่า เกษตรกรไทย ไม่ใช่เครื่องจักรและผลิตภาพยังต่ำอยู่

ในโลกของการเกษตรสมัยใหม่ เครื่องจักรสามารถแบ่งได้เป็นสองแบบ คือ 'เครื่องจักรแบบดั้งเดิม' กับ 'เครื่องจักรสมัยใหม่' เครื่องจักรแบบดั้งเดิมเป็นเทคโนโลยีเดิมๆ ที่มีการใช้อยู่แล้ว และมักจะมีประโยชน์แค่การใช้งานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รถไถนา ซึ่งแทบจะมีการใช้กันเป็นปกติทั่วประเทศแล้วเหมือนที่ตามแยงมา แต่รถไถนาทำได้อย่างเดียวเลยคือไถนา และอาจปรับประยุกต์ใช้อื่นๆ ได้บ้าง แต่ก็จำกัดมาก แต่เครื่องจักรสมัยใหม่จะมีความมอเนกประสงค์ เช่น รถแทรกเตอร์ ซึ่งสามารถเอาไปใช้ได้หลายรูปแบบมาก เอาไปพ่วงท้ายกับเครื่องเตรียมดิน ตัดหญ้า ไถนา ฟันยา เก็บเกี่ยว อีกตัวอย่างหนึ่งคือเครื่องเก็บเกี่ยวข้าวที่เก็บเกี่ยวอย่างเดียว ก็จะจัดให้เป็นเครื่องจักรดั้งเดิม ในขณะที่เครื่องนวดข้าวสามารถทำได้ทั้งเก็บเกี่ยวและสีข้าวด้วย ก็จะถือว่าเครื่องจักรสมัยใหม่มากขึ้น

สรุปได้เลยใหม่ว่า เกษตรกรที่มีที่ดินแปลงใหญ่ เข้าถึงเครื่องจักรสมัยใหม่ คือกลุ่มเกษตรกรที่มีรายได้ดี

โดยส่วนใหญ่เป็นแบบนี้ ยิ่งที่ดินมีขนาดใหญ่และไม่ได้เช่าที่ดินทำกิน ถ้าเข้าถึงเครื่องจักรสมัยใหม่ได้ดี จะยิ่งได้ผลประโยชน์ต่อขนาดมาก และรายได้สุทธิก็มักจะดีกว่า เพราะปริมาณผลผลิตมากกว่าและต้นทุนต่อหน่วยที่ถูกลงกว่า ในทางตรงกันข้าม เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย

เดิมมักจะยากจนอยู่แล้ว เมื่อลงทุนแล้วผลิตภาพต่ำ ต้นทุนสูง ก็เจอปัญหาความเปราะบางของรายได้สุทธิ หากมีเหตุไม่คาดคิดเมื่อไหร่ สิ่งก็ตามมาก็คือหนี้ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งปัญหาของเกษตรกรรายย่อยที่งานวิจัยพบเจอ

ที่ผ่านมาเคยได้ยินเรื่องนโยบายการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่อยู่ในทางปฏิบัติจริงทำได้มากน้อยแค่ไหน

การที่เกษตรกรแต่ละคนมีที่ดินน้อย การรวมให้เป็นแปลงใหญ่ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แม้จะพยายามส่งเสริมกัน แต่ผลสัมฤทธิ์ก็ค่อนข้างจำกัด

อย่างไรก็ตาม ที่ดินแปลงใหญ่และเครื่องจักรสมัยใหม่ก็ไม่ใช่ว่าทั้งหมดของปัญหา ผลิตภาพที่ต่ำยังเป็นผลมาจากการลงทุนวิจัยและพัฒนาที่ไม่เพียงพอด้วย ยกตัวอย่างกรณีข้าวไทย ในบรรดาผู้ผลิตข้าวทั้งหลาย ผลิตภาพการผลิตข้าวไทยอยู่ในกลุ่มที่ต่ำที่สุด ผลผลิตข้าวของเราเพิ่มขึ้นช้ามาก แต่ผลิตภาพของการปลูกข้าวของเพื่อนบ้านอย่างเวียดนามกลับเพิ่มเอาๆ ข้อเท็จจริงนี้สะท้อนว่า ภาครัฐให้ความสำคัญกับการวิจัยพันธุ์ข้าวน้อยมาก สายพันธุ์ข้าวเลยไม่หลากหลายและขาดแคลน

ผมเคยทำงานวิจัยเรื่องการพัฒนากำลังคนในภาคการเกษตร พบว่าสาเหตุสำคัญของการขาดแคลนพันธุ์ข้าวในไทยคือการไม่มีงบประมาณวิจัยอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ มีการให้ทุนวิจัยอยู่บ้าง แต่ไม่ต่อเนื่อง ส่งผลให้ไทยขาดแคลนนักวิจัยพันธุ์ข้าวด้วย เพราะค่าตอบแทนไม่ได้ดึงดูดนักวิจัยให้เข้ามาทำงานและงบวิจัยก็น้อย เรียกกันแบบสนุกๆ คือ เป็นอาชีพที่ไม่มีการเติบโตในหน้าที่การงานและการเงิน (หัวเราะ) สุดท้ายแล้วคนที่เป็นการกำลังสำคัญในการวิจัยและพัฒนาเลยมีน้อย

เรื่องนี้สำคัญมาก ลองคิดดูว่า อุตสาหกรรมข้าวส่งออกเป็นมูลค่าหลักแสนล้านบาท แต่งบวิจัยน้อยมาก เพราะฉะนั้นอนาคตก็คงต้องปรับไม่อย่างนั้นในระยะยาวจะไม่สามารถแข่งได้เลย

ภายใต้โครงสร้างของภาคเกษตรแบบนี้ หากปล่อยให้กลไกตลาดทำงานเต็มที่ ไม่มีการแทรกแซงเชิงนโยบายใดๆ เพื่อให้คนได้ 'ปรับตัว' สิ่งที่จะเกิดขึ้นคืออะไร

ประการแรก สินค้าเกษตรไทยจะสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก ข้อมูลของธนาคารโลกชี้ว่า ผลผลิตของภาคเกษตรไทยเพิ่มขึ้นช้ามากเมื่อเทียบกับประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตรอื่นๆ เช่น เวียดนามที่ผลผลิตภาพรวมของการผลิตในภาคเกษตรแซงหน้าเราไปแล้ว

ประการที่สอง เมื่อสูญเสียความสามารถในการแข่งขันย่อมเสียตลาด นั่นหมายความว่า รายได้ของเกษตรกรที่ปลูกสินค้าส่งออกย่อมลดลง ชาวเกษตรกรที่ชัดเจนในกรณีนี้ ถ้าลองย้อนกลับไปดู จะเห็นแนวโน้มว่ามูลค่าการส่งออกข้าวลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่มูลค่าการซื้อขายข้าวในตลาดโลกยังคงเติบโตอยู่

ประการที่สาม ผลผลิตภาพในภาคเกษตรที่ลดลงหมายความว่า ไทยอาจกำลังสูญเสียความมั่นคงทางอาหารตามไปด้วย ประเด็นนี้ แม้ไม่ใช่ประเด็นเชิงเศรษฐกิจโดยตรง แต่เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมาก ถ้าเราไม่ทำอะไรเลย อนาคตจะลำบากแน่นอน

ภายใต้โครงสร้างและข้อจำกัดแบบที่เราเผชิญอยู่ อะไรคือโจทย์แห่งอนาคตของภาคเกษตรไทย และเราควรตั้งหลักเรื่องนี้กับอย่างไร

โจทย์แรกคือ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งภาคเกษตรไทยเจอความเสียหายมากขึ้นทุกปีๆ เราขาดความพร้อมเชิงระบบและภูมิคุ้มกันด้านนี้อยู่มาก สิ่งแรกที่ต้องคิดก็คือ ทำอย่างไรให้ครัวเรือนเกษตรกรเข้าถึงแหล่งน้ำได้มากที่สุด หากแก้โจทย์นี้ได้ นอกจากจะทำให้เปราะบางน้อยลงแล้ว ยังช่วยยกระดับการทำเกษตรด้วย เพราะถ้าน้ำเพียงพอก็จะสามารถทำเกษตรได้ปีละหลายครั้ง จากที่ทำได้ปีละหนึ่งฤดูกาล

การจัดการน้ำในปัจจุบันใช้งบประมาณปีละ 60,000 ล้านบาท แต่ส่วนใหญ่งบประมาณจะกระจุกอยู่ในพื้นที่ที่มีเขตชลประทานอยู่แล้ว ซึ่งครอบคลุมครัวเรือนเกษตรราว 26% เท่านั้น ผมเสนอว่าต้องเปลี่ยนแนวทางจัดสรรใหม่โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่นอกเขตชลประทาน ซึ่งครอบคลุมครัวเรือนเกษตรอีก 74% ให้มากขึ้น นอกจากนี้วิธีการจัดการน้ำก็สามารถทำได้หลายรูปแบบ ทั้งการลงทุนในแหล่งน้ำสาธารณะใหม่ และการขุดลอกคูคลองที่ตื้นเขินเพื่อให้กักเก็บน้ำได้ การจัดการน้ำต้องมองทั้งระบบ เห็นความเชื่อมโยงของแม่น้ำลำคลองทั้งหมด

โจทย์ใหญ่เรื่องที่สองคือ การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลทางการเกษตร ซึ่งมีความเป็นไปได้หลากหลายมาก การตรวจสภาพดิน ตรวจน้ำ ถ่ายรูปแล้วเห็นแมลงเกาะ วิเคราะห์โรคและสถานการณ์ได้โดยตรงนี้เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยาก แต่ประโยชน์สูงมาก หัวใจสำคัญของเรื่องนี้คือ การยกระดับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในเชิงคุณภาพ การเพิ่มทักษะและความรู้ดิจิทัลให้แก่เกษตรกร

นอกจากนี้ รัฐต้องลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลด้วย เพื่อให้ต้นทุนในการใช้เทคโนโลยีไม่สูงจนเกินไป ทุกวันนี้ระบบอินเทอร์เน็ตของเราถูกออกแบบมาให้ใช้ในเมืองที่เป็นบ้านหรือออฟฟิศเป็นหลัก ซึ่งทำให้การนำไปใช้ในฟาร์มขนาดใหญ่มีต้นทุนสูงมาก ในต่างประเทศมีการพัฒนา inclusive sim card ซึ่งเหมาะกับการใช้ในฟาร์ม โดยซิมนี้จะส่งข้อมูลเป็นช่วงๆ เช่น ทุก 10 นาที ไม่ได้ส่งถี่เหมือนซิมที่เราใช้กันในปัจจุบัน นี่เป็นตัวอย่างการออกแบบระบบเพื่อรองรับภาคเกษตร

การพัฒนาแอปพลิเคชันสำหรับเกษตรกรก็เป็นอีกหนึ่งโจทย์ซึ่งภาครัฐไม่ควรทำเอง แต่ต้องให้เอกชนมีบทบาทนำ โดยภาครัฐควรทำหน้าที่สนับสนุนด้านข้อมูลให้ถูกต้อง แม่นยำ และทันทั่วถึง และมาตรการส่งเสริมบางส่วน ทุกวันนี้หน่วยงานรัฐไทยชอบทำแอปพลิเคชันกัน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ค่อยยึดผู้ใช้เป็นตัวตั้งเท่าที่ควร สร้างเพราะผู้บริหารอยากได้ (หัวเราะ) แล้วก็ไม่มีคนใช้และใช้งานได้จำกัด ไม่ใช่แค่นั้น ทุกหน่วยงานต่างคิดแอปฯ ของตัวเอง กลายเป็นงานซ้ำซ้อนอีก

“

เกษตรกรส่วนใหญ่พร้อมปรับตัว
พวกเขาคิดและตัดสินใจ
ภายใต้โครงสร้างแรงจูงใจ
ที่ตัวเองเผชิญ
ไม่ต่างจากคนในภาคการผลิตอื่นๆ
อะไรที่คิดว่าทำแล้วคุ้มค่า
เขาทำแน่นอน

”

เวลาพูดเรื่องดิจิทัลกับนักเศรษฐศาสตร์ คำตอบก็จะคล้ายกันหมด คือต้องทำโครงสร้างพื้นฐานและให้เอกชนมีบทบาทนำในการพัฒนานวัตกรรม มีตัวอย่างรูปธรรมของนโยบายที่เหมาะสมกับภาคเกษตรบ้างไหม

เศรษฐกิจแบบแบ่งปัน (sharing economy) เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ หากทำได้สำเร็จ เกษตรกรก็จะสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและเครื่องจักรสมัยใหม่อย่างรถตัดอ้อยหรือรถเก็บเกี่ยวข้าวได้ แม้จะมีพื้นที่เพาะปลูกไม่ใหญ่มาก สมมติผมเป็นเกษตรกร มีพื้นที่ไม่ใหญ่มาก อยากใช้โดรน ก็ใช้แอปฯ หากคนมาบินให้ได้ด้วยค่าบริการที่ถูกลง และเหมาะกับขนาดของตัวเอง ไม่ต้องซื้อโดรนตัวละกว่าแสนบาท นอกจากนี้ การทำ sharing economy ไม่ใช่การแบ่งให้เช่าเครื่องจักรเท่านั้น แต่ยังทำให้ความรู้กระจายด้วย เพราะคนที่เป็นเจ้าของเครื่องจักรก็มี know how สามารถให้คำแนะนำกับผู้เช่าได้โดยตรง

พูดแบบภาษาเศรษฐศาสตร์คือ รัฐต้องส่งเสริมตลาดเช่าบริการ ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนเข้าไปประกอบธุรกิจในพื้นที่ที่ยังไม่มีตลาดเช่าบริการ อาจจจะลดภาษีเงินได้นิติบุคคล หรือลดภาษีนำเข้าเครื่องจักร ต้องลองออกแบบกันดู หากพื้นที่ไหนที่มีคนให้บริการอยู่แล้ว รัฐก็ต้องเข้าไปกระตุ้นให้เกิดการแข่งขัน ส่งเสริมให้บริษัทแข่งขันกัน และสามารถมีกำไรระดับหนึ่งที่เหมาะสม เรื่องนี้เทคโนโลยีเรามีพร้อมแล้ว แต่ต้องการตัวช่วยจากภาครัฐ ที่ผ่านมานักวิจัยพบว่า ตลาดเช่าบริการเครื่องจักรกลทางการเกษตรเดินไปได้ดีด้วยตัวของมันเองระดับหนึ่ง ข้อมูลพบเลยว่าตลาดนี้ช่วยให้เกษตรกรไทยใช้เครื่องจักรสมัยใหม่มากขึ้น และช่วยเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร โดยธรรมชาติตลาดไปอยู่แล้ว รัฐเพียงแค่อเข้าไปช่วยเสริมเท่านั้น

สถาบันด้านเกษตรอย่างสหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มกัน จะเป็นส่วนหนึ่งของคำตอบสำหรับโลกอนาคตไหม

ยังคงเป็นคำตอบนะ! การรวมกลุ่มยังมีความสำคัญมาก การศึกษาที่ผ่านมาชี้ชัดเจนนว ไทยทำเรื่องนี้ได้สำเร็จระดับหนึ่ง เพียงแต่ไม่ได้เข้มแข็งทุกกลุ่ม ความท้าทายในเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องการทำให้การรวมกลุ่มเข้มแข็งทุกกลุ่ม เพราะหากทำสำเร็จจะช่วยเหลือเกษตรกรได้มาก โดยเฉพาะในเรื่องอำนาจการต่อรอง

ความยั่งยืนก็เป็นอีกหนึ่งโจทย์สำคัญ ที่ผ่านมามีความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรไทยมักยึดติดกับผู้นำกลุ่มเป็นหลัก ไม่ได้ยึดกับระบบ สหกรณ์ไหนมีผู้นำที่ดี สหกรณ์นั้นก็รุ่งโรจน์ แต่พอเปลี่ยนผู้นำความเข้มแข็งก็ลดน้อยลง หากต้องการให้สถาบันเกษตรมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ก็จำเป็นต้องมีระบบที่ดีด้วย ระบบที่ทำให้ทุกคนอยากมารวมตัวกัน มองเห็นว่าการรวมตัวแล้วทุกคนได้ผลประโยชน์และมีการแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ไม่ใช่รวมตัวกันแล้วมีแต่ผู้นำที่ได้ประโยชน์ หรือไม่ก็ต้องเสียสละทำงานส่วนรวมโดยไม่ได้อะไรเลย

ระบบสหกรณ์ในต่างประเทศน่าทึ่งมาก เกษตรกรที่ขายผลผลิตได้ต้องหักเงินเข้าส่วนกลางทุกกิโลกรัม สหกรณ์ก็จะมีเงินก้อนไว้สำหรับเป็นค่าตอบแทนคนทำงาน และสามารถลงทุนด้านกาวิจัยและพัฒนา ดึงผู้เชี่ยวชาญเก่งๆ มาช่วยคนในกลุ่ม ไม่ต้องรอรัฐบาล ประเด็นที่สมาชิกไม่มีองค์ความรู้ก็ไปหาคนมาช่วยอบรมและฝึกสอนได้

อะไรเป็นมายาคติที่คนนอกมักเข้าใจผิดเกี่ยวกับภาคเกษตร

เกษตรกรส่วนใหญ่พร้อมปรับตัว พวกเขาคิดและตัดสินใจภายใต้โครงสร้างแรงจูงใจที่ตัวเองเผชิญไม่ต่างจากคนในภาคการผลิตอื่นๆ อะไรที่คิดว่าทำแล้วคุ้มค่า เขาทำแน่นอน ดังนั้นก้าวแรกของการปรับภาคเกษตรคือการมีนโยบายที่สามารถจูงใจให้เขาปรับได้ ทำให้มั่นใจว่าการปรับตัวจะทำให้กำไรมากขึ้น

ในภาคเกษตรไม่ได้มีข้อมูลมากมาย ระบบของเกษตรกรไทยคือการมองหาความสำเร็จจากคนที่อยู่ใกล้ตัว เช่น แพลงข้างๆ หรือคนในพื้นที่เดียวกัน หากมีโซเชียลที่ทำให้เห็นได้ว่า ถ้าทำตามแล้วมีโอกาสได้ผล เขาก็พร้อมจะทำ ที่สำคัญคือการเรียนรู้จากคนที่อยู่ใกล้ทำได้ง่ายกว่า ภาษาที่ใช้สื่อสารกันจะเป็นภาษาง่ายๆ ไม่ซับซ้อนแต่เขาเข้าใจกัน และที่สำคัญคือเชื่อใจกัน ในแง่นี้ รัฐต้องทำให้เกษตรกรเห็นให้ได้ว่าการปรับตัวแต่ละครั้งเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า ต้องทำให้เขามั่นใจและเชื่อใจว่าการปรับตัวจะมีคนคอยช่วยสนับสนุน ให้คำแนะนำ และไม่ทิ้งเขาหากว่าการปรับตัวนั้นล้มเหลว

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

สมคิด พุทธศรี

ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2565

IV
ตั้งหลักใหม่
เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

มองอนาคตโลก
อ่านอนาคตไทย
เราอยู่ตรงไหน
ในโลกแห่งเทคโนโลยี

ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์

ดร.ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์ กรรมการผู้จัดการ สถาบันอนาคต
ไทยศึกษา (Thailand Future) สถาบันคลังสมองด้านนโยบายสาธารณะ
ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอนาคตประเทศไทย และยังเป็นผู้ก่อตั้งและ
ซีอีโอบริษัท Siametrics Consulting บริษัทที่ปรึกษาด้านการใช้ข้อมูล
และปัญญาประดิษฐ์

ณภัทรจบปริญญาเอกด้านเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ และเป็นนักวิจัย
ประจำสถาบันความเปลี่ยนแปลงของโลกที่ University of Minnesota
ความสนใจดั้งเดิมของเขาคือเศรษฐศาสตร์การศึกษา ก่อนที่จะขยาย
มาสู่โลกของเทคโนโลยีดิจิทัล ข้อมูล และปัญญาประดิษฐ์ เพราะเห็นว่า
เครื่องมือเหล่านี้มีประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา

ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ข้อมูล และนักวิชาการ
ที่สนใจนโยบายสาธารณะ ณภัทรจึงชวนสังคมไทยตั้งหลักใหม่
ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างน่าสนใจยิ่ง

ถ้ามองภาพใหญ่ของเทรนด์โลกตอนนี้ เราเห็นประเด็นเทคโนโลยี อะไรที่น่าสนใจหรือน่าจับตามองบ้าง

ผมจะมองเทคโนโลยีจากสามมิติ คือ มิติของปัจเจก มิติของเอกชน และสุดท้ายคือมิติของภาครัฐหรือสังคมโดยรวม

ถ้าให้มองเทคโนโลยีที่น่าสนใจในระยะสั้นไปจนถึงระยะกลางๆ คงหนีไม่พ้นเรื่อง AI และบิตคอยล์ ส่วนอีกด้านคือบล็อกเชน คริปโต-เคอร์เรนซี (cryptocurrency) เมตาเวิร์ส (metaverse) หรือ web 3.0 แต่จริงๆ ทั้งสองซีกนี้ก็เข้ามาปะปนกันอยู่แล้ว

อยากชวนคุณลองคลี่แต่ละเรื่องออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม เทคโนโลยีเหล่านี้คืออะไร และจะเข้ามาจับทบกับชีวิตของเราได้อย่างไรบ้าง

ผมขอเริ่มจาก AI กับบิ๊กดาต้าก่อน จริงๆ ก็เป็นเรื่องที่เริ่มเก่าแล้วด้วย เพราะตอนนี้ทุกคนหันไปพูดเรื่องเมตาเวิร์ส คริปโตเคอร์เรนซี หรือเหรียญเกมในโลกเสมือนจริงแทน แต่ที่น่าสนใจคือ ผมคิดว่าตอนนี้ AI หรือเทคโนโลยีที่ถูกขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (data-driven technology) ทั้งหลายกำลังถูกนำไปใช้ในธุรกิจหรือปฏิบัติการขององค์กรต่างๆ แบบเต็มทีกว่าในช่วงห้าปีที่ผ่านมา และเป็นการใช้ในการประกอบธุรกิจที่เป็นแกนหลักเลย เช่น บริษัทขนส่งใช้ AI ช่วยปรับแต่ง (optimised) ว่าจะส่งของอย่างไรให้ประหยัดทั้งน้ำมัน คน และเวลาที่ที่สุด

สิ่งสำคัญคือเทคโนโลยีพวกนี้เข้ามากระทบหัวใจของธุรกิจ ไม่ใช่แค่ลดต้นทุนหรือหาวิธียิงโฆษณาให้ดี ซึ่งก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน แต่ตอนนี้มันเข้ามากระทบแก่นหลักของธุรกิจที่จะต้องใช้เทคโนโลยีในการแสวงหาประโยชน์ให้ได้มากที่สุด และในอีก 1-2 ปีข้างหน้าเราจะเห็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีมากขึ้น และจะชัดเจนมากขึ้นว่าบริษัทไหนทำได้แค่อายุ บริษัทไหนสร้างผลลัพธ์ได้จริงๆ

ในมิติปัจเจกบุคคล เทคโนโลยีเหล่านี้จะมีผลกับชีวิตของคนธรรมดาอย่างไรบ้าง

มีผลแน่นอนและกระทบแทบจะทุกมิติของชีวิตมนุษย์เลย ถ้ามองกว้างๆ สิ่งที่กระทบมากที่สุดน่าจะเป็นเรื่องการเงิน การค้า การเมือง การปกครอง และการเรียกร้องสิทธิกับนโยบายที่ดีจากภาครัฐ และแน่นอนคือเรื่องความรักกับความตาย

เรื่องการค้า ข้อดีอย่างหนึ่งคือเราควรได้รับสินค้าและบริการที่เราอยากได้แบบไม่ต้องนึกถึง ลองคิดถึงโลกที่วันหนึ่งการซื้อของจะหายไป อาจจะไปถึงขั้นที่เราไม่ได้คิดว่าเราอยากได้อะไร ไม่มีความอยากเลย แต่อยู่ดีๆ ของก็มาที่บ้านเฉยเลยโดยที่เราไม่รู้ตัว

“

สิ่งที่เทคโนโลยีกระทบมากที่สุด
น่าจะเป็นเรื่องการเงิน
การค้า การเมืองการปกครอง
และการเรียกร้องสิทธิ
กับนโยบายที่ดีจากภาครัฐ
และแน่นอนคือ
เรื่องความรักกับความตาย

”

โมเดลของแอมะซอนที่โตมาก ๆ ในสหรัฐฯ จะเห็นว่าข้อได้เปรียบทางธุรกิจของเขาคือการให้ข้อเสนอชนิดที่ลูกค้าคนนั้นต้องโง่จริง ๆ ถึงจะกล้าปฏิเสธ หรือธุรกิจบางเจ้าไม่ว่าจะสิ่งของเวลาไหนก็มาส่งได้ภายในไม่กี่ชั่วโมงพร้อมให้ของแถมเต็มไปหมด ซึ่งเกิดจากการประมวลผลข้อมูลของลูกค้าเยอะมาก

แล้วถ้าเป็นความรักกับความตาย?

ผมเขียนหนังสืออยู่เล่มหนึ่ง เป็นเรื่องของเมืองที่ทุกคนรู้ว่าตัวเองจะตายเมื่อไหร่ ถ้ามารู้ได้ยังไงไร ต้องบอกก่อนว่าเราสามารถทำนายหลายอย่างในชีวิตได้ค่อนข้างดีนะครับ ถึงอาจจะไม่ได้แม่นยำเปอร์เซ็นต์ก็ตาม โดยอาศัยปัจจัยพวกพฤติกรรม การกินอาหาร หรือยีน เตี้ยนี้มีบางบริษัทที่มีข้อมูลจีโนมของเรา แม้กระทั่งข้อมูลการกินอาหารหรือไลฟ์สไตล์ที่วัดจากนาฬิกาหรืออุปกรณ์สวมใส่ต่างๆ แต่เป้าหมายอาจไม่ใช่เพื่อรู้วันตาย แต่เป็นการยืดเวลาการใช้ชีวิตออกไปให้ได้นานที่สุด ถ้าเรารู้อายุขัยของตัวเอง จะเปลี่ยนพฤติกรรมหลายอย่างของเราไปเลย และจะเปลี่ยนการวางแผนพฤติกรรมของเราและปฏิสัมพันธ์ที่เรามีต่อคนอื่นด้วย

นอกจากนี้เริ่มมีการพูดถึงชีวิตดิจิทัลหลังความตายบ้างแล้ว ทุกวันนี้เราสร้าง (generate) ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเราเยอะมาก ทั้งภาพ เสียง แชต ทุกอย่างเลย และถ้าข้อมูลพวกนี้เยอะพอก็จะสามารถถูกก๊อปปี้ออกมาเป็นตัวตนของเราได้ สมมติลูกหลานอยากมีปฏิสัมพันธ์กับเราก็คงอาจจะทำได้ผ่านโฮโลแกรมหรือวีดีโอของเรา

ส่วนในแง่ความรัก เราคงเคยเห็นแอปพลิเคชันหาคู่ ซึ่งก็ไม่ได้ผิด โดยเฉพาะกับเด็กเจน Z ลงไปนี่อาจจะเป็นเรื่องปกติเลยด้วยซ้ำ มันมีประสิทธิภาพในตลาดหาคู่ คือแก้ปัญหาการจับคู่แบบผิดๆ (mismatch) ของอุปสงค์-อุปทานได้ดีมากๆ แต่ทั้งหมดนี้ก็สะท้อนให้เห็นนัยของการค้าอยู่ด้วย เพราะการค้าคือการสนองความต้องการในการบริโภค

บางอย่าง ถ้าเรามองความรักในแง่ที่เราต้องการคนแบบนี้ รายได้เท่านี้ แต่ผมว่ามันไม่ใช่ทั้งหมด แอปพลิเคชันหาคู่อาจช่วยให้เราเจอคนคนหนึ่ง ในตลาดแบบรวดเร็วและทำให้เราไม่เสียเวลา แต่ทั้งหมดนี้อาจทำให้เราเผลอลืมไปว่าเราหาคู่ทำไม เพราะเพื่อนเราแต่งงานกันหมดแล้ว หรือเราต้องรีบหาอะไรบางอย่างหรือเปล่า

สำหรับผม ความรักที่แท้จริงไม่ควรทำนายได้ ไม่ควรมีเหตุผล ด้วยซ้ำ เพราะถ้าเราคิดแบบที่ว่ามาข้างต้น สมมติแฟนเราทำอะไรที่เราไม่ชอบมากๆ ขึ้นมา อัลกอริธึมควรจะเชิญเขาออกทันทีและให้เราไปหาคู่ใหม่ ผมว่ามันอันตรายนะ และโลกที่เราคุ้นชินกับเทคโนโลยีมากๆ อาจทำให้เราสูญเสียทักษะในการบริหารความสัมพันธ์กับคนรอบตัวไป ทั้งพ่อแม่ ญาติ เพื่อน ซึ่งนี่ก็คือความรักแบบหนึ่งเหมือนกัน และผมคิดว่าเรื่องพวกนี้จะเกิดขึ้นแบบที่เราไม่รู้ตัวเลยด้วย

คุณคิดว่าเทคโนโลยีส่งผลอย่างไรกับภาครัฐ หรือถ้าพูดไปถึงเรื่องการกำกับดูแลด้านเทคโนโลยี คุณคิดว่าภาครัฐควรจะเข้ามา มีบทบาทอย่างไรในเรื่องนี้

การกำกับดูแลเป็นเรื่องที่สำคัญมากกับทุกคนในสังคม และผมเชื่ออย่างหนึ่งว่าการพัฒนาสังคมไม่จำเป็นต้องมาจากภาครัฐร้อยเปอร์เซ็นต์ บางทีอาจจะดีกว่าถ้าการพัฒนานั้นมาจากภาคเอกชนหรือภาคประชาชน ทั้งนี้ ผมคิดว่าเราสามารถประเมินการพัฒนาสังคมได้ในหลายมิติ **ด้านแรก** คือ ประสิทธิภาพของนโยบาย ลองดูง่ายๆ ว่าประเทศเราดีขึ้นกว่าเมื่อวานไหม ถ้าคำตอบคือไม่ แปลว่ากระบวนการคิดหรือกระบวนการทำงานผิดพลาด ส่วน **ด้านที่สอง** คือเรื่องประสิทธิภาพ พูดง่ายๆ คือเราใช้เงิน เวลา และทรัพยากรคุ้มค่าไหม สามารถออกกฎหมายหรือนโยบายมาได้รวดเร็วทันกับเทคโนโลยีใหม่ และ **ด้านสุดท้าย** คือด้านความเป็นธรรม และเสมอภาค

ทั้งหมดนี้ ผมว่าเมืองไทยล้มเหลวแทบจะทุกด้าน หรือเอาเข้าจริงหลายประเทศก็ไม่ได้ดีนัก แต่ในฐานะพลเมืองไทย ผมรู้สึกว่ามีปัญหา

เยอะมาก และหลายปัญหาถูกตองมาเป็นสิบปีโดยไม่มีการแก้ไข ยิ่งเจอวิกฤตหรือสถานการณ์ที่ทำหายมาก ๆ ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการแบบเดิมแก้ปัญหาใหม่ไม่ได้

แล้วเราจะแก้ปัญหาเหล่านั้นได้อย่างไร หรือเทคโนโลยีจะเข้ามา มีบทบาทอย่างไรได้บ้าง

แทนที่จะมานั่งไล่แก้ทีละปัญหา เราต้องแก้ตรงแก่นของมันเลย กระบวนการคิดและวางแผนนโยบายของเราไม่ค่อยอิงกับหลักฐานเชิงวิทยาศาสตร์ หรืออาจจะเป็นเพราะเวลาเราคิดถึงเรื่องการพัฒนาสังคม การเมืองการปกครอง หรือรัฐศาสตร์ มันฟังดูไปทางศิลป์ ซึ่งก็ไม่ผิดนะ แต่การวัดผลเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์มากกว่า

อีกอย่างหนึ่งคือ เวลาเราเลือกผู้นำอะไรสักอย่าง เรามักจะเลือกคนที่มีอายุเพราะคิดว่าเขาอยู่มานานกว่า หรือเลือกคนที่เรามองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านนั้น ๆ ซึ่งก็ไม่ผิด แต่ผมคิดว่าบางครั้งมันอาจจะดีเป็นธรรม หรือเหมาะสมกว่าในแง่บรรทัดฐานทางสังคมที่เราจะเปิดช่องการออกนโยบายให้เป็นแบบห้องเปิดแทนที่จะเป็นห้องปิด เพราะเวลาเราออกนโยบายโดยคนที่จบสูง ๆ บางทีคนทั่วไปไม่ได้รู้สึกเชื่อมโยงกับคนเหล่านั้น หรือรู้สึกว่าเขาไม่มีสิทธิ์มีเสียงอะไร หรือถ้าแย่ไปกว่านั้นคือพวกเขาได้รับผลกระทบทางลบบางอย่างด้วยซ้ำ

ทั้งหมดนี้จะกลับมาสู่เรื่องเทคโนโลยี เพราะถ้าเราไม่มีเทคโนโลยีด้านข้อมูลจะทำทั้งหมดนี้ไม่ได้ อย่างในกรณีเรื่องประสิทธิภาพและประสิทธิผล คุณต้องเอาข้อมูลมาทำการทดลอง หาหลักฐานเชิงสถิติว่าถ้าทำนโยบายนี้ไปแล้วได้ผลเท่าไร ดีกว่าตัวเลือกอื่นอย่างไร คุ่มค่าแค่ไหน อัตราผลตอบแทนเป็นอย่างไร และเราต้องทำอะไรที่มากกว่าไปกว่าประชาพิจารณ์ (public hearing) ซึ่งบางคนไม่รู้ด้วยซ้ำว่ามี มันควรเป็นอะไรที่เข้าถึงง่ายกว่านั้น

หลายคนอาจจะมองว่านโยบายเป็นเรื่องที่ห่างไกลชาวบ้านธรรมดา ซึ่งก็อาจจะจริง แต่ก็มองได้ด้วยว่าเพราะคุณไม่เคยลงแรงไปบอกเขา คิดว่าอย่างไรเขาก็ไม่มีบทบาทหรือไม่ฟัง ทั้งที่เขาอาจจะมีไอเดียดีๆ ก็ได้ในบางเรื่อง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งผมเชื่อว่าไม่มีทางทำได้ดีถ้าออกมาจากส่วนกลาง

ดูเหมือนภาครัฐไทยกับเรื่องข้อมูลจะเป็นประเด็นที่เจอความท้าทาย อักมาก และถ้าโลกเดินไปข้างหน้าแบบนี้ คุณมองว่าไทยอยู่ตรงไหน ในโลกอนาคตนี้

อยู่ที่ว่าเราอยากให้ภาครัฐมีส่วนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจมากแค่ไหน ซึ่งส่วนตัวผมไม่อยากให้ภาครัฐมาทำตรงนี้เยอะเกินไปนะ แนนอนว่าภาครัฐมีโอกาสมันที่เหมาะสมในการแทรกแซงระบบตลาด แต่บางครั้งเราแทรกแซงผิด คือไปทำบางอย่างในเวลาที่ไม่ควรทำ และไม่ทำบางอย่างในเวลาที่เหมาะสม

ตอนนี้โลกยังมีธุรกิจแบบในโลกเก่าเยอะ แต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้มาจากโลกแบบเก่าแน่นอน และไม่ได้มาจากการอัดฉีดด้วย เพราะการอัดฉีดไม่ได้ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้น การเติบโตของประเทศ หรือการพัฒนาของสังคมจะมาจากการทำงานที่ว่าถึงเราจะมีกันแค่สองคน แต่เราสามารถสร้างอะไรที่มีคุณค่าได้มากกว่าเมื่อวาน ซึ่งจะทำให้ได้ต่อเมื่อมีเทคโนโลยีที่มีคุณค่าในการผลิตหรือมีตลาดส่งออกที่ดีๆ เยอะขึ้น

เพราะฉะนั้น สิ่งที่น่าห่วงคือการรับเอาเทคโนโลยีเข้ามาใช้ และผลักดันให้กลับเป็นเงินได้เร็วที่สุด ถ้าเราไปดูธุรกิจใหญ่ๆ ในสหรัฐจะเห็นว่าทั้งหมดแทบจะเป็นบริษัทเทคโนโลยีหมดแล้ว ซึ่งไม่ได้ใช้ทรัพยากรเยอะ แต่ได้ผลตอบแทนกลับมาเยอะมาก

ตอนนี้หลายคนพูดถึงเรื่องเทคโนโลยี web 3.0 ที่กำลังจะเข้ามา มีบทบาทมากในสังคม อยากชวนคุณอธิบายว่า web 3.0 คืออะไร และจะเข้ามาสร้างภูมิทัศน์ใหม่ๆ ในชีวิตเราอย่างไรบ้าง

จริงๆ เรื่อง web 3.0 เป็นอะไรที่คุณไม่สามารถฟังผมแล้วเข้าใจได้ แต่คุณต้องลอง ต้องจับ ต้องชนะ ต้องอยู่กับมันถึงจะเข้าใจได้เต็มร้อย แต่อธิบายแบบนี้ก่อนว่า web 2.0 เป็นการรวมศูนย์เทคโนโลยีและข้อมูลเข้ามาไว้ในแพลตฟอร์มเพื่อสร้างประโยชน์บางอย่าง มีการประหยัดต่อขนาด (economy of scale) เกิดขึ้น และมีธุรกิจอย่างแอมะซอนหรืออาลีบาบาเกิดขึ้น ถ้ามองว่าได้ประโยชน์เยอะไหม เยอะครับ แต่ประโยชน์จะกระจุกตัวอยู่ตรงกลาง ซึ่งไม่แปลกเพราะเขาเป็นนักลงทุน เขาก็ควรได้รับผลประโยชน์ นั่นคือเรื่องของทุน

แต่ web 3.0 เป็นอะไรที่ต่างจากนั้น เพราะมันเป็นคือเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่อยู่บนรากฐานของระบบบล็อกเชนที่กระจายศูนย์ โดยมีอุดมการณ์ที่ต้องการให้เกิดความเท่าเทียม (fair) ของการถ่ายโอนคุณค่าระหว่างผู้เล่นทางเศรษฐกิจ อารมณ์ประมาณว่า ถ้าผมผลิตของได้สิบบาท ผมก็สมควรได้รับสิบบาทนั้นโดยไม่มีใครชักกำไรไปแม้แต่นคนเดียว คือเป็นตลาดทุนที่มีประสิทธิภาพที่สุด ใครสร้างอะไรก็ควรได้รับการตอบแทน แต่ขณะเดียวกัน ถ้าผมผลิตอะไรที่ไม่มีคุณค่าจริงๆ ก็จะไม่มีการสนใจเลย เราจะโดนฆ่าเพราะตลาดนี้ไม่มีขอบเขตในการปกป้องทุกคน แต่ต้องแข่งกับทุกคน เป็นตลาดแข่งขันเกือบสมบูรณ์

ถ้ามองว่า web 3.0 อยู่ตรงไหน มันอยู่ในโลกคริปโตเคอร์เรนซี เป็นเหมือนประตูสำหรับคนทั่วไปเพื่อเข้าสู่โลก web 3.0 และเป็นโอกาสที่สำคัญมากด้วย ซึ่งผมแบ่งโอกาสที่ว่าออกเป็นสามมิติ คือการบริโภคสินค้า การกระจายอำนาจและการถอนรากถอนโคนอำนาจเก่า และสุดท้ายคือการตัดสินใจร่วมกัน ทั้งหมดนี้เป็นคาแร็กเตอร์ของโลกใบนี้ ซึ่งถ้ามองจากข้างนอกเราจะไม่เห็นเลย จะเห็นแต่กราฟสีแดงบ้าง สีเขียวบ้าง เห็นคนบอกว่าได้บิตคอยน์ (bitcoin) บ้าง แต่จริงๆ มันมีอะไรมากกว่านั้น ทั้งหมดนี้ไม่ใช่แค่เงิน แต่เป็นทั้งหุ้น เงิน และระบบเศรษฐกิจ เป็นเหมือนระบบนิเวศของอีกประเทศที่มีทุกอย่างอยู่บนนั้น

“

อันดับแรกของการกำกับดูแล
ควรจะเป็นการพิจารณาว่า
สิ่งที่ดีที่สุดที่เราจะทำได้
ควรมีหลักการ (principle)
แบบไหน...เราต้องการ
‘การกำกับดูแล’
แต่อาจจะไม่ได้ต้องการ
‘ผู้กำกับดูแล’
หรืออาจจะมีการ privatised
ผู้กำกับดูแลไปเลยก็ได้

”

ถ้านี้เป็นเหมือนโลกอีกใบหนึ่ง คุณมองเห็นประเด็นน่าสนใจอะไรในโลกใหม่ใบนี้บ้าง

นี่เป็นโอกาสที่ดีมากสำหรับคนไทยเลย แต่ในอีกแง่ มันก็มีความไม่เที่ยงธรรมอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะกับผู้สร้างสรรค์ เช่น กลุ่มดีไซเนอร์ นักเขียนเพลง ศิลปิน พวกเขาอีกไม่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (economic benefit) เท่ากับผลผลิตส่วนเพิ่ม (marginal product) ที่ตนเองผลิตให้สังคมเพราะถูกแพลตฟอร์มเก็บไปหมด ไม่ว่าจะเป็นแพลตฟอร์มเทคโนโลยี พ่อค้าคนกลาง หรือคนที่มีอำนาจสูงในตลาด

อีกเรื่องคือประเด็นเกี่ยวกับการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งผมมองว่าเป็นความท้าทายในการบริหารชาติและองค์กรอย่างมาก ปกติเราเคยเลือกคนมาตัดสินใจแทนเราในสังคม ที่จริงมนุษย์ไม่เก่งในเรื่องการตัดสินใจร่วมกัน ทั้งๆ ที่การตัดสินใจร่วมกันคือสิ่งที่ทำให้ไฮโมเซเปียนส์รอดมาจนถึงทุกวันนี้แหละ ถ้าย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ของมนุษย์ สิ่งที่ทำให้เราเหนือกว่าสัตว์ทั่วไปคือการตัดสินใจแบบรวมหมู่ ซึ่งมันค่อนข้างหายไปในช่วงหลังๆ ที่อำนาจกระจุกตัวมากขึ้น ทั้งอำนาจในทางสังคมและอำนาจในทางเทคโนโลยี มีอัลกอริทึมบางตัวที่มามีมติตัดสินใจแทนเราทุกอย่าง ตรงนี้เองที่ web 3.0 เสนอทางออกหนึ่งให้เรา ซึ่งก็จะนำไปสู่ประเด็นเรื่องการทำกับดักด้วย

แล้วรัฐจะเข้าไปกำกับดูแลโลกใบใหม่นี้ได้ยังไง

ผมคิดว่าตอนนี้มันกำกับดูแลไม่ได้ ซึ่งไม่ได้หมายความว่า เป็นเรื่องไม่ดี จริงๆ ผมว่ามันต้องคิดเยอะมากกว่าแก่นของการกำกับดูแล ควรเป็นอย่างไร อะไรคือสิ่งที่ไม่จำเป็น เราต้องรับผิดชอบทุกอย่างที่เกิดขึ้นหรือช่วยทุกคนที่เจ็บตัวจากการลงทุน หรือว่าอย่างไรดี

ดังนั้น อันดับแรกของการกำกับดูแลควรจะเป็นการพิจารณาว่า สิ่งที่ดีที่สุดที่เราจะทำได้ควรมีหลักการ (principle) แบบไหน อย่างถ้าคุณไปดูใน web 3.0 จะเห็นว่าไม่มีใครบ่นเรื่องปั่นหุ้นเลยนะครับ ทุกคนปั่นกระแสกันหมด มันเป็นแนวปฏิบัติปกติในนั้น อาจจะเป็นเพราะ

ไม่มีองค์กรกำกับดูแลก็ได้ ผมคิดว่าเราต้องการ ‘การกำกับดูแล’ แต่อาจจะไม่ได้ต้องการ ‘ผู้กำกับดูแล’ หรืออาจจะมี การ privatised ผู้กำกับดูแลไปเลยก็ได้ เพราะเราอาศัยความไว้วางใจของชน หรือการเป็นชุมชนแบบรวมหมู่ (collective community) กัน

ผมว่ามันน่าทึ่งนะ ในโลกที่ทุกคนเป็นคนแปลกหน้าของกันและกัน แต่กลับสามารถกำกับกันเองโดยอาศัยความไว้วางใจและความเข้าใจกันได้โดยไม่ต้องมีภาครัฐเข้ามากำกับดูแล ถ้ามองว่าตอนนี้มันเพอร์เฟกต์ไหม ก็ยังครับ ยิ่งเร็วไปเยอะมาก แต่นี่ก็เป็นอะไรที่น่าจับตามองต่อไปเหมือนกัน และต้องเข้าไปลองสัมผัสเอง

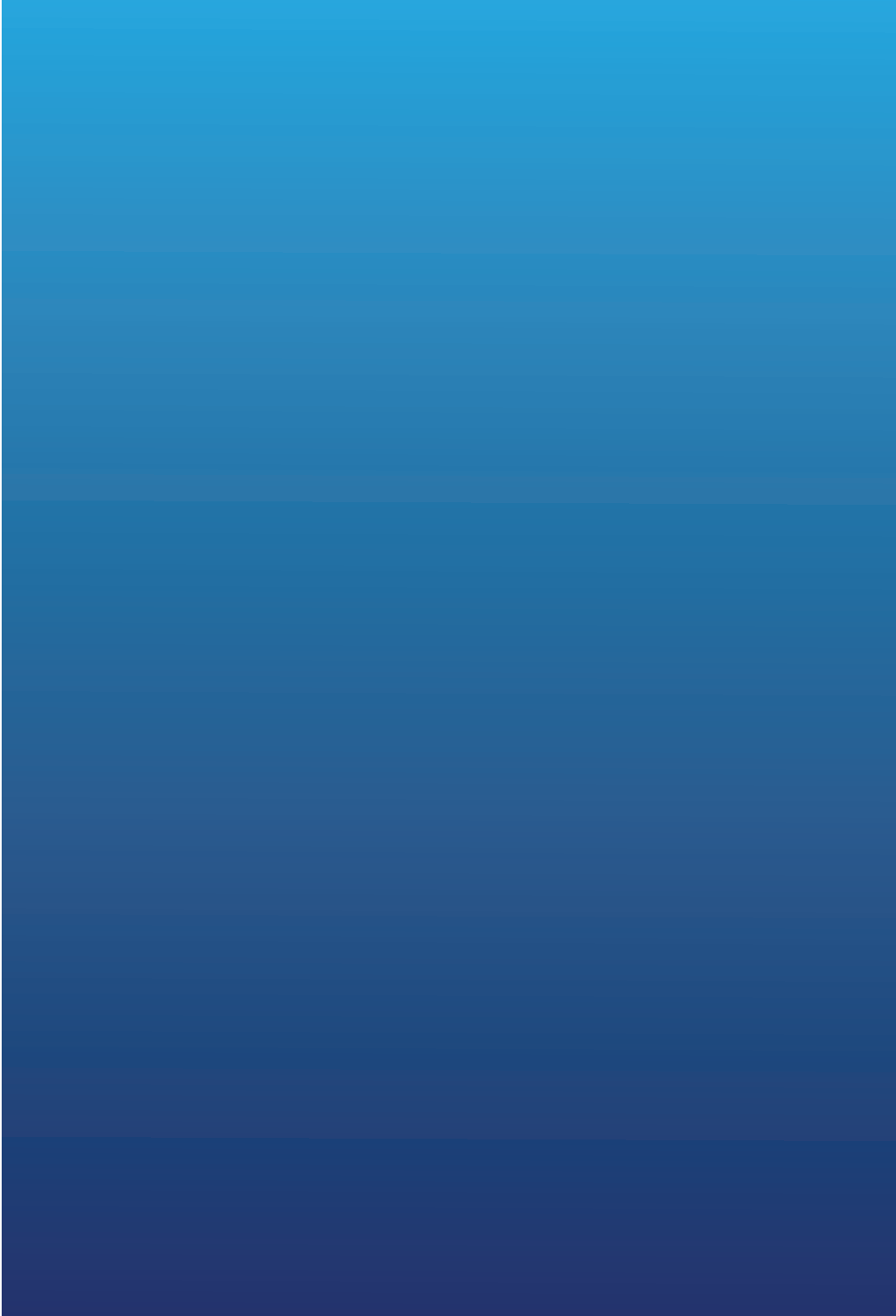

สัมภาษณ์: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย
เรียบเรียง: กองบรรณาธิการ
ภาพถ่าย: ณิชภัทร จาตุศรีพิทักษ์

อ่านบทสัมภาษณ์ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2565

จินตนาการโลกใหม่ ในเลนส์ปรัชญาเทคโนโลยี

พิพัฒน์ สุยะ

ผศ.พิพัฒน์ สุยะ หัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นหนึ่งในนักปรัชญาจำนวนน้อยยิ่งกว่าน้อยในประเทศไทยที่มีความเชี่ยวชาญและสนใจ 'ปรัชญาเทคโนโลยี'

แม้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีถูกขับเคลื่อนด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก และนโยบายที่รองรับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีมักเป็นงานด้านสังคมศาสตร์ แต่การมองความก้าวหน้าของเทคโนโลยีผ่านเลนส์ปรัชญา ซึ่งเป็นงานด้านมนุษยศาสตร์ น่าจะเป็นก้าวแรกที่ทำให้สังคมไทยเข้าใจแก่นของเทคโนโลยี ข้อดีข้อเสีย และเตรียมตัวรับมือกับสังคมอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

ความรู้และมุมมองของคนอย่างพิพัฒน์จึงสำคัญ เมื่อเราต้องเตรียมตั้งหลักใหม่เพื่อรับมือกับเทคโนโลยี

ขอเริ่มต้นจากคำถามพื้นฐานที่สุดว่า ปรัชญาเทคโนโลยีคืออะไร ศึกษาเกี่ยวกับอะไร

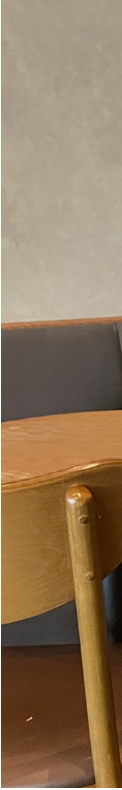
ปรัชญาเทคโนโลยีเป็นวิชาปรัชญาประยุกต์อีกวิชาหนึ่งซึ่งใช้มุมมองจากปรัชญาพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ มาพิจารณาประเด็นต่างๆ ที่เกิดจากเทคโนโลยีหรือเกี่ยวกับเทคโนโลยี

อันที่จริงแล้ว คำว่าปรัชญาเทคโนโลยีเริ่มมีมาตั้งแต่ปี 1877 โดย เอินสต์ แคปปี้ (Ernst Kapp) นักปรัชญาชาวเยอรมัน เรียกว่า Technikphilosophie โดยใช้ในแง่วิพากษ์วิจารณ์เทคโนโลยีเท่านั้น ยังไม่ได้แพร่หลายอะไรมากนัก จนกระทั่งอีก 100 กว่าปีผ่านมา ราวปี 1979 นักปรัชญาวิทยาศาสตร์ชื่อว่า มาริโอ บูนเช (Mario Bunge) พัฒนาความสนใจของเขาในสาขานี้ ใช้คำว่า Technophilosophy และพัฒนาต่อมาเรื่อยๆ โดยมีนักปรัชญาคนอื่น ๆ ให้ความสนใจ จึงกลายมาเป็นวิชา Philosophy of Technology อย่างทุกวันนี้

ถ้าเทียบกันแล้ว ในยุคของเราเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ชนิดที่เรียกว่าก้าวกระโดดเลยก็ว่าได้ ต่างจากสมัยก่อนที่เทคโนโลยีอาจจะพัฒนาช้าหรือความรู้วิทยาศาสตร์บางอย่างร้อยปีกว่าจะเปลี่ยนทีหนึ่ง พอปัจจุบันมันรวดเร็วทันมากในเวลาไม่กี่ปี เราไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบที่เกิดต่อมนุษย์และสังคมได้ไปโดยปริยาย วิชาปรัชญาเทคโนโลยีเลยได้รับความสนใจมากขึ้น มีคำถามต่างๆ เกิดขึ้น และบางคำถามก็เป็นพื้นที่ที่วิชาปรัชญาสนใจถกเถียงกันมานาน

ถามว่าปรัชญาเทคโนโลยีสนใจอะไรบ้าง ปรัชญาเทคโนโลยีสนใจตั้งแต่คำถามพื้นฐานว่าเทคโนโลยีคืออะไร เรานิยามว่าเทคโนโลยีคืออะไรกันแน่ เพราะคำนิยามหรือความเข้าใจต่อเทคโนโลยีต่างกันย่อมมีผลต่อมุมมองหรือทัศนคติของมนุษย์และสังคมต่อเทคโนโลยีแตกต่างกันออกไป

ต่อมาก็คือวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีสัมพันธ์กันอย่างไร แยกออกจากกันได้ไหม ปกติเรามักคิดว่าเทคโนโลยีคือวิทยาศาสตร์ประยุกต์

แต่นักปรัชญาหลายคนก็ชี้ให้เห็นว่าความเข้าใจแบบนี้ค่อนข้างมีปัญหา เพราะมันมีเทคโนโลยีบางอย่างเกิดขึ้นก่อนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้วย นอกจากนี้ยังมีคำถามว่า ตัวเทคโนโลยีมีสารัตถะหรือเนื้อแท้แก่นแกนบางอย่างที่กำหนดให้มันเป็นเทคโนโลยีใหม่ ถ้ามี หมายความว่า มันมีลักษณะบางอย่างอยู่แล้วตั้งแต่ต้น ลักษณะเช่นนั้นส่งผลควบคุมกำกับมนุษย์หรือไม่ เพราะหนึ่งในปัญหาที่ถกเถียงกันต่อมาคือเทคโนโลยีเป็นกลางหรือไม่เป็นกลาง

บางคนอาจแปลกใจว่าเทคโนโลยีมีความเป็นกลางไม่เป็นกลางด้วยหรือ ประเด็นนี้มีนักปรัชญาสองกลุ่มหลักๆ ที่มองแตกต่างกัน กลุ่มแรกคือพวกอุปการณนิยม (instrumentalism) มองว่าเทคโนโลยี

“

ตัววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
ไม่ได้พัฒนามาอย่างลอยๆ
สุดท้ายมันกลับเข้ามา
อยู่ในสังคม
ดังนั้น เราต้องเห็นภาพมิติอื่นๆ
ของมนุษย์ด้วย

”

เป็นเพียงเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์เท่านั้น ส่วนอีกกลุ่มจะบอกว่าไม่ใช่ ตัวเทคโนโลยีมีคุณค่าบางอย่างแฝงมาอยู่แล้วตั้งแต่ต้น และคุณค่าที่ว่ามันนั้นแหละจะมีอิทธิพลมาควบคุมกำกับเรา เทคโนโลยีจึงไม่เป็นกลาง

ด้านจริยศาสตร์ (ethics) ก็มีการถกเถียงกันเรื่องผลกระทบของเทคโนโลยีที่มีต่อมนุษย์ ว่าถ้ามนุษย์ถูกกำหนดโดยเทคโนโลยี ที่เราเรียกความคิดทำนองนี้ว่า นิยัตินิยมทางเทคโนโลยี (technological determinism) แล้วจะส่งผลให้มนุษย์เรายังมีเจตจำนงเสรี (free will) หรือเปล่า เรื่องสิทธิ ความเป็นส่วนตัวที่เทคโนโลยีเข้ามาเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ก็จะเป็นประเด็นเรื่องความเสี่ยงว่าเรานิยามความเสี่ยงทางเทคโนโลยีไว้อย่างไร เพราะบ่อยครั้งที่นักเทคโนโลยีหรือวิศวกรนิยามความเสี่ยงทางเทคโนโลยีไว้แค่อันตรายทางกายภาพ นั้นเพียงพอหรือไม่ หรือคำถามอีกแง่ก็มักจะถามว่า ความปลอดภัยแค่ไหนถึงจะปลอดภัยเพียงพอที่เราจะอนุญาตให้เทคโนโลยีบางอย่างเกิดขึ้นในสังคม ยังไม่ต้องนับประเด็นทางจริยศาสตร์ทั่วไปที่เกิดกับเทคโนโลยีเฉพาะทาง เช่น GMO โคลนนิ่ง หรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจากเทคโนโลยีชีวภาพหรือพันธุวิศวกรรม ในรายละเอียดมีเยอะมากครับ ทั้งหมดนี้เป็นเพียงภาพรวมคร่าวๆ ที่ปรัชญาเทคโนโลยีสนใจศึกษากันเท่านั้น

การทำความเข้าใจเทคโนโลยีด้วยมุมมองทางปรัชญาสำคัญต่อสังคมอย่างไร

เวลาเทคโนโลยีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เราอาจจะมองแต่ประโยชน์ของมันที่นำพาเราไปสู่ความสะดวกสบายและเคยชินกับมันง่ายๆ โดยไม่ทันได้ฉุกคิดตั้งคำถามกับมัน ขณะเดียวกัน ปรัชญาจะพาเราถามคำถามลึกไปถึงรากฐานหรือธรรมชาติของสิ่งนั้น และทำให้เราย้อนกลับมาทบทวนว่าตกลงแล้วเราเข้าใจมันจริงๆ หรือเปล่า

อย่างประเด็นแรกที่เราถามกันว่าเทคโนโลยีคืออะไร บางคนอาจจะบอกว่ารู้อยู่แล้ว แต่ปรัชญาจะถามซ้ำว่าคุณเข้าใจมันจริงไหม เพราะนิยามของเทคโนโลยีมีหลายแบบมาก นิยามแรกที่เราคุ้นเคยกัน อาจบอกว่ามันเป็น hardware ตามภาษาของวิศวกร หรือเป็น artifact ในมุมมองของนักมานุษยวิทยา พูดย่างๆ ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ คำถามตรงนี้ก็คือ แล้วกฎหมาย พิธีกรรมต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ทำไมเราไม่เรียกมันว่าเทคโนโลยี นิยามแบบนี้อาจไม่พอที่จะช่วยให้เราเข้าใจเทคโนโลยีได้มากขึ้นเท่าไหร่มั้ง

มาถึงนิยามแบบที่สอง มีคนบอกว่าเทคโนโลยีคือระบบที่ผสมผสาน ด้านเทคนิคและสังคมสำหรับการผลิตบางอย่างขึ้นมา หรือเรียกว่า sociotechnical systems of manufacture เป็นระบบการทำงานระบบหนึ่ง ที่เรารวมทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วัตถุดิบ คนงาน เครื่องจักร ฯลฯ เข้าด้วยกันจนกลายเป็นเทคโนโลยี ไม่ได้หมายถึงแค่สิ่งประดิษฐ์ และต้องสัมพันธ์กับระบบการผลิตด้วย ประเด็นคือการอธิบายให้เป็นระบบการทำงานของหลายอย่างรวมกันแบบนี้อาจไม่ได้สะท้อนถึง ตัวเทคโนโลยีจริงๆ การนิยามแบบนี้คงไม่ได้ทำให้เกิดความกระจ่าง มากขึ้นเท่าไหร่นัก

อีกพวกหนึ่งบอกว่าเทคโนโลยีไม่ได้เป็นแค่เรื่องสิ่งประดิษฐ์ หรือเรื่องระบบการผลิตที่ครบวงจรเท่านั้น มันยังเป็นเรื่องของความรู้ เป็น know how เช่นเวลาเราซื้อแฟรนไชส์ร้านสะดวกซื้อมาทำ เราไม่ได้ซื้อแค่สินค้า แต่ซื้อเทคโนโลยีในการจัดการด้วย ถ้าเราสังเกตดูเย็นในร้านสะดวกซื้อจะเห็นว่ามันเอียงลงมาเล็กน้อยเพื่อให้พนักงานเติมของได้ง่าย และลูกค้าหยิบของที่จัดไว้ข้างหน้าไปก่อน เมื่อของใหม่เติมเข้ามาของเก่าก็ไม่ค้าง สิ่งเหล่านี้เป็น 'วิธีการและความรู้เกี่ยวกับการจัดการ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด' เป็นระบบการจัดการเฉพาะหรือ know how ซึ่งบางกลุ่มก็มองว่าเป็นเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีสำหรับเราคงไม่ได้หมายถึงแค่วิธีการจัดการมั้ง น่าจะมีอะไรมากกว่านี้

ยังมีอีกพวกหนึ่งบอกว่าเทคโนโลยีเป็น sociotechnical systems of use คือเห็นว่าเทคโนโลยีไม่ได้เป็นเพียงแค่ hardware แต่ยังเป็นระบบที่ผสมผสานด้านเทคนิคและสังคมเกี่ยวกับการใช้งานใดๆ ให้ประสบความสำเร็จขึ้นมา ซึ่งมนุษย์อาจจะทำไม่ได้หากไม่มีสิ่งเหล่านี้ช่วยเหลือ มันเหมือนเป็นสิ่งที่มาเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ เช่น รถยนต์ เรามีระบบผลิต มีความรู้ในการใช้งาน แต่มันจะใช้ไม่ได้เลยถ้าสังคมไม่มีระบบกฎหมาย ระบบถนน กฎจราจรที่เกี่ยวข้องกัน เห็นไหมครับว่าแค่นิยามของเทคโนโลยีก็สามารถเข้าใจแตกต่างกันหลายแบบ ดังนั้นตัวปรัชญาจะค่อยๆ แจกคำตอบแต่ละแบบออกมา ชวนให้คนถกเถียงและทำความเข้าใจไปกับมัน

มีประเด็นอะไรอีกใหม่ที่คนส่วนใหญ่คิดว่าเข้าใจแล้ว แต่จริงๆ มันซับซ้อนกว่านั้น

ประเด็นเรื่องเทคโนโลยีกับวิทยาศาสตร์ เดิมเราเข้าใจว่าเทคโนโลยีคือวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เราใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สร้างเทคโนโลยีเพื่อใช้ประโยชน์ แต่มักปรัชญาเสนอว่าเราผูกวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีเข้าด้วยกันแบบนี้ไม่ได้ เพราะบางกรณี เทคโนโลยีก็เกิดขึ้นโดยที่ยังไม่มีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์รองรับเลย ยกตัวอย่างเช่น กล้องโทรทรรศน์ของกาลิเลโอ มันวางอยู่บนทฤษฎีการมองเห็นที่ผิด แต่สร้างออกมาแล้วใช้ได้ พอมีการอธิบายด้วยทฤษฎีวิทยาศาสตร์ในภายหลัง เราถึงรู้ว่ากาลิเลโออธิบายการทำงานของกล้องนี้ผิดไป แต่ในเมื่อมันใช้ได้ แสดงว่าเทคโนโลยีสามารถมีมาก่อนทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ได้หรือเปล่า มันขัดกับความเข้าใจที่เราเคยมีหรือไม่ ยังไม่รวมถึงพีระมิดที่เราสงสัยว่าคนยุคนั้นสร้างกันได้ยังไง มีหลายคนพยายามนำวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ไปอธิบาย ยังสรุปว่าสร้างได้ก็ยิ่งยากลำบากมาก ทำไมคนอียิปต์ตอนนั้นที่ไม่มีทฤษฎีอะไรเลยถึงสร้างได้

แต่เวลาพูดแบบนี้ บางทีก็มีคำถามเกิดขึ้นอีกว่าคนสมัยนั้นไม่มี
ทฤษฎีจริงๆ หรือ เขาอาจจะมี แต่ไม่เหมือนทฤษฎีวิทยาศาสตร์สมัยใหม่
ที่เรารู้จักก็ได้ แล้วหลักการ วิธีคิดของเขาจะเรียกว่าเป็นทฤษฎี
วิทยาศาสตร์ได้หรือเปล่า

คำตอบเป็นยังไงอาจไม่สำคัญเท่าคำถามพวกนี้ทำให้เราหันกลับ
มาทบทวนว่า ตกลงแล้วเราเข้าใจวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้แค่ไหน
ที่ผ่านมา เรามักคิดว่าวิทยาศาสตร์เป็นความรู้บริสุทธิ์ และความรู้บริสุทธิ์
มักมีเซนส์ของความ 'เหนือกว่า' ความรู้อื่นๆ ซึ่งจริงๆ วิธีคิดแบบนี้
เป็นมาตั้งแต่กรีกแล้ว กรีกมองเทคโนโลยีหรือ Techne ว่าเป็นความรู้
แบบช่างฝีมือ เป็นความรู้ที่ต่ำกว่าทฤษฎี ไม่ว่าจะเป็วิทยาศาสตร์
ปรัชญา หรือความรู้ว่าด้วยเรื่องชีวิตที่ดี ซึ่งต่างกับโรมันที่วิชาปรัชญา
วิทยาศาสตร์ไม่มีอะไรใหม่เลย แต่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามาก
ตรงนี้มีนักมานุษยวิทยาบางคนเคยอธิบายไว้ว่าเพราะสังคมกรีก
เป็นสังคมแบบทาส คนเป็นเจ้านายมีชีวิตสุขสบาย ก็จะมีเวลาคิดไตร่ตรอง
เรื่องนามธรรม ขณะที่โรมันเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่ การค้าเจริญรุ่งเรือง
คนส่วนใหญ่ต้องการตอบสนองปัญหาปากท้องจึงคิดเครื่องไม้เครื่องมือ
มาช่วยตอบสนองความต้องการมากกว่า

เวลาผมเล่าแบบนี้มักมีนักศึกษาถามว่า ไทยเองก็เป็นสังคม
แบบทาส ทำไมวิทยาศาสตร์ ปรัชญาไม่รุ่งเรืองบ้าง (หัวเราะ) เรื่องนี้
คงมีหลายปัจจัยนะครับ คนกรีกคงมีอุปนิสัยชอบคิดชอบถกเถียงด้วย

**เรารู้แล้วว่าการมองเทคโนโลยีด้วยเลนส์ปรัชญามีประโยชน์อย่างไร
แต่ถ้าถามในแง่การดำเนินชีวิตประจำวัน เราจำเป็นต้องเข้าใจ
เทคโนโลยีถึงนิยามและแก่นของมันขนาดนี้ไหม**

ผมว่ามันสำคัญมากเลยนะครับ เอาเข้าจริงคำถามทางปรัชญา
บางอย่างก็ไม่ได้ห่างไกลจากชีวิตเลย เช่น ประเด็นความเป็นกลางของ
เทคโนโลยี ทำให้เรากลับมาตั้งคำถามกับชีวิตประจำวันได้ด้วยว่า

เรารู้ตัวหรือไม่ว่าบางอย่างเราถูกมันควบคุมอยู่ อย่างทุกวันนี้เราซื้อของ ซือบิงอออนไลน์ บางอย่างเราต้องการมันจริงๆ ใช้น้ำใหม่ หรือแค่เพราะว่า เราสั่งซื้อได้ง่ายขึ้น ถ้าเป็นแต่ก่อน เราอาจจะยับยั้งชั่งใจคิดอยู่นานว่า จะซื้อดีไม่ซื้อดี แต่ทุกวันนี้เราคิดว่าลองดู คลิกแป๊บเดียว ของก็มาละ นี่เราอาจจะไม่เคยตั้งคำถามด้วยซ้ำว่าเทคโนโลยีมันเข้ามาเปลี่ยนรูปแบบ การตัดสินใจตลอดจนวิถีชีวิตเราอย่างไร และถึงแม้หลายคำถามอาจดู เหมือนไม่สำคัญในชีวิตประจำวัน แต่ถ้าเราต้องการพัฒนาความรู้ที่เป็น ของสังคมเราเอง อย่างที่มักถามกันอยู่เสมอว่าทำไมความรู้วิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยีไม่ก้าวหน้าในสังคมไทย เราก็คงต้องรู้จักพื้นฐานของ สิ่งเหล่านี้ให้ดีพอ อย่างน้อยถ้าเราพยายามทำความเข้าใจผ่านเลนส์ของ ปรัชญา ความรู้ของเราจะไม่จำกัดอยู่แค่มุมมองเดียว มันจะเปิดให้เห็นถึง ความเป็นไปได้ว่ามีความรู้อื่นๆ ช่องทางแบบอื่นๆ อยู่

เวลาที่เห็นเทคโนโลยีต่างๆ พัฒนารุดหน้า คำถามคลาสสิก ที่มักเกิดขึ้นในวงการนักปรัชญาเทคโนโลยีคืออะไร

เป็นคำถามที่ผมเกริ่นไว้แล้ว คือตัวเทคโนโลยีมีสารัตถะหรือไม่ สารัตถะในที่นี้คือความเป็นแก่นแท้ หรือสิ่งที่ทำให้สิ่งนั้นเป็นสิ่งนั้น ไม่เป็นสิ่งอื่น เวลาเราบอกว่าตัวเทคโนโลยีมีสารัตถะ ก็คือมีคุณค่า บางอย่างมาตั้งแต่ต้น แล้วคุณค่าที่ว่าเป็นตัวกำหนด ควบคุมเราให้ เป็นไปตามวิถีของเทคโนโลยี ซึ่งนำไปสู่คำถามเรื่องความเป็นกลางของ เทคโนโลยีว่า แท้จริงแล้วมันเป็นเพียงเครื่องมือที่เรานำมาใช้ รองรับความต้องการของเราหรือมันสามารถพัฒนาคุณค่าอะไรบางอย่าง ให้เรายึดถือด้วย

แนวโน้มความเห็นส่วนใหญ่อาจจะจะเป็นแบบแรกในยุคเริ่มต้น แต่พอเทคโนโลยีก้าวหน้ามากๆ คนและนักปรัชญาเริ่มมองเห็นแล้วว่า มันกำหนดสังคมและมนุษย์ได้ กลายเป็นคำถามว่า ถ้ามันกำหนดเราได้ เราจะจัดการหรือเข้าใจมันแบบไหน

ยกตัวอย่างให้เห็นภาพคือ เมื่อก่อนเวลาผมนัดกับใครสักคน เราจะนัดเวลาและสถานที่ที่แน่นอนเป๊ะๆ เลย เพราะระหว่างทางติดต่อกันไม่ได้ มือถือก็ไม่มี ต้องโทร.ผ่านตู้โทรศัพท์ หรือออกจากบ้านมาแล้วก็ต้องรอลงอย่างเดียว แต่เดี๋ยวนี้เรานัดเพื่อนแบบกะๆ เอาก็ได้ เจอกันที่เซ็นทรัล ประมาณบายสองนะ ไปถึงแล้วจะนัดเจอตรงไหนค่อยว่ากัน เทคโนโลยีมันเปลี่ยนรูปแบบหรือวิถีชีวิตบางอย่าง รวมถึงเปลี่ยนแปลงคุณค่าบางอย่างในชีวิตเราด้วยซ้ำ

ตัวอย่างคุณค่าที่ชัดเจนอย่างหนึ่งคือ ความเร็ว เทคโนโลยีบอกว่าความเร็วคือสิ่งที่ดีที่สุด สมัยนี้ถ้าเราไปซื้อคอมพิวเตอร์ คงไม่บอกกับคนขายว่าขอเครื่องที่ไม่เร็วมาก แค้ใช้ได้ก็พอใช้ไหมครับ เราจะขอแบบเร็วที่สุด เมื่อก่อนเราต่ออินเทอร์เน็ตผ่านสายโทรศัพท์ รอหลายนาทีกว่ามันจะติดได้ แต่ทุกวันนี้ต่อให้เปิดเครื่องมาแล้วต่ออินเทอร์เน็ตได้เลย บางคนก็ยังบ่นว่าช้า หรือกระทั่งเวลาเราไปขึ้นรถไฟฟ้า บางคนต่อให้รู้ว่ารถคันใหม่จะมาไม่เกิน 15 นาทีก็รอไม่ได้ เราต้องเบียดเข้าไปในรถคันแรกที่มาถึง เพราะอยากเร็วที่สุด ไม่รู้ว่าจะรีบไปไหน ถ้าตอนนั้นรีบร้อนก็ไม่เป็นไร แต่หลายคนไม่รู้ตัว ไม่ได้รีบด้วย แค่อยากไปให้เร็วที่สุดก็พอ ผมเชื่อว่าในชีวิตประจำวัน เราแทบไม่จุกใจคิดแล้วว่าสิ่งที่เราคิดว่ายิ่งเร็วยิ่งดีมีที่มาจากไหน

นอกจากคำถามเรื่องสาระและความเป็นกลาง เทคโนโลยียุคใหม่สร้างคำถามใหม่ให้แก่วงการปรัชญาบ้างไหม

อันที่จริง หลายคำถามที่เราถามเมื่อมีเทคโนโลยีใหม่ๆ เกิดขึ้น ก็ยังเป็นคำถามเดิมของปรัชญาซะครับ เพียงแต่มีรายละเอียดหรือความท้าทายในการตอบคำถามมากขึ้น อย่างคำถามทางจริยศาสตร์ ควร ไม่ควร นี้อยู่คู่กับมนุษย์มาตลอดประวัติศาสตร์ก็ว่าได้ ฉะนั้นมีหรือไม่มีเทคโนโลยี คำถามพวกนี้ก็มียู่แล้ว เพียงแต่เทคโนโลยีมาเพิ่มรายละเอียดและท้าทายด้วยสถานการณ์ใหม่ๆ ตลอด

ตัวอย่างเช่น เราจะยอมให้ใช้เทคโนโลยี GMO กับสังคมเราหรือเปล่า สมัยกรีกอาจจะไม่มีคำถามเรื่อง GMO เพราะมันยังไม่มี แต่คำถามเรื่องควรไม่ควร ตลอดจนคำถามถึงชีวิตและสังคมที่ดี ก็ยังคงมีอยู่ตลอด หรือคำถามที่ว่าเราควรอยู่กับ AI ยังไง การถามว่าควรไม่ควรก็มาตั้งแต่สมัยกรีกแล้วว่าเราจะมีชีวิตที่ดีและอยู่ร่วมกับคนอื่นยังไง เพียงแต่โจทย์เป็น AI ที่วันหนึ่งอาจจะมีศักยภาพไม่ต่างจากมนุษย์เลย นี่ก็เป็นความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของเทคโนโลยี

อันที่จริงถ้าไม่อยากจะให้เทคโนโลยีมาบีบอำนาจกำหนดเรา เราควรจะซิงกำกับตั้งแต่ตอนที่มันเกิดขึ้นใหม่ๆ เลยไหม

พวกต่อต้านเทคโนโลยีหรือลัทธิไลดด์ (Luddite) อาจจะคิดแบบนี้ แต่ผมว่าสุดโต่งไปหน่อย คงไม่เสียหายที่เราจะพยายามทำความเข้าใจมันก่อน เหตุผลที่ปรัชญาเทคโนโลยีเกิดขึ้นก็เพื่อทำให้เราเข้าใจเทคโนโลยีมากขึ้น ถ้าเราเข้าใจมัน เราจะจัดการมันได้ง่ายขึ้นและเห็นทางออกที่หลากหลายมากกว่าการไม่เข้าใจ เห็นว่าจัดการมันไม่ได้ ทางออกจะเป็นอีกแบบหนึ่ง

เพียงแต่เรื่องการเกิดสถาบันกำกับควบคุมเทคโนโลยีคงต้องอาศัยรัฐที่มีวิสัยทัศน์พอสมควร ถ้าในอนาคตรัฐยังจำเป็นอยู่ เช่น ในสเปน ออกกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิทางดิจิทัลและโลกดิจิทัลแล้ว แต่บ้านเราถือว่าช้าอยู่ ขนาดคริปโตยังมองว่าเป็นการพนัน มันสะท้อนโลกทัศน์ที่เราไม่พร้อมปรับเปลี่ยน เรื่องคริปโตเป็นตัวอย่างที่ชัดมากกว่ามัน democratize หรือที่เรียกว่า decentralize โลกระบบการเงิน คนบางกลุ่มอาจมองว่ามันเป็นแค่สกุลเงินในอากาศ แต่เงินที่เราใช้ทุกวันนี้จะไปต่างอะไรกัน มันก็เป็นกระดาษที่เราสมมติมูลค่าขึ้นมา มันกำลังเข้ามาทำลายและอาจทำให้ทุกคนเข้าถึงมันได้ เพียงแค่มันยังอยู่ในขั้นพัฒนาคนที่ต่อต้านทุกวันนี้อาจจะมีมุมมองเกี่ยวกับสถาบันการเงินแบบเดิม

“

ถ้าเราไม่จริงจังกับวิธีคิด
วิธีมองโลก
รอใช้แค่สิ่งที่คนอื่นคิดค้น
จะไม่มีวันรู้เท่าทัน
หรือไม่ก็เป็นผู้ตามไปตลอด

”

มุมมองเศรษฐกิจแบบเดิม หรือไม่ก็เป็นผู้ได้รับผลกระทบ แต่สุดท้าย เราหลีกเลี่ยงมันไม่ได้หรอกครับ ผมไม่แน่ใจว่าตอนนี้รัฐบาลของเราเริ่มศึกษามันหรือยัง แต่ห้ามไม่พอหรอก ถ้าเราปิดกั้นตั้งแต่ตอนต้นคงไม่มีทางเข้าใจ และถึงจุดหนึ่ง เราจะกลายเป็นคนถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ทำความเข้าใจมันให้ดีพอก่อนปฏิเสหรือยอมรับมัน หลายสิ่งหลายอย่างโดยเฉพาะเทคโนโลยี บางที่เราเลือกไม่ได้ว่าจะอยู่หรือไม่อยู่กับมัน

ท่ามกลางการพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด คุณมองว่ามีเรื่องอะไรที่ต้องเรากำลังให้ความสนใจ ตั้งหลักใหม่ ทั้งในฐานะประเทศและบุคคล

เป็นคำถามที่ยากมากเลยนะครับ อย่างแรกผมอยากชวนให้สังเกตวิธีการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของเราที่มีต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีว่าเราเข้าใจมันจริงๆ หรือเปล่า ผมไม่ได้หมายความว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ดี เป็นตัวตัดสินความถูกต้องทั้งหมด แต่เราเข้าใจมันไหมว่าไม่มีอะไรดีหรือเลวร้ายเปอร์เซ็นต์ เราควรวินิจฉัยกระทั่งวิทยาศาสตร์ที่เราเชื่อว่าถูกต้อง ยิ่งเป็นคนเรียนสายวิทย์ยิ่งควรต้องวินิจฉัยสิ่งที่ตัวเองเชี่ยวชาญ

ตัววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ได้พัฒนามาอย่างลอยๆ สุดท้ายมันกลับเข้ามาอยู่ในสังคม ดังนั้น เราต้องเห็นภาพมิติอื่นๆ ของมนุษย์ด้วย อย่าคิดว่ามันเป็นสิ่งวิเศษที่แก้ไขทุกอย่างได้ ไม่อย่างนั้นเราอาจจะพัฒนาไปผิดทาง ในช่วงสองปีที่แล้วโควิดระบอบาจนเกิดการล็อกดาวน์หลายประเทศ ที่เยอรมนีเขาเรียกนักวิชาการ ทั้งนักปรัชญา เทววิทยานักประวัติศาสตร์ นักกฎหมายเข้าไปให้ความเห็นเรื่องนโยบายการจัดการ นอกเหนือไปจากนักวิทยาศาสตร์ นี่แสดงว่าผู้นำและสังคมของเขาเข้าใจว่าปัญหาของสังคมไม่ได้แก้ไขในเชิงเทคนิคทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดียว มนุษย์มีมิติอื่น มีคุณค่า มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ในการแก้ไขปัญหา อย่างปัญหาวัคซีนในบ้านเราจะเห็นเลยว่าเราไม่ได้
แก้ปัญหาโดยใช้สิ่งเหล่านี้เป็นตัวตั้ง เรามองมนุษย์หรือเพื่อนในสังคม
เป็นแค่ตัวปัญหา หรือเป็นแค่จำนวนคนที่ต้องจัดหาสิ่งของให้ เราลืม
ไปว่าควรแก้ปัญหาโดยยึดถือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาด้วย

อีกเรื่องที่ยากฝากไว้คือความก้าวหน้าของเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่
โลกหลีกเลี่ยงไม่ได้ เราต้องเผชิญหน้าและสังคมต้องเตรียมแผนรับมือ
ต้องทำความเข้าใจ ไม่ปฏิเสธมัน ไม่มองมันเป็นศัตรู แต่วิพากษ์วิจารณ์
มันเมื่อมีปัญหา และการรับเทคโนโลยีเข้ามาควรมาพร้อมกับวิธีคิด
แบบวิทยาศาสตร์ด้วย ถึงแม้ตอนแรกเราจะชวนถกกว่าเทคโนโลยีกับ
วิทยาศาสตร์ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกัน แต่เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เป็น
scientific-based technology แทบทั้งสิ้น เมื่อหันกลับมามองสังคมไทย
ลองสังเกตดูก็อาจจะพบว่า scientific mind มันไม่เคยเติบโตได้เลย
ในสังคมเรา ต่อให้มีเทคโนโลยีก้าวหน้าขนาดไหนก็ตาม วิธีคิดของเรา
กลับให้ความสำคัญกับอะไรก็ได้ที่แก้ปัญหาได้แบบง่าย ๆ อะไรก็ได้
ที่ใช้แล้วไปสู่งเป้าหมายตามที่เราต้องการ

มันเคยมีคนอธิบายไว้ในทางประวัติศาสตร์อยู่นะครับ ว่าทำไม
พอเราได้รับความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากต่างชาติเข้ามาแล้ว
เราไม่รับวิธีคิดของเขามาด้วย เพราะสาเหตุหนึ่งก็คือสังคมไทยคิดว่า
พุทธศาสนาเป็นคำตอบที่ดีกว่าถึงขั้นสุดแล้ว เป็นคำตอบที่สมบูรณ์แบบ
ทุกอย่าง เราอาจจะเอาการแพทย์ การคมนาคมของเขามา แต่ในทาง
ความคิด ภูมิปัญญา พุทธศาสนาที่ดีที่สุด มีทางออกให้เสมอ แต่พอสังคม
เราล่วงเลยมาถึงตอนนี้ เราน่าจะพอรู้แล้วว่าพุทธศาสนาเองก็เป็น
ภูมิปัญญาหนึ่ง ไม่ได้สูงสุดหรือดีกว่าทุกอย่างบนโลก เราตั้งคำถามได้

ปัญหาอีกอย่างคือการศึกษของเราไม่มีสปิริตแบบตะวันตกหรือ
กรีกที่ทำให้ความรู้ก้าวหน้า คือ สปิริตแบบ 'knowledge for knowledge's
sake' หรือความรู้เพื่อรู้ สังคมเรามักตั้งคำถามว่าเรารู้สิ่งนี้ไปเพื่ออะไร
เรียนปริญญาไปทำอะไร ถ้าเป็นสังคมตะวันตกเขาจะตอบแค่ว่า ก็อยากรู้ล่ะ

วิชาปรัชญาที่แหละที่มีสปีริตแบบนี้ รู้เพื่อรู้ สงสัยใคร่รู้ ถ้าเรารู้ พยายามทำความเข้าใจ สุดท้ายจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อย่างวัคซีน mRNA ผู้พัฒนาก็ทำมาก่อนเกิดโควิดเพราะอยากรู้ว่า จะทำได้ไหม ต่อมาเกิดวิกฤตก็ได้ใช้ ดังนั้นเราไม่รู้หรอกว่าองค์ความรู้จะเป็นประโยชน์อย่างไรจนกว่าจะถึงเวลาของมัน เรามักหยุดแค่รู้ เพื่อเอาไปทำอะไรสักอย่าง มักถามว่าเรียนไปทำไม เรียนไปก็ไม่รู้ว่า ทำอาชีพอะไรได้ สังคมเราเลยไม่ได้เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับความรู้อะไรๆ

ถ้าเราไม่จริงจังกับวิธีคิด วิธีมองโลก รอใช้แค่สิ่งที่คนอื่นคิดค้น จะไม่มีวันรู้เท่าทันหรือไม่ก็เป็นผู้ตามไปตลอด ถึงจะมีคนแย้งบ่อยๆ ว่านั่นเป็นความรู้ เป็นวิธีคิดแบบตะวันตก แต่ผมว่าการแบ่งตะวันออก ตะวันตกไม่มีความหมายอีกแล้วในปัจจุบัน องค์ความรู้เป็นเรื่องของมนุษยชาติ จะตะวันตกหรือตะวันออก ในฐานะมนุษย์เราก็ไม่แตกต่างกัน

เพื่อสร้างวิธีคิด มุมมองแบบใหม่ให้สังคม คุณคิดว่าเราควรเรียนปรัชญากันตั้งแต่เด็กไหม

ผมก็ไม่อยากจะพูดแบบนั้น เดี่ยวคนบอกว่าผมสอนปรัชญาแล้ว สนับสนุนสิ่งที่ตัวเองสอน ผมคิดแต่ว่ามันควรเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับสังคมไทย วิชาปรัชญาช่วยให้เราได้ครุ่นคิดอย่างมีเหตุผล ตั้งคำถาม การวิพากษ์วิจารณ์ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้น่ากลัวอย่างที่หลายคนคิด ตรงกันข้าม กระบวนการคิดแบบปรัชญามันช่วยให้เราเข้าใจทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น เปิดโอกาสให้จินตนาการถึงความเป็นไปได้ที่หลากหลาย เมื่อเราโอบรับความเป็นไปได้ที่หลากหลายนั้นได้ เมื่อนั้นปัญญาก็จะตามมา แต่ทั้งหมดทั้งหมดก็ขึ้นอยู่กับว่าสังคมต้องการอะไร จะสนับสนุนให้เด็ก ให้เยาวชนเราคิดยังไง ทุกวันนี้เขากลัวการที่เด็กเยาวชนคิดเองเป็นจะแย่วิชาที่เรียนเลยนอนอยู่แต่ไม่ก็วิชา อย่างหน้าที่พลเมืองหรือศาสนา

ถ้าเราลองพิจารณาสักนิดว่าการศึกษาของเรามีปัญหามาตลอด ไม่ว่าจะยุคไหนสมัยไหน ลองปรับเปลี่ยนดูสักทีไหมล่ะ คงไม่เสียหายหรือไม่แย่กว่าที่เป็นอยู่อย่างแน่นอน

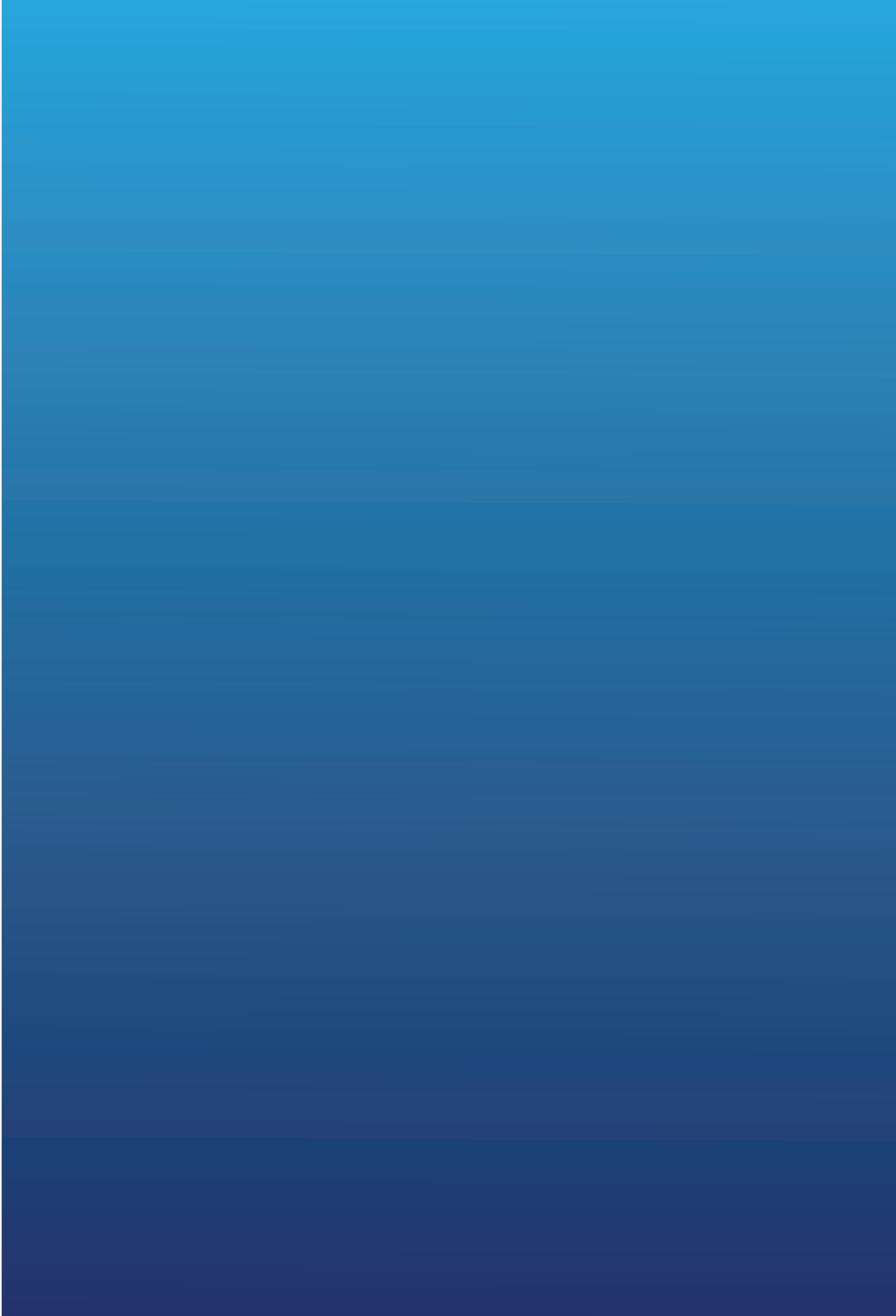

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์
ภาพถ่าย: พิพัฒน์ สุยะ

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2565

เมื่อโลกไม่มีใบที่สอง
นโยบายสิ่งแวดลอม
ต้องไม่ใช่ประเด็นรอง
อีกต่อไป

เพชร มโนปวิตร

ดร.เพชร มโนปวิตร เลขาธิการมูลนิธิโลกสีเขียว เป็นนักวิทยาศาสตร์ด้านการอนุรักษ์ที่ทำงานทั้งในเมืองไทยและองค์กรระดับโลกหลายแห่งมากกว่า 20 ปี ทั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN) องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF) และสมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (WCS) เป็นต้น

นอกจากนี้ เพชรยังเป็นนักสื่อสารความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและทางออกด้านการอนุรักษ์ผ่านการเป็นนักเขียนและนักแปลบทความ รวมถึงเป็นผู้ร่วมก่อตั้ง ReReef บริษัทสตาร์ทอัพที่เน้นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนด้วยพลังผู้บริโภค

บทวิเคราะห์ของเพชรนอกจากจะลึกและอยู่ใกล้ข้อเท็จจริงแล้ว ยังเปี่ยมด้วยความหวัง มีพลังบวก แม้ในวันที่มนุษยชาติจะถูกธรรมชาติส่งสัญญาณเตือนอย่างรุนแรง

ภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกตอนนี้ถือว่ากำลังรุนแรงมากขนาดไหน

ก่อนหน้าที่จะมีเวที COP26 เมื่อเดือนพฤศจิกายนที่ 2021 ทุกคนมองกันว่าปี 2021-2030 จะเป็นทศวรรษที่ขึ้นชื่ตายของมนุษยชาติ (defining decade) เลยก็ว่าได้ เพราะมีข้อมูลในเชิงวิทยาศาสตร์ชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ และมีรายงานการประเมินครั้งที่ 6 (The Sixth Assessment Report - AR6) ว่าด้วยความเข้าใจเชิงกายภาพของระบบภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเป็นรายงานของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (The Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC) ออกมาโดยการรายงานของ IPCC ใช้วิธีระดมอาสาสมัครนักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกมาทำงานร่วมกัน จากนั้นจึงส่งผลรายงานการประเมินให้แต่ละประเทศตรวจสอบรับรองก่อน เพราะฉะนั้นนี่จึงเป็นหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ทุกประเทศไม่สามารถปฏิเสธได้ และเป็นกลไกที่นำไปสู่การตัดสินใจเดินหน้าหลายๆ มาตรการที่ทุกชาติควรจะต้องร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีรายงานพิเศษหลายๆ ฉบับส่งสัญญาณว่าหากอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกเพิ่มขึ้น 2 องศาเซลเซียสจะเป็นอันตรายแม้กระทั่งอุณหภูมิในปัจจุบันที่เพิ่มอยู่ประมาณ 1.1 องศาเซลเซียสก็ทำให้เราได้เห็นภัยธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงขึ้นแบบควบคุมได้ยากอย่างเป็นที่ประจักษ์แล้ว

มีความท้าทายอันใดบ้างที่ส่งผลต่อเป้าหมายความพยายามควบคุมอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกเพิ่มขึ้นไม่เกิน 1.5 องศาเซลเซียส หรืออย่างมากไม่เกิน 2 องศาเซลเซียส

ณ ตอนนี้ หากมองโลกในแง่ดีที่สุด เมื่อเอาเป้าหมายการลดอุณหภูมิของแต่ละประเทศ (nationally determined contributions - NDCs) มารวมกันจะพบว่า ถ้าทุกประเทศทำได้ตามเป้าหมาย ตัวเลขอุณหภูมิเฉลี่ยทั่วโลกอาจควบคุมให้เพิ่มขึ้นไม่เกิน 1.8 องศาเซลเซียส

ซึ่งหลายคนก็ยังตั้งข้อสงสัยกับตัวเลขนี้ รายงานของ *The Washington Post* พบว่า ตัวเลขที่หลายประเทศเสนอขึ้นมา มีพื้นฐานจากตัวเลขที่พิสูจน์ไม่ได้จริง ยกตัวอย่างมาเลเซียที่ใช้ตัวเลขชี้วัดการดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ของป่า ที่สูงกว่าประเทศอินโดนีเซียถึงสี่เท่า ทั้งที่สภาพแวดล้อมเป็นป่าเขตร้อนเหมือนกัน นี่จึงเป็นตัวชี้วัดว่า ตัวเลขที่แต่ละประเทศส่งมาก็ยังเป็นตัวเลขที่ไม่รู้ว่าจริงหรือเปล่า อาจจะเป็นการตั้งเป้าหลอกๆ ก็ได้ นักวิชาการจึงยังคงเคลือบแคลง และยังคงมีกระบวนการอีกหลายอย่างเพื่อพิสูจน์ว่า ตัวเลขที่แต่ละประเทศเสนอ เป็นจริงตามนั้นหรือเปล่า

“

การจะเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคม
ที่เป็นกลางทางคาร์บอน
หรือปล่อยก๊าซเรือนกระจก
สุทธิเป็นศูนย์
จึงไม่ใช่แค่เรื่องพลังงาน
แต่ต้องเปลี่ยนผ่าน ปรับปรุง
ปฏิรูปนโยบายแทบทั้งหมด

”

นอกจากนี้ ถ้าย้อนกลับไปเจ็ดปีที่แล้ว ก็เคยมีปฏิกิริยาว่าด้วยป่าไม้แห่งนิวเจอร์ซีย์ ซึ่งเป็นปฏิกิริยาว่าด้วยการยุติการตัดไม้ทำลายป่า ลักษณะเดียวกันกับที่กลาสโกว์ โดยกล่าวถึงการลดการตัดไม้ทำลายป่าให้ได้ครึ่งหนึ่งภายในปี 2020 และต้องยุติการตัดไม้ทำลายป่าโดยสิ้นเชิงภายในปี 2030 ซึ่งมี 200 กว่าประเทศร่วมลงนาม แต่ผลปรากฏว่าผ่านมาเจ็ดปี ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง จึงเป็นข้อพิสูจน์ว่าคำประกาศหรือการตั้งเป้าหมายที่ค่อนข้างมองโลกในแง่ดี หลายๆ ครั้งก็ไม่สามารถเป็นจริงได้ และยังเป็นเรื่องภาวะโลกร้อน ก็ยิ่งยากเข้าไปใหญ่ มีหลายคนบอกว่าผู้นำที่ออกมาประกาศเรื่องการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (net zero) ส่วนใหญ่ก็แทบไม่ได้อยู่ในตำแหน่งแล้วทั้งนั้น

เมื่อเป้าหมายต่างๆ ไม่ถูกรองรับด้วยนโยบายที่เป็นจริง ก็ไม่แปลกที่กลุ่มบรรณรักษ์ข้างนอกหรือกลุ่มองค์กรอนุรักษ์จะมองว่า ตอนนี้อยู่ไม่มีผลลัพธ์นโยบายการเปลี่ยนผ่านให้เห็นอย่างชัดเจน เรียกได้ว่าเป็นเพียงความฝันลมๆ แล้งๆ เพื่อลดแรงกดดัน

ถ้าจะแก้ปัญหาเรื่องนี้ มองว่ามีนโยบายหรือแนวทางอะไรที่เป็นไปได้บ้าง

สหภาพยุโรปค่อนข้างที่จะก้าวหน้าในการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยช่วงก่อนโควิด สหภาพยุโรปได้ประกาศผลักดัน ‘กรีนนิวดีล’ (Green New Deal) ซึ่งเป็นนโยบายที่เปลี่ยนผ่านสังคมทุกภาคส่วนให้ไปสู่สีเขียวมากขึ้น ตั้งแต่การคมนาคม การผลิตอาหาร การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ไปจนถึงการผลักดันเศรษฐกิจหมุนเวียน ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงภาคพลังงานอีกต่อไปแล้ว

การเกิดโรคระบาดเองก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกับเรื่องความเหลื่อมล้ำด้วย เพราะว่าคนที่ไม่ได้เป็นต้นเหตุ ซึ่งก็คือกลุ่มคนเปราะบางที่มีภูมิคุ้มกันน้อยที่สุดในประเทศและไม่ได้มีระบบตาข่ายความปลอดภัย (safety net) กลับเป็นกลุ่มคนแรกๆ ที่ได้รับผลกระทบ

และเมื่อพอมามองภาพใหญ่ในเรื่องสภาพภูมิอากาศก็คล้ายกัน เพราะประเทศที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกน้อยก็กลายเป็นกลุ่มประเทศแรกๆ ที่ต้องเผชิญกับผลกระทบจากภัยพิบัติ

ดังนั้น การจะเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมที่เป็นกลางทางคาร์บอน (carbon neutral) หรือปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (net zero) จึงไม่ใช่แค่เรื่องพลังงาน แต่ต้องเปลี่ยนผ่าน ปรับปรุง ปฏิรูปนโยบายแทบทั้งหมด ต้องมองเรื่องการอนุรักษ์ต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ การผลิตที่มีความยั่งยืน การออกแบบเมืองแบบใหม่ การออกแบบการปรับปรุงโครงสร้างที่จะต้องรับมือกับภัยพิบัติให้ดีขึ้น และการเพิ่มความสามารถในการปรับตัวของชุมชนด้วย

กลไกเพิ่มเติมอะไรที่จะช่วยสนับสนุนเป้าหมายการควบคุมอุณหภูมิเฉลี่ยของโลก

สุดท้ายแล้ว กลไกที่ดีที่สุดในการที่จะทำให้โลกเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำ หรือไปสู่สังคมที่เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมได้ ก็ต้องผ่านการเจรจาตกลงในระดับนานาชาติ และที่จริงเวที COP เอง ก็เป็นกลไกที่ดีที่สุด แต่ผมคิดว่าแรงกดดันจากภายนอกก็สำคัญไม่แพ้กัน นั่นคือแรงกดดันจากภาคประชาสังคม อย่างการออกมาประท้วงของพวกเขาก็มีอิทธิพลมากพอสมควร เช่นเดียวกับบทบาทของสื่อมวลชนที่เข้าไปเจาะลึกประเด็นต่างๆ

ผมคิดว่าประเด็นโลกร้อน ที่จากเดิมเป็นประเด็นชายขอบ ได้ถูกโยกมาอยู่เวทีกลางแล้ว และอย่าลืมว่าอนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีพื้นฐานอยู่บนวิทยาศาสตร์ ผมคิดว่าวิทยาศาสตร์จะเป็นตัวยืนยันเองว่า ไม่ว่าคุณจะมีคำประกาศสวยหรูยังไง แต่ถ้าเกิดว่าผลลัพธ์ไม่เป็นไปได้ มันก็จะถูกนำมาตอกย้ำให้แต่ละชาติจำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบาย

มีการพูดกันว่านโยบายลดโลกร้อนขัดแย้งกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัญหาที่ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศต้องเผชิญ คุณมีความเห็นอย่างไร

ผมคิดว่ามันเป็นข้ออ้างที่จริงเพียงส่วนเดียว ปัจจุบันเทคโนโลยีเปลี่ยนไปเร็วมาก ข้ออ้างที่จำเป็นจะต้องใช้ถ่านหินหรือว่าเชื้อเพลิงฟอสซิล เนื่องจากราคาถูกที่สุด อาจจะไม่จริงอีกต่อไปแล้ว อีกเพียงไม่กี่ปีข้างหน้าหรือแม้แต่อนันนี้เอง ราคาต้นทุนพลังงานหมุนเวียนก็ลงมาสูสีกับพลังงานดั้งเดิมแล้ว เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นคือต้องส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนผ่านได้เร็วที่สุด

ประเด็นหนึ่งที่มีการถกเถียงกันเยอะที่ COP26 ก็คือการลดเงินอุดหนุนให้กับภาคอุตสาหกรรมเชื้อเพลิงฟอสซิล ซึ่งจะได้เงินมหาศาล เอามาสนับสนุนให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถที่จะเปลี่ยนผ่านสู่การใช้พลังงานหมุนเวียน หมายความว่าประเทศเหล่านี้ยังสามารถพัฒนาประเทศไปได้ โดยก้าวข้ามวงจรการพัฒนาแบบประเทศพัฒนาแล้วที่พึ่งพาถ่านหินในสมัยก่อน

อีกประเด็นที่สำคัญก็คือเรื่องเงินทุน โดยหนึ่งในข้อตกลงปารีสตั้งเป้าไว้ว่า ประเทศที่พัฒนาแล้วจะช่วยอุดหนุนเงินให้ประเทศกำลังพัฒนาในการรับมือความเสียหายและเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจจากภาวะโลกร้อนปีละ 1 แสนล้านดอลลาร์สหรัฐ แม้ผลการประเมินทางเศรษฐกิจจะวิเคราะห์ว่า มูลค่าที่จะช่วยประเทศเหล่านี้ได้ควรเป็นหลักล้านล้านดอลลาร์สหรัฐขึ้นไปต่อปี แต่ลำพังเป้าหมายที่ปีละแสนล้านดอลลาร์ตอนนี้ก็ยังไม่ทำได้ ตรงนี้จึงเป็นข้อถกเถียงที่คลาสสิกระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน ขณะที่ประเทศร่ำรวยไม่ได้อยากผูกมัดที่จะลงขันเงินตรงนี้เสียเท่าไร ประเทศกำลังพัฒนาก็มองว่าประเทศร่ำรวยควรมีความรับผิดชอบมากกว่านี้ เพราะถือเป็นกลุ่มประเทศที่ใช้ทรัพยากรของโลกล่วงหน้าไป จนนำมาสู่ภัยพิบัติที่ทั่วโลกกำลังเผชิญอยู่ จึงเกิดการเรียกร้องให้ประเทศร่ำรวยเหล่านี้ลงขันเงินให้พวกเขาให้ได้

มีคนพูดกันเยอะว่า บางประเทศต้องพัฒนา ก่อน คือต้องทำลายทรัพยากรก่อน จากนั้นจึงค่อยเข้าสู่การอนุรักษ์ แต่ผมว่ากรณีของการเตรียมพร้อมรับวิกฤตอย่างสภาวะโลกร้อนหรือว่าโรคระบาด เราได้เห็นว่ามันจะทำให้สังคมนั้นอยู่รอดได้หรือไม่ก็คือการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ผมคิดว่าการอนุรักษ์ต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ควรต้องเป็นประเด็นหลักของสังคม ซึ่งที่ผ่านมาก็มีการพูดกันเยอะว่าเราจะต้องเอาธรรมชาติกลับมาเป็นศูนย์กลางในการแก้ปัญหา (Nature-based Solutions - NBS)

ย้อนมามองที่ประเทศไทย คุณมองถึงท่าทีของรัฐบาลไทยต่อปัญหานี้อย่างไร ทำได้มากพอหรือยัง

ก็วัดได้ยากนะครับ แต่อย่างน้อยที่สุดที่เราเห็นก็คือนายกฯ เดินทางไปประชุม COP26 ด้วยตัวเอง ตรงนี้ก็ต้องให้เครดิต เพราะผู้นำสูงสุดหลายประเทศก็ไม่ได้ไปเอง ซึ่งก็อาจสะท้อนว่าไม่ได้สนใจอย่างสิ้นเชิง ส่วนคำประกาศที่นายกฯ บอกว่าจะเพิ่มการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้ได้ 40% ภายในปี 2030 จะเป็นกลางทางคาร์บอน (carbon neutral) ภายในปี 2050 และจะปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ ภายในปี 2065 ก็ต้องย้อนกลับมามองว่า นโยบายที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ได้ไปประกาศหรือเปล่า

นายกฯ ได้พูดถึงนโยบายเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy) ซึ่งมีสามองค์ประกอบ ได้แก่ bioeconomy (เศรษฐกิจชีวภาพ) ซึ่งก็คือเศรษฐกิจที่พัฒนาและเพิ่มมูลค่ามาจากทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่น ตามด้วย circular economy (เศรษฐกิจหมุนเวียน) ซึ่งก็คือการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดของเสียน้อยที่สุด เพื่อให้เกิดเป็นวงจรหมุนเวียนกลับไปได้ และ green economy (เศรษฐกิจสีเขียว) ซึ่งก็คือการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ผมคิดว่าเหล่านี้เป็นกรอบนโยบายที่ดีมาก และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) แต่ก็ต้องมาดูนโยบายที่ใช้ในการขับเคลื่อน ซึ่งผมคิดว่าสิ่งที่เราขาดก็คือโรดแมป แล้วถ้าดูในปัจจุบันเราจะเห็นว่าแค่เรื่องการแยกขยะ เรายังล้มเหลวอยู่ เพราะภาครัฐยังไม่ได้มีโครงสร้างหรือสิ่งที่เอื้อให้คนแยกขยะได้อย่างง่ายดาย สิ่งที่ผิดกับสิ่งที่ป็นจริงต่างกันเยอะ แม้เราจะไปประกาศว่าจะร่วมมือกับประชาคมโลกต่อสู้อย่างเต็มที่ แต่นโยบายในประเทศเราก็ยังไม่ได้สอดคล้องเท่าไร เพราะฉะนั้น ถ้าเราเอา BCG มาเปลี่ยนเป็นโรดแมปและใส่เข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เราก็จะเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น แล้วถ้าเรานำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ BCG ก็อาจเรียกว่าเป็นกรีนนิวติลของประเทศเราได้

หากพิจารณาเป้าหมายที่ประเทศไทยประกาศไว้ อย่างการเป็น Carbon Neutral ในปี 2050 และ Net Zero ในปี 2065 คุณว่าเป้าหมายดังกล่าวมีความเป็นไปได้แค่ไหน

ผมอยากเห็นว่า เป้าหมายอาจไม่สำคัญเท่ากับนโยบายที่จะเกิดขึ้นจริงๆ อย่างการเปลี่ยนผ่านการพึ่งพาถ่านหิน และการทุ่มเทงบประมาณลงทุนในภาคพลังงานหมุนเวียน ซึ่งตอนนี้ในเชิงเทคโนโลยี มันก็แทบจะเป็นการกึ่งบังคับให้มีการเปลี่ยนผ่านอยู่แล้ว เพราะต้นทุนในการผลิตพลังงานหมุนเวียนก็ต่ำลงมา เพียงแต่ว่าระบบผลิตพลังงานของประเทศไทยยังค่อนข้างถูกผูกขาดอยู่ จึงต้องคิดว่าถึงเวลาหรือยังที่จะมีการกระจายอำนาจ (decentralize) เช่น ประชาชนทุกคนอาจมีส่วนร่วมที่จะผลิตไฟฟ้าเองได้ อย่างการติดตั้งโซลาร์เซลล์บนหลังคา จนสามารถพึ่งตนเองและยังป้อนกระแสไฟฟ้าเข้าสู่ระบบได้ด้วย

แล้วเราก็ต้องคอยจับตาดูกันว่า นโยบายประกอบต่างๆ ที่จะเอื้อให้มีการเปลี่ยนผ่านเร็วขึ้น จะมีความจริงจิงขนาดไหน อย่างนโยบายเกี่ยวกับรถยนต์ไฟฟ้า (electric vehicles - EV) ซึ่งถ้าจริงจิงก็อาจจะต้องแก้ไข

“

ผมคิดว่าประเด็นสิ่งแวดล้อม
แยกกันไม่ออกกับประเด็นสากลอื่นๆ
ไม่ว่าจะเรื่องสิทธิมนุษยชน
ประชาธิปไตย หรือความไม่เท่าเทียม

”

เรื่องกำแพงภาษี เปิดให้มีการแข่งขันมากขึ้น และราคารถยนต์ไฟฟ้า ก็ควรจะต้องสู้กับรถยนต์ที่ใช้น้ำมัน ถ้าไปดูหลายๆ ประเทศ อย่างใน ยุโรปเองก็ประกาศแล้วว่าภายใน ค.ศ. 2030 จะเลิกจำหน่ายรถยนต์ ที่เป็นเครื่องยนต์แบบเดิม โดยจะกลายเป็น EV ทั้งหมด ถ้าเกิดว่า ประเทศไทยไม่ยอมตกขบวนเรื่องนี้ ก็ต้องเริ่มส่งเสริมและปรับปรุง กฎเกณฑ์ภายในอย่างจริงจัง

คุณว่ามีปัจจัยใดบ้างที่จะช่วยขับเคลื่อนให้ประเทศไทยใส่ใจกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากขึ้น

ถ้าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศวิกฤตขึ้นไปเรื่อยๆ เราก็จะถูกบังคับไปโดยปริยายให้ต้องกันมาใช้กลไกต่างๆ เข้ามาจัดการ อย่างเข้มข้นขึ้น เช่น กลไกของ COP ซึ่งถ้ารัฐบาลจับกระแสโลกได้ รัฐก็จะต้องเข้ามาสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนผ่าน เช่นทำให้การผลิตทุกอย่างมีการคำนึงถึงเรื่องความยั่งยืนและเรื่องรอยเท้าคาร์บอน (carbon footprint) มากขึ้น เพราะต่อไปการแข่งขันทางเศรษฐกิจจะข้องเกี่ยวกับเรื่องมาตรฐานความยั่งยืน ไม่ได้แข่งกันแคในเรื่องราคาอย่างเดียวอีกต่อไป

อย่างทางยุโรปตอนนี้ก็เริ่มมีการออกกฎเกณฑ์ CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) ซึ่งเป็นสัญญาณว่าต่อไปการส่งสินค้าเข้าไปจำหน่ายที่นั่นจะต้องมีการรายงาน carbon footprint ของสินค้า ซึ่งถ้า carbon footprint สูง ก็อาจไม่ได้รับอนุญาตให้นำเข้าไปจำหน่าย ก็เป็นไปได้ โดยการยกเหตุผลแบบนี้เพื่อใช้การกีดกันทางการค้า (trade barrier) ถือว่ามีผลในการที่จะเปลี่ยนแปลงนโยบายภายในประเทศพอสมควร ตรงนี้ก็จะมีบีบให้เราต้องปรับเปลี่ยน เหมือนตอนที่เราโดนสหภาพยุโรปให้ใบเหลืองในเรื่องการทำประมง ก่อนหน้านั้นเราไม่ได้แก้มานาน พอโดนใบเหลือง เราถึงมารื้อระบบเรื่องนี้กันอย่างจริงจัง เพราะไม่อย่างนั้นก็จะส่งออกสินค้าไปไม่ได้

แรงกดดันจากประชาชนมีพลังใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เป้าหมายสำเร็จ แล้วถ้ามองประเทศไทย คุณว่ากระแสความตื่นตัวของเรามากพอที่จะเป็นแรงกดดันได้หรือยัง

ผมคิดว่าขบวนการเคลื่อนไหวข้างนอก อย่างขบวนการของเกรตา ธินเบิร์ก (Greta Thunberg) ถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าไม่มีแรงกดดันหรือมีการตรวจสอบอย่างเข้มข้น ผมเชื่อว่าเป้าหมายจะยิ่งเลื่อนลอย

ผมว่าเกรตาเป็นคนตรงและกล้าพูดเบื่องลึกลับเบื้องหลัง ที่เมื่อก่อนมักจะไม่ค่อยมีคนพูดกัน อย่างเรื่องการตกแต่งตัวเลขหรือการวางเป้าหมายที่มันไม่มีแผนรองรับ เธอสามารถแปลข้อมูลทางวิชาการมาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวได้อย่างแหลมคม และช่วยทำให้ข้อต่อรองต่างๆ เข้าใกล้เป้าหมายที่แท้จริงมากขึ้น

ผมคิดว่าประเด็นสิ่งแวดล้อมแยกกันไม่ออกกับประเด็นสากลอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย หรือความไม่เท่าเทียม ซึ่งความจริงแล้วเยาวชนไทยในช่วงที่ผ่านมาตื่นตัวในเรื่องประชาธิปไตยกันเยอะ แต่พอเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อม อาจไม่ได้มีการเคลื่อนไหวได้ชัดเจนเท่า ทั้งที่สองเรื่องนี้มีความเชื่อมโยงและไปด้วยกันได้ ตรงนี้อาจมีคำอธิบายว่า ประเทศที่มีประชาธิปไตย อาจไม่ต้องไปเรียกร้องประชาธิปไตยแล้ว แต่สามารถไปเรียกร้องประเด็นอื่นๆ ขณะที่ประเทศที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตย การเรียกร้องประชาธิปไตยก็เหมือนกับเป็นบันไดขั้นแรกในการได้มาซึ่งประเด็นอื่นๆ รวมถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม อาจจะเพราะอย่างนี้ เลยกลายเป็นว่าการเรียกร้องประชาธิปไตยได้รับความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ ก่อน แต่จริงๆ ผมว่าเยาวชนไทยก็สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว เพียงแต่การเคลื่อนไหวไม่ชัดเจนเท่าเรื่องประชาธิปไตย

สุดท้าย คุณว่าเราควรจะบอกคนไทยอย่างไร ว่าพวกเขาจำเป็นต้องหันมาสนใจกับเรื่องโลกร้อนมากขึ้นกันเสียแต่ตอนนี้

ที่ผ่านมา คนอาจจะรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องไกลตัว และเป็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ซึ่งผมอยากจะทำให้เปลี่ยนภาพจำอันนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะที่จริงภัยพิบัติหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศเป็นสิ่งที่ทุกคนสัมผัสได้โดยตรง ไม่ใช่เรื่องอนาคต ต่อไปนี้เราจะไปหวังกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือประเด็นสังคมอื่นๆ อย่างเดียวไม่ได้ เพราะเมื่อถึงเวลาที่เรารับผลกระทบจากภัยพิบัติจริงๆ เราก็ไม่สามารถคาดหวังกับสิ่งเหล่านั้นได้อีกต่อไป

เพราะฉะนั้น การให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมรับมือกับโลกร้อนต้องอยู่ในหัวข้อหลักที่เราจะต้องคุยกันหนักกว่าเดิม รวมทั้งควรเป็นประเด็นที่ต้องมีการแข่งขันทางนโยบายในการเลือกตั้ง ถ้าไปมองหลายๆ ประเทศทั่วโลก ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมถูกขยับมาเป็นประเด็นหลักประเด็นหนึ่งแล้ว ไม่ใช่เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจจากห้องอย่างเดียวยีกต่อไป

สัมภาษณ์: วงศ์พันธ์ อมรินทร์เทวา

เรียบเรียง: กรกมล ศรีวัฒน์

ภาพถ่าย: ชุติกายุจน์ บุญสุทธิ

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2565

V
ตั้งหลักใหม่
เมืองแห่งอนาคต

มองใหม่เมือง

ชัชชาติ สิทธิพันธุ์

รศ.ดร.ชัชชาติ สิทธิพันธุ์ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนที่ 17 เป็นหนึ่งในคนที่ทำให้การเลือกตั้งกรุงเทพมหานครในปี 2565 เป็นการเลือกตั้งที่น่าจับตามองและมีสีสันมากที่สุดครั้งหนึ่ง

ความได้เปรียบของชัชชาติเหนือผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ว่ากรุงเทพฯ คนอื่นคือ การประกาศตัวและเตรียมความพร้อมก่อนใคร ทั้งในเรื่องของการลงพื้นที่ การทำเครือข่าย และการเตรียมนโยบายสำหรับเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯ

โจทย์ที่ชัชชาติตั้งไว้น่าสนใจและมีความหมายมากขึ้น เมื่อเขาเปลี่ยนสถานะจากนักวิชาการมาเป็นผู้บริหารเมืองโดยตรง

คุณมองวิกฤตโควิดครั้งนี้แล้วเห็นอะไร มีประเด็นอะไรที่เชื่อมโยงกับปัญหาเรื่องเมืองบ้าง

เมืองของเราเปราะบางจากโควิดมาก ผมมานั่งวิเคราะห์ว่าทำไมแล้วพบว่าเมืองคือตลาดแรงงาน เพราะฉะนั้นหัวใจของเมืองมีสี่ข้อที่ทำให้ปัญหาโควิดรุนแรงขึ้น

ข้อแรก คือเรื่องความหนาแน่น (density) กับการเชื่อมต่อ (connectivity) เมืองต้องการความหนาแน่นเพื่อให้งานมีประสิทธิภาพสูง คนต้องอยู่ใกล้กัน เพราะฉะนั้นพอมีความหนาแน่นและการเชื่อมต่อโควิดก็กระจายไปเร็ว

ข้อสอง เมืองจะมีความ specialized เยอะขึ้น แต่ละคนเป็นเหมือนฟันเฟืองตัวหนึ่งของเมือง เช่น เราทำหน้าที่เป็นพนักงานขับรถ แม่บ้าน พนักงานรักษาความปลอดภัย ฯลฯ เราไม่ได้มีความสามารถเหมือนตอนอยู่ในชนบทที่อยู่ได้ด้วยตัวเอง ทำให้พอมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น ต้องหยุดงาน คนในเมืองจะมีปัญหาทางเศรษฐกิจทันที ถ้าไม่มีเงินสืบทอด หาน้ำกิน ในกรุงเทพฯ ไม่ได้นะ ยากมาก เราอยู่รอดได้เพราะเรา specialized

ข้อสาม ความเหลื่อมล้ำไม่ใช่ปัญหาของเมือง แต่เป็นคาแรกเตอร์ของเมือง มหานครต้องมีคนหลากหลายในการขับเคลื่อน ถ้ามว่าทำไมเรามีคนหนึ่งแสนคนอยู่ในชุมชนแออัดที่คลองเตย ก็เพราะคนเหล่านี้คือคนขับเคลื่อนเมือง คนที่ต้องมาช่วยทำงาน แล้วเขาต้องอยู่ใกล้กัน เพราะฉะนั้นความเหลื่อมล้ำเป็นคาแรกเตอร์ของเมืองที่เราปฏิเสธไม่ได้

แต่หัวใจคือข้อสี่ คือเมืองต้องมีการบริหารจัดการที่ดีเพื่อเอาทรัพยากรมากระจาย แล้วดูแลความเหลื่อมล้ำให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ทั้งการรักษาพยาบาลและคุณภาพชีวิตโดยรวม

ถ้าความเหลื่อมล้ำเป็นคาแร็กเตอร์ของเมือง แล้วเราจะทำเมืองให้เหลื่อมลำน้อยลงอย่างไร

อย่างที่ผมบอกว่าเมืองเป็นเรื่องของ specialized ต้องมีพื้นที่เพื่อหลายตัว มีทั้งคนที่รายได้น้อย รายได้ปานกลาง รายได้สูง ดังนั้นความเหลื่อมล้ำของผมจึงหมายความว่า รายได้ของคนคงไม่เท่ากัน มีคนที่อาจจะต้องอยู่ในพื้นที่แออัด อยู่คอนโด หรืออยู่บ้านเดี่ยว แต่หน้าที่ของรัฐคือต้องดูแลโครงสร้างพื้นฐานและสร้างโอกาสให้เท่าเทียมกัน รัฐต้องลงไปดูแลให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีในทรัพยากรที่มี

“

ความเหลื่อมล้ำ
ไม่ใช่ปัญหาของเมือง
แต่เป็นคาแร็กเตอร์ของเมือง
มหานครต้องมีคนหลากหลาย
ในการขับเคลื่อน...
เมืองต้องมี
การบริหารจัดการเมืองที่ดี
เพื่อเอาทรัพยากรมากระจาย
แล้วดูแลความเหลื่อมล้ำ
ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม

”

วิกฤตโควิดที่ผ่านมากกว่า 1 ปี สะท้อนปัญหาอะไรที่ซ่อนอยู่ใต้พรม ในประเทศไทยบ้าง

ผมมองปัญหาไว้ห้าเรื่อง

เรื่องแรก เมืองเรามีแต่สโลแกนแต่ไม่มียุทธศาสตร์ เช่น เราจะเป็เมืองประชาธิปไตย เมืองแห่งความสุข เมืองแห่งความปลอดภัย ฯลฯ แต่เราไม่มียุทธศาสตร์ชัดเจน ไล่แก้ปัญหาไปเรื่อยๆ คล้ายๆ การหาเช่ากินค่า อย่างมีปัญหาที่คลองเตย เราก็ลงไปตรวจสอบคลองเตย มีปัญหาที่เรือนจำ เราก็ของบเพิ่มเพื่อแก้ปัญหาที่เรือนจำ พอเรามีปัญหาแคมป์คนงาน ก็มีมาตรการออกมาไม่ให้นักงานนั่งบนรถติดกันเกิน 50 เซนติเมตร พอเราไม่มียุทธศาสตร์ก็แก้ปัญหายาก

มีคนถามว่าแล้วยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีไม่ช่วยหรือ ถ้าเราลองไปอ่านดู ในยุทธศาสตร์ชาติมีคำว่าโรคระบาดอยู่แค่คำเดียว และเป็นโรคระบาดจากการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของโลกด้วย ไม่ได้เกี่ยวกับโควิดเลย เพราะฉะนั้นเรื่องยุทธศาสตร์จึงสำคัญ

เรื่องที่สอง เราขาดการทำงานร่วมกัน กรุงเทพฯ เป็นที่รวมสุดยอดโรงพยาบาล มีทั้งโรงพยาบาลของมหาวิทยาลัย ของ กทม. ของกระทรวงสาธารณสุข และของเอกชน แต่ปัญหาของการบริหารจัดการเมืองคือเราไม่สามารถเอาทรัพยากรพวกนี้มารวมกันได้ ในต่างจังหวัดอาจจะง่ายกว่า เพราะเขามีผู้ว่าราชการจังหวัด มีสาธารณสุขจังหวัดที่คุมทรัพยากรทั้งหมดในจังหวัดได้ แต่ของกรุงเทพฯ ค่อนข้างแยกส่วน ต่างคนต่างบริหาร ยังไม่ได้รวมพลังกันมาก ทำให้เราดูเหมือนมีทรัพยากรเยอะ แต่จริงๆ แล้วเอามารวมกันไม่ได้

เมืองเราขาดความร่วมมือกันระหว่างรัฐ เอกชน วิชาการ และประชาชน เราต้องสร้างเกลียวที่เกิดจากสี่อย่างนี้ ที่ผ่านมายังเป็นเส้นแยกกัน ไม่ได้เสริมพลังกัน การออกแบบเมืองในอนาคตต้องมีสี่ประสาน เอาทุกคนมาเป็นส่วนร่วมกันแล้วดึงพลังขึ้นมาให้ได้

เรื่องที่สาม เราขาดความเชี่ยวชาญ ถ้าเราดูการจัดการโควิดของกรุงเทพฯ เราก็ยังไม่เห็นเลยว่าใครเป็นหัวหน้าทีมของเมือง

หรือหัวหน้าทีมวัคซีนของเมืองที่จะพูดให้เรามั่นใจได้ หรือแม้กระทั่งในระดับประเทศเอง เราไม่มีซีอีโอของปัญหาโควิด เราอาจมีนายกรัฐมนตรีตาม พ.ร.ก. ฉุกเฉิน แต่เราต้องการผู้เชี่ยวชาญ ต้องการทีมอเวนเจอร์ที่เก่งแต่ละด้าน เช่น ด้านวัคซีน ด้านโลจิสติกส์ ฯลฯ

ผมเชื่อว่าเรามีคนเก่งเยอะ แต่รูปแบบการบริหารจัดการของเมืองหรือประเทศไม่เอื้อให้คนเก่งมาดำเนินการ พอเราไม่มีคนเก่งมานำทีมก็เกิดความไม่ไว้วางใจในสังคมขึ้น จะเห็นได้ว่าเราไม่รู้จักฟังเรื่องวัคซีนจากใคร สุดท้ายต้องไปให้ดารามารีวิววัคซีน เหมือนสุดท้ายไม่รู้จักใครแล้วสังคมก็เลยสับสน เพราะฉะนั้นทีมของผู้เชี่ยวชาญต้องมีผู้นำ เช่น ผู้ว่าราชการหรือนายกรัฐมนตรีดูภาพรวม แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญมาดำเนินการ

เรื่องที่สี่ เรามีปัญหาเรื่องกฎหมาย เช่น จุดมุ่งหมายของ พ.ร.ก. ฉุกเฉินมีเพื่อความมั่นคงเป็นหลัก แต่เราเอามาใช้กับโควิด ซึ่งโควิดไม่ได้กลัวปืนหรือทหาร แต่โควิดกลัวความรู้ทางการแพทย์ พอเราเอากฎหมายเรื่องความมั่นคงมาควบคุมสาธารณสุขก็มีปัญหาแล้ว เพราะบางที่อาจจะรวมศูนย์มากเกินไป รวมถึงกฎหมายอื่นๆ ด้วย

ผมยกตัวอย่าง ตอนเราลงพื้นที่คลองเตย ผู้ป่วยที่คลองเตยมีผลตรวจออกมาว่าติดโควิดแล้ว แต่ไม่ถูกส่งโรงพยาบาล หรือบางคนหาที่รักษาไม่ได้ เพราะมีมาตรการของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพบอกว่าตรวจเจอโควิดที่ไหน โรงพยาบาลนั้นต้องรับเอาไว้ เพราะฉะนั้นบางคนในคลองเตยพอตรวจเจอเชื้อก็โดนบอกว่าให้กลับไปบ้านก่อนเดี๋ยวมารับ แต่ผ่านไปสัปดาห์ยังไม่มารับเลย เพราะไม่มีเตียง ตรวจเจอแล้วก็ถูกทิ้งให้กลับบ้านอยู่บ้าน ซึ่ง พ.ร.บ. โรคติดต่อบอกว่า พอเป็นโควิดแล้วห้ามไปพักอยู่ที่อื่น ต้องส่งสถานพยาบาล พอที่คลองเตยจะเปลี่ยนวัดสะพานให้เป็นศูนย์พักคนป่วยก็ทำไม่ได้ เพราะติด พ.ร.บ. โรคติดต่อ นี่คือปัญหาที่ทำให้เราไม่สามารถบริหารจัดการเมืองได้อย่างราบรื่น

เรื่องสุดท้าย เรามีระบบเส้นเลือดฝอยที่อ่อนแอ กทม. มักเน้นโครงการเมกะโปรเจกต์ เรามีโรงพยาบาลดีๆ เต็มไปหมดเลย เส้นเลือดใหญ่แข็งแรงมาก ในช่วงการระบาดระลอกแรก เราคุมสถานการณ์ได้ดี

โรงพยาบาลใหญ่สามารถรับผู้ป่วยไอซียูได้ จัดการกับคนไข้ได้ทุกระดับวิกฤต แต่เส้นเลือดฝอยเราอ่อนแอ ถ้าเราดูศูนย์บริการสาธารณสุขในกรุงเทพมหานคร มี 69 แห่ง และสาขาอีก 73 แห่ง กำลังไม่พอจะรับมือแล้ว

ผมยกตัวอย่างศูนย์บริการสาธารณสุขที่คลองเตย มีบุคลากรสิบกว่าคนที่รับผิดชอบประชากรหลายหมื่นคน เราอาจจะโชคดีที่รอดจากการระบาดระลอกแรกได้ แต่พอระบาดระลอกสองเรามีปัญหาแล้ว เมื่อเกิดการระบาดระลอกสาม เส้นเลือดฝอยก็แตกทำให้เส้นเลือดใหญ่ก็รับไม่ไหว ในอนาคตเราต้องปรับปรุงระบบเส้นเลือดฝอยให้เข้มแข็งขึ้น
นี่คือภาพรวมปัญหาของการจัดการเมือง

คุณเป็นคนหนึ่งที่ประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งผู้ว่ากรุงเทพมหานคร ถ้าคุณเล่นเกมจำลองสถานการณ์ จินตนาการตัวเองเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คุณจะทำอะไรต่างออกไปจากที่ผู้ว่าฯ ทุกวันนี้ทำอยู่บ้าง คุณจะบริหารจัดการวิกฤตอย่างไร

ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครต้องเป็นเจ้าภาพของเมือง ผู้ว่าฯ เป็นตำแหน่งที่มีคนเลือกมากที่สุดในประเทศไทย ตามหลักแล้วคนมีสิทธิ์เลือกตั้งหลักล้านคน ซึ่งคนที่จะชนะเลือกตั้งได้ต้องมีคนลงคะแนนให้เป็นล้านคน เพราะฉะนั้นผู้ว่าฯ เป็นตัวแทนของเมืองที่ต้องมาดูแลเมืองอย่างเข้มแข็ง และบางเรื่องถ้าไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลก็ต้องกล้าพูด เช่น เรื่องวัคซีน ถ้า กทม. ต้องการวัคซีนอย่างรวดเร็วเพื่อป้องกันการกระจาย ถ้าผู้ว่าฯ เห็นไม่ตรงกับรัฐบาลก็ต้องกล้าพูด เพราะผู้ว่าฯ เป็นตัวแทนประชาชนและต้องประสานแต่ละหน่วยงาน ทำอย่างไรให้ทั้งหมดนี้ประสานงานกันได้เต็มที่ โดยที่เราไม่ได้เป็นตัวปัญหาเอง
นี่คือความพยายามสร้างการทำงานร่วมกันของทรัพยากรเอกชนเองก็มีส่วนช่วย กทม. มาก เพราะ กทม. ไม่ได้มีทรัพยากรเยอะ เพราะฉะนั้นในฐานะผู้ว่าฯ ต้องมีทีมคนเก่งมาช่วย มีการประสานงานและทำงานร่วมกันกับหน่วยงานอื่นใน กทม. เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุด

ผู้ว่าฯ กทม. อาจโดนมัดมือมัดเท้าในการทำงาน เพราะกฎหมาย ไม่ได้ให้อำนาจมาก ภายใต้โครงสร้างเชิงสถาบันและกฎหมายแบบนี้ กับโจทย์ยากๆ อย่างการเจอโรคอุบัติใหม่ ถ้ายกตัวอย่าง กรณีชุมชนคลองเตย คุณจะบริหารจัดการอย่างไร

หัวใจคือการป้องกัน โควิดเป็นแล้วเหนื่อยนะ เพราะฉะนั้นหัวใจคือเราต้องมีเครือข่ายในชุมชนที่เข้มแข็ง พอเราลงไปจะรู้ว่าชุมชนเขาเข้มแข็งนะ มีหลายกลุ่มคอยช่วยเหลือ เช่น มูลนิธิดวงประทีป กลุ่มคลองเตยดีจัง ฯลฯ ถ้าเราแค่สนับสนุนให้เขาดูแลชุมชนได้เข้มแข็งขึ้น ผมเชื่อว่าจะควบคุมการระบาดได้รวดเร็วกว่านี้

เราต้องยอมรับว่าอาจยังแก้กฎหมายไม่ได้ แต่ผมเชื่อว่าวิธีการแก้ปัญหาเมืองคือเราหาแนวร่วมได้ ทำงานร่วมกันกับชุมชนแล้วเสริมอาวุธให้เขา ผมเชื่อว่าเขาเข้าใจปัญหาตัวเองนะว่าชุมชนอ่อนแอ เพราะฉะนั้นช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา คลองเตยพัฒนาฐานข้อมูล ชุมชนไหนพัฒนาฐานข้อมูลแล้วจะควบคุมการระบาดได้ดีขึ้น เพราะเขารู้ว่าคนป่วยอยู่ที่ไหน จะส่งอาหารอย่างไร หัวใจคือต้องอาศัยแรงเหวี่ยงแนวร่วมให้เข้มแข็งขึ้น ให้ความสำคัญ และกระจายอำนาจลงไป

ในฐานะนักบริหารและคนที่ออกมาพูดเรื่องการจัดการเมือง อยากชวนคุณมองไปในอนาคตว่า เราจะออกแบบเมืองอย่างไร ในอนาคต มีขั้นตอนหรือวิธีการไหนที่เราจะไปถึงเป้าหมายได้บ้าง

ถ้าโจทย์คือคำว่าออกแบบเมือง ผมก็มานั่งคิดว่า สุดท้ายแล้วใครเป็นคนออกแบบเมือง นักผังเมืองก็อาจมีส่วนในการออกแบบเมือง แต่สุดท้ายแล้วตลาด (market) จะเป็นตัวออกแบบเมือง

กระบวนการออกแบบเมืองหลังโควิดเริ่มแล้วนะ ตอนนี้จะเห็นว่าตลาดคอนโดในเมืองยอดชายตกลง แต่ตลาดบ้านเดี่ยวที่ออกไปอยู่ชานเมืองยอดชายดี แล้วผมว่าในอนาคตร้านอาหารอาจมีบทบาทน้อยลง คนสั่งออนไลน์เยอะขึ้น คนซื้อมอเตอร์ไซค์เยอะขึ้น สำนักงานจะน้อยลง ผมคิดว่าการออกแบบเมืองในโลกหลังโควิดส่วนหนึ่งเป็นเรื่องตลาด สุดท้ายแล้วขึ้นอยู่กับว่าตลาดต้องการอย่างไร แล้วคนเริ่มไปก่อนแล้ว

แต่ที่ผมสนใจมากกว่าคือการออกแบบการบริหารเมือง ซึ่งเราน่าจะมีความสามารถในการควบคุมได้ระดับหนึ่ง อย่างที่ผมบอกว่าหัวใจของเมืองคือต้องมีการบริหารจัดการที่ดี เพราะเมืองมีความเหลื่อมล้ำ และต้องมีการกระจายทรัพยากร ดังนั้นหัวใจของการออกแบบเมืองคือเราต้องคิดใหม่ ใช้วิธีคิดเดิมไม่ได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองส่วนหนึ่งเพราะเราใช้วิธีคิดแบบเดิม ถ้าเราใช้วิธีคิดเดิมมาแก้ เราก็ไม่มีทางแก้ปัญหาที่เราสร้างขึ้นมาได้

หนึ่งในคีย์เวิร์ดของการออกแบบเมืองหลังโควิด คือคำว่า trust เช่น trust economy หรือเศรษฐกิจของความไว้วางใจ เพราะโควิดทำให้เราสูญเสียความไว้วางใจไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้องเริ่มทำในอนาคตคือต้องสร้าง trust economy ให้ได้ ซึ่งจะสะท้อนอยู่ในการออกแบบ และต้องเกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่ trust nation เลย ทำอย่างไรให้โลกรู้ว่าไว้วางใจเมืองไทยได้ เราจะมีมาตรการอย่างไรที่จะเอานักท่องเที่ยวกลับมา หรือเป็น trust city เราจะไว้วางใจกรุงเทพฯ ได้อย่างไร ไว้วางใจงาน ไว้วางใจบริษัท หรือแม้กระทั่งไว้วางใจบุคคลได้อย่างไร คำว่า trust คือหัวใจ

trust มาจากสามอย่าง คือ ความประพฤติ (character) ความเก่ง (competency) และความเชื่อมั่นร่วมกัน (core value) ต้องทำให้เป็นวาระแห่งชาติ ซึ่งผมหวังว่าหลังโควิดเราจะไม่เหมือนเดิม ถ้าเหมือนเดิมาก็เจ๊งอีก เพราะฉะนั้นเราต้องทำให้ดีกว่าเดิม ออกแบบสิ่งที่สร้างความไว้วางใจกลับมาให้ได้

คุณบอกว่าตลาดมีบทบาทในการออกแบบเมือง ซึ่งถ้าปล่อยให้ตลาดทำงานไปก็อาจมีผลกระทบภายนอกด้านลบ (negative externality) เช่น ถ้าไม่คุมเรื่องผังเมือง ปล่อยให้เกิดโรงงานก็อาจกระทบเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพราะฉะนั้นบทบาทที่เหมาะสมของรัฐในการเข้าไปช่วยออกแบบเมืองควรจะอยู่ตรงไหน

บางที่รัฐประเมินความสามารถในการวางแผนของตัวเองสูงเกินไป อย่าย่ไปประมาทพลังของตลาด เพราะฉะนั้นหน้าที่ของรัฐคือต้องควบคุม

“

หนึ่งในคีย์เวิร์ด
ของการออกแบบเมืองหลังโควิด
คือคำว่า trust...
เพราะโควิดทำให้เราสูญเสีย
ความไว้วางใจไป

”

ให้ตลาดอยู่ในสภาพที่เหมาะสม รัฐต้องสมดุลพลังของตลาด แต่อย่าไปคาดหวังว่าเราจะออกแบบเมืองได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ด้วยการวางแผน เพราะสุดท้ายถ้าผมบอกว่า ผมอยากกำหนด FAR (floor area ratio) ให้สร้างคอนโดได้ตรงนี้ แต่ถ้าตลาดไม่ไปก็ไม่มีใครมาสร้าง ต้องเกิดสมดุลระหว่างการวางแผนและตลาด แล้วก็อย่าหวังว่าสุดท้ายแล้วรัฐจะเป็นผู้ออกแบบเมืองคนเดียว หน้าที่ของรัฐคืออย่าให้ตลาดทำปัญหาให้เกิดขึ้น ต้องให้สมดุลให้ดี

คุณเป็นกึ่งอาจารย์มหาวิทยาลัย เคยเข้ามาทำงานการเมือง และเป็นผู้บริหารบริษัท แล้วคุณก็บอกว่าเราต้องสร้างสี่ประสานให้ได้ ตอนนี้สูตรแบบซัชชาติในการกำเมืองให้พร้อมรับมืออนาคตคืออะไร อะไรคือนโยบายอุปสรรคของคุณ

หัวใจคือต้องมีทีมที่เก่ง สมมติเราเป็นผู้บริหาร เรามีทีมหรือเปล่า คนเก่งส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในระบบราชการ เพราะฉะนั้นต้องมีการคุย ต้องเอาคนเก่งๆ จากหลายภาคส่วนมาช่วยกันพัฒนา นโยบาย และเราต้องฟังให้เยอะ ถ้าเราไม่ฟังเอกชนหรือชุมชน เราก็ไม่สามารถเข้าใจต้นเหตุของปัญหาได้

เราต้องมีคนที่ไว้ใจได้ ต้องมีทีมที่เข้าใจปัญหาของคนเมืองจริงๆ ไม่ใช่ว่าเป็นนักวิชาการ แต่ไม่เข้าใจปัญหาของเมืองจริงๆ หัวใจคือต้องฟังให้เยอะๆ ให้เอาใจใส่ปัญหา จากนั้นค่อยพัฒนาขึ้นมา ไม่ใช่ว่ารัฐเป็นใหญ่ ต้อง empower คนที่เกี่ยวข้อง โดยทีมต้องมีความมั่นใจพอ ถ้าเรามีทีมที่คนไม่ไว้ใจ โอกาสที่จะดึงแนวร่วมจากส่วนอื่นมาก็ยาก ถ้าเรามีทีมที่เก่ง เราก็หาแนวร่วมจากสี่ประสานนี้แหละ แล้วก็เดินหน้าไป

แต่ปัญหาผ่านมาที่ผมเจอคือรัฐไม่ค่อยฟังส่วนอื่น รัฐก็จะลุยของตัวเองไป ทำให้วิธีแก้ปัญหาก็ออกมาไม่ได้ตอบโจทย์จริงๆ ของคนในเมือง เช่น การจะไปสร้างแพลตฟอร์มให้ชุมชนคลองเตย แต่คนในชุมชนบอกว่า รัฐไม่เคยมาถามเลยว่าพวกเขาต้องการอะไร วิธีชีวิตของพวกเขา เข้ากับแพลตฟอร์ม อย่างเขามารถเข็นก็ไม่มีที่เก็บเพราะอยู่บนตึกสูง

เพราะฉะนั้นผมว่าถ้าเรามีคนเก่ง แต่ไม่ได้ไปคุยหรือมีส่วนร่วมกับคนที่มีความจริง ๆ สุดท้ายวิธีแก้ปัญหาก็อาจจะผิดก็ได้

สรุปคือต้องมีทีมที่ดี ต้องฟัง และเอาคนที่มีส่วนร่วมมาเกี่ยวข้อง เราก็จะเดินหน้าต่อไปได้

ถ้าเรากำทุกอย่างนี้ได้แล้ว แก้ไขข้อบกพร่องที่เราเจออยู่ได้หมดแล้ว เราเปลี่ยนเมืองให้ดีขึ้นได้จริงๆ เรื่องต่อไปที่เราจะต้องพัฒนาคืออะไร

เมืองมีไดนามิก เพราะฉะนั้นปัญหาเมืองไม่มีที่สิ้นสุดหรอก ก็ต้องพัฒนาไปเรื่อยๆ แต่ถ้าเราเริ่มด้วยพื้นฐานที่ดี เช่น กระจายอำนาจให้ประชาชน ตอนนี้ประชาชนมีอำนาจแค่สี่ปีหน ระยะเวลาห้าวินาทีตอนที่เข้าคูหาเลือกตั้ง แต่ถ้าเราออกแบบให้เกิดสี่ปีประสาน ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารเมืองได้ ก็จะเป็นการสร้างพื้นฐานที่ดี

ปัจจุบันมีแพลตฟอร์มมากมาย เราให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นทุกวันก็ได้ เมืองที่ดีต้องเป็นเมืองที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน เราสามารถใช้ open data ใช้แพลตฟอร์มช่วยให้ประชาชนโหวตพอออกแบบเมืองให้ประชาชนมีส่วนร่วมแล้ว เมืองก็จะตอบสนองต่อความต้องการของคนได้ เพราะเมืองคือคน เมืองไม่ใช่อาคารนะ ถ้าเราสามารถตอบสนองความต้องการของคนได้เร็วขึ้นก็จะช่วยแก้ปัญหาได้รวดเร็ว

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย
ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2564

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

'เราต้องการเมืองสุขภาพดี'
รีเซ็ตเมืองใหม่
จากภัยโรคระบาดแห่งศตวรรษ

นิรมล เสรีสกุล

ผศ.ดร.นิรมล เสรีสกุล ผู้อำนวยการศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง (Urban Design and Development Center - UddC) และอาจารย์ประจำภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือนักผังเมืองเบอร์ต้นๆ ของไทย

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา นิรมลและทีม UddC ทำงานความรู้เรื่องเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะงานด้านการออกแบบและวางผังเมือง และการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเมือง เพื่อให้ตอบโจทย์วิถีชีวิตคนเมืองสมัยใหม่ให้มีความสะดวกสบาย เป็นธรรม และยั่งยืน

ไม่เกินเลยนักหากจะบอกว่า การตั้งหลักใหม่เพื่อออกแบบและคิดเรื่องเมือง แท้จริงแล้วคือโจทย์ที่นิรมลและทีมครุ่นคิดอยู่ในชีวิตประจำวัน

อะไรคือโจทย์ใหญ่ของการออกแบบเมืองในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเราต้องรับมือกับกระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) และความเสี่ยงใหม่ๆ เช่น โรคระบาด ไปด้วยกัน

การจัดการเมืองในระยะยาวคงต้องถอยออกไปมองภาพใหญ่ในระดับผังเมืองและภาค ที่สำคัญคือการมองแค่สุขภาพของคนเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพออีกต่อไป แต่ต้องมององค์รวมครอบคลุมสุขภาพสัตว์และสุขภาพระบบนิเวศด้วย เป็นแนวคิดที่เรียกว่า One Health หรือสุขภาพหนึ่งเดียว

เราคงได้ยินกันมาเยอะแล้วว่าโควิดเป็นเพียงส่วนปลายของยอดภูเขาน้ำแข็ง แต่ก็ยังเป็น super wake-up call ที่ทำให้เราต้องมาช่วยกันคิดและบูรณาการองค์ความรู้ของสาธารณสุขเพื่อให้เกิดการปฏิรูปหรือ The Great Reset ทางผังเมืองอีกครั้ง หลังจากแยกย้ายกันไปเมื่อต่อกับข้อพิพาทและวัณโรคได้เรียบร้อยเมื่อศตวรรษที่ 19

โควิดเป็นโรคติดเชื้อมาจากสัตว์สู่คนหรือ zoonotic diseases เช่น อีโบล่า ซาร์ส เมอร์ส ชิคา ไช้เลือดออก มาลาเรีย ฯลฯ ข้อมูลจาก WHO ประเมินว่าประมาณ 60% ของโรคในมนุษย์มีจุดกำเนิดจากโรคติดเชื้อมาจากสัตว์สู่คน และ 75% หรือสามในสี่ของโรคอุบัติใหม่ในทศวรรษที่ผ่านมา เป็นโรคติดเชื้อมาจากสัตว์สู่คนทั้งสิ้น ซึ่งการเพิ่มขึ้นของโรคติดเชื้อมาจากสัตว์สู่คนในระดับน่าสะพรึงกลัวนี้ เป็นผลจากการที่เส้นแบ่งระหว่างเรากับสัตว์เริ่มบางลงเรื่อยๆ จากหลายปัจจัย

กระบวนการกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกก็ถูกระบุว่าเป็นปัจจัยอันดับต้นๆ

จำนวนประชากรซึ่งเพิ่มขึ้นในเขตเมืองตลอดครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เมืองต้องขยายตัวเพื่อรองรับจำนวนคน ทั้งยังมีความต้องการอาหารที่มากขึ้น ประกอบกับวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อทำการเกษตรแบบเข้มข้น ทำปศุสัตว์โดยเฉพาะบริเวณใกล้ๆ เมือง ที่เรียกว่าเขต peri urban ซึ่งการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วโดยไม่ได้วางแผนไว้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก

อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็ทำให้แหล่งที่อยู่อาศัยของ สัตว์ป่าหดตัวลง ผลักดันให้สัตว์ป่าเข้าใกล้คนมากขึ้น เป็นสาเหตุให้ เชื้อโรคจากสัตว์ ไม่ว่าจะจากการดำเนินกิจกรรมปศุสัตว์ การล่าสัตว์ หรือการค้าสัตว์ป่า แพร่กระจายสู่คนในเมืองได้ง่ายขึ้น หลังเข้าสู่เมือง ก็กระโดดขึ้นเครื่องบินสู่กระแสโลกาภิวัตน์

หากกระบวนการกลายเป็นเมืองยังคงดำเนินต่อไปเป็นแนวโน้ม ใหญ่ของโลก และหากเรายังพัฒนาในแนวทางเดิมๆ ก็เป็นไปได้ว่า ในอนาคตจะมีโรค X-disease เป็นโรคอุบัติใหม่ที่เกิดจากสัตว์แพร่สู่คน และอาจจะมีอาการรุนแรงกว่าโควิดแบบที่ในหนังสือโทเปียหลายเรื่อง ได้จินตนาการไว้

“

โควิดเป็นเพียงส่วนปลาย
ของยอดภูเขาน้ำแข็ง
แต่ก็เป็น super wake-up call
ที่ทำให้เราต้องมาช่วยกันคิด...
เพื่อให้เกิดการปฏิรูป
หรือ The Great Reset
ทางฝั่งเมืองอีกครั้ง

”

คำถามสำคัญคือ ทำอย่างไรที่จะบูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์และสร้างความร่วมมือเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดครั้งต่อไปในเมือง โดยในขณะเดียวกัน เมืองก็ยังสามารถตอบสนองการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและความต้องการด้านอาหารได้

จากโลกถึงไทย โควิดเผยให้เราเห็นความเสี่ยงอะไรในเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานคร

หากอ้างอิงผลการวิจัย UN-Habitat ที่ชี้ว่า การเข้าถึงบริการสาธารณสุข รวมทั้งประสิทธิภาพและความทันท่วงทีของมาตรการตอบสนองโรคระบาด คือปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อจำนวนผู้ติดเชื้อหรืออัตราการเสียชีวิตจากโควิด จะพบว่าสอดคล้องกับผลที่ปรากฏจากการจัดการวิกฤตโควิดในกรุงเทพมหานครตลอดปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะจากการแพร่ระบาดระลอกสาม ซึ่งสังคมได้อภิปรายกันอย่างกว้างขวางไปแล้ว คงไม่ขอกล่าวซ้ำ

สิ่งที่อยากเพิ่มเติมคือประเด็น urban weak spots หรือจุดเปราะบางของเมืองที่มักเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและคนชายขอบ ซึ่งมีข้อจำกัดในการรักษาสุขอนามัยเชิงป้องกันและการเว้นระยะห่างทางสังคม ไม่ว่าจะมาจากความแออัดและความแออัดของสภาพแวดล้อมอยู่อาศัย สมาชิกครอบครัวหลายคนนอนในห้องเดียวกัน การเข้าไม่ถึงสุขาภิบาลขั้นพื้นฐานและบริการสาธารณสุข อาหารการกินที่ไม่ดี รวมทั้งการพึ่งพาอาศัยระบบขนส่งสาธารณะในการเดินทางไปทำงาน พื้นที่เหล่านี้คือพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อสูงกว่าปกติและทำให้เกิดการแพร่กระจายในวงกว้าง และหากมีจำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้นแบบก้าวกระโดดแล้ว ก็อาจจะนำไปสู่การกลายพันธุ์เป็นเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ (new variant) ได้

สภาพการณ์นี้ก็มีงานวิจัยรองรับ ที่น่าสนใจคืองานวิจัยของ UN-Habitat (2021) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการติดเชื้อโควิด

กับค่าสัมประสิทธิ์ Gini ในกลุ่มประเทศตั้งแต่ระดับรายได้ต่ำถึงสูง ผลการศึกษาชี้ชัดว่า ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมส่งผลกระทบต่อ การแพร่กระจายของโควิด สร้างความเสียหายและเป็นตัวเร่งให้เกิดการล่มสลายของระบบบริการสาธารณสุข

นอกจากความเหลื่อมล้ำภายในเมืองที่ทำให้การควบคุมการแพร่ระบาดทำได้ยาก เราก็ยังเห็นปัญหานี้ในระดับโลกด้วย ในขณะที่ประเทศพัฒนาแล้วสามารถจัดหาวัคซีนที่มีคุณภาพให้ประชาชนและเริ่มควบคุมการแพร่กระจายของเชื้อได้ แต่ในอีกหลายประเทศ ประชาชนจำนวนมาก ยังเข้าไม่ถึงวัคซีนดีและยังมีการแพร่ระบาดสูงอยู่ กลายเป็นจุดกำเนิดของเชื้อสายพันธุ์ใหม่และก็เล็ดลอดกลับไปสร้างการแพร่ระบาดซ้ำแล้วซ้ำอีก อาจจะเปิดประเทศก็ยังไม่ได้ เพราะโลกก็ยังมีประเทศที่ยังติด hotspots สีแดงเหลืออยู่ เศรษฐกิจก็ติดหล่มกันอยู่แบบนี้ โควิดจึงต้องการการแก้ไข ตั้งแต่ระดับความร่วมมือของนานาชาติ วัคซีนดี ๆ ต้องไม่มีลิขสิทธิ์ ให้ประเทศยากจนผลิตเองได้ ซึ่งก็ยังไม่เกิด และระดับจุลภาค โรคจากสัตว์สู่คน จากชานเมืองสู่เมือง สู่โลกาภิวัตน์ เกี่ยวพันเชื่อมโยงกัน

ในกรณีของกรุงเทพมหานคร คลัสเตอร์แพร่ระบาดที่ผ่านมามีมากเกิดที่ชุมชนแออัดหรือที่พักอาศัยคนงาน ซึ่งกรุงเทพฯ มีชุมชนแออัดรวม 641 แห่ง มีประชากรราว 600,000 คน มีแคมป์คนงานในกรุงเทพฯ รวม 409 แห่ง มีจำนวนแรงงานประมาณ 62,000 คน พื้นที่เหล่านี้คือ urban weak spots พื้นที่เหล่านี้คือที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนมีรายได้น้อย แรงงานนอกระบบที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจเมือง มีสภาพแออัดเสื่อมโทรม ตั้งชนบทอยู่กลางเมือง กลางย่านเศรษฐกิจ แต่เราก็เหมือนเห็นเป็นเรื่องปกติ เห็นเป็นเรื่องไกลตัว ความทุกข์ของพวกเขา ไม่เกี่ยวกับเรา ที่อยู่ในคอนโด แต่ตอนนี้เราเห็นแล้วว่าวิกฤตกระทบทุกคน ยากดีมีจน รับประทานกันเต็ม ๆ แบบถ้วนหน้า

บทเรียนสำคัญที่ไม่ควรปล่อยผ่าน คือเราควรช่วยกันเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหาและยกระดับคุณภาพชีวิตของพื้นที่ที่เป็น urban weak spots

เหล่านี้ ไม่ใช่ไปลบเขาออกจากแผนที่เมืองนะ อย่าคิดง่าย ๆ แบบนั้น เพราะเศรษฐกิจเมืองพึ่งพาแรงงานนอกระบบเหล่านี้ เราต้องช่วยกัน เรียกร้องให้มีการยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนแออัดในเมือง เรียนรู้ จากประวัติศาสตร์ โรคระบาดทำให้เมืองลอนดอนสร้างมาตรฐาน ที่อยู่อาศัยใหม่ในชนชั้นแรงงาน สร้างให้เกิดความเท่าเทียมในการเข้าถึง สภาพแวดล้อมอยู่อาศัยที่ดี แก้ปัญหา hotspots อหิวาต์ หรือล่าสุด ก็สิงคโปร์ที่ค้นพบว่าที่พักคนงานคือ hotspots ของโควิด รัฐบาลก็เร่ง ยกระดับคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มนี้ ไม่ปล่อยผ่าน

เมืองต่างๆ มีเงื่อนไขและปัญหาแตกต่างกัน สำหรับกรุงเทพฯ มีโจทย์เฉพาะอะไรที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติมหลังจากที่เราได้เห็น ผลกระทบจากโควิด

กรุงเทพฯมหานครควรมีทิศทางไปในแนวเดียวกับเมืองอื่นๆ ที่ได้ กล่าวมาข้างต้น จากนี้ไป อาจเป็นไปได้ว่าจะเกิดโรคระบาดหรือภัยพิบัติ อื่นๆที่ทำให้เราต้องอยู่บ้านมากขึ้น เมืองเดี่ยวปิดเดี่ยวเปิด ดังนั้น สิ่งสำคัญ คือย่านละแวกรอบบ้านของเรา ทุกครั้งที่เกิดโรคระบาด เมืองของเรา จะหดเล็กลงเหลือแค่อ่าน รัศมีการใช้ชีวิตของเราก็หดลง ดังนั้น ย่าน ของเราจึงต้องมีการออกแบบวางผังสภาพแวดล้อม เพื่อให้เราสามารถ กักตัวโดยยังคงรักษาสุขภาวะทางกายและจิตใจได้

เราควรเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเตรียมพร้อมเมือง และย่านของเรา ให้เกิดการออกแบบวางผังให้ย่านเราเป็นย่านที่น่าอยู่ ร่มรื่น มีสาธารณูปการเพียงพอสำหรับการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะผ่านทางเท้า และพื้นที่สาธารณะที่ร่มรื่น มีร้านค้า มีตลาด มีบริการสาธารณสุข จบครบถ้วนภายในย่าน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างใกล้ชิดที่สุด ยามเกิดโรคระบาด

พื้นที่สีเขียวเป็นประเด็นใหญ่ของกรุงเทพฯ จากการศึกษาของ UddC พบว่า พื้นที่สีเขียวของกรุงเทพฯ มีค่าเฉลี่ยราว 7.6 ตารางเมตรต่อคน

ซึ่งต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำขององค์การอนามัยโลกที่กำหนดไว้ที่ 9 ตารางเมตรต่อคน ที่สำคัญ 7.6 ตารางเมตรนั้นทั้งหมดไม่ใช่สวนสาธารณะ แต่ได้นับรวมพื้นที่สีเขียวประเภทต่างๆ เช่น สวนเกาะกลางถนน สวนทางแยกเล็กๆ น้อยๆ ส่วนพื้นที่สวนสาธารณะที่คนเข้าไปใช้งานได้จริงๆ ทั้งนี้ หากคำนวณตามจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร และประชากรแฝง (ประชากรกลางวัน-กลางคืน เช่น บ้านอยู่ปริมณฑลแต่เดินทางเข้ามาเรียนหรือทำงานในกรุงเทพฯ) เฉพาะพื้นที่สีเขียวสาธารณะที่สามารถเข้าไปใช้งานได้¹ จะมีพื้นที่สีเขียวเฉลี่ยอยู่ที่ 2.3 ตารางเมตรต่อคน

นอกจากนี้ การเข้าถึงพื้นที่สวนสาธารณะของคนแต่ละเขตก็เหลื่อมล้ำกัน อย่างในเขตกลางเมือง เช่น ปทุมวัน สีลม สาทร มีสวนสาธารณะขนาดใหญ่อยู่หลายแห่ง เขตเหล่านี้ ประชาชนเข้าถึงพื้นที่สวนสาธารณะได้โดยการเดินเท้า แต่ในขณะที่มีอีกหลายเขตที่มีคนอยู่หนาแน่นแต่ไม่มีสวนสาธารณะใกล้บ้าน คือเข้าไปไม่ถึงด้วยการเดินหรือระยะทางจากบ้านถึงสวนสาธารณะไกลกว่า 1.5 กิโลเมตรขึ้นไป (ประมาณ 2.5-5 กิโลเมตร) มีอยู่ถึง 23 เขตหรือเกือบครึ่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร คือหากจะไปสวนสาธารณะต้องขับรถไป เพราะเดินไปไม่ถึง อย่างบางเขตที่เป็นพื้นที่ up and coming เช่นเขตพระโขนง มีคอนโดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก ผู้คนนิยมไปอยู่อาศัย แต่กลับไม่มีสวนสาธารณะ ลองคิดว่าหากเราต้องอยู่ในเขตที่มีคนอยู่เยอะๆ แต่ไม่มีพื้นที่สีเขียวใกล้บ้าน เวลาที่เมืองปิดแล้วกักตัวที่บ้าน จะอึดอัด ส่งผลต่อสุขภาพ

ดังนั้น หากกรุงเทพมหานครจะลงทุนงบประมาณกับการสร้างพื้นที่สวนสาธารณะ ควรเลือกนโยบายที่กระจายให้สวนสาธารณะมีทุกเขต

¹ พื้นที่สีเขียวสาธารณะที่สามารถเข้าไปใช้งานได้ ประกอบด้วย สวนระดับเมือง สวนระดับย่าน และสวนระดับชุมชน

ทั่วเมือง แทนที่จะ reinvest งบกับสวนขนาดใหญ่ที่มีอยู่แล้วในเขตกลางเมือง เช่น สวนลุมพินี ที่ทำอยู่ตอนนี้ งบประมาณที่เตรียมไว้สำหรับการปรับปรุงสวนลุมพินีมีกรอบงบประมาณอยู่ที่ 3,800 ล้านบาท ตามข่าว² หากเอาไปหารแบ่งในเขตที่มีคนอยู่หนาแน่นแต่ยังขาดสวนสาธารณะก็จะทำให้เขตเหล่านั้นได้งบประมาณเขตละ 80-100 ล้านบาท ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตคนได้จำนวนมาก แก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของการเข้าถึงพื้นที่สวนสาธารณะได้

นอกจากพื้นที่สีเขียวแล้ว โควิดทำให้เราต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาให้เมืองเดินได้เดินดีอย่างจริงจัง ภาครัฐลงทุนงบประมาณมหาศาลไปกับการพัฒนาระบบรางในกรุงเทพฯ และปริมณฑล แต่เนื้อเมืองไม่ตาม ยังเดินไม่ได้ เดินไม่ดี โดยเฉพาะ first mile - last mile จากบ้านหรือที่ทำงานไปถึงจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรยังไม่สะดวก ไม่ปลอดภัย ไม่น่าเดิน คนก็ตัดสินใจใช้รถอยู่ดี แม้ว่ากรุงเทพฯ มีระบบราง แต่วิถีกรุงเทพฯ ยังคงเป็นวิถีชานเมือง คือ รถยนต์ ถนนใหญ่ ห้างสรรพสินค้า พอโควิดระบาด ห้างปิด ก็ได้รับผลกระทบกันมาก ดังนั้น ระบบรางต้องมาพร้อมกับการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนวิถีเมือง

² สำนักข่าวอิศรารายงานในปี 2565 ว่า ในการปรับปรุงสวนลุมพินี กทม. ได้ทำหนังสือที่ กท 0910/3855 ลงวันที่ 12 ตุลาคม 2564 แจ้งงบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินการโครงการฯ ไปให้อธิบดีกรมบัญชีกลางรับทราบ เพื่อดำเนินการของบุดหนุนจากรัฐบาล โดยระบุว่า ในส่วนของงบโครงการปรับปรุงสวนลุมพินีในวาระครบรอบ 100 ปี มีวงเงินค่าใช้จ่าย 1,700 ล้านบาท จากเดิมที่ กทม. ประเมินว่าค่าใช้จ่ายจะอยู่ที่ 1,000 ล้านบาท ขณะเดียวกัน ภายใต้โครงการปรับปรุงสวนลุมพินี กทม. ได้เสนอขอรับการอุดหนุนจากรัฐบาลอีก 2 โครงการ ประกอบด้วย 1. โครงการก่อสร้างอาคารจอดรถสวนลุมพินีบนดิน 2 ชั้น ได้ดิน 4 ชั้น ซึ่งจอดรถได้ 800 คัน วงเงิน 1,600 ล้านบาท และ 2. โครงการปรับปรุงเร่งด่วนในการเชื่อมสวนเบญจกิติและสวนลุมพินี วงเงิน 500 ล้านบาท ซึ่งโครงการนี้จะมีการสร้างหอชมเมืองสูง 5 ชั้น ทางลาดรูปหยอโขง และทางเชื่อมไปยังสวนเบญจกิติ

“

การเมืองคืออุปสรรคใหญ่
อำนาจในการกำหนดชีวิต
และความเปลี่ยนแปลงของเมือง
ไม่ได้อยู่ที่เรา
ในฐานะประชาชน
เรากลับเข้าไม่ถึงอำนาจ
ที่เราพึงมี
และนี่คือสิ่งที่ต้องแก้ไข
เปลี่ยนแปลง

”

หรือ urban lifestyle ด้วย การเดินเท้า จักรยาน ตรอกชอกชอยนำเดิน
ร้านค้าเล็กๆ อยู่ได้

อีกประเด็นที่ทำหาย คือการเรียนรู้ หากนักเรียนจะมีโอกาสที่ต้อง
เรียน from home มากขึ้น ประสบการณ์จากการสอนนิสิตผ่านช่องทาง
ออนไลน์มาตั้งแต่ปีที่แล้ว สังเกตเห็นว่า การเรียนที่บ้านทำให้มีสติบางคน
เครียดและมีโอกาสซึมเศร้า คนที่มีลูก ลูกเรียนที่บ้าน แทนที่จะดีเหมือน
home school แต่บางส่วนกลับกลายเป็นความเครียดของพ่อแม่ เนื่องจาก
วัฒนธรรมการเรียนของประเทศไทย คือฝากไว้ที่โรงเรียนแปดชั่วโมง
ของการเรียนตั้งแต่ ป.1 ถึง ม.6 คือเรียนในห้องเรียนกับคุณครู

การลงทุนของเมืองหรือรัฐบาลกระจุกไว้ที่โรงเรียนซึ่งเป็นพื้นที่
การศึกษาในระบบ แต่หากเราเปลี่ยนการศึกษาเป็นการเรียนรู้แล้ว
ครั้งหนึ่งเรียนในห้องเรียน ส่วนอีกครึ่งหนึ่งนักเรียนเรียนด้วยตัวเองจาก
พื้นที่การเรียนรู้ของเมือง เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ พื้นที่สาธารณะต่างๆ
ความเครียดกว่าแปดชั่วโมงที่ต้องนั่งอยู่หน้าจอแล้วเรียนกับอาจารย์
ก็อาจจะเปลี่ยนไป

นี่คือทิศทางของอนาคตการเรียนรู้ที่สถานการณ์โควิดเป็นตัวเร่ง
กระบวนการ ทำให้เกิดความต้องการในการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการ
ที่มีต่อการเรียนรู้และการลงทุนจากภาครัฐและเอกชนเพื่อส่งเสริมให้เกิด
พื้นที่เหล่านี้ให้แก่เมือง

ซึ่งในปัจจุบัน จากการศึกษาของ UddC พบว่า ในกรุงเทพมหานคร
มีพื้นที่ที่ส่งเสริมการเรียนรู้กระจุกตัวเฉพาะพื้นที่กลางเมือง เช่น เขต
ปทุมวัน บางรัก ธนบุรี คลองสาน เท่านั้น แต่พื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะ
ชานเมืองนั้นแทบไม่มีเลย นี่ก็เป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ต้องแก้ไข

นี่เป็นความเหลื่อมล้ำของกรุงเทพฯ ที่ควรใช้โอกาสจากวิกฤตโควิด
ในการทบทวนและกระตุ้นให้เกิดการริเซตทางนโยบาย

หลายปัญหาเป็นเรื่องที่มีมาก่อนการระบาดของโควิด รวมถึงเป็นเรื่องที่อาจต้องพัฒนากันในระยะยาว ถึงตอนนี้อะไรคืออุปสรรคของกรุงเทพมหานครและเมืองอื่นๆ ของไทย

การเมืองคืออุปสรรคใหญ่ อำนาจในการกำหนดชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของเมืองไม่ได้อยู่ที่เรา ในฐานะประชาชน เรากลับเข้าไปไม่ถึงอำนาจที่เราพึงมี และนี่คือสิ่งที่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลง

ต้องเรียนว่างานฟื้นฟูเมืองที่พูดมาทั้งหมด เป็นงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการพัฒนาเมือง สร้างสรรค์สภาพแวดล้อมเมือง และจัดหาบริการสาธารณะที่ได้คุณภาพ และเพียงพอแก่ประชาชน

ในกรณีของกรุงเทพมหานคร แม้จะเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น รูปแบบพิเศษที่ผู้ว่าราชการมาจากการเลือกตั้งโดยตรง อีกทั้งมีงบประมาณมหาศาลเทียบเท่าบางกระทรวง แต่แท้จริงแล้ว การบริหารจัดการก็ขาดอิสระ ไม่ได้มีอำนาจเต็มในการพัฒนาพื้นที่ตัวเอง แต่ต้องประสานหรือขออนุญาตหน่วยงานอื่นๆ ยกตัวอย่าง พื้นที่ใต้ทางด่วนใจกลางเมือง ซึ่งคิดเป็นเนื้อที่กว่า 600 ไร่ หรือเท่ากับสวนลุมพินีสองสวน ปัจจุบันมีสภาพเสื่อมโทรม กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง หากเป็นเมืองอื่นก็คงเอาไปพัฒนาเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นทางจักรยานไปแล้ว แต่กรุงเทพมหานครไม่สามารถทำได้โดยอิสระ ต้องขออนุญาตจากหน่วยงานเจ้าของที่ดินก่อน หรือแม้กระทั่งถ้าอยากจะปรับปรุงทางเท้าให้เมืองเดินได้เดินดี ก็ไม่สามารถทำได้ทันที เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายหน่วยงานในการเคลื่อนย้ายเสาไฟฟ้าระบบสายส่ง การวางท่อสาธารณูปโภค ตู้โทรศัพท์ สายโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ตต่างๆ

นอกจากการขาดอิสระแล้ว ปัญหาสำคัญคือโครงสร้างการบริหารจัดการที่รวมศูนย์ไปที่กรุงเทพมหานคร ทำให้การปกครองท้องถิ่นระดับเขตที่ใกล้ชิดกับประชาชนที่สุดแทบไม่มีบทบาทในการพัฒนาฟื้นฟูเมือง ผู้อำนวยการเขตซึ่งเป็นผู้บริหารของสำนักงานเขตไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง แต่มาจากการแต่งตั้ง งบประมาณและอำนาจหน้าที่ก็มีจำกัด

เช่น บำรุงรักษาหรือโครงสร้างพื้นฐานขนาดเล็ก อย่างการรักษาความสะอาด การปลูกต้นไม้ การจัดเก็บรายได้ แต่ไปไม่ถึงการพัฒนาฟื้นฟูเมืองที่เป็นภาพอนาคตระยะยาวของเขตของย่าน

ถ้าเป็นเมืองในต่างจังหวัด บริบทหรือปัญหาที่เจอมีความเหมือนหรือต่างจากกรุงเทพฯ บ้างไหม

จากประสบการณ์ที่ผ่านมา พบว่าข้อได้เปรียบของเมืองในต่างจังหวัดคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการทำงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนและภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่ที่ดี เทศบาลรู้จักประชาชน ภาคเอกชน ภาคการศึกษา ภาคประชาสังคม ระยะห่างระหว่างเทศบาลกับภาคส่วนต่างๆ น้อยกว่ากรุงเทพฯ เมืองใหญ่บางแห่งอย่างขอนแก่นมีความก้าวหน้ามาก ๆ จุดประกายให้เกิดปรากฏการณ์การรวมกลุ่มกันของนักธุรกิจหรือสมาคมผู้ประกอบการที่มีศักยภาพ ร่วมกันจัดตั้งองค์กรรูปแบบใหม่ๆ เช่น บริษัทพัฒนาเมือง เพื่อพัฒนาฟื้นฟูเมือง พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต สังคม และเศรษฐกิจของท้องถิ่น แต่หากเราศึกษาเบื้องหลังความสำเร็จเหล่านี้ พบว่าไม่ได้เกิดขึ้นได้ง่าย แต่ต้องใช้ทรัพยากร ความพยายาม ความอึด จึงอาจเกิดขึ้นได้ยากหรือไม่ได้เลยในเมืองเล็กๆ ที่มีปัจจัยและทรัพยากรจำกัด

นอกจากนี้ บ่อยครั้งการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นก็ถูกแทรกแซงด้วยหน่วยงานระดับส่วนกลางหรือภูมิภาค ยังต้องรอดความเห็นชอบจากภาครัฐส่วนกลาง งบประมาณก็จำกัด เวลาเกิดวิกฤต มันจะเห็นปัญหาจุดนี้ชัด ไม่ว่าจะโควิดหรือน้ำท่วม การรวมศูนย์อำนาจในการจัดการมันอึดอ้าย ล่าช้า ไร้ประสิทธิภาพ ส่วนกลางยังหวงอำนาจ หวงงบประมาณไม่ให้ท้องถิ่นจัดการเอง มันก็ลากถ่วงความเจริญกันไปแบบนี้ การพัฒนาเมืองก็เช่นกัน เป็นเรื่องของท้องถิ่น หากย่านดี เมืองก็ดี หากเข้มแข็งจากหน่วยย่อย สังคมและประเทศก็เข้มแข็ง

อยากขอทิ้งท้ายว่าเมืองส่งผลกับ well-being ของผู้คน และส่งผล
อย่างลึกซึ้งช่วงวิกฤตอย่างไร้ขีดจำกัด

โควิด-19 ทำให้เห็นว่า เมืองที่มีการออกแบบวางผังไว้ดี ช่วยให้
ชุมชนและสังคมรับมือกับวิกฤตสุขภาพและความเครียดได้ดีขึ้น ยังมี
วิถีชีวิตที่กระฉับกระเฉง และเศรษฐกิจเมืองยังพอดำเนินต่อไปได้
ในทางกลับกัน เมืองที่เหลื่อมล้ำสูง การเข้าถึงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐาน
ไม่เท่าเทียม ส่งผลกระทบต่อการระบาดของโรค สร้างความเสียหาย
และเป็นตัวเร่งให้เกิดการล่มสลายของระบบบริการสาธารณสุข

เมืองที่เราเห็นว่ามี การออกแบบวางผังที่ดี เมื่อสองศตวรรษ
ที่ผ่านมา เขาถือโอกาสใช้วิกฤตโรคระบาดในการรีเซ็ตเมือง ปัญหาเมือง
ของไทยน่าจะซับซ้อน ทับถม หมักหมม เหมือนกันแม่น้ำเทมส์ก่อน
การปฏิรูป แต่หากเราพลาดในการใช้โอกาสนี้มาร่วมเรียนรู้และร่วมกัน
ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับเมืองอย่างมีความหมาย อนาคตของ
เราอาจเต็มไปด้วยความเสี่ยง และความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต
จากโรคระบาด X อาจจะหนักหนาสาหัสกว่าและยาวนานกว่าที่เรา
ทุกคนกำลังเผชิญอยู่ ณ ขณะนี้ก็ได้

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
กองบรรณาธิการ
ภาพถ่าย: นิรมล เสรีสกุล

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2564

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

VI
ตั้งหลักใหม่
การต่างประเทศ
และภูมิรัฐศาสตร์ไทย

ตั้งหลักยุทธศาสตร์ไทย ในวันที่โลกผันแปร

จิตติภัทร พูนขำ

รศ.ดร.จิตติภัทร พูนขำ อาจารย์ประจำสาขาการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักวิชาการรุ่นใหม่ที่มีความเชี่ยวชาญด้านทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นโยบายต่างประเทศ ของรัสเซียและเครือรัฐเอกราช สหรัฐอเมริกา และยุโรป

จิตติภัทรจบการศึกษาระดับปริญญาเอกด้านการเมืองระหว่างประเทศจาก Aberystwyth University สหราชอาณาจักร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยอันดับหนึ่งด้านการศึกษาระหว่างประเทศ แนววิพากษ์ ด้วยเหตุนี้มุมมองด้านภูมิรัฐศาสตร์การเมืองโลกของจิตติภัทรจึงโดดเด่นและน่าสนใจ

ในวันที่โลกวุ่นวายพลิกผัน ประเทศไทยควรวางยุทธศาสตร์บนเวทีการเมืองระหว่างประเทศอย่างไร นี่คือโจทย์ที่จิตติภัทรอยากชวนสังคมไทยขบคิดร่วมกัน

ภายใต้การเปลี่ยนผ่านของระเบียบโลก และการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นของมหาอำนาจในภูมิภาคการเมืองระหว่างประเทศ โจทย์ใหญ่ของการระหว่างประเทศไทยคืออะไร

ผมลองเสนอแบบนี้ โจทย์ใหญ่ข้อแรกของไทยคือ เราจะวางตัวอย่างไรในโลกที่มีความเป็นสองขั้วอำนาจอย่างชัดเจน แม้ว่าระดับล่างจะมีความเป็นโลกที่หลากหลาย (multiplex world) ในระดับบน มีการถกเถียงกันว่าโลกจะยังเป็น Pax Americana หรือเปลี่ยนผ่านไปสู่อำนาจ Pax Sinica แต่ผมว่ามันเป็นทางเลือกที่ถูกบังคับ (forced choices) ของไทยพอสมควร คำถามคือ จำเป็นไหมที่เราต้องเลือกข้าง ซึ่งผมคิดว่าเราอาจจะไม่จำเป็นต้องเลือกเสียทีเดียว แต่ต้องมีทางเลือกให้ได้ และเป็นทางเลือกที่ออกแบบหรือวางอยู่บนยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนของเรา ซึ่งผมอยากเรียกว่าเป็นส่วนผสมระหว่างการประกันความเสี่ยง (hedging) กับยุทธศาสตร์การนำจากรัฐขนาดกลาง (leading from the middle strategy) ซึ่งรัฐขนาดกลาง (middle power) ฟังทีไรจะมีความเป็นผู้นำในระดับภูมิภาคในการริเริ่มยุทธศาสตร์ใหม่และอาศัยกลไกหรือปทัสถานระดับภูมิภาคในการกำกับหรือกดดันพฤติกรรมของมหาอำนาจ

โจทย์ข้อที่สองคือ ไทยจะรับมือและมียุทธศาสตร์ต่อการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่หลังโควิดอย่างไรที่จะมีทั้งการแยกตัว (decoupling) การลดทอนกระแสโลกาภิวัตน์ (deglobalisation) และการปกป้องการค้า (protectionism) โจทย์เหล่านี้เป็นโจทย์ที่เราต้องคลี่ให้ออก

และโจทย์ข้อที่สามคือ ไทยจะรับมือและมียุทธศาสตร์ต่อการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ของเทคโนโลยี (disruptive technology) อย่างไร เพราะโลกกำลังเปลี่ยน ตรงนี้ผมเติมประเด็นเล็กๆ นิดหนึ่งว่า สิ่งที่เราเห็นจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุค 4.0 คือเรื่องของทุน ทั้งทุนโดยรัฐหรือโดยเอกชน มีบริษัทเทคโนโลยียักษ์ใหญ่ของโลก ซึ่งตรงนี้จะกระทบระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกด้วย เรากำลังเริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงจากยุทธศาสตร์ offshore (การโยกย้ายฐานการผลิตไปบริเวณที่มีแรงงานราคาถูกทั่วโลกในประเทศกลุ่มใต้) มาสู่ยุทธศาสตร์ใหม่คือ reshoring

โดยผ่านกลไกของปัญญาประดิษฐ์ (AI) หรือหุ่นยนต์ซึ่งจะเข้ามาทำหน้าที่แทนมนุษย์มากขึ้นในอนาคต

เทรนด์ที่ว่ามาจะก่อให้เกิดปัญหาและความท้าทายมากมาย เช่น การว่างงานเพราะเทคโนโลยี (technological unemployment) เมื่อรัฐและบริษัทหันไปหา AI มากกว่าคน หรือการเกิดอำนาจอธิปไตยทางเทคโนโลยี (technological sovereignty) ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นคำที่ประธานาธิบดีรัสเซีย วลาดิมีร์ ปูติน ใช้ในปี 2019 กล่าวคือใครผูกขาดเทคโนโลยีและ AI ได้ ผู้นั้นจะสามารถปกครองโลกได้

“

เราต้องประกันความเสี่ยง
แบบเป็นยุทธศาสตร์จริงๆ
ไม่ใช่ว่าต่างคนต่างทำ
ปล่อยให้เป็นเรื่องของ
ระบบราชการไป

”

นอกจากนี้ มหาอำนาจจะหันมาแข่งขันกันในเรื่องเทคโนโลยีมากขึ้น เพราะต่างฝ่ายต่างกำลังจะกลับขึ้นฝั่งใหม่ (reshoring) โดยไม่โยกย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศที่มีแรงงานราคาถูกอีกต่อไป ผมจึงคิดว่า เราต้องสร้างแพลตฟอร์มเทคโนโลยีขึ้นมาให้สามารถแข่งขันได้ แต่ก็ต้องดูแลให้มี safety net สำหรับโจทย์การว่างงานที่อาจจะเกิดขึ้นจากเทคโนโลยีด้วย คือเราอาจจะต้องคิดไปถึงการออกแบบรัฐสวัสดิการแบบครบวงจร ในกรณีของสหรัฐฯ เราเห็นความพยายามจะเก็บภาษีจากบรรษัทมากขึ้น ช่วยเหลือคนตัวเล็กตัวน้อยมากขึ้น และทำให้มีระบบการเก็บภาษีที่เท่าเทียมมากขึ้น

การต่างประเทศของไทยในปัจจุบันเป็นแบบไหน ยุทธศาสตร์ปัจจุบันของเราเป็นอย่างไร และเราควรปรับตัวอย่างไรเพื่อพร้อมรับกับความท้าทายที่เกิดขึ้น

หลายคนบอกว่าเราใช้การประกันความเสี่ยง (hedging) บางคนก็ว่าเราเป็นไผ่ลู่ลม (bend with the wind) บ้าง ซึ่งผมมองว่าเรามีปัญหาอยู่เหมือนกัน

ประการแรก รากปัญหาคือ เราดำเนินนโยบายแบบประกันความเสี่ยงจริงหรือเปล่า หรือเราใช้การประกันความเสี่ยงโดยบังเอิญ (by default) พุดง่าย ๆ คือ แต่ละกระทรวง ทบวง กรม หรือภาคเอกชน ต่างไปคนละทิศคนละทาง หน่วยงานหนึ่งอาจจะเข้ากับสหรัฐฯ มากหน่อย อีกหน่วยงานก็อาจจะไปทางจีนแทน กลายเป็นไม่ได้มียุทธศาสตร์ในภาพรวม ผลที่เกิดตามมาคือแม้การรักษาระยะห่างระหว่างมหาอำนาจดูเหมือนจะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ แต่ในความเป็นจริงแล้วเราไม่มียุทธศาสตร์ด้านการต่างประเทศที่ชัดเจนว่าจะวางตัวเองอยู่ตรงไหน

ประการที่สอง หากบอกว่าไทยถูกมองว่าเป็นไผ่ลู่ลม คำถามคือจริง ๆ เราเป็นแบบนี้ไหม หรือไทยก็ถูกกระแสนิยมของมหาอำนาจพัดพาไปอยู่ดี คือไหลไปตามวาระ (agenda) ของมหาอำนาจไม่ว่าจะรู้ตัว

หรือไม่ก็ตาม และปัจจุบันนี้ การทำตัวเป็นไผ่ก็ลำบากมากขึ้นนะ เพราะลมแรงมาก ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐกิจศาสตร์ นี่ก็เป็นความลึกลับ (paradox) ที่เกิดขึ้น และไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในรัฐไทย แต่เป็นปัญหานโยบายเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐทั่วโลกเลยก็ว่าได้

ประการที่สาม ถ้ามองไปในระดับภูมิภาคหรือระดับสถาบัน การประกันความเสี่ยงก็ไม่ได้เกิดขึ้นจริงๆ สักเท่าไร ยังไม่นับว่าไทยไม่ได้เล่นบทบาทผู้นำในระดับอาเซียนมากนัก ความริเริ่มใหญ่ๆ ก็มาจากประเทศอื่นอย่างอินโดนีเซียและสิงคโปร์ ยกตัวอย่างกรณีพม่า ไทยก็ถูกวิจารณ์ว่าอยู่ข้างรัฐบาลทหารพม่าและอิงกับวิถีอาเซียน (ASEAN Way) ล่าสุดที่มีการประชุมที่สหประชาชาติ (UN) เรายังเลือกจะงดออกเสียงในกรณีที่มีการเรียกร้องให้หยุดขายอาวุธให้กองทัพพม่า

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผมคิดว่าเราอาจจะต้องการวิสัยทัศน์ด้านยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนขึ้น ต้องการแนวนโยบายที่ตอบโจทย์ผลประโยชน์แห่งชาติ ซึ่งชาติในที่นี้หมายถึงประชาชนในภาพรวม และผู้นำมีวิสัยทัศน์ที่จะกำหนดทิศทางได้

‘ยุทธศาสตร์’ ก็ไทยควรคิดและควรทำในยุคที่การแข่งขันรุนแรง เช่นนี้เป็นยุทธศาสตร์แบบใด

ผมว่าอย่างแรก เราต้องประกันความเสี่ยงแบบเป็นยุทธศาสตร์จริงๆ ไม่ใช่ว่าต่างคนต่างทำ ปล่อยให้เป็นเรื่องของระบบราชการไป แต่จะประกันความเสี่ยงอย่างเดียวก็น่าจะลำบาก เพราะทั้งสหรัฐฯ กับจีนแข่งขันกันรุนแรงจริงๆ ผมจึงอยากเสนอว่า เราอาจจะดำเนินยุทธศาสตร์แบบการนำจากรัฐขนาดกลางตั้งที่กล่าวไปแล้ว ซึ่งจะช่วยให้เรามีจุดยืนและทำที่ที่ชัดเจนมากขึ้น กล่าวคือไทยควรที่จะเล่นบทบาทเป็นผู้นำในระดับภูมิภาคมากขึ้น และริเริ่มนวัตกรรมและชุดนโยบายด้านการเมืองการทูตในระดับภูมิภาคมากขึ้น รวมถึงควรที่จะพยายามกำกับพฤติกรรม

ของรัฐบาลอำนาจ ภายใต้กติกาหรือปทัสสถานบางอย่างของภูมิภาคด้วย
ถามว่ายุทธศาสตร์เช่นนี้เรียกร่องเยอะใหม่ เยอะครับ แต่ก็มี
กลุ่มประเทศต่างๆ พยายามทำนะ ในอดีต ถ้าเราพูดถึงยุทธศาสตร์
การต่างประเทศในช่วงสงครามเย็นที่โลกแบ่งออกเป็นสองขั้วอำนาจ
ระหว่างสหรัฐฯ กับโซเวียต เราเห็นการเกิดขึ้นของขบวนการไม่ฝักใฝ่
ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement - NAM) นี่ก็เป็นการริเริ่มที่ดี
และอาจเป็นต้นแบบหนึ่งของยุทธศาสตร์แบบการนำจากรัฐขนาดกลางได้

ถ้าจะให้พูดรวมๆ ก็คือ ยุทธศาสตร์ของเราไม่ชัด ไม่ว่าจะ
อนุรักษ์นิยม (conservative) หรือแบบก้าวหน้า (progressive) ก็ต้องมี
วิสัยทัศน์ชัดเจน เพราะยุทธศาสตร์คือการคิดใคร่ครวญระหว่างเป้าหมาย
ทางการต่างประเทศกับเครื่องมือที่จะใช้อย่างเหมาะสมเจาะลงตัว ตอน
นี้กระทรวงการต่างประเทศมียุทธศาสตร์ 5S ซึ่งก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี
แต่โจทย์คือรัฐบาลในภาพรวมจะนำแนวคิดดังกล่าวไปแปรเปลี่ยนเป็น
วิสัยทัศน์ทางยุทธศาสตร์และนำไปปรับใช้เพื่อผลประโยชน์ของชาติ
อย่างไรมากกว่า เพราะนโยบายต่างประเทศไม่ใช่แค่เรื่องของกระทรวง
การต่างประเทศ แต่ต้องบูรณาการหน่วยงานต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันและ
ยกระดับให้เป็นยุทธศาสตร์หลักให้ได้

ผมอยากทิ้งท้ายไว้แบบนี้ ถ้าเราย้อนดูบทเรียนในอดีต จะเห็นว่า
เมื่อใดก็ตามที่รัฐไม่คิดถึงความมั่นคงหรือประโยชน์โดยรวมเป็นสำคัญ
แต่หันไปมองอุดมการณ์หรือคิดใคร่ครวญเรื่องสถานะ (status) ก่อน
ประเด็นผลประโยชน์ใหญ่ มักจะทำให้รัฐนั้นค่อนข้างสับสนเสี่ยงและอ่อนแอ
ต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพหรือเกินตัว
เช่น การขยายอำนาจมากเกินไป หรือทำให้นโยบายต่างประเทศ
เกิดความผิดพลาดขึ้นเหมือนนโยบายความมั่นคงในช่วงสงคราม
เวียดนาม

มีประเทศไหนใหม่ที่กำลังไต่ไทย คือไม่ใช่ประเทศขนาดใหญ่ แต่มีนโยบายประกันความเสี่ยงและใช้การนำจากประเทศขนาดกลางได้ดี

จริงๆ ก็มีตัวแบบพอสมควร เช่น การเสนอแนวความคิดเรื่องการแทรกแซงเพื่อมนุษยธรรม (humanitarian intervention) เราจะเห็นรัฐขนาดเล็กอย่างในแถบสแกนดิเนเวียหรือรัฐขนาดกลางอย่างแคนาดา ที่มีบทบาทสำคัญที่จะมากำกับพฤติกรรมของมหาอำนาจได้ หรืออย่างช่วงสงครามเย็น กลุ่ม NAM ก็เป็นตัวอย่างที่ดี

นักคิดหลายคนเชื่อว่า 'นโยบายต่างประเทศเริ่มต้นจากเรื่องภายในประเทศ' มองจากกรอบนี้เรามองเห็นอะไร การเมืองไทยส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศไทยมากน้อยแค่ไหน

ผมคิดว่านโยบายการต่างประเทศไทยมีช่วงเวลานั้นๆ ลงๆ ของมัน ซึ่งอยู่กับการมองของเราด้วยว่าเราใช้เกณฑ์อะไรเป็นตัวชี้วัด แต่ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า ตัวแบบที่ประสบความสำเร็จมักจะเป็นตัวแบบที่อยู่กับระบอบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยหน่อย เพราะสามารถที่จะถกเถียงกันทางนโยบาย มีการคั่งงังและถ่วงดุลอำนาจจะหว่างกันได้ รวมทั้งผู้นำที่มาจากทางเลือกตั้งก็ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนด้วย อย่างช่วงนโยบายสันติภาพและนโยบายเป็นกลางในช่วงนายยกย ปรีดี พนมยงค์ หรือพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ก็เป็นช่วงที่เราเปลี่ยนวิธีคิดในนโยบายต่างประเทศมากที่สุด โดยการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าและทำให้เกิดสันติภาพในกัมพูชา แต่ก็ต้องดูด้วยว่าแต่ละตัวแสดงมีเอกภาพมากน้อยแค่ไหน เพราะถ้าเป็นประชาธิปไตยที่มีการโต้แย้งกันทางนโยบายมากๆ ก็อาจจะทำให้เกิดความท้าทายได้ เช่น ช่วงพลเอกชาติชาย ที่มีการเผชิญหน้ากันระหว่างบ้านพิษณุโลกกับกระทรวงการต่างประเทศ แต่โดยภาพรวม ยุทธศาสตร์การต่างประเทศไทยควรไปด้วยกันกับพัฒนาการของประชาธิปไตย

อีกประเด็นที่น่าสนใจที่อยากทิ้งท้ายไว้คือ เรามักจะชอบพูดว่าเราเป็นไผ่ลุ่มตลอดเวลา แต่ในบางช่วง เราเลือกข้างในนโยบายต่างประเทศนะครับ เช่น ช่วงสงครามเวียดนามที่เราอยู่ข้างสหรัฐฯ ซึ่งตรงนี้ก็นำมาซึ่งปัญหาไม่น้อยเลยทีเดียว

เมื่อไทยอยู่บนเวทีระหว่างประเทศ เราควรยืนในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนหรือไม่ จุดยืนแบบนี้จะอยู่ตรงไหนในการดำเนินนโยบายแบบประกันความเสี่ยงหรือรักษาสมดุล

ผมคิดว่าหลายครั้งที่รัฐชาติใช้ ‘คุณค่า’ เป็นเครื่องมือ เช่น ระบบคุณค่าอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามเย็น หรือแม้แต่ในปัจจุบันคุณค่าถูกมองว่าเป็นแค่เครื่องมือในการอธิบายผลประโยชน์ของรัฐ เพราะฉะนั้น ผมจึงคิดว่าเราควรอิงกับคุณค่าของกฎหมายระหว่างประเทศ และระบบของสหประชาชาติให้มากที่สุด แต่ก็ต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ของชาติด้วย ทั้งสองอย่างนี้ต้องสมดุลและถ่วงดุลกันพอสมควร เพื่อจะได้ประกันความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้นโยบายของเรามีความชอบธรรม (legitimacy) และถูกต้องในทางกฎหมายระหว่างประเทศ พร้อมไปกับการตอบสนองต่อประชาชนในประเทศด้วย

คุณพูดถึงอำนาจอธิปไตยในทางเทคโนโลยี (technological sovereignty) ซึ่งนำมาสู่โจทย์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบริษัทเทคโนโลยี เพราะด้านหนึ่ง รัฐควรต้องพยายามควบคุมบริษัทเทคโนโลยี แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ควรส่งเสริมให้มีการแข่งขันเพื่อไปตลาดภายนอกประเทศด้วย คุณมองว่าจริงๆ แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบริษัทเทคโนโลยียักษ์ใหญ่ทั้งหลายควรเป็นอย่างไร

โจทย์นี้เป็นโจทย์ที่น่าสนใจมากครับ แต่เราอาจจะต้องเริ่มจากการดูสภาพจริงก่อนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบริษัทเทคโนโลยีเป็นยังไง ซึ่งผมว่ามีหลายเทรนด์ที่พอมองเห็นอยู่ตอนนี้

“

ไทยควรที่จะเล่นบทบาท
เป็นผู้นำในระดับภูมิภาคมากขึ้น
และริเริ่มนวัตกรรม
และชุดนโยบายด้านการเมือง
การทูตในระดับภูมิภาคมากขึ้น
รวมถึงควรที่จะพยายามกำกับ
พฤติกรรมของรัฐมหาอำนาจ
ภายใต้กติกาหรือปทัสสถาน
บางอย่างของภูมิภาคด้วย

”

เทรนด์แรกคือ เทคโนโลยีถูกมองว่าเป็นภาคส่วนยุทธศาสตร์มากขึ้น พุด่างๆ คือ เทคโนโลยี 5G เป็นเรื่องความมั่นคงแห่งชาติ เป็นเรื่องของส่วนยุทธศาสตร์เป็นสำคัญ ซึ่งตรงนี้จะมมีผลกระทบมาก เพราะเมื่อรัฐเปลี่ยนภาคเทคโนโลยีเป็นเรื่องของยุทธศาสตร์แล้ว ก็จะทำให้นำมาสู่การที่รัฐเข้ามาบีบบทบาทสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการให้เงินอุดหนุน (subsidy) ซึ่งตรงนี้เป็นโมเดลที่สหรัฐฯ กับจีนมีความคล้ายกันอยู่

เทรนด์อีกเรื่องคือ อำนาจอธิปไตยในทางเทคโนโลยี รัฐจะเข้ามาบีบบทบาทสำคัญมากขึ้นต่อการพัฒนา หรือร่วมพัฒนาเทคโนโลยีกับบริษัท และพยายามจะทำให้เรื่องเหล่านี้กลายเป็นความมั่นคงของชาติ เมื่อมองต่อไปถึงการเคลื่อนไหวในอนาคต เราอาจจะเห็นการผลักดันให้มีการพึ่งพิงกับห่วงโซ่อุปทานของตนเองมากขึ้น พร้อมกับการแบนการเข้าถึงทรัพยากรหรือ know-how ของเทคโนโลยีระดับสูง เช่นที่สหรัฐฯ พยายามแบนบริษัทหัวเว่ย (Huawei) ในการเข้าถึงชิปหรือเข้าถึงตลาดต่างๆ

ถ้าพูดให้ชัดขึ้น เราจะเห็นสิ่งที่เรียกว่า ‘ดุลแห่งการพึ่งพิงทางเทคโนโลยี’ สูงขึ้น เมื่อก่อนเรามักพูดถึงดุลแห่งอำนาจ แต่วันนี้ มิติหนึ่งที่สำคัญในดุลแห่งอำนาจคือ การสร้างดุลแห่งการพึ่งพิง (balance of dependency) ที่จะพยายามสร้างความพึ่งพิงของรัฐขนาดเล็กต่อประเทศที่มีเทคโนโลยีระดับสูงอย่างสหรัฐฯ และสหรัฐฯ ก็พยายามผูกขาดเทคโนโลยีเพื่อจะเป็นผู้นำด้านนี้ต่อไปอีกด้วย

เพราะฉะนั้น ถ้ามองเรื่องของการแข่งขันในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจอธิปไตยด้านเทคโนโลยี ชาตินิยม หรือมองว่ารัฐมีบทบาทในฐานะผู้วางยุทธศาสตร์ (strategic setter) ในด้านเทคโนโลยี เราจะเห็นการแข่งขันของมหาอำนาจรุนแรงมากขึ้น เพราะเทคโนโลยีกลายเป็นอำนาจที่จะช่วยเสริมสร้างฐานอำนาจของรัฐไปด้วยในเวลาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบริษัทเทคโนโลยีจึงสำคัญมาก โดยเฉพาะในกรณีจีน อย่างที่เราเห็นกรณีของแจ็ก หม่า หรืออาลีบาบา มีประเด็น

ที่รัฐเข้าไปควบคุมบริษัทเหล่านี้ให้เห็นเรื่อยๆ

อีกกรณีที่ผมอยากพูดถึงคือ บริษัท TSMC (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company) ของไต้หวัน ซึ่งเป็นบริษัทผลิตชิปและสารกึ่งตัวนำ (semiconductor) รายใหญ่ที่สุดในโลก สามารถผลิตชิปขนาดเล็กมากและป้อนให้ตลาดโลกได้ เรื่องนี้เป็นประเด็นขึ้นมาเพราะจีนต้องการจะเข้าถึงชิปและสารกึ่งตัวนำมากขึ้น แต่จีนก็ถูกแบนจากสหรัฐฯ และพันธมิตร ประเด็นไต้หวันเลยเป็นประเด็นฮอตขึ้นมา เพราะไม่ใช่แค่เรื่องอำนาจชิปไต้หวันของจีน หรือความสัมพันธ์ระหว่างจีน ไต้หวัน และสหรัฐฯ เท่านั้น แต่มีเรื่องการถือครองหรือครอบครองทรัพยากรที่มีค่าในโลกปัจจุบัน ซึ่งก็คือชิปหรือสารกึ่งตัวนำด้วย เรื่องนี้ร้อนแรงขนาดที่ผู้บัญชาการทหารกองบัญชาการภาคพื้นอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific Command) พูดไว้ช่วงเดือนมีนาคมปีนี้ว่า จีนมีแนวโน้มจะโจมตีไต้หวันภายในปี 2027 ด้วยซ้ำ

ในโลกที่เทคโนโลยีคืออำนาจ และการลงทุนในเทคโนโลยีต้องลงทุนค่อนข้างเยอะเนื่องด้วยการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) และมหาอำนาจก็แข่งขันกันทางเทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา ประเทศไทยในฐานะประเทศที่รับเทคโนโลยีมาตลอดควรมียุทธศาสตร์ทางเทคโนโลยีอย่างไร

เรื่องนี้เป็นโจทย์ที่น่าสนใจมากครับ เพราะถ้ายุทธศาสตร์นี้ไปสุดทางจริงๆ หมายถึงการ reshoring กลายเป็นยุทธศาสตร์หลัก AI และหุ่นยนต์เข้ามาทำงานเต็มที ประเทศที่จะเจอปัญหาก็คือประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย เพราะประเทศตะวันตกก็คงไม่โยกย้ายฐานการผลิตแล้ว ทำให้เกิดปัญหาการตกงานเพราะเทคโนโลยีแทน รัฐต่างๆ จึงมีแนวโน้มต้องอัปสกิลมากขึ้น รวมถึงต้องพัฒนาแพลตฟอร์มที่เป็นเทคโนโลยีมากขึ้น ซึ่งมันแพงและต้องลงทุนแหละ แต่เราก็อาจต้องไปในทิศทางนั้น

ความพยายามอีกอย่างที่น่าสนใจคือ ความร่วมมือกันระหว่างภูมิภาคที่จะอาศัยห่วงโซ่อุปทานในภูมิภาค (regional supply chain)

ร่วมกัน เพราะเราอาจต้องอิงอาศัยกันในเรื่องทรัพยากรต่างๆ และการพัฒนาเทคโนโลยีร่วมกัน นี่ก็อาจจะเป็นโมเดลหนึ่งที่เราทำได้ เพราะในอนาคต แพลตฟอร์มเทคโนโลยีจะอาศัยความใกล้ชิดกันมากกว่า จะอาศัยการโยกย้ายฐานการผลิตราคาถูกลงอย่างเดียว ทำให้เกิดอุปสงค์ในประเทศ (domestic demand) หรือในระดับภูมิภาค (regional demand) ที่จะพัฒนาแพลตฟอร์มเทคโนโลยีในระดับภูมิภาคให้เกิดขึ้นได้จริง

แต่เราก็ต้องไม่ลืมว่ายังมีความท้าทายอีกหลายประเด็นรออยู่ เช่นกัน ที่คนคาดการณ์กันไว้ก็เช่น การให้ความสำคัญต่อการทดแทน การนำเข้า (import-substitution) จะเกิดขึ้นอีกรอบไหม หรือเรื่องความเข้มข้นของชาตินิยมด้านเทคโนโลยี ที่อำนาจอธิปไตยและรัฐจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรที่เป็นด้านยุทธศาสตร์ตรงนี้มากขึ้น ซึ่งจะยิ่งทำให้การแข่งขันทางภูมิรัฐศาสตร์เข้มข้นมากยิ่งขึ้นด้วย ถ้ามองในระดับมหอำนาจ ผมคิดคล้ายๆ ปูตินคือ โลกในอนาคตอาจจะเป็นโลกที่รัฐใดสามารถผูกขาดเทคโนโลยีได้ รัฐนั้นสามารถปกครองโลกได้

สัมภาษณ์: สมคิด พุทธศรี
เรียบเรียง: กานต์ธีรา ภูริวิกรัย
ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2564

ยุทธศาสตร์ไทย
ในกระดานหมากล้อม
มหาอำนาจ

อาร์ม ตั้งนิรันดร

ดร.อาร์ม ตั้งนิรันดร อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจีนและการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นที่รู้จักกว้างขวางที่สุดคนหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน

อาร์มทำความเข้าใจทั้งจีนและสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นสองมหาอำนาจหลักบนเวทีการเมืองโลก อย่างลึกซึ้งและเสมอภาค และนี่เป็นเหตุผลที่ทำให้ความเห็นและบทวิเคราะห์ของเขาแตกต่าง

ในวันที่ระบอบโลกถูกขับเคลื่อนไปด้วยการแข่งขันระหว่างสองยักษ์มหาอำนาจ ความคิดเห็นของอาร์มย่อมมีส่วนช่วยให้ประเทศไทยตั้งหลักบนเวทีโลกได้อย่างมั่นคง

เมื่อพูดถึงประเด็นเรื่องระเบียบโลกใหม่ บางคนคาดการณ์ว่า ระเบียบโลกจะเป็นแบบสองขั้วอำนาจมากขึ้น คือมีสหรัฐฯ เป็น มหาอำนาจเดิม และมีจีนที่กำลังทะยานไล่ตามมาติดๆ ในฐานะของ คนที่ศึกษาทั้งสหรัฐฯ และจีน คุณคิดว่ามหาอำนาจทั้งสองประเทศนี้ มองตนเองในระเบียบโลกใหม่อย่างไร

ผมคิดว่ามีชุดความคิดอยู่สามแบบ ซึ่งสะท้อนภาพที่สหรัฐฯ และจีน ใช้มองตัวเองได้เป็นอย่างดี และเป็นภาพสะท้อนให้เราเห็นการเติบโต ใหญ่ในประเด็นเรื่องภูมิศาสตร์การเมืองโลกด้วย

ชุดความคิดแรก คือ เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ จีนเชื่อว่า เมื่อมองจากลักษณะของประวัติศาสตร์ มหาอำนาจโลกเปลี่ยนแปลง มาโดยตลอด ดังที่จีนเคยเป็นมหาอำนาจด้านเศรษฐกิจอันดับหนึ่งของโลก มายาวนาน จนกระทั่งความพ่ายแพ้ในช่วงสงครามฝิ่นซึ่งนำจีนไปสู่ช่วงเวลา ที่เรียกว่า ‘ศตวรรษแห่งความอับยศตลอดส’ (Century of Humiliation) ของตนเอง ทำให้อำนาจของจีนเริ่มลดลง และกลายมาเป็นยุคของสหรัฐฯ อย่างที่เราเห็นกัน

จนกระทั่งยุคหลังนี้ เราเห็นฝั่งจีน หรืออย่างน้อยคือฝั่งชาตินิยม ในจีน เริ่มออกมาแสดงความคิดเห็นชัดเจนว่า สหรัฐฯ ไม่เข้าใจว่า ประวัติศาสตร์กำลังเปลี่ยน และจีนกำลังจะกลับมาเป็นผู้นำโลกอีกครั้ง

แต่ถ้าเป็นฝั่งสหรัฐฯ เขาจะบอกว่า ถ้าดูประวัติศาสตร์แค่ 100 ปี ที่ผ่านมา มีคู่แข่งอย่างน้อยสามรายขึ้นมาทำชิงความเป็นมหาอำนาจ กับสหรัฐฯ รายแรกคือนาซีเยอรมนีในยุคสงครามโลกครั้งที่สอง รายที่สอง คือโซเวียตในยุคสงครามเย็น และรายสุดท้ายคือญี่ปุ่นที่แข่งกันในเรื่อง เศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นว่าทั้งสามรายล้วนแพ้สหรัฐฯ ในท้ายที่สุด ขณะที่ คิชอร์ มาห์บูบานี (Kishore Mahbubani) นักภูมิรัฐศาสตร์ชื่อดังของ สิงคโปร์ก็ออกมาตั้งข้อสังเกตว่า ชนชั้นนำอเมริกันไม่เคยคิดเลยว่า ตัวเองมีโอกาสจะแพ้ คิดว่าสุดท้ายจีนก็จะไม่ต่างอะไรกับคู่แข่งที่ผ่านมา คือโดนสหรัฐฯ ทบกลับไป

ชุดความคิดที่สอง จีนเชื่อว่าตอนนี้สหรัฐฯ ไม่สามารถหยุดจีนได้แล้ว เพราะสหรัฐฯ รู้ตัวช้าไปหลายสิบปี ดังนั้นสหรัฐฯ ต้องยอมรับความจริงว่าตนเองจะต้องอยู่ร่วมกับจีน แต่ฝั่งชนชั้นนำอเมริกัน อย่างน้อยในยุคโดนัลด์ ทรัมป์ เชื่อว่าถ้าวันนี้สหรัฐฯ ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีได้อย่างถูกต้อง ก็เป็นไปได้ที่สหรัฐฯ จะหยุดจีนได้เหมือนกับที่เคยหยุดยั้งนาซี โซเวียต และญี่ปุ่นมาแล้ว ซึ่งผมใช้คำว่า ‘ยุคทรัมป์’ เพราะสิ่งที่น่าสนใจคือสมัชชาบารัก โอบามา หรือแม้กระทั่งจอร์จ บุช ก็ไม่ได้เชื่อแบบนี้ แต่เชื่อว่าสหรัฐฯ ต้องอยู่กับจีนให้ได้ เพราะไม่รู้จะหยุดยั้งจีนยังไง เนื่องจากจีนมีลักษณะหลายอย่างแตกต่างจากประเทศที่ผ่านๆ มา

“

เมื่อยักษ์ใหญ่สองตัวตีกัน
เราจะเห็นว่าภูมิภาค
ที่เขาอยากหาเป็นพวก
ก็คือภูมิภาคเอเชีย
นี่แหละ

”

และ ชุดความคิดสุดท้าย สหรัฐฯ เชื่อว่ามีคุณค่าสากลอยู่ มีระบบที่เป็นโลกสมัยใหม่ คือความเชื่อที่เป็นแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย อย่างที่ฟรานซิส ฟุกุยามะ เคยพูดถึงเรื่องจุดจบของประวัติศาสตร์ (the end of history) ซึ่งแม้ในสภาพความเป็นจริง สังคมอเมริกันจะยัง เจอความท้าทายอยู่บ้าง แต่ในทางความเชื่อ เขาเชื่อจริงๆ ว่าโลกมีคุณค่า ร่วมกันอยู่ และเป็นบทสรุปที่สุดท้ายทั้งโลกต้องไปในทิศทางนั้น

ขณะที่ฝั่งจีนมองแย้งความคิดดังกล่าวและเชื่อในเรื่องโลกพหุนิยม คือโลกน่าจะมีระบบการเมืองการปกครอง วิธีการบริหารจัดการ และเศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่จำเป็นต้องมีคุณค่าหรือระบบการเมืองเดียว ซึ่งจีนก็ออกมาบอกว่า ระบบการเมืองของจีนชอบธรรมไม่แพ้ระบบ การเมืองสหรัฐฯ ฝั่งนักวิชาการจีนก็มองว่านี่เป็นเรื่องเชิงวัฒนธรรม คือเป็นเรื่องอารยธรรมตะวันออกกับตะวันตก

แล้วคุณตีความชุดความคิดทั้งสามแบบอย่างไร หรือเชื่อแบบไหน เป็นพิเศษไหม

ผมอยากเสนอว่า เป็นไปได้ไหมที่เราจะไม่ต้องเลือกระหว่าง ความเชื่อใดๆ เพราะโลกตอนนี้มีความซับซ้อนสูง ประวัติศาสตร์ที่อาจจะ เป็นทิศทางของโลกจริงๆ คือเป็นโลกาภิวัตน์ที่ไม่มีมหาอำนาจโลก เป็นโลก ที่ทุกคนมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน สหรัฐฯ ก็เรียนรู้ที่จะอยู่กับจีนให้ได้ และต่างคนอาจจะยิ่งใกล้กันด้วยในอนาคต ผมมักจะบอกเสมอว่า อย่าเพิ่งคิดว่าการเมืองจีนจะเป็นอำนาจนิยมต่อไป เพราะในจีนเองก็ มีกลุ่มหัวก้าวหน้าเช่นกัน อนาคตจีนอาจจะจะมีระบบที่เป็นเสรีมากขึ้น เปิดรับคุณค่าที่ต่างชาติเห็นว่าเป็นสากลมากขึ้น และตะวันตกก็อาจจะ หันมายอมรับคุณค่าและระบบการเมืองที่แตกต่างออกไปด้วยเช่นกัน

ในฐานะนักวิชาการ ผมมองว่าโลกจะสนุกมากขึ้นถ้าเรามีทางเลือก ในทางเศรษฐศาสตร์ก็บอกว่าต้องมีการแข่งขันถึงจะดี ถ้าเรามีระบบ การเมืองสองระบบที่แข่งขันกัน เราจะเห็นทางเลือกและการปรับตัว

มากขึ้น ซึ่งโลกก็อาจจะมีสีสันและสนุกมากขึ้น แข่งขันกันไปในทางที่สร้างสรรค์มากขึ้น และในทางทฤษฎีการเมืองก็อาจจะมีอะไรให้เราขบคิดมากขึ้นด้วย ดังนั้น เป็นไปได้ว่าเราจะเห็นโลกพหุนิยมในอนาคต แต่พหุนิยมนี้ไม่ใช่เผด็จการกับประชาธิปไตยนะครับ แต่เป็นสองระบบที่ชอบธรรมทั้งคู่

ช่วยขยายความได้ไหมว่า โลกพหุนิยมซึ่งมีสองระบบที่ชอบธรรมทั้งคู่จะเป็นอย่างไร มีรูปร่างหน้าตาแบบไหน

สมมติวันนี้เราบอกว่าจีนเป็นเผด็จการ แน่แน่นอนว่าเมื่อพูดถึงเผด็จการก็ไม่ชอบธรรมแล้ว แต่ถ้าเราบอกว่าจีนสามารถปรับระบบของเขา ถึงจะยังเป็นพรรคเดียวปกครอง แต่อาจจะเป็นระบบที่เสรีและเปิดกว้างมากขึ้นก็ได้ มีนักวิชาการที่เป็นนักทฤษฎีการเมืองเคยวาดภาพระบบนั้นไว้เหมือนกัน คือไม่ใช่ประชาธิปไตยเพราะไม่มีการเลือกตั้ง แต่มีปัจจัยบางอย่างที่ทำให้เรายอมรับได้ว่าชอบธรรม

ขณะเดียวกัน เราเห็นว่าระบบของโลกตะวันตกเจอความท้าทายมหาศาลมาตั้งแต่ยุคทรัมป์ ก็มีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ทำให้ตะวันตกต้องหาทางตอบโจทย์ความท้าทายของประชาธิปไตยที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำมหาศาลเช่นกัน

พูดง่าย ๆ ผมกำลังจะสื่อว่า ทิศทางในอนาคตอาจจะไม่ใช่การเลือกระหว่างสองขั้วความคิด แต่อาจจะเป็นทิศทางอีกแบบหนึ่ง

ถ้าโลกในอนาคตกำลังมุ่งไปสู่แนวโน้มที่จะมี ‘ทางเลือกที่สาม’ ซึ่งไม่ใช่การเลือกระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเกิดขึ้น อะไรเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะทำให้ทางเลือกที่สามเกิดขึ้นจริง

ผมอยากลองชวนคิดแบบนี้ว่า สหรัฐฯ และจีนอาจจะหันกลับมาทบทวนนโยบายของตนเอง ซึ่งประเทศระดับกลางหลายประเทศมักจะทำให้มหาอำนาจได้หันกลับมาทบทวนเรื่องนี้ว่า นโยบายของพวกเขา

เป็นประโยชน์กับประเทศจริง ๆ หรือเปล่า ตอนนี้เราจะเห็นทั้งสหรัฐฯ และจีนสาดกระแสใส่กัน ฝ่ายสหรัฐฯ จะพูดเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และใช้คำเรียกจีนว่าเป็นอัตตาธิปไตย (autocracy) หรือเป็น อำนาจนิยม (authoritarianism) ส่วนความคิดที่กำลังแพร่หลายในฝั่งจีน คือ มองว่าตะวันตกเป็นพวกมือถือสาปปากถือศีล (hypocrite) คือพูดเอง แต่ตัวเองก็ทำไม่ได้ และจีนก็พยายามชี้ให้เห็นว่าสหรัฐฯ ก็มีปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาการเหยียดคนเอเชีย หรือปัญหา ความเหลื่อมล้ำและความยากจนอย่างรุนแรงเกิดขึ้น

ตรรกะของผมคือ เป็นไปได้ไหมที่ทั้งสองฝ่ายจะมีส่วนถูก ทั้งจีน และสหรัฐฯ ต่างก็มีปัญหาตามที่ถูกวิจารณ์ ดังนั้นจะเป็นไปได้ไหม ถ้าเรา จะยืนหยัดในคุณค่าทางการเมือง โดยไม่จำเป็นว่าคุณค่าทางการเมืองนั้น ต้องผูกโยงกับการเลือกข้าง แต่ยืนหยัดในกฎหมายระหว่างประเทศ และกฎเกณฑ์สากล ซึ่งจริง ๆ ถ้าไปดูทั้งสหรัฐฯ และจีนก็พูดเรื่องการอิง กับกฎเกณฑ์ (rule-based) เหมือนกัน แต่มองกันคนละเรื่อง เพราะใจ ไบเดน ยืนยันว่าสหรัฐฯ ต้องการกฎเกณฑ์ที่อิงกับระเบียบ ระหว่างประเทศ (international order) ขณะที่โฆษกจีนมักจะออกมา บอกว่า จีนยึดมั่นในระเบียบระหว่างประเทศนั้นแหละ แต่ระเบียบระหว่าง ประเทศของเขาคือสหประชาชาติ (UN) หรือองค์การการค้าโลก (WTO) ไม่ใช่กลุ่ม G7 หรือสิ่งที่สหรัฐฯ พูดออกมา เพราะสหรัฐฯ ก็ละเมิดกฎเกณฑ์ เหล่านี้หลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็ตอนสงครามอิรักหรือสงครามการค้า

ดังนั้น สิ่งที่ควรจะเป็นจุดยืนชัดเจนในเรื่องคุณค่าคือการยึดมั่นใน คุณสากล และกฎเกณฑ์รวมถึงกฎหมายระหว่างประเทศ การที่ประเทศ ใดมีหลักการในลักษณะนี้ก็อาจจะช่วยให้ยืนหยัดในนโยบายต่างประเทศ ของตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องเลือกข้าง และสามารถรักษาสมดุลได้ เช่นเดียวกัน

ฟังดูแล้วทั้งสองฝ่ายอาจมีจุดที่คล้ายกันมากกว่าที่หลายคนคิด

จริง ๆ นี่เป็นยุคที่น่าสนใจที่สุดในเรื่องภูมิศาสตร์การเมือง มีคนบอกว่าตอนนี้จีนกำลังเล่นหมากล้อมอยู่ สหรัฐฯ ก็เล่นหมากล้อมเช่นกันครับ เพราะตอนนี้สหรัฐฯ กำลังจะมียุทธศาสตร์ 3BW ที่จะเอามาแข่งกับ Belt and Road ซึ่งก็น่าจะเป็นโจทย์ที่สนุกพอดู เพราะมีทั้งสองค่ายลงมาแข่งกัน

เรื่องกลุ่มทุนก็น่าสนใจ เพราะหลายคนมองว่าโลกกำลังเจอกับการแข่งขันระหว่างทุนเอกชนในระบบตะวันตก และทุนที่นำโดยรัฐ แต่ที่น่าสนใจคือ กฎหมายล่าสุดที่เพิ่งผ่านวุฒิสภาและกำลังถูกพิจารณาอยู่ในสภาล่างของสหรัฐฯ ทำให้เราเห็นแนวโน้มว่า ต่อไปรัฐบาลสหรัฐฯ อาจจะสนับสนุนกลุ่มทุนเช่นกัน เพราะเขาเตรียมให้เงินอุดหนุน (subsidy) มหาศาลกับกลุ่มเทคโนโลยีในการพัฒนาเทคโนโลยี รวมถึงการทำวิจัยและพัฒนา (R&D)

ตรงนี้ผมเรียกว่าเป็นยุทธศาสตร์กระจกสะท้อน และแม้เราจะไม่รู้ว่าจะจีนกับสหรัฐฯ ใครเลียนแบบใครกันแน่ แต่สิ่งที่แน่ชัดคือทั้งคู่ทำอะไรเหมือน ๆ กัน และเมื่อยักษ์ใหญ่สองตัวตีกัน เราจะเห็นว่าภูมิภาคที่เขายากหาเป็นพวกก็คือภูมิภาคเอเชียนี้แหละ อย่างสหรัฐฯ ก็พยายามจะนำฐานการผลิตหรือโรงงานของตัวเองออกจากจีนมาตั้งที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทน ส่วนจีนก็ย้ายมาแถบนี้เช่นกัน เพราะโรงงานของเขาที่ส่งไปสหรัฐฯ ทั้งโดนเก็บภาษีนำเข้าและถูกหาว่าจะไปแอบดักฟังอะไรเขาก็กว้าง นี่ก็กลายเป็นโอกาสมหาศาลของเราเช่นกัน

เมื่อพูดถึงโจทย์การต่างประเทศของไทย นับตั้งแต่รัฐประหาร 2557 หลายคนวิพากษ์วิจารณ์ว่าไทยดูจะโน้มเอียงเข้าหาจีนเป็นพิเศษ คุณมองเรื่องนี้อย่างไร

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจครับ เพราะโดยสถานะบนเวทีการเมืองระหว่างประเทศเราเป็นพันธมิตรกับสหรัฐฯ ชัดเจน มีประวัติยาวนานมาตั้งแต่สงครามเย็น แต่ด้วยการรัฐประหารที่ผ่านมาทำให้ฝั่งตะวันตก

ทั้งสหรัฐฯ และสหภาพยุโรป (EU) ลดระดับความสัมพันธ์กับเรา ตรงนี้ก็ไม่ใช่เพราะไทยเป็นตัวตั้งเสียทีเดียว แต่เป็นไปโดยธรรมชาติของระบบที่เกิดขึ้นและมุมมองของตะวันตกด้วย

ตรงนี้ก็จึงเกิดเป็นคำถามว่า เราไม่มีทางเลือกหรือเปล่าจึงต้องไปสนิทกับจีนมากขึ้น หรือหลายคนก็มักจะบอกว่า ก็มั่วซั่วกับลาวเหมือนเลือกข้างจีนแล้ว แต่สองประเทศนี้ก็มักจะบอกเสมอว่า เขาไม่มีทางเลือกเพราะตะวันตกไม่เลือกเขา ดังนั้น สิ่งที่เขาไปเดินพยายามบอกคือ สหรัฐฯ ต้องให้ทางเลือกกับประเทศกำลังพัฒนาเพื่อสร้างสมดุลความสัมพันธ์กับจีนด้วย

อีกคำถามสำคัญคือ เราจะทำอย่างไรจึงจะแยกนโยบายต่างประเทศออกจากการเมืองภายในได้ เพราะตอนนี้ การต่อสู้อันตรายระหว่างประเทศมีทั้งเรื่องอุดมการณ์และคุณค่าทางการเมือง ซึ่งไปเดินย้ำเรื่องนี้มากๆ เพราะมันเป็นประโยชน์กับทั้งการเมืองภายในสหรัฐฯ และการกดดันพันธมิตรทั้งหลาย อย่างสหภาพยุโรปก็ออกมาบอกชัดว่า จะต้องยื่นหัตถ์ในเรื่องสิทธิมนุษยชนและการกดดันจีน เพื่อตอบรับเสียงประชาชนของเขา ส่วนในออสเตรเลียกับไต้หวัน ก็เห็นชัดเจนว่าการเมืองภายในมีผลกับการเลือกข้าง ผมไม่อยากจะให้ไทยเป็นแบบนั้น คือไม่ใช่ว่าพอชั่วคราวเมืองหนึ่งขึ้นมาก็จะเลือกจีน ถ้าเป็นอีกชั่วคราวจะเลือกสหรัฐฯ แต่เราควรดูเป็นประเด็นมากกว่า รวมถึงเข้าใจจุดยืนและผลประโยชน์ของประเทศด้วย เพราะในความเป็นจริงของโลก ไทยเลือกข้างไม่ได้เนื่องจากผลประโยชน์ของเราผูกพันมหาศาลกับมหาอำนาจทั้งสองฝั่ง

เราพอเห็นอยู่ว่า มหาอำนาจทั้งสองฝั่งหันมาแข่งขันกันในเอเชียมากขึ้น ไทยควรวางตัวอย่างไร และจะสามารถใช้ประโยชน์อะไรได้บ้างจากเรื่องนี้

มีหลายคนตั้งข้อสังเกตว่า ภูมิศาสตร์การเมืองโลกใหม่คงไม่ใช่แค่เรื่องระหว่างรัฐ แต่เป็นเรื่องกลุ่มทุน รถไฟ ทำให้ไทยต้องเจรจากับรัฐวิสาหกิจจีน หรือบริษัทเทคโนโลยีของทั้งจีนและสหรัฐฯ

“

การทูตยุคใหม่
เป็นการทูตที่ซับซ้อน
และกว้างไปกว่ารัฐ-รัฐ
แต่มีเรื่องของรัฐ-ธุรกิจ
หรือรัฐ-ภาคประชาชนด้วย

”

ดังนั้น การทบทวนใหม่เป็นการทบทวนที่ซับซ้อนและกว้างไปกว่ารัฐ-รัฐ แต่มีเรื่องของรัฐ-ธุรกิจ หรือรัฐ-ภาคประชาชนด้วย คือมีหลายมิติมาก

ผมเคยมีโอกาสได้คุยกับบริษัทเงินรายใหญ่รายหนึ่งที่มาเจรจากับรัฐบาลไทย เขาบอกว่าการเจรจากับไทยยากมาก ลองนึกภาพว่าฝั่งจีนมีตัวแทนมาคนหนึ่ง สามารถเป็นตัวแทนพูดจุดยืนของบริษัทได้ว่าต้องการอะไร จะประนีประนอมในเรื่องอะไร แต่ฝั่งไทยมีตัวแทนเป็นสิบคน และทั้งหมดมาจากคนละหน่วยงาน พอพูดประเด็นหนึ่งขึ้นมา ตัวแทนคนหนึ่งก็อาจจะบอกว่า เขาต้องกลับไปถามหน่วยงานตัวเองก่อน และหน่วยงานทั้งหมดที่มาก็ไม่ได้มีความร่วมมือหรือมานั่งรวมกลุ่มประชุมกัน เพราะแต่ละหน่วยงานก็มีจุดยืนและลักษณะความคิดที่ต่างกันไป มองแบบเป็นไซโล ไม่ได้เป็นภาพใหญ่ ทำให้ฝั่งจีนบอกว่า ไทยไม่รู้ว่าจะตัวเองต้องการอะไร ไม่รู้จุดยืนของตัวเอง ทำให้เกมการทูตหรือการเจรจาเชิงรุกซับซ้อนได้ยากมาก ซึ่งเรื่องนี้สะท้อนสามมิติที่ผมอยากจะเน้นย้ำไว้ตรงนี้

มิติแรก คือเรื่อง mindset ผมสังเกตว่าการถกเถียงหลายอย่างในสังคมมักจะเป็นลักษณะว่าจะเอาหรือไม่เอา เช่น จะเอารถไฟฟ้าหรือไม่เอารถไฟฟ้า มากกว่าจะเป็นคำถามในเชิงว่า ถ้าคุณจะไม่เอารถไฟฟ้า จะทำอย่างไร หรือทำด้วยเงื่อนไขใด ใช้เกณฑ์อะไร หรืออย่างคำถามเกี่ยวกับการเลือกข้าง เรามักจะบอกว่าต้องเลือกจีนหรือสหรัฐฯ แต่เป็นไปได้ไหมที่จะมีเกณฑ์ว่าเราต้องการอะไร เป็นไปได้ไหมที่เราจะยอมรับว่ามีทั้งโครงการจีนที่ดี สอดคล้องกับมาตรฐานสิ่งแวดล้อมและแรงงาน ส่วนโครงการสหรัฐฯ ก็อาจจะเจอกับปัญหาความท้าทายเช่นกัน มันไม่ควรเป็นคำถามง่าย ๆ แค่ว่าจะเลือกจีนหรือสหรัฐฯ

มิติที่สอง คือเรื่องจุดยืน ถ้าเราฟังนักวิชาการด้านการต่างประเทศหรือชนชั้นนำด้านการทูต ผมเข้าใจว่าทุกคนจะพูดประสานเสียงกันว่าเราต้องรักษาสมดุล แทนไม่มีใครฟันธงเลยว่าเราต้องเลือกข้าง แต่ผมมีข้อสังเกตว่า การรักษาสมดุลมีได้สองแบบ แบบแรกคือการรักษาสมดุลเชิงรับ (reactive balancing) คืออยู่เฉย ๆ ไม่ทำอะไร คอยแต่ตั้งรับ

แต่สิ่งที่เราควรมองคือ ทำยังไงเราถึงจะรักษาสมดุลเชิงรุก (proactive balancing) ได้ แต่นี่ก็ต้องมาพร้อมกับการที่ไทยรู้ว่าตัวเองต้องการอะไร และจะตั้งเงื่อนไขยังไงเพื่อให้สามารถต่อรองให้ได้สิ่งที่ต้องการ แต่มันต้องตั้งต้นจากการที่เราเข้าใจจริงๆ ก่อนว่า ผลประโยชน์ของประเทศหรือจุดยืนในการเจรจาเรื่องต่างๆ ของเราเป็นยังไง

ตรงนี้จึงกลับมาสู่ **มิติที่สาม** คือเรื่องกลไก ผมคิดว่าปัจจุบันการทูตควรจะเป็นแบบอิงกับประเด็น (issue-based) ไม่ว่าเรื่องอะไรไทยต้องมีจุดยืน และอย่าลืมนะว่าประเด็นปัญหาต่างๆ ทับซ้อนกับภารกิจของหลายหน่วยงาน แต่สิ่งที่เราเห็นคือ ไทยมักจะแก้กฎหมายปรับกฎระเบียบ หรือที่ชอบมากคือแต่งตั้งคณะกรรมการ ซึ่งอาจจะมีปัญหาทั้งด้านการตัดสินใจและเชิงระบบบริหารที่ต้องมีพิธีรีตอง (bureaucracy) ด้วย ทำให้ทุกอย่างต้องรอคณะกรรมการตัดสินใจ ต้องรอการประชุม นี่ก็อาจมองได้ว่าเป็นปัญหาเช่นกัน แต่ถ้ามองในต่างประเทศ เช่นในสหรัฐฯ ตอนนี้อย่างไรก็ตาม ไบเดนแต่งตั้งทูตที่จัดการกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) โดยเฉพาะ คือจอห์น เคอร์รี่ (John Kerry) หรืออย่างจีนก็มีการแต่งตั้งหลิว เฮ่อ (Liu He) เป็น semiconductor czar ที่มีหน้าที่ประสานงานกับทุกกระทรวง และดูแลเรื่องสารกึ่งตัวนำ (semiconductor) ทั้งในและนอกประเทศ เพราะเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่แค่เรื่องภายในประเทศ แต่เกี่ยวข้องกับ การเจรจา นโยบายต่างประเทศด้วย นี่ก็เป็นตัวแบบที่น่าสนใจของต่างประเทศ ซึ่งไทยอาจจะนำแนวคิดบางอย่างมาปรับใช้ได้

ผมอยากทิ้งท้ายไว้ว่า โจทย์ใหญ่ของไทยคือจะอย่างไรให้มีกลไกประสานงานที่ดีขึ้น มีจุดยืนที่จะประสานแต่ละหน่วยงานเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นจุดยืนของประเทศสำหรับการเจรจาในที่สุด

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
สมคิด พุทธศรี
ภาพถ่าย: เมธิชัย เตียวนะ

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2565

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

VII
ตั้งหลักใหม่
คุณค่า
และอนาคตไทย

อ่านศาสนา
อำนาจ
และเกมความเชื่อ

คมกฤษ อุ้ยเต็กเค่ง

ผศ.คมกฤช อ่วยเต็กเค่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา คณะ
อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นนักวิชาการด้านศาสนา
(นอกขอบ) ที่มีผลงานอย่างต่อเนื่องผ่านงานเขียนและการให้ความเห็น
ต่อสาธารณะ

คอลัมน์ 'ผี-พราหมณ์-พุทธ' ที่คมกฤชเขียนเป็นประจำใน *มติชน*
สุดสัปดาห์ คือการสำรวจแก่นและคุณค่าของศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็น
การเปลี่ยนแปลงคุณค่าของสังคมไทยอย่างแหลมคม รอบด้าน หลากมิติ
ตั้งแต่เรื่องวิถีชีวิตศาสนิกชน บทบาทของสงฆ์ การมองอำนาจและ
ศักดิ์นาที่อยู่ใตศาสนา ไปจนถึงการย่นมองความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา
กับรัฐไทย

ในห้วงเวลาที่ศาสนา (ทุกศาสนา) ถูกตั้งคำถามมากขึ้น น่าสนใจว่า
คมกฤชตั้งหลักมองเรื่องนี้อย่างไร

ในปัจจุบัน คนรุ่นใหม่จำนวนมากรู้สึกว่าจะไม่เชื่อมั่นและไม่นับถือศาสนาอีกต่อไป คุณมองปรากฏการณ์นี้อย่างไร และคิดว่าสังคมควรต้องทำอะไรบ้างไหม

การเป็นอศาสนิกโอเคนะ แต่ตัวผมเองก็เติบโตมาในสังคมชนบทที่มีศาสนาและมองเห็นพลังมันในหลายแง่มุม ผมเลยคิดว่า ถ้าศาสนาจะอยู่ได้ต้องถูกตีความใหม่ ตอนนี้มีแนวโน้มหนึ่งในฝั่งตะวันตกเรียกว่าศาสนาที่มีความเป็นโลกวิสัย (secular religion) คือการที่คุณสามารถนำเอาแนวปฏิบัติทางศาสนาหรือระบบคุณค่าบางอย่างไปใช้ได้โดยไม่ต้องแปะป้ายตนเองว่าคุณเป็นศาสนิกหรือเข้าประกอบพิธีกรรม และเริ่มมีการตีความศาสนธรรมให้ไปกันได้กับคุณค่าของโลกสมัยใหม่ ผมว่านี่เป็นเรื่องจำเป็นและเชื่อว่ามีคุณค่าแบบนี้ แต่ที่มันยังไม่ถูกเน้นเพราะคุณค่าเช่นนี้ไม่เป็นประโยชน์กับผู้มีอำนาจหรือคนบางกลุ่ม เช่น ถ้าถามว่าศาสนามีส่วนที่มองว่าชายหญิงเท่าเทียมกันไหม มี แต่คุณกลับหยิบส่วนอื่นมาแทน เพราะคนพูดคือผู้ชายที่ได้ประโยชน์ไง เพราะฉะนั้นมันจึงต้องเริ่มจากการเปิดให้ตีความอย่างที่ผมพูดไปแล้ว และไปดึงเอาส่วนที่ดีออกมาแทน

ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาคือ การตีความมาพร้อมกับอำนาจในการตีความ (authority of interpretation) แต่ตอนนี้ยังไม่เกิดกระบวนการตีความเพราะมีผู้ผูกขาดอำนาจในเรื่องนี้อยู่ รวมถึงมีอำนาจรัฐเข้าไปจัดการด้วย เช่น ถ้าผมบอกว่าจะตั้งสำนักที่ตีความพระวินัยแบบใหม่ ผมจะถูกเรียกว่าพวกอลัชชีและถูกกฎหมายจัดการ เราจึงยังไม่เห็นการกระจายอำนาจในการตีความ แต่ถ้าถามว่าจริงๆ แล้วใครมีอำนาจในการตีความ ต้องบอกว่าทุกคน และอย่าลืมว่าการตีความต้องมาพร้อมการโต้เถียง ต้องพร้อมโศกนิเวศน์ว่าที่ตีความมีเหตุผลใหม่ มีข้อบกพร่องอย่างไร ต้องมาพร้อมกันเช่นนี้การตีความจึงจะออกมาได้

ปัจจุบัน มีบางกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ว่าศาสนาชอบบอกให้เราอง
ที่ตัวเอง ทำใจให้ว่าง ซึ่งดูจะขัดกับการพูดถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง
ในสังคมมากขึ้น ศาสนาจะไปกับความคิดเช่นนี้ได้อย่างไร

ในแง่หนึ่ง ผู้นำทางศาสนาหลายท่านก็พูดว่าสันติภาพเริ่มต้นจาก
ตัวเราเอง ซึ่งไม่ใช่เรื่องผิดไปจากวิถีจิตทางศาสนา แต่ไม่ได้หมายความว่า
ไม่มีมิติด้านสังคมเลย ผมมองว่าศาสนามีคำสอนทุกด้าน ชัดแย้งกันเอง
ก็มี แต่ประเด็นอยู่ที่คุณหยิบตรงไหนมาโปรโมตมากกว่า ซึ่งบ้านเรา
เน้นโปรโมตอุดมคติที่ต้องทำตัวเองให้บริสุทธิ์ก่อน ดีก่อน และค่อยไป
ช่วยคนอื่น ผมคิดว่ามันคติแบบนี้ต่างหากที่ทำให้การเข้าใจเรื่องเหล่านี้
เป็นปัญหาและถูกตอกย้ำมากขึ้น

“

ถ้าศาสนาจะอยู่ได้
ต้องถูกตีความใหม่...
และอย่าลืมว่าการตีความ
ต้องมาพร้อมการโต้เถียง
ต้องพร้อมโดนวิจารณ์ว่า
ที่ตีความมีเหตุผลใหม่
มีข้อบกพร่องอย่างไร
ต้องมาพร้อมกันเช่นนี้
การตีความจึงจะงอกงามได้

”

แต่แน่นอน การถูกตอกย้ำว่าทุกปัญหาเกิดจากเราเป็นเรื่องที่เราถูกบ่มเพาะมา จริง ๆ ต้องโทษระบบทุนนิยมด้วยที่สอนให้เราพัฒนาตัวเองต้องเป็นคนมีคุณค่า เก่ง สู้อ และจะประสบความสำเร็จ แต่ทุนนิยมก็ไม่ได้บอกเราว่าสังคมเป็นแบบนั้น มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่กดทับอยู่ ทุกคนจะมุ่งเป้าแสวงหาคำตอบเฉพาะของตัวเอง พอบางคนเห็นช่องพวกนี้ก็เอาคำสอนทางศาสนามาสอดรับกับประเด็นเหล่านี้ มันก็เหมือนการไปตอบรับพอดี ซึ่งจริง ๆ แล้วศาสนามีมุขวิพากษ์วิจารณ์เชิงโครงสร้างแหละ แต่น้อย ซึ่งพูดตรง ๆ มันก็ต้องน้อย แต่ขณะเดียวกันไม่ได้แปลว่าไม่มี แต่มันยังไม่ถูกเน้นย้ำและไม่ถูกพูดให้ไปด้วยกันได้ กลายเป็นว่าศาสนาเฝ้าพูดแต่ว่าต้องพัฒนาตัวเอง เริ่มจากตัวเอง อย่าโทษคนอื่น ซึ่งจริง ๆ มันไม่ใช่แค่นั้นเลย เพราะชีวิตคนเรามีปัจจัยอะไรมากมายกว่านั้น

ตัวคุณใช้ศาสนาในชีวิตประจำวันมากน้อยแค่ไหน ศาสนาเข้ามาช่วยสนับสนุนอะไรคุณบ้าง

ผมรู้จักพี่คนหนึ่งที่เป็นอศานิก เขาพูดไว้ดีมากกว่าตนเองไม่ได้แอนตี้ศาสนา แต่คิดว่าสิ่งที่มืออยู่รอบตัวพอแล้ว คำว่าพอในที่นี้คือมิติทางใจ เพราะเขามีดนตรี วรรณกรรม กวีนิพนธ์ เขาบอกว่านั้นคือพอสำหรับเขาที่จะรู้สึกว่าชีวิตร่มรวยได้ แต่สำหรับผมแล้ว ผมยังไม่พอและยังต้องการอย่างอื่นอีก เพราะฉะนั้น ผมว่าอันนี้เป็นเรื่องพอกับไม่พอมากกว่า

ต้องพูดก่อนว่าศาสนาไม่ได้ทำให้เราสงบอย่างเดีวณะ แต่เป็นภาระบนไหล่เราด้วย เพราะศาสนาไม่ได้เป็นแค่พิธีกรรม ไม่อย่างนั้นก็จะเป็นแค่การนับถือลัทธิพิธี (cult) แต่การรับศาสนามีหมายถึงการรับเอาระบบจริยธรรมหรือระบบคุณค่าบางอย่างมาไว้กับตัวด้วย เช่น ผมอยากเป็นคนสบาย ๆ ไม่ต้องพูดเรื่องการเมืองหรือสังคมอะไรมากมาย แต่พอเรารับศาสนาที่เป็นอุดมคติเข้ามาก็เริ่มตั้งใจให้เราเขียนหรือพูดบางอย่าง

เกี่ยวกับประเด็นศาสนา ทำให้ผมสามารถทำงานบางอย่างหรือสัมพันธ์กับคนอื่นรอบตัวนอกเหนือจากมิติความสัมพันธ์ทั่วไป จะบอกว่าเป็นเรื่องอุดมคติบางอย่างตัวก็ได้

ที่นอกเหนือจากความสัมพันธ์ทั่วไป ก็มีเรื่องอุดมคติบางอย่างตัวสำหรับผม ศาสนาเป็นเรื่องอุดมคติบางอย่างของชีวิต

แล้วต่างอย่างไรกับคนที่อยากทำอะไรให้เพื่อนมนุษย์ แต่ไม่ได้นับถือศาสนา

ไม่ต่างครับ (หัวเราะ) ในแง่การมีอุดมคติเพื่อช่วยเหลือคนอื่นไม่ต่างกันเลย จิตใจเป็นแบบเดียวกัน ไม่ต่างกัน แต่อย่างที่บอก มันมีเรื่องกลิ่น รส มีคำอธิบายบางอย่างเพิ่มเติมต่อสิ่งที่เราทำหรือเป็นที่มาของแรงดลใจ ผมว่าเวลาคนอยากออกไปทำอะไรสักอย่างมันเกิดแรงดลใจบางอย่างนะ และแหล่งที่มาของแรงดลใจมิได้หลายประเภท เช่น ความใฝ่ฝันที่อยากเห็นสังคมดีขึ้น หนังสือบางเล่ม ประโยคบางประโยค ส่วนของผม ที่มาของแรงดลใจคือศาสนา

ที่ทางของศาสนาในโลกยุคใหม่ควรเป็นอย่างไร

ผมมักพูดกับเพื่อนว่า ถ้าสุดท้ายศาสนาไม่ปรับตัวและไปกับเขาไม่ได้ก็จะถูกทิ้งไปเลย ไม่มีใครช่วยอะไรได้ แต่ผมคิดนะว่าผมเป็นคนที่ยังหวังดีกับศาสนามาก เพราะถ้ามองภาพของสังคมไทยตอนนี้ เราเห็นความพยายามจะรี้อทุกอย่างเพื่อไปสู่สังคมใหม่ แต่เราไม่ค่อยถามต่อหรือทว่าแล้วเราจะอยู่กันอย่างไรในสังคมใหม่ ผมเชื่อว่าเรารี้อได้แน่ๆ แต่อย่าลืมว่าเมืองไทยไม่ได้มีแต่สังคมเมือง แต่มีสังคมต่างจังหวัดที่มีศาสนาด้วย และศาสนายังเป็นพลังของผู้คนจำนวนมาก เพราะฉะนั้น ถ้าเรามีสังคมใหม่ที่ห้ามมีศาสนาเลย แล้วคนเหล่านั้นจะอยู่ที่ไหน จะมีที่ทางอย่างไรให้เขา และจะอยู่ร่วมกันอย่างไร

สำหรับผม ศาสนาเหมือนมรดกโบราณสักอย่าง แต่เราสามารถตีความใหม่และให้พื้นที่อยู่ร่วมกับคนไม่มีศาสนาได้ นี่เป็นเจตนาารมณ์ของผม ถ้ามองว่าจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร คุณก็ต้องปรับตัวให้เข้ากันได้กับคุณค่าของโลกสมัยใหม่ และแน่นอนว่าเราต้องเปิดพื้นที่ในสังคมให้เป็นที่ที่ไม่ว่าคนมีศาสนาหรือไม่มีก็อยู่ร่วมกันได้และวิจารณ์กันได้ด้วย ไม่ใช่อยู่กันแบบต่างคนต่างอยู่

ในประเทศญี่ปุ่น เราจะเห็นว่าเขาสามารถสอดแทรกศาสนาพุทธเข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมบ๊อบบี้หลากหลายมาก เช่น มังงะหรือแอนิเมชัน แต่ในไทยไม่สามารถทำแบบนั้นได้เลย คุณคิดว่าปรากฏการณ์นี้สะท้อนอะไรบ้าง

ศาสนาในญี่ปุ่นปรับตัวค่อนข้างมากเพราะเขามีประวัติศาสตร์บางอย่าง เช่น ศาสนาชินโตเคยถูกใช้เพื่ออุดมการณ์รัฐจนพาคคนไปตายจำนวนมากเพื่อจักรพรรดิ หรือแม้แต่พุทธศาสนานิกายเซนที่พระไปเป็นนักรบ เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงต้องแยกจากรัฐ แต่คนก็ยังนับถือศาสนาอยู่ และศาสนาก็ต้องปรับตัวเพื่อให้คงอยู่ได้ด้วย และการปรับตัวในญี่ปุ่นคือการถอดมติดีความศักดิ์สิทธิ์ออกไปค่อนข้างเยอะ ขณะที่ของไทยยังมีมติดีตรงนี้ค่อนข้างมาก และเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมของเราเอง ไม่ใช่แก่นคำสอนทางศาสนา

ถ้าพูดให้ชัดขึ้น สมมติเราปฏิบัติต่อพระพุทธรูป เราจะปฏิบัติในฐานะของศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจ ห้ามลบหลู่ แต่ไม่ได้ปฏิบัติในแง่ระลึกถึงพระพุทธรเจ้า ซึ่งถ้าเราไม่ถอดความคิดแบบนี้ออกไป ศาสนาจะไม่สามารถดัดแปลงไปสู่วัฒนธรรมใดๆ ได้เลย เพราะเราจะยึดมันแต่ในความศักดิ์สิทธิ์ที่ละเมิดไม่ได้ ตรงนี้ก็ยังมีปัจจัยทางวัฒนธรรมอยู่ด้วย

“

ศิลปะสามารถได้จากหลายแหล่ง
อาจจะมาจากความคิดทางปรัชญา
โลกวิสัย การเห็นคุณค่าคนเท่ากัน
หรือการเน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพ
ไม่ต้องมาจากศาสนาเลยก็ได้

”

หลายคนพูดถึงประเด็นเรื่องรัฐฆราวาส (secular state) หรือ การแยกศาสนากว้างจากรัฐอย่างชัดเจน ถ้าเรามองกลับมาที่รัฐไทย เราอยู่กับศาสนาพุทธอย่างไร เป็นไปได้หรือไม่หากจะนำแนวคิด รัฐฆราวาสมาประยุกต์ใช้และเป็นทิศทางของศาสนาพุทธในสังคม ปัจจุบัน

ต้องอธิบายก่อนว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนามีสามแบบหลักๆ แบบแรกคือรัฐศาสนา (religious state) หมายความว่า ทุกข้อกำหนด คำสอน หรือความเชื่อทางศาสนาจะถูกยกขึ้นมาเป็น นโยบายและแนวกฎหมายของรัฐ เช่น ประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม

แบบที่สองคือรัฐที่แอนตี้ศาสนา เช่น ประเทศคอมมิวนิสต์ ซึ่งจะห้ามนับถือและไม่มีเรื่องศาสนาเลย และแบบสุดท้ายคือรัฐที่เป็นทางกลาง ทางศาสนาหรือฆราวาสวิสัย (secular state) ซึ่งผมว่าน่าสนใจ เพราะรัฐที่เป็นแบบนี้มีแนวโน้มจะเป็นรัฐที่ใช้ระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบบที่เปิดพื้นที่ให้ความเห็นส่วนใหญ่ด้วย เพราะศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อที่หลากหลายของประชาชน ถ้าคุณหยิบเอาแก่นนโยบายของศาสนาใดศาสนาหนึ่งมาเป็นนโยบายรัฐก็เท่ากับคุณละเลยเสียงส่วนน้อยหรือละเลยคนส่วนอื่นของประเทศไป

รัฐที่เป็นประชาธิปไตยและเป็นรัฐฆราวาสด้วยก็มีหลายแบบ เช่น ฝรั่งเศส ศาสนาต้องอยู่ในรูปขององค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ และรัฐต้องไม่สนับสนุนศาสนาด้วย ถ้ามีรายได้ก็ต้องโดนเก็บภาษีไป หรืออย่างอินเดียก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง คือรัฐส่งเสริมศาสนาได้ แต่ต้องส่งเสริมศาสนาเท่าๆ กัน ใช้กฎหมายของศาสนาได้ แต่ต้องไม่ใหญ่กว่ากฎหมายของรัฐ เพราะในอินเดียมีศาสนาเยอะมาก ถ้ารัฐไปบงการหรือจำกัดมากจะเกิดปัญหาได้ แนวคิดแบบอินเดียจึงเป็นการจำกัดระยะห่างที่พอดี ก็ทั้งคล้ายและมีปัจจัยที่แตกต่างจากของไทย

ถ้าเรากลับมาวิเคราะห์รัฐไทย อันดับแรกคือเราเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ หรือเป็นแค่ในนาม อีกอย่างคือรัฐไทยมีความโปรศาสนา อาจจะไม่ถึงขั้นรัฐศาสนา แต่แน่นอนว่าโปรศาสนาใดศาสนาหนึ่ง

และยกความเชื่อทางศีลธรรมเป็นแนวนโยบายของรัฐด้วย เช่น ที่เห็นกฎหมายห้ามดื่มเหล้าในวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งเขาจะบอกว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ ซึ่งก็ถูกในเชิงข้อเท็จจริง แต่การเป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ไม่ได้หมายความว่า คุณจะต้องสนับสนุนศาสนาพุทธมากกว่าศาสนาอื่นนะ ถ้าคุณเชื่อมั่นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ก็ให้ศาสนิกชนเขาดูแลสิ การเรียกร้องให้รัฐดูแลเป็นการกระทำราวกับว่าคุณไม่เชื่อว่าศาสนิกชนจะดูแลศาสนาของตนเองได้ หรือถ้ารัฐจะดูแลก็ต้องดูแลศาสนาให้เป็นกลางเท่าๆ กันมากกว่า

แต่หลายคนก็มักอ้างว่าถ้ารัฐไม่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนศาสนาบ้านเมืองจะไร้ศีลธรรม ไม่มีอะไรมาคอยควบคุมความดีงามของประชากรในรัฐ

ผมก็เรียนศีลธรรมมาตั้งแต่เด็กนะ คนรุ่นผมก็เต็มประเทศแล้วตอนนี้ แต่โจรยังมีไหมล่ะ และเป็นโจรในทุกระดับเลยใช่ไหม ตรงนี้เห็นถึงความล้มเหลวของการให้รัฐเป็นผู้กล่อมเกลางานศีลธรรมชัดเจน และผมมองว่าปัญหาอย่างหนึ่งของสังคมไทยตอนนี้คือการมองว่าศีลธรรมมีแบบเดียวคือศีลธรรมที่มาจากศาสนาเท่านั้น แบบนี้โคตรเขยเลย เพราะศีลธรรมมาได้จากหลายแหล่ง อาจจะมาจากความดีทางปรัชญา โลภวิสัย การเห็นคุณค่าคนเท่ากัน หรือการเน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพไม่ต้องมาจากศาสนาเลยก็ได้ ซึ่งผมไม่ได้บอกว่าไม่ดี แต่มันมีความจำเพาะเกินไป

ถ้าเราจะคิดเรื่องแยกศาสนาออกจากรัฐ จำเป็นไหมว่าเราจะต้องยกเลิกพิธีกรรมทางศาสนาหรือวันหยุดที่มาจากศาสนาด้วย

อาจจะไม่ถึงขั้นต้องยกเลิกนะ เพราะผมว่าปัญหาจริงๆ ของเรามาจากการที่วันหยุดทางศาสนาเป็นเรื่องศาสนาจริงๆ ไม่ได้มองในแง่

ของเทศกาลที่คุณจะสามารถฉลองได้โดยไม่เกี่ยวกับศาสนา มันเลยดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไปหน่อย เช่น วันคริสต์มาสในโลกตะวันตกไม่ใช่แค่เรื่องศาสนา แต่เป็นเทศกาลที่ครอบครัวกลับมารวมตัวกัน มีเซนต์ความ เป็น secular ด้วย ดังนั้น ถ้าเราจะพูดเรื่องนี้กับสังคมไทย เราอาจจะต้องกลับมาคิดกันใหม่ว่าวันหยุดของเราจะเป็นอย่างไร มีความเป็นศาสนาแค่ไหน หรืออย่างไรพิธีกรรม เราอาจจะเริ่มพิจารณาจากพิธีกรรมที่เป็นศาสนาหลายๆ จนข่มคุณค่าอย่างอื่นไปจนหมดก่อนว่าสมควรยกเลิกไหม อย่างไร หรือจะต้องปรับรูปแบบไปอย่างไร

อีกทางหนึ่งถ้าเป็นเรื่องวันหยุดคือ รัฐอาจจะไม่จำเป็นต้องระบุให้หยุดก็ได้ เช่น ในอินเดีย ถ้าจะหยุดทุกวันเกิดเทพเจ้าคงไม่ต้องทำงานกันพอดี เพราะทั้งปีจะเต็มไปด้วยวันหยุด ดังนั้น เมื่อถึงวันเกิดของเทพเจ้าที่ใครศรัทธา คนนั้นก็อาจจะหยุดไปเอง รัฐก็ประกาศเฉพาะวันที่สำคัญจริงๆ ไป

ทำไมรัฐไทยถึงปิดกั้นการมีภิกษุณี และคุณคิดว่าควรเปิดให้มีภิกษุณีในไทยไหม อย่างไร

ควรมีที่สุดเลยครับ แต่ผมต้องให้ข้อมูลก่อนว่า ในไทยมีภิกษุณีหลายร้อยรูปแล้วซึ่งก็ชวนชวายเป็นบวชกันเองที่ลังกา กลับมามีชุมชนของตนเอง แต่ไม่ได้รับการรับรองจากรัฐ ไม่ได้แม้แต่สถานภาพของความเป็นนักบวชในทางกฎหมาย

ถ้าย้อนกลับไป เรามีความพยายามจะสร้างภิกษุณีขึ้น แต่รัฐไทยหรือผู้มีอำนาจมักจะเข้ามาจัดการโดยอ้างเหตุผลเดิมๆ ว่าภิกษุณีขาดหายไปแล้ว ซึ่งไม่ใช่เลย การพูดแบบนี้ขาดทั้งองค์ความรู้และความเข้าใจเรื่องพระวินัยด้วย เพราะจริงๆ ภิกษุณีไม่ได้ขาด แต่มีการสืบสายวงศ์โยกไปมา เช่น จากอินเดียไปลังกา จากลังกาไปจีน มีความสืบเนื่องบางอย่างอยู่ ผมคิดว่าการอ้างแบบนั้นเป็นเพียงข้ออ้าง

ที่จะไม่ให้มีภิกษุณีมากกว่า เหตุผลที่แท้จริงคือเพศชายผู้กุมอำนาจ
ไม่ยอมให้มีคณะนักบวชที่จะขึ้นมาเป็นคู่แข่ง แย่งความศักดิ์สิทธิ์
ความเคารพนับถือ ทรัพยากร และประชาชนของคุณไป

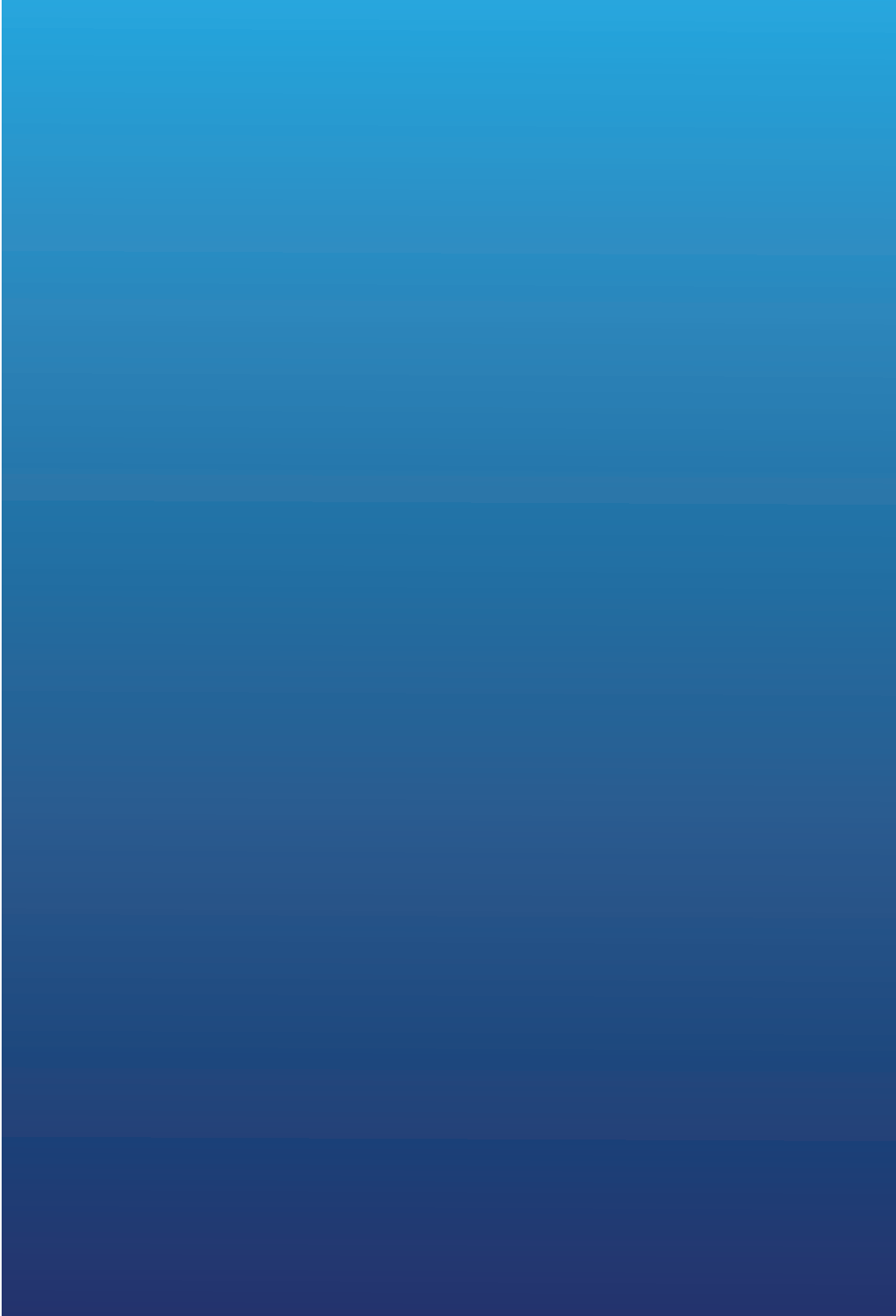

สัมภาษณ์: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย
เรียบเรียง: กองบรรณาธิการ
ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2564

โลกวันข้างหน้า
คือยุคสมัยแห่งการตั้งคำถาม

เกรียงไกร วชิรธรรมพร

ปัง-เกรียงไกร วชิรธรรมพร หนึ่งในผู้เขียนบทและผู้กำกับซีรีส์
ฮอร์โมนส์ วัยว้าวุ่น และเป็นผู้อยู่เบื้องหลังภาพยนตร์วัยรุ่นหลายเรื่อง

ผลงานของปังแทบทุกงานเข้าถึง ‘แมส’ ในระดับหลายล้านคน
และผลงานบางชิ้น เช่น ซีรีส์ฮอร์โมนส์ก็ดังระดับเป็น ‘ทอล์กออฟ
เดอะทาวน์’ ในช่วงออกอากาศ แต่ความแตกต่างระหว่างงานของปัง
กับงานสื่อแมสทั่วไปคือ การจับปมหรือจุดเจ็บปวดของคนรุ่นใหม่มาขยี้
และคลี่ให้เห็นจนเกิดข้อถกเถียงได้อย่างแหลมคม

ความคิดเห็นของปังน่าจะมีส่วนให้สังคมไทยตั้งหลักทำความเข้าใจ
ได้ว่า อะไรคือลมหายใจที่ขับเคลื่อนยุคสมัย

คุณทำงานกับนักแสดงวัยรุ่นมาเยอะ คุณมองปรากฏการณ์คนรุ่นใหม่ที่ออกมาประท้วงและเสนอคำนิยมใหม่ๆ ในสังคมอย่างไรบ้าง

เวลาผมมองน้องๆ ผมมักจะเทียบกับตัวเองวัยนั้นว่าเราเป็นอย่างไร บ่อยครั้งมากที่รู้สึกว่าเขาเจ๋งกว่าเราในวัยนั้นอีก ตอนนั้นผมอายุ 36 พอย้อนกลับไปในยุคนั้น ถือว่าผมทำอะไรน้อยมาก เราใช้ชีวิตแค่มีความสุขกับสิ่งที่อยากทำ ผมเรียนหนังสืออยู่คณะ ทำหนังกับเพื่อน ฟังเพลง ไปกินเหล้า มีชีวิตที่สุขสบายประมาณหนึ่ง เลยทำให้ไม่ค่อยตั้งคำถาม

แต่ตอนนี้สังคมกำลังได้ active citizen จำนวนมากขึ้นมา ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจากการที่โดนกดทับด้วยสังคมเอง สังคมมีความไม่ยุติธรรมอยู่ จนทำให้เด็กอยากลุกขึ้นมาพูด วัยรุ่นเป็นวัยที่อาจจะไม่เข้าใจอะไรทั้งหมดหรอก แต่จะเกิดคำถามเต็มไปหมด แล้วอยากได้คำตอบที่สมเหตุสมผลด้วย ผมคิดว่าวัยรุ่นไม่อยากจะออกมาพูดอะไรซีเรียสๆ หรือ อยากมีชีวิตสนุกๆ ดูหนัง ฟังเพลง หนีชีวิตบิ๊นเกาหลี แต่เพราะมีบางอย่างที่ไม่โอเคจริงๆ แล้วเขารู้สึกว่าถ้าไม่พูด เขาจะไม่มีวันเอ็นจอยกับสิ่งเหล่านั้นเต็มที่ เลยทำให้ต้องลุกขึ้นมาพูด

ในประเทศหนึ่งการที่คนจะอยู่อย่างซิวๆ ได้มีอยู่สองอย่างหนึ่ง ประเทศนั้นดีจริงๆ จนไม่มีอะไรให้เป็นปัญหา ทำงานได้เงินมาก็หาความสุขให้ตัวเอง มีคุณภาพชีวิตดี และสอง คือตัวผมเองในอดีตนี้แหละ คือการถูกประเทศบอกว่าไม่มีปัญหาอะไร แต่จริงๆ แล้วมีอะไรอยู่ข้างหลังซึ่งเราไม่เคยรู้เลย แต่ ณ วันนี้ เราไม่เห็นประชาชนหรือเยาวชนซิวๆ อีกแล้ว เพราะเขารู้และอ่านมากพอที่จะเข้าใจว่าคุณอย่ามาหลอกเรา ผู้ใหญ่อย่ามาบอกว่าประเทศไม่มีปัญหาอะไร เราต้องหันมาคุยกันได้แล้ว นี่คือสิ่งที่น่าสนใจมากของคนรุ่นใหม่ที่คุณยุคผมทำได้ดีไม่เท่าเขาด้วยซ้ำ

มีความแตกต่างอะไรระหว่างช่วงเวลา ทำไมนักศึกษาหนุ่มเช่นคุณ ในวันนั้นถึงไม่รู้สึกว่าประเทศมีปัญหา แล้วทำไมเด็กรุ่นนี้ถึงรู้สึก

การรู้เห็นทางการเมือง ซึ่งเกิดจากการต้อง ‘เห็น’ ก่อนจริงๆ การรู้เห็นที่วันนี้ สามารถเห็นได้ด้วยการเดินเท้า เห็นผู้คนที่แตกต่างกัน เรา เห็นคนจน คนใช้รถเมล์ ช่วงชีวิตที่ผมขับรถสมัยนักศึกษา ผมรู้จักโลกภายนอกน้อยมากเลย แต่พอขายรถทิ้งมาใช้รถสาธารณะก็พบว่า มีอีกหลายอย่างมากที่ไม่เคยเห็น มีผู้คน ร้านข้างทางเปิดใหม่ที่เราไม่เคยรู้ เห็นว่าเขากำลังดิ้นรนอยู่ การเดินเท้าทำให้เราเห็นความเหลื่อมล้ำ แต่ดีไซน์ของเมืองนี้ทำให้เราไม่เห็นกัน

“

ในประเทศหนึ่ง
การที่คนจะอยู่อย่างซื่อๆ ได้
มีอยู่สองอย่าง
หนึ่ง ประเทศนั้นดีจริงๆ...
และสอง คือการถูกประเทศบอกว่า
ไม่มีปัญหาอะไร

”

คนเราจะเห็นกันก็ต่อเมื่อมีการตัดผ่านกันในชีวิต ซึ่งในยุคก่อนเราตัดผ่านกันด้วยการเดินเท้าอย่างเดียว แต่ยุคสมัยนี้เราตัดผ่านกันด้วยอินเทอร์เน็ต และอินเทอร์เน็ตนี่แหละคือคีย์ที่ทำให้เราเห็นกันเยอะขึ้น เด็กรุ่นใหม่เห็นคนที่แตกต่างจากตัวเองเยอะขึ้น เห็นคนเจเนอเรชันอื่นที่ต้องต่อสู้เยอะขึ้น ซึ่งสิ่งนี้คนเจเนอเรชันเก๋น่าจะนึกไม่ถึง

คนในเจเนอเรชันนี้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ง่ายขึ้นและเร็วขึ้นมากแทบจะกลายเป็นแขนขาของเด็กยุคใหม่แล้ว เลยทำให้การมองเห็นนี้เกิดขึ้นทุกวัน สิ่งที่เขาตามอยู่ในอินเทอร์เน็ตทำให้เขาเห็นสิ่งที่ปกติแล้วเราไม่เห็น เลยทำให้คนรุ่นใหม่รู้สึกเอ๊ะได้ง่ายกว่าเรามาก ๆ

วัยรุ่นเป็นวัยตั้งคำถามอยู่แล้ว แต่ยุคนี้มีอะไรให้เอ๊ะเยอะมาก เป็นยุคสมัยแห่งการเอ๊ะ ทำไมคนอื่นถึงเป็นแบบนั้น ทำไมแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน เขาก็จะเกิดคำถามว่าทำไม ๆ ๆ แล้วก็ขี้หวี่หาคำตอบ ความสนุกเกิดตรงนี้ คือเขาจะได้คำตอบมาจากไหน ได้มาจากผู้ใหญ่รอบ ๆ ตัว หรือผู้ใหญ่ไม่ได้ให้คำตอบที่เขาพึงพอใจ แล้วเขาไปได้จากที่อื่นเลยก่อให้เกิดการกระจายมายด์แมปไปไกลมาก

ในสายตาของผู้ใหญ่หลายคนอาจจะไม่เข้าใจเด็กรุ่นนี้ ไม่รู้ว่าเด็กคิดอะไร ทำอะไร คุณมีข้อมูลเชิงลึกหรือแก่นของเด็กยุคนี้ที่คิดว่าน่าสนใจไหม

ผมก็นึกถึงอินเทอร์เน็ตอยู่ดี บางทีผู้ใหญ่มักจินตนาการได้แค่ประสบการณ์ของตัวเองที่เป็นเด็ก แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องเข้าใจคือวัยรุ่นทุกวันนี้หลากหลายในระดับที่เราไม่มีทางจับเขาได้เป็นกลุ่มก้อนเดียว นี่อาจเป็นส่วนสำคัญมาก ตอนนี่เกิดการแบ่งซัพคัลเจอร์ แบ่งกลุ่มย่อยออกไปเยอะมาก

ถ้าจะจินตนาการว่าวัยรุ่นยุคนี้เป็นอย่างไร ต้องจินตนาการว่าเขามีชมรมเต็มไปหมด เขาสนใจได้ทั้งวงดนตรีเกาหลี การเมือง วัฒนธรรมอเมริกัน ฯลฯ เพราะฉะนั้นการที่จะลงไปตัดสินหรือเลือกคุยกับเขาด้วย

เนื้อหาแบบเดียวอาจจะคุยไม่รู้เรื่อง ไม่เหมือนยุคก่อนหน้านั้นที่เราผลิตคนแบบอุตสาหกรรม การศึกษาผลิตคนออกมาเป็นรูปแบบเดียวกัน รัฐบาลพูดประโยคหนึ่งแล้วคนรู้สึกว่ายืง กัลว่ ๆๆ เชื้อ ๆๆ แต่เด็กยุคนี้ไม่เป็นอย่งนั้นแล้ว พอเราพูดอะไรออกไปจะมีทั้งคนที่เชื่อและไม่เชื่อ

ในห้าพันชมรมอาจจะมึลัศพันชมรมที่เชื่อประโยคนี้ของรัฐบาล แต่อีกสี่พันชมรมอาจจะสงสัย ซึ่งสงสัยด้วยคำถามที่ต่างกันด้วย เขาก็จะหาคำตอบในแบบของเขาเอง จนทำให้เกิดเสียงที่หลากหลาย แล้วก็จับกลุ่มย่อยออกไปอีกในคนที่เชื่อแบบเดียวกัน ซึ่งเกิดเรื่องแบบนี้เต็มไปหมดทุกวันเลย ในสภาวะนี้ ผู้ใหญ่จินตนาการไม่ทันแน่นอน

เป็นภาวะที่แม้กระทั่งตัวผมเองที่คิดว่าใกล้วัยรุ่นยังเหน้อยเลย เหน้อยมากกับการตามเทรนด์ทวิตเตอร์ทุกวัน เหมือนอยู่บนลู่วิ่งของข้อมูล และวิ่งเร็วด้วย ถ้าไม่วิ่งเราจะร่วงหัวแตกไปกับลู่วิ่งนั้น แต่วัยรุ่นอยู่ในลู่วิ่งเหล่านี้ทุกวัน นัยหนึ่งเขาก็เก่งมากในการรับมือกับข้อมูลในปริมาณล้นหลาม แต่อีกทางหนึ่งก็ต้องยอมรับว่าเข่า่อนประสบการณ์มากเหมือนกัน ในการเลือกตัดสินใจได้ทันที่ว่าอะไรถูกหรือผิด ซึ่งปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นของวัยรุ่นทุกวันนี้ ผู้ใหญ่ทุกคนเจอมาแบบเดียวกัน แต่ไม่เข้มข้นเท่านี้ เราทุกคนจะต้องเคยมีความเชื่อบางอย่างที่ผิดๆ แล้วก็เกลียดตัวเองในวัยเด็ก แต่กระบวนการที่คนยุคก่อนใช้เวลาปีสองปีกว่าจะเรียนรู้ วัยรุ่นยุคนี้เกิดกระบวนการในเวลาอาทิตย์สองอาทิตย์เอง

ผมไม่เชื่อเวลาผู้ใหญ่พูดว่าวัยรุ่นรู้่น้อย วัยรุ่นรู้เยอะมาก แต่เขาเลือกไม่ถูกว่าอะไรคือความรู้ที่เอาไปใช้งานได้จริงและมีประโยชน์กับชีวิตประจำวัน เขาอาจจะยังเลือกไม่ได้ดีมาก แต่กำลังหัดอยู่ วัยรุ่นอยู่ในขั้นตอนการเรียนรู้ที่แตกต่างจากคนเจเนอเรชันก่อนหน้านี้นักๆ แล้วสนุกตรงที่มีคนที่เลือกได้ดีกว่าผู้ใหญ่อยู่เยอะมาก

มีผู้ใหญ่ที่เป็นอนุรักษนิยมหลายคนบอกว่าเด็กยุคนี้รับข้อมูลท่วมทับมาก ถูกบั่นหัวได้ง่าย แล้วยังไม่รู้ว่าจะเด็กเหล่านี้ยึดหลักอะไรในชีวิต คุณคิดอย่างไรกับประเด็นนี้

ผมค่อนข้างเชื่อว่ามนุษย์คนหนึ่งควรมีกระดูกสันหลังของตัวเองทางความคิด ความเชื่อ ทศนคติ แต่การที่เราจะเชื่อบางอย่างแบบโคตรเชื่อได้ต้องใช้เวลานานมากๆ กว่าจะกลั่นกรองจนเป็นคนคนหนึ่ง ที่เชื่อแบบนี้ บางทีผู้ใหญ่ตัวตดสินวัยรุ่นว่าเขาไม่มีกระดูกสันหลัง แต่ต้องคิดว่าเขาแค่กำลังอยู่ในกระบวนการ ระหว่างจะไปถึงจุดที่เขาเลือกจริงๆ ว่าเชื่อในอะไร หรือบางคนเลือกได้แล้วด้วยซ้ำ ซึ่งระหว่างกระบวนการวัยรุ่นไม่ได้ไม่ต้องการผู้ใหญ่ นะ แต่เขาต้องการผู้ใหญ่ที่คุยกับเขารู้เรื่อง ซึ่งช่องว่างระหว่างวัยก็เป็นปัญหาใหญ่มากที่ยังนึกไม่ออกว่าจะแก้อย่างไร

บางทีถ้าเราปักธงเลยว่าคนรุ่นใหม่โดนหลอกง่าย อาจจะกลายเป็นว่าเรากำลังปักธงด้วยเหมือนกันว่าความเชื่อของเราถูก ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่มีอะไรถูกต้องตลอดกาล ผมชอบประโยคหนึ่งในการศึกษาวิทยาศาสตร์มาก เขาบอกว่าสิ่งที่วิทยาศาสตร์พิสูจน์แล้วว่า เป็นจริงจะถูกจนกว่าจะมีสิ่งใหม่มาลบล้าง ผู้ใหญ่เองก็ไม่ได้ถูกต้องตลอดเวลา บางทีอาจเผลอคิดว่าเราผ่านประสบการณ์นั้นมาแล้ว เจ็บแล้ว เป็นความปรารถนาดี ไม่อยากให้วัยรุ่นเจ็บแบบเรา สิ่งนั้นอาจจะถูกเมื่อปี 2540 ก็ได้ แต่อีก 20 ปีต่อมาอาจจะผิดแล้วนะ เราต้องกลับมาคุยกันใหม่แล้วหรือเปล่า เพราะโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

วิธีการคุยที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือการเปิดโอกาสให้วัยรุ่นแสดงมุมมองของเขา ต้องตั้งสติแล้วมองแค่แก่นจริงๆ ว่าวัยรุ่นอยากพูดอะไร เขากำลังต้องการอะไรอยู่นะ แล้วสิ่งที่เราแนะนำเขาได้ไม่ใช่วิธีการ แต่คือประสบการณ์ ที่เหลือเป็นสิทธิ์ของเขาที่จะตัดสินใจว่าจะเชื่ออะไร

ผู้ใหญ่ที่โอบอุ้มเด็กด้วยความเข้าใจจริงๆ น่าจะดีกว่าไปบอกเขาว่าคุณไม่ควรคิดและพูดอะไร ซึ่งใช้การไม่ได้แล้วสำหรับยุคสมัยนี้

คุณคิดว่างานซีรีส์หรือภาพยนตร์สามารถส่งเสียงทางการเมือง ได้ไหม แคลไหน อย่างไร

ทำได้ ผมเชื่อเรื่องพลังของสื่อมากๆ ผมโตมาในยุคที่เห็นการเปลี่ยนแปลงของสื่อในหลายประเทศ เช่น ยุคเปลี่ยนผ่านระหว่างความชายเป็นใหญ่มากๆ ในเกาหลีกับหนังเกาหลี จำได้เลยตอนนั้นมี *My Sassy Girl* เป็นหนังโรแมนติกคอมเมดี้ที่นางเอกมีปากมีเสียงสู้พระเอกได้ หลังจากนั้นทิศทางของกระแสชายเป็นใหญ่ก็เริ่มเปลี่ยนไป ผมเจอมาเองตัวจากการทำซีรีส์ *ฮอร์โมนส์* ว่าสื่อส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติของคน

ผลกระทบที่สื่อทำต่อคนได้มีหลายระดับ ระดับแรกให้ข้อมูลระดับสองทำให้คนรู้สึกกับสิ่งนั้นได้ และระดับสามคือมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงระดับความคิดได้ ในฐานะคนทำ การจะสื่อสารให้ถึงระดับสามทำยากมาก เราจะทำระดับสามโดยที่ไม่มีระดับสองไม่ได้ และอุตสาหกรรมบันเทิงบ้านเรายังต้องเสพนไปกับความบันเทิงอยู่ไม่ว่าเราจะทำประเด็นอะไรก็ต้องคลอไปกับความสนุกและความบันเทิง

ถ้าคุณจะทำหนังจริงจังมากๆ โดยไม่มีความสนุกเลยก็ไม่มีคนดูอยู่ดี เพราะฉะนั้นเลยเป็นเรื่องการสมดุลของคนทำที่แค่ทำให้สนุกปกติก็ยากมากแล้ว แล้วการจะนำเสนอประเด็นทางสังคมตัวก็ต้องมีการขบคิดและใช้เวลากับมัน แต่ถามว่าอยากทำไหม อยากทำแน่นอน ผมพยายามแทรกประเด็นทางสังคมอยู่ในงานเล็กๆ น้อยๆ ควรจะเปลี่ยนอะไรสักอย่างในสังคมได้ ถึงเป็นเรื่องเล็กๆ เราก็ดีใจ

ซีรีส์เรื่อง *ฮอริโมนส์* ที่คุณร่วมเขียนบทและเป็นผู้กำกับด้วย ถูกนับเป็นต้นแบบของซีรีส์ที่ถึงเล่าเรื่องสนุกและเล่าถึงประเด็นทางสังคมด้วย ตอนนั้นเนื้อหาใน *ฮอริโมนส์* ถือว่านำเสนอไปประมาณหนึ่ง แต่ตอนนีู้เหมือนว่าความคิดในสังคมอาจจะนำเนื้อหาในซีรีส์หรือภาพยนตร์ไปแล้วหรือไม่ คุณมองประเด็นนี้อย่างไร

ผมเห็นด้วย รู้สึกดีกับการที่สังคมเคลื่อนไปข้างหน้าเร็วมาก กลับไปตอนต้นที่เราคุยกันว่าทุกคนกำลังเป็น active citizen กันอยู่ แล้วเรากำลังมองหาคอนเทนต์ที่ควรจะนำเราไปสู่สิ่งที่ดีกว่าได้แล้ว แต่ในขณะเดียวกันก็จะตามมาด้วยปัญหาว่าการทำคอนเทนต์เรื่องหนึ่งใช้เวลานานมาก ผมอยู่กับโปรเจกต์หนึ่งมาสองปี ประเด็นที่เราตั้งใจจะไปแตะก็เดินไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ในช่วงเวลาสองปีที่ผ่านมา

ผู้ชมพัฒนาตัวเองไปข้างหน้าตลอดเวลา เราเองก็ต้องพัฒนาตัวเองไปตลอดเวลาเหมือนกัน สิ่งที่ *ฮอริโมนส์* พุดหลายอย่างในวันนั้นก็เปลี่ยนไปแล้วในวันนี้ ถ้าเราทำ *ฮอริโมนส์* ซ้ำกว่านี้สัก 5-6 ปีก็ไม่มีทางที่เราจะพุดแบบนั้น ต้องหาวิธีพุดแบบอื่นให้ได้ หรือพุดอย่างที่ปัจจุบันเป็นอยู่ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะฉะนั้นสิ่งดีที่สุดเท่าที่คนทำสื่อทำได้คืออย่างน้อยๆ ต้องตระหนักเรื่องนี้

เรื่องความบันเทิงก็มีประโยชน์กับคนกลุ่มใหญ่ๆ อยู่เหมือนกันแหละ เหนื่อยๆ กลับบ้านมากก็ไม่อยากดูอะไรซีเรียส อยากดูแค่นี้ สนุกแล้วก็จบ ผมไม่ได้ถึงขั้นอยากจะให้ทุกเจ้าเปลี่ยนมาทำคอนเทนต์ที่มีประเด็นทางสังคม ที่เล่าเรื่องในระดับทำงานกับความคิดคน แต่การเพิ่มจำนวนให้ได้มากขึ้นก็ยิ่งดี ก็จะมีประเด็นที่พุดได้หลากหลายขึ้น น่าจะเป็นเรื่องดี

“

วัยรุ่นรู้เยอะมาก
แต่เขาเลือกไม่ถูกว่าจะไร
คือความรู้ที่เอาไปใช้งานได้จริง
และมีประโยชน์กับชีวิตประจำวัน

”

กั๊งๆ ที่ประเทศไทยมีวัตถุดิบเยอะมากเลย กั๊งเรื่องความเหลื่อมล้ำ และประเด็นทางสังคมต่างๆ แต่ทำไมพอถึงเวลาจะทำงานไปสู่ระดับโลกจริงๆ ถึงไม่มีงานในอุตสาหกรรมบันเทิงที่นำคุณภาพได้ระดับนั้น เราติดปัญหาคอขวดตรงไหน

สเกลของอุตสาหกรรมบ้านเรายังไม่จริงอยู่ ในที่นี้คือเราทำตัวเหมือนเราจะทำซีรีส์ แต่เรายังมีทุนสร้างแค่ 10% ของการทำซีรีส์แบบนั้น การทำหนังหรือซีรีส์เป็นการผลิตที่ต้องมีรายได้กลับมา แต่กำไรในการทำซีรีส์หรือหนังก็มีลิมิตอยู่

มียุคหนึ่งที่เราเคยคิดว่าเป็นเรื่องกำแพงภาษา เพราะเราไม่ใช่ภาษาอังกฤษเลยขายไม่ได้หลายประเทศเหมือนซีรีส์อเมริกา แต่ก็พบว่าโลกทุกวันนี้เริ่มไม่ค่อยใช่แล้ว ซีรีส์เกาหลีญี่ปุ่นก็ไปได้ เราก็มานั่งคิดว่าปัญหาอยู่ตรงไหน แล้วพบว่า คือเรื่องข้อจำกัดของผู้ชมที่ยังมีบาร์อยู่ ก่อนหน้านี้เราทำงานแค่ให้คนไทยด้วยกันเองดู ตั้งเป้าอยู่ที่การฉายในประเทศ เลยทำให้เรามีเพดานสูงสุดของผลตอบแทนอยู่ ไม่ว่าจะหนังเรื่องนั้นจะดีแค่ไหนก็ตาม ก็จะมียอดคนดูประมาณนี้ ยกเว้นว่าหนังเรื่องนั้นจะดีจนคนดูซัดมากๆ เกิดปรากฏการณ์แบบ *พี่มาก... พระโขนง* ถึงจะทะลุเกณฑ์ได้ ซึ่งพอรายได้ไปไม่เกินนี้ วิธีการทำงานที่จะทำให้เราทำเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องได้ก็คือการทำให้ต้นทุนไม่เกินนี้เลยต้องทำของชิ้นนี้ในราคาที่เจ็บตัวน้อยที่สุด

ตอนที่ *Parasite* ได้ออสการ์ เขามีชาร์ตว่าหนังออสการ์เหล่านั้นใช้เวลาถ่ายกันกี่วัน *Parasite* ถ่าย 77 วัน *The Irishman* ถ่าย 108 วัน แต่หนังไทยหนังเรื่องถ่ายกันแค่ 20-30 วันเองนะ เพราะฉะนั้นเรื่องคุณภาพ ความคราฟต์ ไม่มีทางเทียบกันได้ ต่างประเทศมีเวลาในการทำงานเยอะมาก ใช้เงินลงไปกับหนังสูงกว่ามาก ซึ่งเขาเห็นแล้วว่าปลายทางนั้นมากกว่าแค่ในประเทศ พอหนังเขาส่งออกได้ เริ่มมีคนดูที่ต่างประเทศ เขาก็ถล่มทุนมากขึ้น เม็ดเงินที่จะใช้กับอุตสาหกรรมก็ใหญ่ขึ้น ไทยยังไปไม่ถึงจุดนั้นสักทีทั้งหนังและซีรีส์

ซีรียส์ถือเป็นบาร์ที่ย่ำแย่มาก คนทำซีรียส์เหนื่อยมาก ใต้ค่าตัวน้อยมาก เราต้องทำงานหนักมากเพื่อแลกกับคอนเทนต์ที่ดี ผมเชื่อว่าคนทำงานทุกคนพยายามจะถีบตัวเองให้เก่งขึ้น โตขึ้น มีคนรุ่นใหม่เก่งๆ เต็มไปหมดเลยตอนนี้ แต่ระบบไม่เอื้อให้เขาเก่งขึ้นแบบชอบธรรม เพราะค่าแรงยังไม่ยุติธรรมร้อยเปอร์เซ็นต์ แล้วคนทำงานเหล่านี้ก็มักเข้าไปว่านายทุนกดเงิน แต่พอมาคุยกับนายทุนแล้วจะรู้ว่านายทุนไม่ได้อยากกดเงิน แต่เขามีเงินแค่นี้ การขายแพ็คเกจสปอนเซอร์ให้มีสปอนเซอร์เข้าในซีรียส์ ลิมิตอยู่ที่ประมาณนี้ ทำมากกว่านี้คุณก็จะเห็นโฆษณาทุกชิ้นแล้วคุณเอาเหอ เราก็ไม่เอา ไม่อยากทำ นายทุนเองก็พยายามจะสมดุลเรื่องตัวเลขกับบรรณรชของคนดู

ตอนนี้เลยไม่เกิดความเข้าใจกันตรงกลางสักทีของอุตสาหกรรม แล้วพอมีข้อจำกัดแบบนี้เลยทำให้ที่ผ่านมาเวลาจะทำคอนเทนต์อะไรก็ตาม วิธีแก้ปัญหาคือการมองให้ไกลขึ้น คอนเทนต์ที่เราจะต้องสากลพอ มองออกไปประเทศเพื่อนบ้านให้ได้ก่อน พอไปได้ก็เป็นโอกาสที่ทำให้เราไปได้ไกลขึ้นเรื่อยๆ

สิ่งเหล่านี้ไปแค่บริษัทเดียวไม่ได้ ต้องไปทั้งอุตสาหกรรม ถามว่าคอขวดของปัญหาอยู่ตรงไหน เป็นเรื่องของทั้งอุตสาหกรรม คนในวงการสู้กันมากแล้วกับการทำงานบนข้อจำกัด แต่เราต้องการการสนับสนุนมากกว่านี้มากๆ ทั้งในเชิงโอกาสทางการฉายและในเชิงต้นทุนการสร้างด้วย

ในเชิงนโยบายจากภาครัฐ การช่วยเหลือหรือการให้ทุนคนทำหนังหน้าใหม่ๆ ยังน้อยอยู่ คนทำหนังหลายคนโตขึ้นมาจากศูนย์ ก็ต้องหาโอกาส ถ้าได้รับโอกาสที่ดีจากภาครัฐก็อาจจะโตได้ ทุกวันนี้รัฐชอบพูดเรื่อง soft power แต่รัฐไม่เคยสนับสนุน soft power จริงๆ เลย รัฐใช้แต่ soft power ที่ตั้งไปแล้ว เป็นระบบที่โคตรไทยเลย คุณตั้งแล้ว มาถ่ายรูปกับเรา แต่ ณ วันที่เขายังไม่ตั้ง คุณไม่เคยดันกันเขาเลยนะ

คนทำหนังไม่เคยรู้สึกปลอดภัยเลยกับการทำงานอุตสาหกรรมนี้ ทุกคนต้องมีอะไรรองรับตลอด คนทำหนังทุกคนรอดได้ด้วยความเป็น

ผู้กำกับโฆษณา หรือทำงานอื่นไปด้วยถึงจะรอด ซึ่งนี่ไม่ใช่อุตสาหกรรม
ที่แท้จริง ถ้าจะเปลี่ยนต้องเปลี่ยนทั้งหมด

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:
ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย
ภาพถ่าย: กมลชนก คัชมาตย์

อ่านบทสัมภาษณ์
ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world
เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2564

ดนตรี
คนรุ่นใหม่
และสังคมไทยในฝัน

ป้าเต็ด-ยุทธนา บุญอ้อม

ยุครณา บุญอ้อม หรือที่คนส่วนใหญ่รู้จักกันในนาม ‘ป้าเต็ด’ คือหนึ่งในบุคคลผู้คร่ำหวอดในวงการดนตรี จนได้ชื่อว่าเป็น ‘เจ้าพ่อเด็กแนว’ มาเกินกว่าสิบปี เขาเป็นทั้งดีเจ คนจัดคอนเสิร์ต และเป็นส่วนหนึ่งของผู้ขับเคลื่อนวงการเพลงไทย ก่อนจะทำรายการ ‘ป้าเต็ดทอล์ก’ ชวนศิลปิน-นักดนตรีมาพูดคุยเรื่องชีวิตและผลงานกันลึกๆ เข้มๆ อย่างที่ไม่เคยคุยที่ไหน

ในช่วงสองปีที่ผ่านมาที่การเมืองไทยเข้มข้นร้อนแรง เกิดการประท้วงรัฐบาลบนท้องถนน โดยมีคนหนุ่มสาวเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก วงการบันเทิงเป็นหนึ่งในวงการที่ถูก ‘ดิสรัปต์’ อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เมื่อศิลปินและดาราต่างถูกเรียกร้องให้ออกมาแสดงจุดยืน โดยป้าเต็ดเองก็ออกมาแสดงความคิดเห็นวิพากษ์รัฐบาลอย่างตรงไปตรงมา

แม้อายุจะล่วงเลย แต่ป้าเต็ดก็ยังทำงานกับคนรุ่นใหม่มาตลอดชีวิต น่าสนใจไม่น้อยว่า วันนี้ป้าเต็ดมองปรากฏการณ์คนรุ่นใหม่อย่างไร

ทุกวันนี้อุตสาหกรรมบันเทิง โดยเฉพาะอุตสาหกรรมดนตรีไทย ยังทำงานกับคนรุ่นใหม่ใหม่ บางคนตั้งข้อสังเกตว่า วงดนตรีต่างๆ ที่ฟังกระหึ่มกันทั่วประเทศไม่มีอีกแล้ว ไม่มีใครหาเงินจากการทำเพลงได้มากขนาดนั้นอีกแล้ว

ประเด็นแรก ที่บอกว่าทุกวันนี้แทบจะไม่มีคำว่าซูเปอร์สตาร์อีกแล้ว เพื่อความยุติธรรมต่ออุตสาหกรรมเพลงไทย ผมว่าไม่ได้เป็นเฉพาะบ้านเรา แต่เป็นทั่วโลก ลองนึกถึงศิลปินระดับซูเปอร์สตาร์ของโลกวันนี้ดูสิว่าเราจำกันได้ก็ชื่อเมื่อเทียบกับสมัยก่อน อย่างผมเป็นคนยุค 80 มีไมเคิล แจ็กสัน มาดอนนา ตอนนี้มีใครที่ดังระดับนั้นบ้าง บางคนอาจจะตอบว่า โคลด์เพลย์ แต่บางคนอาจยังไม่รู้เลยว่าวงนี้มีเพลงอะไรบ้าง แต่ยุคนั้น ไมเคิล แจ็กสัน มาเมืองไทยขึ้นหน้าหนึ่ง *ไทยรัฐ*นะ ลูกเด็กเล็กแดงทั้งหมด รู้จักไมเคิล แจ็กสัน คาราบาวก็เคยนำชื่อไมเคิลไปใส่ไว้ในเพลง แมสมาก

ทุกวันนี้หายากมาก แต่เป็นเรื่องปกติ ผมไม่ตื่นเต้น เพราะเปลี่ยนไปตามพฤติกรรมกรรมการเสฟสื่อ ซึ่งก็เปลี่ยนไปตามเทคโนโลยีของสื่อที่ส่งเสริมให้เกิด subculture มากกว่า mass superstar

ถ้าถามว่าการขาดซูเปอร์สตาร์เป็นข้อเสียหรือไม่ ตัวผมเองก็ไม่ปักใจเชื่อว่าจะเป็นข้อเสีย เพราะมีทั้งข้อดีและข้อเสียแน่ๆ

ในสมัยก่อนทุกคนวาดฝันต้องเป็นซูเปอร์สตาร์ การจะเป็นศิลปินดังต้องออกอัลบั้ม ออก 7 สีคอนเสิร์ต มีคอนเสิร์ตที่ MBK Hall ดังนั้นข้อเสียคือยุคนั้นทุกคนมีตะแกรงอะไรบางอย่างที่ถ้าคุณไม่ครบเกณฑ์ที่ว่านี้ คุณเป็นซูเปอร์สตาร์ไม่ได้

ทุกวันนี้คุณไม่จำเป็นต้องเป็นซูเปอร์สตาร์ แนวดนตรีหลากหลายขึ้น คุณไม่ต้องขึ้นบนชั้น 7 สีคอนเสิร์ตหรือโลกดนตรี ไม่ต้องกังวลว่าถ้าไม่ได้จัดคอนเสิร์ตที่ MBK Hall แล้วจะเป็นความล้มเหลวของชีวิต จึงทำให้เราเห็นดนตรีหลายแนว เห็นปรากฏการณ์ศิลปินดังชั่วข้ามคืน เกิดกระแสใหม่ๆ มากมาย

ประเด็นที่สอง อุตสาหกรรมไทยถอยหลังเข้าคลองหรือไม่ ผมมองว่าในเชิงครีเอทีฟ เราก้าวเร็วขึ้นด้วยซ้ำไป สืบเนื่องจากที่เราไม่ต้องเป็น

ซูเปอร์สตาร์ แต่เป็นอะไรก็ได้คุณก็พร้อมจะมีผู้สนับสนุน เกิดแฟนคลับ และคอมมูนิตี้โดยไม่ต้องง้อช่องทางอื่น อย่างเมื่อก่อนจะวางขายอัลบั้มใหม่ต้องได้ลงหน้าหนึ่ง *ไทยรัฐ* ทุกวันนี้แค่มีเพจของตัวเอง คุณก็สามารถสื่อสารกับคนอื่นๆ ได้แล้ว

ปัญหาคือผมยังรู้สึกว่ ในระดับผู้บริหารประเทศ อุตสาหกรรมดนตรีของไทยยังได้รับการให้ค่าน้อยอยู่ เทียบไม่ได้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ส่งออก หรืออาหาร โดยขนาดแล้วเทียบไม่ได้หรอก แต่เพราะอุตสาหกรรมดนตรีไม่เคยถูกยกมาดูแลและพัฒนาให้ขนาดอุตสาหกรรมโตขึ้นสักที ทั้งๆ ที่มีความสามารถจะทำได้

“

ไม่ว่าที่ไหนในโลก
สังคมต้องขับเคลื่อน
ด้วยคนรุ่นใหม่

”

เมื่อก่อนเราต้องเทียบกับอเมริกาและยุโรป แต่ตอนนี้ในเอเชียก็เริ่มเห็นตัวอย่างที่ชัดขึ้นเรื่อยๆ เอาแค่ 20 ปีที่แล้ว ผมยังไม่รู้จักวงเกาหลี่เลยนะ จะนึกถึงก็แต่เพลงโบราณ ฟังดูก็อาจตลก แต่เมื่อก่อนเราไม่ได้แพ้เขาเลยนะ ดังนั้นผมเห็นว่าการที่ผู้บริหารประเทศไม่มองอุตสาหกรรมดนตรีเป็นธุรกิจสำคัญทำให้วงการดนตรีไม่เคลื่อนไปไหน

นอกจากอุตสาหกรรมดนตรี ยังมีอุตสาหกรรมภาพยนตร์ อุตสาหกรรมหนังสือ ที่รู้สึกคล้ายๆ กันว่า ไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐทั้งที่มีคนมีความสามารถมากมาย คุณคิดว่ามีสาเหตุอะไรที่ทำให้อุตสาหกรรมสร้างสรรค์เหล่านี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเท่าที่ควรจะเป็น

ไม่น่าเชื่อเลยครับว่าผมตอบคำถามนี้ไม่ได้ ผมก็ไม่เข้าใจเหมือนกัน ถ้าให้ผมเดา เราอาจเดิบโตมากับคำว่าเต้นกินรำกิน เป็นเงื่อนสลักบางอย่างหรือเปล่า บางบ้านคุณพ่อคุณแม่ก็อาจจะไม่ได้สนับสนุนให้ลูกเข้ามาอยู่ในอุตสาหกรรมบันเทิงแบบสนิทใจตั้งแต่ต้น แต่เดี๋ยวนี้ดีขึ้นนะ

อีกเรื่องหนึ่งคือความสำคัญของระบบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับดนตรี อะไรที่เราให้ความสำคัญในการศึกษาก็มักได้รับการยกสถานะโดยอัตโนมัติ แต่อาจจะไม่ใช่เหตุผลสำคัญที่สุด ตอนนี้เรามีมหาวิทยาลัยและสถาบันที่สอนดนตรีเพิ่มขึ้นมาก ทั้งเอกชนระดับห้องเล็กๆ ไปจนถึงมหาวิทยาลัย เราผลิตบุคลากรดีๆ ออกมามากมาย ศิลปินรุ่นใหม่ๆ จำนวนมากผ่านการศึกษาด้านดนตรีจากสถาบันเหล่านี้

อีกสาเหตุหนึ่งคืออุตสาหกรรมบันเทิงอาจทำรายได้ให้ประเทศไม่มากพอ จนทำให้เขาไปให้ความสำคัญกับเรื่องการส่งออกและท่องเที่ยวเลยไม่โตขึ้นไปสักที

สมมติรัฐบาลให้การสนับสนุนเต็มที่ กุ่มงบให้อุตสาหกรรมดนตรี-บันเทิงให้ทำทุกอย่างได้เท่าที่ต้องการ คุณคิดว่าเราจะได้เห็นภาพอย่างที่ฝันไว้ไหม

การสนับสนุนไม่มีทางลัด เวลาพูดเรื่องการสนับสนุนสิ่งที่ยังไม่สำเร็จ เรามักจะตั้งเป้าทางลัด เช่น ทำอย่างไรไทยจะได้ไปฟุตบอลโลก ทำอย่างไรหนังไทยจะได้ไปออสการ์ การตั้งเป้าสูงๆ แบบนั้นเป็นเรื่องดี แต่อย่างไรก็ไม่มีทางลัด ต้องใช้เวลา

ผมติดตามการพัฒนาอุตสาหกรรมบันเทิงของเกาหลีมาตลอด เมื่อ 20 ปีที่แล้วเรามองเกาหลีเป็นแค่ทางผ่านไปอเมริกา แต่ขณะนั้นมี Busan International Film Festival มาสิบกว่าปีแล้ว ซึ่งยังไม่เห็นหนังเกาหลีที่ดังมากๆ แต่เขาไม่ทอดถอยและทำอย่างต่อเนื่อง จนทุกวันนี้ Busan International Film Festival เป็นเทศกาลหนังหลักของเอเชียในทุกๆ ด้าน ถ้าคุณต้องการระดมทุน หรืออยากพบอะไรใหม่ๆ ในแง่การตลาด คำขาย และวิชาการก็ต้องไปงานนี้

หรือเรื่องเพลง ผมได้รับเกียรติเป็นคณะกรรมการคัดเลือกวงดนตรีในเทศกาลดนตรีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกาหลี ผมต้องนั่งดูวงเกาหลี 57 วงเล่นเพลงที่บ้านของเกาหลี แต่ผสมผสานดนตรีรุ่นใหม่เข้าไป ในใจตอนนั้นคิดว่าต้องหลับแน่นอน แต่พอได้ดู ผิดคาดเลย ประมาณ 80% ขึ้นไป นักดนตรีเป็นคนรุ่นใหม่ไม่มีคำว่าเซยเลย เท่มาก เราได้เห็นเพลงที่บ้านผสมแจซ ร็อก อิเล็กทรอนิกส์ บางวงก็ที่บ้านแท้แต่นำเสนอผ่านมุมมองที่เท่มากๆ ทั้งการจัดไฟและการแต่งตัว

ที่บ้านไม่ได้หมายความว่าต้องแต่งตัวเหมือนกันหมด ผมไม่ได้จะกระทบกระทั่งเพลงไทยเดิมนะครับ แต่จะแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเขาสนับสนุนตั้งแต่ระดับรากหญ้า จึงเต็มไปด้วยนักดนตรีรุ่นใหม่ที่เล่นเพลงที่บ้านผสมผสานไอเดียใหม่ๆ เข้าไป และไม่เคยปฏิเสธการผสมผสาน ไม่มีปัญหามากมายอย่างบ้านเรา เขามองว่าเมื่อผสมกันดี ผู้ชมก็จะรู้สึกตื่นเต้นว่าทำแบบนั้นได้ด้วย นี่เป็นแค่ตัวอย่างโปรเจกต์ ยังมีตัวอย่างอีกมากมายในแง่การสนับสนุน คุณต้องทำอย่างต่อเนื่องและครบทุกด้าน

เช่น ถ้าตั้งเป้าว่าศิลปินไทยจะไปแกรมมี่อวอร์ด ต้องตั้งเป้าว่าแผนนั้น จะใช้เวลาเท่าไรและทำอย่างไร

มองย้อนกลับมาที่วัฒนธรรมดนตรีของไทยเรา มีความเข้าใจอะไร ที่ผิดของภาครัฐบ้าง เช่น อาจจะไม่เข้าใจว่าวัฒนธรรมดนตรีเป็น อย่างไร ไม่รู้จะพัฒนาไปทางไหน หรือติดกับดักความคิดอะไรอยู่

อย่างแรกคือ มีหน่วยงานมากมายที่ทำเรื่องศิลปะ หลายหน่วยงาน ผมเห็นคนรุ่นใหม่ที่เต็มไปด้วยไอเดียเข้าไปทำงาน เขาทำเรื่องน่าชื่นชมมาก แต่อุตสาหกรรมนี้ไม่เคยอยู่ในชั้นที่สูงพอที่คนคุมนโยบายจะให้ความสำคัญ ต่อให้คนตัวเล็กทำเต็มทีก็จะไปตันที่ข้อจำกัด อย่างที่เราเห็นว่าเรื่องที่มีความพิเศษก็จะได้รับทางด่วนหน่อย อนุมัติเร็ว กลายเป็นวาระแห่งชาติ แต่พอเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย มักจะอยู่ในลำดับที่ไม่สูงพอเสมอ

ตลอดเวลาที่คุยกับเราจะเห็นว่าคนรุ่นใหม่เป็นตัวละครสำคัญในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม เราจะขับเคลื่อนสังคมไปข้างหน้าได้อย่างไรโดยมีคนรุ่นใหม่เป็นแกนหลัก มีอะไรที่เราต้องติดอาวุธให้คนรุ่นใหม่ตอนนี้บ้างไหม และสังคมแบบไหนที่เอื้อให้คนรุ่นใหม่ได้ทำในสิ่งที่เขาอยากทำจริงๆ

เป็นเรื่องพื้นฐานมากครับ ไม่ว่าจะที่ไหนในโลก สังคมต้องขับเคลื่อนด้วยคนรุ่นใหม่ ทุกคนเคยเป็นคนรุ่นใหม่มาก่อน ผมก็เคยได้ชื่อว่าเป็นคนรุ่นใหม่มาก่อนในวันแรกๆ ที่เริ่มทำงาน แล้วก็จะมีคนรุ่นใหม่เข้ามาทุกวัน

ที่เมืองไทย การติดอาวุธให้คนรุ่นใหม่ไม่ใช่อุปสรรคใหญ่เท่ากับการปรับทัศนคติของคนรุ่นก่อน หากเจอกันครึ่งทางได้ ปรับเข้าหากัน และกันก็จะไปได้ ผมไม่ได้บอกว่าคนรุ่นก่อนผิดหมด คนรุ่นใหม่ถูกหมด เป็นไปไม่ได้ ที่ชัดเจนคือคนสองรุ่นนี้มีมุมมองไม่เหมือนกัน งานที่ทำร่วมกันได้ อย่งไรมันก็ดี เพราะงานที่ช่วยกันมองจากคนละมุม

“

ทุกคนเคยเป็นเด็ก
และทุกคนเคยเลี้ยงผู้ใหญ่
กระทั่งคนที่อนุรักษนิยมที่สุดวันนี้
ก็เคยเป็นเด็กมาก่อน
เคยดีมาก่อน

”

ก็มักจะช่วยกันขัดแย้ง เถียง นำเสนอไอเดียหลากหลาย และเลือกไอเดียที่ดีที่สุด เราจะทำอย่างไรให้คนอื่นกรุ่นหนึ่งมีเมตตา เปิดกว้างกับคนรุ่นใหม่ ทำอย่างไรให้เขาฟังและทำความเข้าใจว่าคนรุ่นใหม่นำเสนออะไร หรือพูดถึงปัญหาอะไรก่อนจะพูดว่าอาบน้ำร้อนมาก่อน

ทุกคนเคยเป็นเด็กและทุกคนเคยเถียงผู้ใหญ่ กระทั่งคนที่อนุรักษ์นิยมที่สุดวันนี้ก็เคยเป็นเด็กมาก่อน เคยดื้อมาก่อน ต้องนึกถึงวันนั้นให้ได้ พอเราจำได้ว่าเคยคิดอะไร จะได้เลือกใช้ภาษาให้ดี ค่อยๆ เข้าใจ อย่าไปโกรธมากเวลาที่เขาผิด หรือบางเรื่องมีแก่นที่ถูกแต่ผิดในเรื่องอื่น เช่น ใช้คำไม่สุภาพ ถ้าเราหัวแต่ไปมองที่ความหยาบคาย ก็ทำให้ประเด็นหลักถูกหลงลืมไป นำเสียดาย

ถ้าสื่อสารกันลักษณะนี้คือการติดอาวุธคนรุ่นใหม่ไปในตัวเลยนะ คุณจะเอาอาวุธอะไรไปให้เขาในเมื่อคุณยังไม่เชื่อ ไม่รับฟัง ถูกุกักศนคติของเขาขนาดนั้น

ช่วงที่คนรุ่นใหม่ออกมาประท้วง มีผู้ใหญ่หลายคนบอกว่าเด็กพวกนี้ พุดไม่เพราะ มีท่าทีก้าวร้าว ใช้ความรุนแรง คุณมองประเด็นความขัดแย้งระหว่างเจนเอเรชั่นที่มีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วยอย่างไรบ้าง

ผมชื่นชมคนรุ่นใหม่ที่เขาเสาะแสวงหาข้อมูล พยายามเผยแพร่ข้อมูลให้เข้าถึงคนหมู่มากได้ยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันผมก็ชื่นชมคนบางส่วนซึ่งเห็นต่างที่เลือกใช้วิธีฟัง ทำความเข้าใจ และตอบโต้แบบมีอารยธรรม เคารพผู้มีสองด้าน

สิ่งที่เราควรให้ความสำคัญทั้งสองเรื่องคือ เรื่องที่เขานำเสนออยู่ นั้นใจความคืออะไร บางครั้งเราสนใจเบลอมากเกินไป ทั้งความก้าวร้าว ไม่สุภาพ ขัดหูขัดตา ไม่ยอมมองแก่นหลัก กลายเป็นว่าทะเลาะกันด้วยเรื่องปลีกย่อยจนขัดแย้งกันรุนแรงขึ้น หลักการบางอย่างที่คนรุ่นใหม่เสนอจนคนอีกกรุ่นหนึ่งรับไม่ได้ก็มี แต่ผมคิดว่าเราคุยกันได้แบบอารยชน ทั้งสองฝ่ายไม่จำเป็นต้องเห็นตรงกัน เพราะเราอยู่ในประเทศประชาธิปไตย

แต่เปลือกทำให้เราทะเลาะกัน ขยายใหญ่โตทั้งโดยธรรมชาติและบางคน ตั้งใจขยายเพื่อกลบเคลื่อนเรื่องอื่นจนนำไปสู่ความขัดแย้งต่อเนื่องมาอีก

ผมพูดอ้อมค้อมมาก แต่อยากให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายที่สุด ผมดีใจที่เราได้ถกเถียงกันในเรื่องที่ไม่คิดฝันมาก่อนว่าจะถกเถียงเรื่องแบบนี้ได้ แต่เสียใจที่การถกเถียงแบบอารยชนถูกกลบด้วยเรื่องที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกทุกสมัย กลายเป็นสงครามข่าวสาร สงครามที่ไร้สาระ ไม่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างอารยชน

ถ้าชวนกลับไปศึกษาของประเทศคือเรื่องรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ที่ผ่านมาระบุกันว่าจะจะมีการแก้รัฐธรรมนูญเพื่อให้เป็นรัฐธรรมนูญของทุกคน ให้ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ มีชีวิตที่ดีขึ้น ถ้าถามคุณในฐานะประชาชนคนหนึ่ง คุณมีรัฐธรรมนูญในฝันอย่างไร

มีหลายประเด็นมาก ผมอาจจะรู้น้อยเกินไป แต่ถ้าเอาแบบเร็วๆ ข้อเดียว กฎหมายสูงสุดในระบอบประชาธิปไตยควรให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด อย่างน้อยที่สุดเราควรมีสิทธิออกความเห็นทุกเรื่อง เช่น เรื่องการแก้รัฐธรรมนูญ เราควรมีสิทธิในการออกความเห็นด้วยว่าเราอยากได้อะไร

ส่วนข้อปลีกย่อยอื่นๆ เราก็ต้องกลับไปทีข้อแรกคือประชาชนควรมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก เรียกร้องในสิ่งที่เป็นโยบายของประชาชนเอง แต่ในเมื่อแต่ละคนเรียกร้องสิทธิของตนเองก็อาจมีข้อเรียกร้องที่ขัดแย้งซึ่งกันและกัน ก็จึงไปทำให้เงื่อนไขอื่นๆ ทางกฎหมายช่วยทำให้ความขัดแย้งนั้นคลี่คลายแบบประชาธิปไตย

ทุกวันนี้กลายเป็นว่าบางเรื่องพูดได้ บางเรื่องพูดไม่ได้ แล้วทำให้นำเสนอความเห็นได้ไม่ครบทุกมุม ในที่สุดแล้วถ้าเรานำเสนอความเห็นไม่ครบทุกมุม เราก็จะไม่เห็นปัญหา การพูดถึงทำให้เราเห็นปัญหาได้ครบถ้วนและหาทางเดินหน้าไปด้วยกันได้อย่างสมบูรณ์กว่าที่เป็นอยู่

คุณให้สัมภาษณ์ในรายการป่าเต็งกออล์ก ตอน ป่าเต็ง ที่คุณมาโขช พุฒตาล มาสัมภาษณ์ไว้ว่า คุณเป็นคนเดินสายกลาง ในความหมายว่าชะโงกไปดูทางซ้ายบ้าง ทางขวาบ้าง แต่พอเป็นเรื่องการเมือง การเดินทางสายกลางยังใช้ได้ไหม

เวลาที่ผมใช้คำว่าเดินสายกลางตอนนั้นก็มีปัญหาเหมือนกัน เพราะเวลาที่เราได้ยินคำว่าเดินทางสายกลางแล้วก็มักจะนึกไปถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งผมไม่ได้หมายความว่าตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านเคยตรัสไว้ ผมพยายามคิดว่า wording ที่ใช้ไม่ถูกต้อง สำหรับผมแล้ว การเดินทางสายกลางมีสองเรื่องผสมกันอยู่ คือคำว่า ‘สมดุล’ กับ ‘หลักการ’ ซึ่งในบางกรณีผมหมายถึงความสมดุล ในบางกรณีผมหมายถึงหลักการ

ในกรณีที่สมดุลหมายความว่า เราต้องเข้าใจความเห็นหรือรายละเอียดของทั้งสองฟากฝั่ง ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องการเมืองเท่านั้น สมมติพูดถึงเรื่องเพลง เพลงอินดี้กับเพลงกระแสหลัก เราต้องเข้าใจทั้งสองฝั่ง เราจะไม่บอกว่าเพลงอินดี้ดีกว่าเพลงกระแสหลัก หรือเพลงกระแสหลักดีกว่าอินดี้ เพราะผมมองว่าไม่แฟร์ การจะบอกได้ว่าอะไรดี-ไม่ดี เราต้องฟังทั้งสองฝั่งก่อน ซ้ายก็ต้องชะโงกไปดู ขวาก็ต้องชะโงกไปฟัง แล้วเอาข้อดีข้อเสียมาหาจุดตรงกลาง ผมจะไม่ใช้คนที่หลงรักเพลงอินดี้จนหมด แม้ผมจะเคยได้ชื่อว่าเป็นเจ้าพ่อเด็กแนว แต่ผมก็ไม่ได้ชื่นชมเพลงอินดี้เสียจนทำให้เพลงกระแสหลักผิดไปหมดในสายตาเรา อันนั้นคือความหมายที่หนึ่ง

ความหมายที่สองคือเรื่องหลักการ หลักการในที่นี้คือคนเคยถามว่าผมเลือกข้างไหนทางการเมือง ผมไม่ได้เลือกข้างที่ตัวบุคคล ผมเลือกข้างจากหลักการที่ถูกต้อง ไม่ว่าใคร คนไหน พรรคไหน ฝั่งไหน สมัยไหนก็ตามทำเรื่องที่ถูกต้อง ผมจะไปยืนอยู่ข้างนั้น ดังนั้นผมจึงเรียกสิ่งนี้ว่าเป็นการเดินทางอยู่สายกลาง ไม่ได้เลือกคนแต่เลือกหลักการ เรื่องเดียวกันที่เรามองว่าผิด ไม่สนับสนุน แค่เปลี่ยนชื่อคนทำ ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหน ผมจะยืนหยัดในจุดยืนทางการเมือง จะทักษิณ ประยุทธ์ หรือธนาธร ทำเรื่องผิดผมก็ไม่เห็นด้วย ไม่ใช่ว่าถ้าเรื่องเดียวกัน คุณธนาธรทำผิดแต่คุณประยุทธ์ทำกลายเป็นถูก อย่างนี้ผมไม่เห็นด้วย

หลักการที่ถูกต้องของคุณในทางการเมืองคืออะไร ถ้าคนทำผิดจากหลักการนี้คือรับไม่ได้แล้ว ไม่เห็นดีเห็นงามกับเขาแล้ว

รายละเอียดปลีกย่อยเยอะมาก แต่ถ้าพูดถึงการเมือง สิ่งแรกที่ผมจะพูดคือสิทธิเสรีภาพของประชาชน อะไรก็ตามที่ไม่เปิดให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นอย่างยุติธรรม บางเรื่องอาจจะมีกฎระเบียบของมัน ผมเข้าใจได้ แต่โดยหลักการใหญ่ๆ แล้ว รัฐบาลชุดไหนก็ตามที่ปิดกั้นสิทธิในการแสดงออกของประชาชน ผมก็ไม่ยินยอมอยู่ข้างนั้น เป็นอันขาด

ถ้ามีโอกาสจัดรายการบำเพ็ญกอลักรับประยุทธ์ จันทร์โอชา คุณจะถามอะไร

ผมคงถามว่า ถ้าย้อนเวลากลับไปวันก่อนหน้าที่จะตัดสินใจทำรัฐประหาร ทบทวนทุกอย่างที่เกิดขึ้นในเจ็ดปีที่ผ่านมา คุณประยุทธ์ ยังจะตัดสินใจเหมือนเดิมหรือเปล่า เพราะอะไร และถ้าตัดสินใจเปลี่ยนไป จะเปลี่ยนเป็นแบบไหน เพราะอะไร

สัมภาษณ์และเรียบเรียง:

ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย

ภาพถ่าย:

a day BULLETIN

ภาสกร รัชชชาติรี

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2564

เปลี่ยนสังคมแห่งฝัน
ด้วยความหวัง
ของคนรุ่นใหม่

พัทน์ ภักธนุราพร
จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา
พีริยะ กุลกาญจนาชีวิน

พัทน์ ภัทรบุรภาพ นักศึกษาปริญญาเอก MIT Media Lab ผู้หลงใหล
วิทยาศาสตร์ ที่เชื่อว่าเทคโนโลยีเปลี่ยนชีวิตผู้คนได้จริง

จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา (ไผ่ ดาวดิน) นักเคลื่อนไหวทางการเมือง
และนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน

ปรียะ ฤกษ์กาญจนชาชีวิน License holder of TEDxBangkok
และผู้ร่วมก่อตั้ง Glow Story บริษัทนักเล่าเรื่องเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง

นี่คือบทสนทนาของคนรุ่นใหม่สามคนที่พยายาม ‘ขยับ’ ความฝัน
ของตัวเอง ด้วยหวังว่าฝันนั้นจะ ‘เขยื้อน’ สังคมไทยไปสู่อนาคตที่ดีกว่าได้

หากจะตั้งหลักใหม่ในสังคมไทยจะเริ่มที่เรื่องไหนก่อน และจะทำได้ยังไงถึงจะเดินไปถึงจุดที่เราอยากให้เป็น

จตุภัทร์: หลักที่ดีต้องเริ่มที่กฎหมายรัฐธรรมนูญ เพราะในความเป็นจริงเราไม่สามารถยึดอยู่กับตัวบุคคลได้ตลอด มนุษย์แปรเปลี่ยนอยู่เสมอ แต่ถ้าโครงสร้างมันคง สังคมก็มีตัวยึด ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกวันนี้เป็นเพราะรัฐไม่ยึดกฎหมายสูงสุด เช่น ชาวบ้านร้องเรียนในประเด็นปัญหาทรัพยากรโดยใช้สิทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ แต่สิ่งที่รัฐและนายทุนใช้กดปราบชาวบ้าน คือการออก พ.ร.บ. หรือนโยบายต่างๆ ซึ่งมีศักดิ์ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญเสียอีก พอเราไม่ยึดรัฐธรรมนูญ กฎหมายก็กลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง ประเทศไทยก็ไม่เหลือหลักอะไรเลย

ฉะนั้นถ้าจะกลับมาตั้งต้นในสังคมที่ทุกคนจะอยู่ร่วมกันได้ ผมคิดว่าต้องจัดสรรกฎหมายใหม่ ปรับให้ทันสมัยผสมกับสังคม ต้องยอมรับว่ามีคนอยู่ร่วมกันหลายรุ่น การออกแบบโครงสร้างทางการเมืองควรจะเป็นธรรมสำหรับทุกฝ่าย การวางยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีตอกย้ำให้เห็นว่าจินตนาการโลกในอีก 20 ปีของคุณประยุทธ์ต่างจากเรา เรามองโลกอีกแบบหนึ่ง แต่ทำไมไม่มีโอกาสกำหนดประเทศนี้ ทำไมต้องเป็นเขาเท่านั้นที่กำหนด ประชาชนทุกคนควรมีส่วนร่วมในการวางโครงสร้าง

กระบวนการที่จะไปถึงจุดนั้นได้ อันดับแรกต้องเปลี่ยนความเชื่อต้องทำให้ประชาชนตระหนักว่าพวกเราต้องช่วยกันสร้างกฎหมายอันเป็นหลักการสูงสุดที่จะกลายเป็นโครงสร้างของบ้านเมือง เพราะไม่มีใครมาปกป้องพวกเรานอกจากพวกเราเอง ฉะนั้นควรเริ่มจากบรรทัดฐานการเมืองที่ทุกคนมาแสดงออกได้ บรรยากาศปัจจุบันที่ใครออกมาแสดงความคิดเห็นก็โดนจับ ไม่ได้นำมาซึ่งการมีส่วนร่วม แต่ถ้าเราทำให้กฎหมายเป็นของทุกคนและทุกคนร่วมกันออกแบบ คนจะเคารพกฎหมายนี้เอง

ถ้าเราแก้รัฐธรรมนูญได้ อำนาจบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการกลับมาอยู่ในร่องในรอย บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างจะทำให้คนกล้าแสดงออกมากขึ้น ประเด็นปัญหาไหนที่ยังไม่ตกผลึก

พทินั ภัทรบุรภาพ

เมื่อคนในสังคมมีโอกาสถกเถียงแลกเปลี่ยนกัน จะทำให้เห็นทางแก้หรือทางออกของปัญหาต่างๆ ได้มากขึ้น

พทินั: ผมเห็นด้วยว่าเราอยู่ในสังคมที่มีจินตนาการแตกต่างกันออกไป จึงอยากเสนออีกจินตนาการซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ทุกๆ การปฏิบัติเกิดขึ้นโดยมีฉากหลังเป็นเทคโนโลยี เช่น การเรียกร้องประชาธิปไตยในเกาหลีเกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านจากอุตสาหกรรมหนักมาเป็นอุตสาหกรรมดิจิทัล หรือการปฏิวัติในฝรั่งเศสก็เป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ดังนั้นถ้าเราจะมองการปฏิวัติในอนาคตข้างหน้า เราจะต้องมองเห็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีที่จะเกิดขึ้น

“

เราอาจไม่รู้ว่า
ประเทศจะพัฒนาไปทิศทางไหน
แต่การที่...เราสามารถเลือกได้
แบ่งปันได้ว่า
อยากให้สังคมเป็นแบบไหน
อย่างน้อยก็สร้างความหวังได้บ้าง

- จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา

”

เราบอกว่าศาลก็ช่วยไม่ได้ เพราะศาลดำเนินงานโดยคน และคนไม่มีความยุติธรรมเลย ดังนั้นจะเป็นอย่างไรถ้าประเทศไทยจะเปลี่ยนให้ AI มาบริหารเพื่อจัดปัญหาอคติจากมนุษย์ในกระบวนการยุติธรรม มีคนบอกว่าเราฉีกรัฐธรรมนูญกันบ่อย ดังนั้นจะเป็นอย่างไรถ้ารัฐธรรมนูญอยู่ในบล็อกเชนหรือเครือข่ายบางอย่างที่กระจายศูนย์ (decentralized) ซึ่งไม่มีให้ฉีกอีกแล้ว

ความน่าสนใจคืออยู่ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอนาคตจะไม่ใช่การกลับไปสู่กติกาเดิมแล้วเปลี่ยนคนเล่น แต่จะอย่างไรที่จะเปลี่ยนกติกา แล้วเอาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ ตอนนีที่อเมริกาเริ่มมีการตั้งคำถามถึงการเอาเทคโนโลยีหุ่นยนต์มาบริหารองค์กร มีการทดลองในบางหน่วยงานให้ไม่ต้องมีผู้นำเป็นมนุษย์ แต่ให้ AI ทำหน้าที่ประมวลผลและแจกจ่ายงาน ควบด้วยหน้าที่วิเคราะห์ความต้องการคนและประมวลผลออกมา ต่อไปสังคมจะไม่ใช่ใครสู้กับใครแล้ว แต่เป็นการแข่งชิงการเข้าถึงและครอบครอง AI วิทยาการเหล่านี้เปลี่ยนวิธีการที่เรามองการเมืองไปตลอดกาลเลย

ด้านการศึกษา หลายคนกลัวว่าเทคโนโลยีจะแย่งงานมนุษย์หรือเปล่า เช่น virtual influencer ที่ไม่มีตัวตนอยู่จริง แต่คนกดติดตามเป็นล้าน ขณะเดียวกันเราต้องมองให้เห็นว่าเทคโนโลยีสร้างงานใหม่ๆ มากขึ้น เมื่อก่อนที่ไม่มี AI เราต้องทำงานที่ควบคุมเองหลายอย่าง แต่พอมี AI เข้ามาแทน เราก็มองว่าจะไปทำอย่างอื่นได้ การศึกษาในอนาคตจึงต้องตั้งคำถามว่า เด็กที่จะเติบโตมาในโลกที่ AI หุ่นยนต์ เครื่องจักร และอุปกรณ์อัจฉริยะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ พวกเขาจะเติบโตไปทำหน้าที่อะไร และงานในอนาคตจะเป็นอย่างไร

ที่ MIT Media Lab มีแนวคิด 4P Creative Learning ส่งเสริมให้เด็กค้นพบสิ่งสนใจและหลงใหล (passion) ผ่านการทำโปรเจกต์ (project) เพื่อให้เด็กมีทักษะการทำงานร่วมกับคนอื่นและมีเพื่อน (peers) ซึ่งระหว่างการทำโปรเจกต์เด็กก็จะได้เล่นสนุก (play) สิ่งเหล่านี้จะจุดประกาย

จตุภักดิ์ บุญภักดิ์รักษา

ให้เกิดไอเดียสร้างสรรค์ ตอบโจทย์ที่ว่า ต่อให้โลกเปลี่ยนไปอย่างไร เราจะยังสามารถคิดสิ่งใหม่ๆ ออกมาได้

ในแวดวงธุรกิจในอนาคต เราต้องมองหาพรมแดนใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้น หลังจากโลกนี้เปลี่ยนไป ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นจนอาจไม่สามารถบอกได้ว่าอยู่จุดไหน ฉะนั้นเราต้องตั้งคำถามถึงทรัพยากรหรือองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เราอาจจะยังไม่ได้ประยุกต์เข้าไปในวันนี้ เช่น องค์การสำรวจอวกาศญี่ปุ่น (JAXA) มีภารกิจชุดเจาะพื้นผิวดวงจันทร์และดาวอังคาร ปูทางสู่ความเป็นไปได้ที่จะทำเหมืองบนพื้นผิวดาวเคราะห์อื่นที่ไม่ใช่โลก อีกธุรกิจที่น่าสนใจคือการสร้างคุณค่าใหม่ๆ ในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล เช่น บนโลกออนไลน์

ที่มีการใช้มีม (meme) อย่างแพร่หลาย ปัจจุบันสามารถซื้อขายกันได้ แม้งานศิลปะนั้นจะอยู่ในรูปแบบดิจิทัล แต่ก็มี การเข้ารหัสให้รู้ว่ามีชิ้นเดียวในโลก (Non-Fungible Token - NFTs art) โดยสรุป เทคโนโลยีทำให้เกิดคุณค่าหรือธุรกิจแบบใหม่เกิดขึ้น

พริยะ: ผมมองว่าในวันที่อำนาจยังไม่อยู่ในมือประชาชนเต็มที่ และเทคโนโลยียังไม่พร้อม การสร้างการเปลี่ยนแปลงจะต้องตั้งหลัก ที่วิธีการสื่อสาร วิธีการเล่าเรื่องของคนที่ยากสร้างการเปลี่ยนแปลง เป็นเรื่องที่สำคัญมาก

งานของศาสตราจารย์เอริกา เชโนเวธ (Erica Chenoweth) จาก Harvard Kennedy School ที่ทำการศึกษาการระดมมวลชนเคลื่อนไหว (mass mobilization) เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองกว่า 323 ขบวนการ จากทั่วโลกในระหว่างปี 1900-2006 ผลการศึกษาชี้ว่าการเคลื่อนไหว ที่ใช้ความรุนแรง (violent movement) มีโอกาสสำเร็จประมาณ 25% แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงได้ จะเป็นเผด็จการคนใหม่ที่ขึ้นมาปกครอง พุดให้เข้าใจง่ายคือ เปลี่ยนแล้วก็ยังเจ็บปวดกันอีกแบบการปฏิวัติฝรั่งเศส แต่ถ้าใช้การเคลื่อนไหวแบบสันติวิธี (non-violent movement) มีโอกาส สำเร็จประมาณ 53-55% และได้ประชาธิปไตยที่ตั้งมั่นกว่า ข้อสรุป ที่น่าสนใจอีกประการคือ ถ้าผู้นำการเปลี่ยนแปลงคนไหนสามารถรวม ประชาชนได้ 3.5% จากประชากรทั้งหมด การเรียกร้องมีโอกาสสำเร็จสูง

ถ้าอิงตามกฎ 3.5% ดีเป็นตัวเลขในไทยก็ประมาณสองล้านคน ถ้าเราอยากสร้างความแข็งแกร่งให้ขบวนการ คนที่อยู่ข้างเราอย่างเดียวนคงไม่พอ แต่ต้องเริ่มเปิดใจฟังคนที่เห็นต่าง และดึงให้เขาก้าวเข้ามาอยู่ในเส้นที่เชื่อว่าเราอยู่ร่วมกันในประเทศนี้ได้ ตอนนี้อะไรหลายหลายของคนที่ยากสร้างการเปลี่ยนแปลงยังน้อยไป ถ้าหลังจากนี้เรามีกลยุทธ์ การสื่อสารเพื่อเปลี่ยนแปลงผู้คน ไม่ใช่ผลึกเขาออกไป เชื่อว่าจะไปถึง 3.5% ได้เร็วขึ้น

“

การเปลี่ยนแปลง
ทางการเมืองในอนาคต
จะไม่ใช้การกลับไปสู่กติกาเดิม
แล้วเปลี่ยนคนเล่น
แต่จะทำอย่างไรที่จะเปลี่ยนกติกา
แล้วเอาเทคโนโลยี
หรือนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้

- พัทน์ ภัทรนุราพร

”

อยากชวนกันมาออกแบบหน้าตาสังคมในอนาคตหน่อยว่า สังคมแบบไหนที่คนรุ่นใหม่อยากเห็น

จตุภัทร์: ผมอยากเห็นภาพที่คนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศนี้ และมาออกแบบร่วมกัน เราอาจไม่รู้ว่าจะพัฒนาไปทิศทางไหน แต่การที่คนรู้สึกว่าเราเป็นเจ้าของประเทศนี้ เราสามารถเลือกได้ แบ่งปันได้ว่าอยากให้สังคมเป็นแบบไหน อย่างน้อยก็สร้างความหวังได้บ้าง เหมือนคนในกลุ่มย้ายประเทศ (‘โยกย้าย มาสายสะโพกโยกย้าย’) เขาสามารถจินตนาการได้ว่าไปอยู่ประเทศนั้นประเทศนี้ คุณภาพชีวิตน่าจะดี นี่คือการพยากรณ์ที่รัฐควรให้กับประชาชน ไม่ใช่บังคับทุกทาง พอไม่เป็นในแบบที่เขาอยากให้เป็นก็ถูกผลักเป็นศัตรู

สังคมที่ผมอยากเห็นอีกประการจากมุมมองคนต่างจังหวัดคือการกระจายอำนาจออกจากส่วนกลาง ปัญหาทุกวันนี้คือการรวมศูนย์อำนาจรัฐไว้ที่ส่วนกลาง ในแต่ละภูมิภาคมีบริบทวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน ทำให้การพัฒนาต้องเป็นเหมือนกัน ทำให้คนจะต้องเป็นเหมือนกันหมด ทำให้การพัฒนาจะแตกต่างกันไม่ได้ ทำให้ไม่มีการกระจายทรัพยากร ทุกวันนี้มีแค่กรุงเทพฯ ที่มีรถไฟฟ้า ทุกคนก็เสียภาษี แต่ทำไมทุกอย่างไปกระจุกอยู่กรุงเทพฯ หมด

กรณีที่คนบางกลอยต้องไปเรียกร้อยอยู่กรุงเทพฯ ทำให้เห็นชัดเลยว่าอำนาจในภูมิภาคไม่สามารถตัดสินใจเรื่องนี้ได้ ดังนั้นปัญหาทุกอย่างเลยต้องไปรวมกันอยู่ที่กรุงเทพฯ เพราะคนตัดสินใจอยู่ที่นั่น ในฐานะคนต่างจังหวัดจึงอยากบอกว่าคนกรุงเทพฯ อยากมีอะไร คนต่างภูมิภาคก็อยากมีเหมือนกัน

พัทธ์: ผมอยากเห็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ผมเองไม่ได้เป็นพลเมืองอเมริกัน แต่ก็สามารถไปร่วมออกแบบการฉีดวัคซีนให้เมืองบอสตัน สังคมที่ดีต้องเชื่อมั่นในพลังของคนตัวเล็ก ๆ ทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกันหมด ทุกคนสามารถบอกได้ว่าสิ่งไหนเราชอบ-ไม่ชอบ สิ่งไหนดี-ไม่ดี ที่อเมริกา นักศึกษาถูกปฏิบัติเทียบเท่ากับอาจารย์ เพราะเขาก็สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่สังคมได้ ผมมองว่านี่คือการเดิน

ไปข้างหน้าอย่างมีเกียรติภูมิ การอยู่ในสังคมที่เคารพความเป็นมนุษย์ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด พอมองคนเท่ากันก็จะต่อยอดความคิด สร้างสรรค์ให้สิ่งต่างๆ ดีขึ้นได้

ในวันนี้ที่สังคมไทยยังไม่ถึงจุดนั้น ถ้าให้รอเปลี่ยนรัฐธรรมนูญ ก็ไม่รู้จะได้เห็นเร็วๆ นี้ไหม หนึ่งในสิ่งที่จะมาผลักดันไปสู่สังคมที่โอบรับ คนทุกคนได้เร็วกว่านั้นคือแพลตฟอร์มสำหรับส่งเสียงในเรื่องที่อาจจะ พูดไม่ได้บนพื้นที่สาธารณะในโลกออฟไลน์แต่พูดได้บนออนไลน์ โจทย์ทางเทคโนโลยีที่สำคัญคือทำอะไรให้เสียงในโซเชียลแพลตฟอร์ม ดังขึ้นจนสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้

ทุกวันนี้ต่อให้จะอยู่ที่ไหนบนโลก ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงประเทศได้ทั้งสิ้น เด็กๆ คำนึงไปไกลถึงการเป็นพลเมืองโลกที่ไม่ยึดติดอยู่กับชาติใดชาติหนึ่ง ถ้าเขามีศักยภาพและอยากออกไป ก็ไม่ควรห้าม สุดท้ายสิ่งที่เขาทำจะกลับมาช่วยประเทศได้ เช่น ผมร่วม ออกแบบการกระจายวัคซีนให้บอสตัน พอเห็นผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ ก็ได้แบ่งปันและพัฒนาโมเดลการฉีดวัคซีนสำหรับใช้ในไทยร่วมกับกลุ่ม HackVax

พิริยะ: กระบวนการที่เมืองไทยจะโปรดและเป็นพื้นที่สำหรับทุกคนได้คือการกระจายอำนาจ เพื่อไปสู่สามอย่างที่อยากเห็น ได้แก่

มีกิ้น สถานการณ์โควิดในปัจจุบันฉายภาพให้เห็นชัดเจนว่า คนไทย จะมีกิ้นเป็นสิ่งที่ไม่ง่ายเลย ดังนั้นการทำให้คนมีกิ้นเป็นพื้นฐานหลัก และเป็นเรื่องเร่งด่วนที่รัฐต้องจัดการ

มีเกียรติ นโยบายการให้แบบสงเคราะห์ที่คนต้องมาแย่งกัน ลงทะเบียนในแอปพลิเคชันกดทับความเป็นมนุษย์ของคนไทย ทุกคนที่ ได้รับการดูแลจากรัฐไม่ควรจะรับด้วยความรู้สึกว่าได้รับการสงเคราะห์ หรือได้รับความเมตตา เพราะมันคือเงินภาษี คือสิ่งที่เราสร้างมาร่วมกัน ส่วนตัวอยากให้ผลักดันรัฐสวัสดิการ เช่น แนวคิดรายได้พื้นฐานถ้วนหน้า (universal basic income) ซึ่งไม่ได้มองว่าเป็นการแจกเงิน แต่เป็น

พิธีฯ กุลกาญจนาชีวิต

การผลักดันคนที่อยู่ต่ำกว่าฐานรากให้ขึ้นมาจากเส้นความเหลื่อมล้ำนั้น ได้เร็วขึ้น เราจะแบ่งภาษีจากคนมั่งมีมาทำให้สังคมเป็นธรรมกับทุกคนมากขึ้น

มีโอกาส ทุกวันนี้ความเป็นไปได้ของโอกาสน้อยมาก โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่ต้องอยู่ไปอีกราวๆ 60 ปี คุณเป็น 60 ปีที่น่ากลัวและสิ้นหวังมาก การเปลี่ยนให้พื้นที่นี้ของประเทศให้ดูมีโอกาสได้ต้องแก้ที่โครงสร้างจัดการออกนโยบายที่เอื้อให้คนตัวใหญ่ๆ เช่น เรื่องคราฟต์เปียร์ การเกษตร หรือตลาดคริปโต วิธีคิดของผู้มีอำนาจทุกวันนี้เป็นการกีดไม่ให้คนมีโอกาสมากเกินไป พอคนฝันว่าไปอยู่ประเทศอื่น แม้จะแค่วางแผนไว้ คุณยังจะไปปิดกลุ่มเขาเลย อันนี้เป็นการกีดทางวิธีคิด

ที่น่ากลัวมาก ไทยกลายเป็นประเทศที่ไม่อนุญาตให้คนมีโอกาส มีความหวัง หรือแม้แต่ความฝัน

ผมเชื่อว่าสามสิ่งที่ยากเห็นจะเกิดขึ้นได้ เราจะต้องหาเรื่องเล่าใหม่ (new narrative) มาร่วมกันนิยามสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในประเทศไทยว่าควรจะเป็นแบบไหน เช่น เด็กดีของสังคมไทยควรจะเป็นอย่างไร เราสอนให้เด็ก กล้าแสดงออก แล้วพอเด็กตั้งคำถาม ผู้ใหญ่ทำอย่างไรกับเขา นิยามของผู้บริหารที่ดีควรเป็นคนดีหรือคนมีศักยภาพ หรือนิยามของวัฒนธรรมไทย สามารถฉีกออกจากขนบเดิมได้ไหม ซีรีส์วายที่คนต่างประเทศเปิดรับ มากกว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมควรถูกจัดให้เป็นวัฒนธรรมไทยด้วยหรือเปล่า

ในวันนี้ไม่ว่าจะอยู่ช่วงวัยไหน ต้องยอมรับได้แล้วว่าเรามาถึง จุดเปลี่ยนสำคัญ เราต้องการเรื่องเล่าแบบใหม่และสิ่งยึดเหนี่ยวแบบใหม่ ในการยึดเกาะ ไม่ว่าจะอยู่ฝ่ายไหน เราไม่สามารถผลักใครออกจากประเทศ ได้ เราไม่มีทางเลือกนอกจากพยายามมองตาเงี่ยหูฟังกันและพูดคุย เพื่อหาเส้นเรื่องที่ทุกคนยอมรับร่วมกันได้

เรื่องเล่าหลักที่จะเปลี่ยนความคิดความเชื่อของสังคมควรจะเป็น เรื่องเล่าเกี่ยวกับอะไร

พิริยะ: ผมสนใจอยู่เสมอสองวาทกรรมที่ได้ยินบ่อย ๆ กัน วาทกรรมแรก คือ คนชายชาติ ส่วนตัวมองว่าเราชายชาติไม่ได้ ถ้าถามว่า เรื่องเล่าของชาติคืออะไร สำหรับผม ชาติคือประชาชนในประเทศนี้ ถ้าเราอยากพัฒนา ชาติ น่าจะมาตั้งคำถามกันใหม่ว่าชาติคืออะไรกันแน่ อย่างคุณประยุทธ์ ก็บอกว่าทำเพื่อชาติตลอด แต่นิยามชาติแบบคุณประยุทธ์เหมือนกับอีกหลายๆ คนหรือไม่ ถ้าเรามองว่าชาติคือประชาชน เราจะตั้งคำถามว่า ต้องทำอย่างไร ประชาชนจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด

วาทกรรมที่สองคือ ไท ที่แปลว่าอิสระ อิสระภาพเป็นสิ่งที่คนไม่เคยสูญเสียจะไม่ค่อยรู้คุณค่าหรือเข้าใจความเจ็บปวดของการขาดอิสระ ยกตัวอย่างเด็กโรงเรียนอินเตอร์ ไม่เคยถูกบังคับเรื่องทรงผม จบไป

ก็ทำงานต่างชาติ ไม่เคยเจอการกดทับในระบบ เขาจะไม่เข้าใจ ความสูญเสียนี้ ดังนั้นต้องฟังตระหนักรู้ว่าไม่มีใครอยากเสียอิสรภาพเหล่านี้ไป ไม่ว่าจะเป็นการคิด การถาม หรือการแสดงออก ไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทั้งเชื้อชาติ ศาสนา แต่ทุกวันนี้ถูกกดและบังคับให้มีความเป็นไทยแบบเดียว จะดีกว่าไหมถ้าเราสามารถคงความหลากหลายในเสรีภาพนั้นได้ เคารพความเป็นมนุษย์ของกันและกันอยู่ จึงคิดว่าน่าจะเป็นเรื่องเล่าที่ควรเปลี่ยน

พัทธ์: ผมเชื่อว่าเราอยู่ในโลกที่ทุกคนสามารถสร้างเรื่องเล่าของตัวเองขึ้นมาได้ ทุกคนไม่ได้ถูกดึงดูดเข้าหากันด้วยเรื่องเล่าเพียงรูปแบบเดียว ความแตกต่างหลากหลายของเรื่องเล่าคือสิ่งสะท้อนความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่แตกต่างหลากหลายและมีความร่ำรวยทางวัฒนธรรม

เรื่องเล่าอีกประการที่อยากเห็น คือเรื่องเล่าที่ยังดำเนินต่อไปเรื่อยๆ การที่เราเห็นทุกอย่างเป็นงานที่ยังทำไม่เสร็จ ทำให้เราสามารถทดลองแนวคิดใหม่ๆ ผิดพลาด ล้มเหลว และเรียนรู้ได้ เพราะนั่นไม่ใช่สิ่งสุดท้ายที่เราจะทำ ถ้าเรามองว่าสิ่งที่เราทำเป็นงานโบแดงขั้นสุดท้าย เราจะยอมรับความผิดพลาดและก้าวต่อไปได้ยาก อะไรที่เรามองว่าทำสำเร็จแล้ว เช่น การปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปศาสนา ที่จริงแล้วเป็นแค่จุดเริ่มต้นจุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเท่านั้น ดังนั้นจึงอยากเห็นเรื่องเล่าที่มีวิวัฒนาการ ค่อยๆ ขยับขับเคลื่อนไปข้างหน้า

จตุภัทร์: ผมคิดว่าถ้าเราอยากให้ประเทศนี้เป็นอย่างไร เราต้องสร้างเรื่องเล่าที่อยากเล่าขึ้นมาเอง ตัวอย่างเช่นการต่อสู้ของประชาชนในเมืองกวางจู้ ประเทศเกาหลีใต้ ในปี 1980 รัฐบาลเผด็จการทหารไม่ยอมให้ประวัติศาสตร์ถูกเขียนว่าตัวเองเป็นตัวร้าย เป็นเผด็จการที่ใช้กฎหมายอย่างไม่ชอบธรรม ออกรัฐธรรมนูญเพื่อต่ออายุให้ตัวเองอยู่ในอำนาจได้นานขึ้น เอกกลุ่มก้อนตัวเองเข้าไปอยู่ในอำนาจ และยังมีการจับขัง เช่นฆ่าผู้ประท้วง สลายการชุมนุมด้วยความรุนแรง

“

ไม่ว่าจะอยู่ฝ่ายไหน...
เราไม่มีทางเลือกนอกจาก
พยายามมองตาเงี่ยหูฟังกัน
และพูดคุยเพื่อหาเส้นเรื่อง
ที่ทุกคนยอมรับร่วมกันได้

- พีริยะ กุลกาญจนาชีวิน

”

แต่ท้ายสุด เหตุการณ์เหล่านี้ก็ถูกโค่นล้ม ต้องมารับผิด ติดคุก โดนยึดทรัพย์ เกาหลีใต้สามารถเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยได้ เรื่องเล่าที่สวยงามแบบนี้เกิดจากการที่ประชาชนกลุ่มก้อนต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็น นักศึกษา แรงงาน ออกมาต่อสู้เรียกร้องจนได้ชัยชนะ ดังนั้นแล้ว การกระทำของทุกคนล้วนเป็นเรื่องเล่า การต่อสู้ทางการเมืองของพวกเรา ก็จะเป็นอีกหนึ่งเรื่องเล่าที่ถูกส่งต่อสู่รุ่นลูก รุ่นหลานเช่นกัน

สัมภาษณ์: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย

และวงนา วรลยางกูร

เรียบเรียง: เพ็ญพิชชา มุ่งงาม

ภาพถ่าย:

พัทธ์ ภัทรนุชาพร - Stanford Medicine X

จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา - กมลชนก คัชมาตย์

พิริยะ กุลกาญจนาชีวิน -

a day ดวงสุดา กิตติวัฒนานนท์

อ่านบทสัมภาษณ์

ฉบับเต็มได้ที่

เผยแพร่ครั้งแรกในเว็บไซต์ The101.world

เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2564

ร่วมคิด ถกเถียง และอภิปรายถึง 'ฉากทัศน์' ของประเทศไทย
และการเตรียมตัวรับมือกับโจทย์แห่งอนาคต
ผ่านบทสัมภาษณ์ผู้นำทางความคิดในสังคมไทยร่วมสมัยหลายรุ่น หลากวงการ

ความคิดและข้อเสนอที่ปรากฏในหนังสือ

Thailand: The Great Reset ตั้งหลักใหม่ ประเทศไทยแห่งอนาคต

เป็นเพียงเสียงบางส่วนของความพยายามในการพาประเทศไทยออกจากวิกฤต

ซึ่งย่อมไม่อาจแก้ทุกปัญหาของประเทศได้ในรายละเอียด

และอาจไม่ใช่กระทั่ง 'คำตอบ' สุดท้ายของสังคมไทย

กระนั้น สิ่งหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดในหนังสือเล่มนี้คือข้อเท็จจริงที่ว่า

สังคมไทยสะสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา

และความหวังถึงอนาคตที่ดีกว่าไว้มากพอที่จะออกจากวิกฤต

มีังสรรพ์ ขาวสอาด • อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ • สุวิทย์ เมษินทรีย์
สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ • อภิวัฒน์ รัตนวราหะ • ทอม กินสเบิร์ก
พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ • กุลดา เกษบุญชู มีดี • สุทธิชัย งามชื่นสุวรรณ
ปวงชน อุณจะนำ • ปราการ กลิ่นพุ่ม • สุกลักษณ์ กาญจนบุตตี
พวงทอง ภาวีครไพฑูริ • เศรษฐวุฒิ สุทธิวานฤพคุณ • กฤษฎิ์เสศ สัมพันธารักษ์
สันติธาร เสถียรไทย • วิษณุ อรรถวานิช • ณภัทร จาตุศรีพิทักษ์
พิพัฒน์ สุขะ • เพชร มโนปวิตร • ชัชชาติ สิทธิพันธุ์ • ปิรมล เสรีสกุล
จิตติภัทร พูนขำ • อาร์ม ตั้งนิรันดร • คมกฤษ อ้วยเต็กเค่ง
เกรียงไกร วชิรธรรมพร • ยุภรนา บุญอ้อม • พัทน์ ภัทรนุราพร
จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา • พิริยะ กุลกาญจนา

